

พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

(๓๓๓๓๓๓)

ภิกษุทั้งหลาย !
เมื่อพระสุคตก็ดี
ระเบียบวินัยของพระสุคตก็ดี
ยังคงมีในโลก อยู่เพียงใด

อันนั้นก็ยังเป็นไป
เพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก
เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก
เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก
เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล
เพื่อความสุข
แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อยู่เพียงนั้น.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๔

“ตถาคต”

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๔ ตถาคต

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้

ในการจะจัดทำหรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด
ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโมฆณ	โทรศัพท์	๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔
พุทธวจนสมาคม	โทรศัพท์	๐๘ ๑๖๔๗ ๖๐๓๖
มูลนิธิพุทธวจน	โทรศัพท์	๐๘ ๑๔๕๗ ๒๓๕๒
คุณศรชา	โทรศัพท์	๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑
คุณอารีวรรณ	โทรศัพท์	๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ปีที่พิมพ์ ๒๕๕๘

ศิลปกรรม กานต์ จงหมายลักษณ์, เอกราช ชัยโตชะ,
ปริญา ปฐวินทรานนท์

จัดทำโดย มูลนิธิพุทธโมฆณ
(เว็บไซต์ www.buddhakos.org)

มูลนิธิพุทธโฆษาณ เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลบึงทองหลาง อำเภอสำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐
โทรศัพท์ / โทรสาร ๐ ๒๕๔๙ ๒๑๗๕ เว็บไซต์ : www.buddhakoson.org

วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๘

เรื่อง ขออนุญาตรวบรวมงานจากหนังสือพุทธประวัติจากพระโขนง
เรียน คุณเมตตา พานิช
ประธานคณะกรรมการธรรมทานมูลนิธิ

ด้วยวัตถุประสงค์หลัก เพื่อการเผยแผ่และรักษาสถาบันและวินัย
ของเถรวาทธรรมอันสืบมาตั้งแต่พุทธองค์นั้น มูลนิธิพุทธโฆษาณประสงค์จะขออนุญาต
รวบรวมงานจากหนังสือพุทธประวัติจากพระโขนง ซึ่งแปลและเรียบเรียง
โดยท่านพุทธทาสภิกขุในนามกองตำราคณะธรรมทาน โดยคัดเลือกเนื้อหาบางส่วน
เพื่อจัดทำวรรณกรรมเป็นหนังสือชื่อ "พุทธวจน ฉบับถาวร" พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

อนึ่ง มูลนิธิพุทธโฆษาณจักขอมอบหนังสือที่ขอจัดทำนี้
แก่ธรรมทานมูลนิธิ จำนวน ๑๐๐ เล่ม

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

อนุญาตให้จัดพิมพ์ได้
(นายเมตตา พานิช)
ก.ส. ธรรมทานมูลนิธิ

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง
(นายวิศักดิ์ ธีรบุญรักษ์)
ประธานมูลนิธิพุทธโฆษาณ

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธรรมะ ผู้จัดทำหนังสือ พุทธวจน ฉบับ ตถาคต ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศล ในการเผยแผ่คำสอน ของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง เพื่อให้พวกเรา ได้ทราบประวัติความเป็นมา และความสามารถของพระองค์ ในด้านต่างๆ รวมไปถึงเรื่องราวปลีกย่อยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ พระองค์ เพื่อความเข้าใจอันถูกต้องเกี่ยวกับ “ตถาคต” ผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลาย

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุ ปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญ รุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรม สำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัย ที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา
ภิกขุคึกฤทธิ์ โสตถิผโล

คำนำ

สัตว์โลกนี้หนอ ถึงทั่วแล้วซึ่งความทุกข์ ย่อมปรากฏ การเกิด การแก่ การตาย การจุติ และการบังเกิดอีก ก็เมื่อสัตว์โลก ไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์ คือชาติ ชรา และมรณะแล้ว การออกจากทุกข์นี้ จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

ถ้าธรรมชาติ ๓ อย่างเหล่านี้ คือ ชาติ ชรา และมรณะ ไม่พึงมีอยู่ในโลกแล้วไซ้, ตถาคตก็ไม่ต้อง เกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

ตลอดกาลเพียงใด ที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ยังไม่บังเกิดขึ้นในโลก ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวง ก็ยังไม่มี ตลอดกาลเพียงนั้น.

แต่ว่า ในกาลใดแล ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ บังเกิดขึ้นในโลก ในกาลนั้น ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวงย่อมมี ลำดับนั้น ย่อมมีการบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจำแนกแจกแจง การกระทำให้เข้าใจได้ง่าย ซึ่งอริยสัจทั้งสิ้น คือ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทัยอริยสัจ ทุกขนิโรธอริยสัจ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ตถาคตเป็นผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้ ฉลาดในเรื่องโลกอื่น, เป็นผู้ฉลาดต่อวิภูฏะ อันเป็นที่อยู่ของมาร ฉลาดต่อวิภูฏะ อันไม่เป็นที่อยู่ของมาร, เป็นผู้ฉลาดต่อวิภูฏะ อันเป็นที่อยู่ของมฤตยู ฉลาดต่อวิภูฏะ อันไม่เป็นที่อยู่ของมฤตยู ทั้งโลกนี้ แลโลกอื่น ตถาคตผู้รู้ชัดเข้าใจชัด ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว เพราะความรู้โลกทั้งปวง.

สาริบุตร! ถ้าผู้ใดจะพึงกล่าวให้ถูกให้ชอบว่า “สัตว์มีความไม่หลงเป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นในโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ผู้นั้นพึงกล่าวซึ่งเราผู้เดียวเท่านั้น.

พราหมณ์! เปรียบเหมือนดอกบัวเขียว บัวหลวง หรือ บัวขาว, มันเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นพ้นน้ำตั้งอยู่ น้ำไม่เปียกติดมันได้ ฉันทิดก็ฉันทันนั้นะพราหมณ์! เราเกิดในโลก เจริญในโลก ก็จริง แต่เราครอบงำโลกเสียได้แล้ว และอยู่ในโลก โลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อนเราได้ พราหมณ์! ท่านจงจำเราไว้ว่า เป็น “พุทธะ” ดังนี้เถิด.

พุทธวจน ฉบบั ตถาคต จึงเป็นการรวบรวมพุทธวจน อันเป็นประวัติของบุคคลเอก ที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทรงตรัสเกี่ยวกับพระองค์เองไว้ในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้สาวก ของตถาคตทั้งหลายได้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่ การมีศรัทธาอันหยั่งลงมั่น ไม่หวั่นไหว และการเลื่อมใสอย่างยิ่ง ถึงที่สุดโดยส่วนเดียว เพื่อเป็นประโยชน์ในการที่จะรับเอาธรรมะ อันถูกต้อง ที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยตรง ยังผลให้เกิดการปฏิบัติที่ตรงทาง และนำไปสู่การกระทำที่สุด แห่งทุกข์ คือ ความพ้นจาก ชาติ ชรา และมรณะได้อย่างแท้จริง.

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ
ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกขุณี. วิ.	ภิกขุณีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มฺ. ม.	มุลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สั.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สั.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สั.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สพา. สั.	สพายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สั.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อั.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อั.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อั.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกก. อั.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จก. อ.	จกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตตก. อ.	สัตตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
อญจก. อ.	อัญจนนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอภาทสก. อ.	เอภาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทศ	ขุททกนิกาย.
จุพน. ขุ.	จุพนิทเทศ	ขุททกนิกาย.
ปฏิสม. ขุ.	ปฏิสัมภิตามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พทุฐว. ขุ.	พทุฐวส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า

ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

เรื่องที่ควรทราบก่อน

๑. เรื่องย่อ ที่ควรทราบก่อน	๑
๒. การปรากฏของพระตถาคต มีได้ยากในโลก	๒
๓. การปรากฏของพระตถาคต มีได้ยากในโลก (นัยที่ ๒)	๘
๔. โลกธาตุหนึ่ง มีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว	๑๐
๕. การบังเกิดขึ้นของตถาคต คือความปรากฏขึ้นแห่งแสงสว่าง	๑๒
๖. ธรรมชาติ ๓ อย่าง ทำให้ พระองค์เกิดขึ้นเป็นประทีปของโลก	๑๓
๗. การมีธรรมของพระตถาคตอยู่ในโลก คือความสุขของโลก	๑๕
๘. พระตถาคตเกิดขึ้น เพื่อความสุขของโลก	๑๖
๙. ผู้เชื่อฟังพระตถาคต จะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน	๑๗
๑๐. การบังเกิดขึ้นของตถาคต ไม่ได้กระทบต่ออกุศลของธรรมชาติ	๑๘
๑๑. ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “พุทธะ”	๒๐
๑๒. เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธะ”	๒๑
๑๓. เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธะ” (นัยที่ ๒)	๒๒
๑๔. ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “ตถาคต”	๒๓
๑๕. เหตุที่ทำให้ทรงพระนามว่า “ตถาคต”	๒๔
๑๖. ทรงพระนามว่า “ตถาคต” เพราะทรงเป็นกาลาวาที ภูตวาที	๒๕
๑๗. เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อนุตตรปุริสทัมมสารถิ”	๒๖
๑๘. ไวพจน์แห่งคำว่า “ตถาคต”	๒๗

เรื่องตั้งแต่ก่อนประสูติจนถึงก่อนบรรพชา

๑๙. การเกิดแห่งวงศ์สาकยะ	๔๑
๒๐. การอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต	๔๒
๒๑. การจุติจากดุสิตลงสู่ครรภ์	๔๓

๒๒. เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการจุติจากตูลิต	๔๖
๒๓. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการจุติ	๔๘
๒๔. การลงสู่ครรภ์	๔๙
๒๕. การอยู่ในครรภ์	๕๐
๒๖. การประสูติ	๕๒
๒๗. เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการประสูติ	๕๔
๒๘. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการประสูติ	๕๕
๒๙. ประกอบด้วยมหาปฐิสลักขณะ ๓๒	๕๖
๓๐. ประสูติได้ ๗ วัน พระชนนีทิวคต	๕๙
๓๑. ทรงได้รับการบำเรอ	๖๐
๓๒. กามสุขกับความหน่าย	๖๓
๓๓. ทรงหลงกามและหลุดจากกาม	๖๖
๓๔. ความรู้สึก ที่ถึงกับทำให้ออกผนวช	๖๗

เริ่มแต่ออกบรรพชาแล้วเที่ยวแสวงหาความรู้ ทรมานพระองค์ จนได้ตรัสรู้

๗๓

๓๕. การออกบรรพชา	๗๔
๓๖. เสด็จสำนักอาฬารดาบส	๗๕
๓๗. เสด็จสำนักอุทกดาบส	๗๙
๓๘. ทรงพบสถานที่ประกอบความเพียร	๘๓
๓๙. อุปมาปรากฏแจ่มแจ้ง	๘๔
๔๐. บำเพ็ญทุกริกิริยา	๘๘
๔๑. ทรงประพติดัตตกิลมณญโค (วัตรของเดียรฉิย)	๙๕
๔๒. ทรงแน่วพระทัยว่าไม่อาจตรัสรู้เพราะ การทำทุกริกิริยา	๑๐๔
๔๓. ทรงกลับพระทัยฉันทอาหารหยาบ	๑๐๕
๔๔. ปัญจวัคคีย์หลีกไป	๑๐๗

๔๕. ความฝันครั้งสำคัญ ก่อนตรัสรู้	๑๐๘
๔๖. ทรงทำลายความขลาด ก่อนตรัสรู้	๑๑๑
๔๗. ทรงกั้นจิตจากกามคุณในอนัตต ก่อนตรัสรู้	๑๑๕
๔๘. ทรงคอยควบคุมจิต ก่อนตรัสรู้	๑๑๗
๔๙. ทรงค้นวิธีแห่งอิทธิบาท ก่อนตรัสรู้	๑๒๓
๕๐. ธรรมที่ทรงอบรมอย่างมาก ก่อนตรัสรู้	๑๒๕
๕๑. ทรงพยายามในเนกขัมมจิต	
และอนุปฺพุพฺพวิหารสมบัติ ก่อนตรัสรู้	๑๒๗
๕๒. ทรงกำหนดสมณินิमित ก่อนตรัสรู้	๑๔๒
๕๓. วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ก่อนตรัสรู้	๑๔๙
๕๔. ทรงคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้	๑๕๕
๕๕. ทรงคิดค้นเรื่องเวทนาโดยละเอียด ก่อนตรัสรู้	๑๕๗
๕๖. ทรงเที่ยวแสวงหาเพื่อความตรัสรู้	๑๕๙
๕๗. ทรงแสวงหาเนื่องด้วยเบญจขันธ์ ก่อนตรัสรู้	๑๖๑
๕๘. ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้	๑๖๒
๕๙. ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้ (อีกนัยหนึ่ง)	๑๖๗
๖๐. ทรงอธิษฐานความเพียร ก่อนตรัสรู้	๑๗๓
๖๑. อาการแห่งการตรัสรู้	๑๗๔
๖๒. สิ่งที่ตรัสรู้	๑๗๙
๖๓. การรู้สึกระองคว่าได้ตรัสรู้แล้ว	๑๘๔
๖๔. การตรัสรู้คือการทบรอยแห่งพระพุทธเจ้าในอดีต	๑๘๕
๖๕. เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการตรัสรู้	๑๘๘
๖๖. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการตรัสรู้	๑๘๙
๖๗. ทรงเป็นศาสตาประเภทตรัสรู้เอง	๑๙๐
๖๘. ทรงคิดหาที่พึ่งสำหรับพระองค์เอง	๑๙๒

ทรงเผยแผ่พระศาสนา

๑๙๗

๖๙. ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม	๑๙๘
๗๐. ทรงเห็นสัตว์ดุจดอกบัว ๓ เหล่า	๒๐๐
๗๑. ทรงแสดงธรรมเพราะเห็น ความจำเป็นของสัตว์บางพวก	๒๐๒
๗๒. ทรงเห็นลู่ทางที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์	๒๐๔
๗๓. มารทูลให้นิพพาน	๒๐๖
๗๔. ทรงระลึกลหาผู้รับปฐมเทศนา	๒๐๗
๗๕. เสด็จพาราณสี - พบอุปกาสีวก	๒๐๙
๗๖. การโปรดปัญจวัคคีย์ หรือ การแสดงปฐมเทศนา	๒๑๑
๗๗. ทรงประกาศธรรมจักรที่ อสิปัตตมฤคทายวัน	๒๑๗
๗๘. เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร	๒๑๘
๗๙. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการแสดงธรรมจักร	๒๑๙
๘๐. จักรของพระองค์ไม่มีใครต้านทานได้	๒๒๐
๘๑. ทรงหมั่นแต่จักรที่มีธรรมราชา (เป็นเจ้าของ)	๒๒๒
๘๒. ส่งสาวกออกประกาศพระศาสนา	๒๒๔
๘๓. อาการที่ทรงแสดงธรรม	๒๒๕
๘๔. สมาธิมิตินขณะที่ทรงแสดงธรรม	๒๒๖
๘๕. ทรงแสดงธรรมด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง	๒๒๗
๘๖. ทรงมีธรรมสี่หนาทที่ทำให้ชาวโลกให้สั่นสะเทือน	๒๒๙
๘๗. ทรงมีธรรมสี่หนาทอย่างองอาจ	๒๓๑
๘๘. ทรงสอนเช่นเดียวกับ พระพุทธเจ้าทั้งปวง	๒๓๓
๘๙. ทรงบริหารสงฆ์ จำนวนร้อย	๒๓๔
๙๐. คำของพระองค์ ตรงเป็นอันเดียวกันหมด	๒๓๕
๙๑. หลักที่ทรงใช้ในการตรัส (๖ อย่าง)	๒๓๖
๙๒. ทรงมีการกล่าวที่ไม่ขัดแย้งกับบัณฑิตชนในโลก	๒๓๘

๙๓. ทรงสอนเฉพาะแต่เรื่องทุกข์ กับความดับสنيทของทุกข์	๒๔๐
๙๔. สิ่งที่เราไม่รู้แต่ไม่ทรงนำมาสอน	
มีมากกว่าที่ทรงนำมาสอนมากนัก	๒๔๒
๙๕. ทรงยืนยันเอง และทรงให้สาวกยืนยันว่ามีสมณะในธรรมวินัยนี้	๒๔๔
๙๖. ส่วนที่สาวกเข้มงวดกว่าพระองค์	๒๔๖
๙๗. เหตุที่ทำให้มีผู้มาเป็นสาวกของพระองค์	๒๔๘
๙๘. ประโยชน์ที่มุ่งหมายของพรหมจรรย์	๒๕๑
๙๙. ทรงเสพเสนาสนะป่าเรื่อยไป เพื่อให้เป็นตัวอย่าง	๒๕๒
๑๐๐. ทรงฉันวันละหนเดียว	๒๕๓
๑๐๑. ทรงมีการประหม่อม อย่างตลาคต	๒๕๔
๑๐๒. วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากตลอดพรรษา	๒๕๖
๑๐๓. สิ่งที่เรา ๆ ไม่อาจท้วงติงได้	๒๕๘
๑๐๔. ทรงมีวิธี “รุก” ขำศึกให้แก่ภัยตัว	๒๖๐
๑๐๕. ทรงชมสัจจนิกครนถ์	๒๖๓
๑๐๖. เหตุให้ทรงบัญญัติวินัย	๒๖๙
๑๐๗. เหตุที่ทำให้เกิดการแสดงปาติโมกข์	๒๗๑
๑๐๘. เหตุที่ไม่ทำอุโบสถกับสาวกอีกต่อไป	๒๗๒
๑๐๙. เมื่อหมู่สัตว์เลวลง ลึกขาทมิ้นมาก ผู้ตั้งอยู่ในอภัตผลมีน้อย	๒๗๓
๑๑๐. ความวิเวกที่เป็นไปเพื่อความทุกข์	
แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย	๒๗๔

การปรินิพพาน

๒๗๗

๑๑๑. ทรงมีความชราทางกายภาพเหมือนคนทั่วไป	๒๗๘
๑๑๒. ทรงบังเกิดขึ้นเพื่ออนุเคราะห์โลก	๒๗๙
๑๑๓. ทรงทำหน้าที่พระพุทธเจ้าบริบูรณ์แล้ว	๒๘๑
๑๑๔. พรหมจรรย์ของพระองค์ บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง	๒๘๓

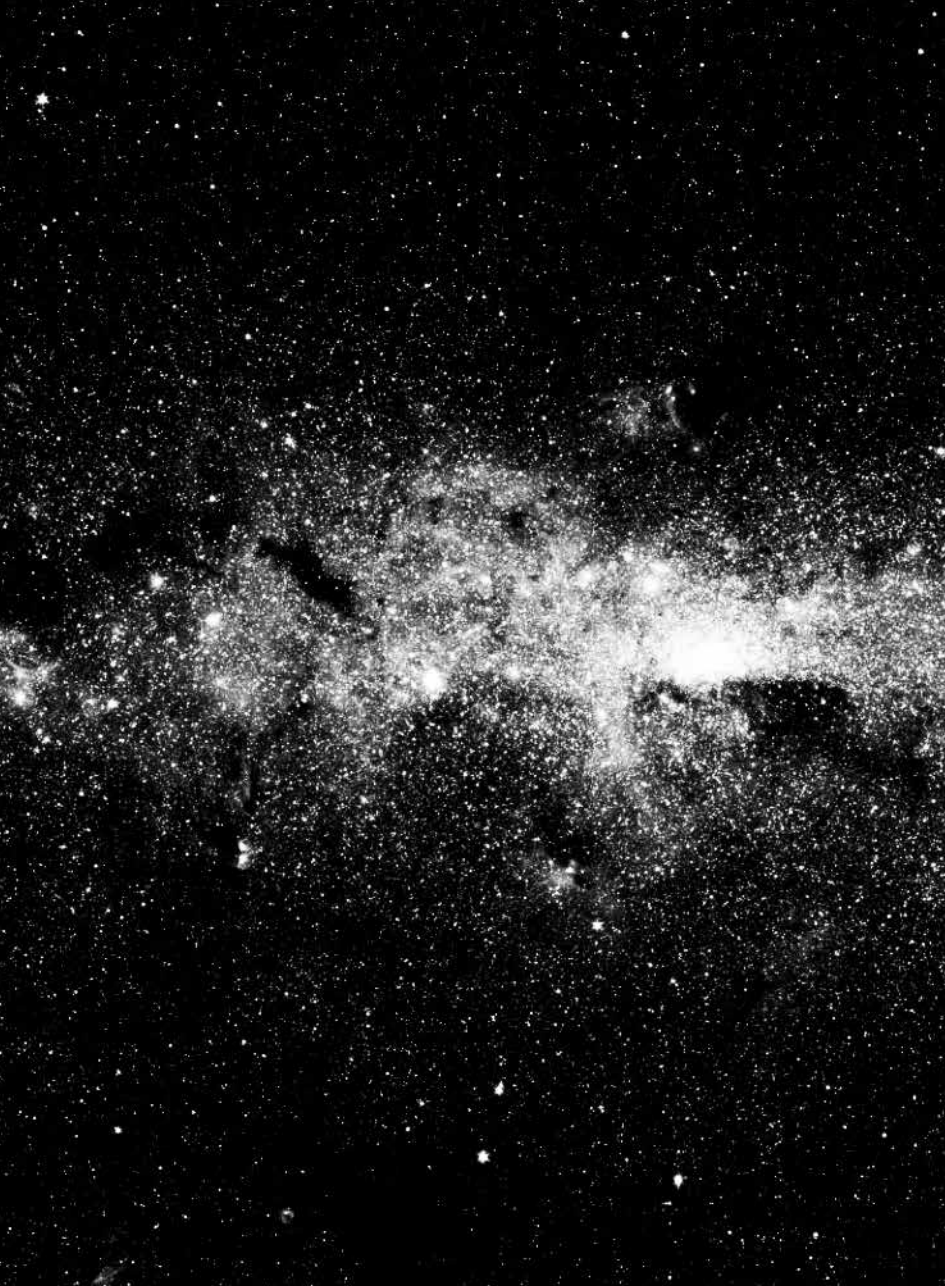
๑๑๕. ทรงหวังให้ช่วยกันทำความมั่นคง แก่พรหมจรรย์	๒๘๔
๑๑๖. ทรงปลงอายุสังขาร	๒๘๖
๑๑๗. ทรงให้มีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง	๒๘๙
๑๑๘. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการปลงอายุสังขาร	๒๙๑
๑๑๙. ทรงมุ่งหวังประโยชน์แก่สาวก	๒๙๒
๑๒๐. หลักตัดสินธรรมวินัย ๔ ประการ	๒๙๔
๑๒๑. เหตุแห่งความเจริญ ไม่เสื่อม	๒๙๖
๑๒๒. อย่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย	๒๙๘
๑๒๓. เสวยสุกกรมัททวะ	๒๙๙
๑๒๔. ผลแห่งการถวายบิณฑบาต ที่มีผลยิ่งยวดกว่าบิณฑบาตอื่นๆ	๓๐๐
๑๒๕. การปรินิพพานหรือ การประทับสรีรเสวยครั้งสุดท้าย	๓๐๓
๑๒๖. แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการปรินิพพาน	๓๑๑
๑๒๗. การปรินิพพานของพระองค์ คือความทุกข์ร้อนของมหาชน	๓๑๒
๑๒๘. หลังปรินิพพาน เทวดาและมนุษย์จะไม่เห็นตถาคตอีก	๓๑๓
๑๒๙. สังฆะนียสถานภายหลัง พุทธปรินิพพาน	๓๑๔
๑๓๐. สถานที่ที่ควรจะระลึกตลอดชีวิต	๓๑๖

ลักษณะพิเศษของตถาคต ๓๑๙

๑๓๑. ทรงมีตถาคตพละสิบอย่าง	๓๒๐
๑๓๒. ทรงทราบความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ของสัตว์	๓๒๓
๑๓๓. ทรงทราบความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ของสัตว์ (นัยที่ ๒)	๓๒๖
๑๓๔. ทรงพยากรณ์แล้วเป็นหนึ่งไม่มีสอง	๓๒๙
๑๓๕. ทรงทราบคติ ๕ และอุปมา	๓๓๗
- อุปมาการเห็นคติ	๓๓๘
๑๓๖. ทรงมีเวสารัชชญาณสี่อย่าง	๓๔๐
๑๓๗. ทรงมีอิทธิบาทเพื่ออยู่ได้ถึงกัปปี	๓๔๒

๑๓๘. ทรงแสดงฤทธิ์ได้ เพราะอิทธิบาทสี่	๓๔๓
๑๓๙. ทรงมีปาฏิหาริย์สามอย่าง	๓๔๕
๑๔๐. ทรงเปล่งเสียงคราวเดียว ได้ยินตลอดทุกโลกธาตุ	๓๔๘
๑๔๑. ความหมายของสัพพัญญูที่แท้จริง	๓๕๐
๑๔๒. ไม่ทรงมีความลับ ที่ต้องให้ใครช่วยปกปิด	๓๕๑
๑๔๓. สิ่งที่พระองค์ไม่ต้องสำรวมรักษา	๓๕๓
๑๔๔. ทรงยืนยันในคุณธรรมของพระองค์	๓๕๔
๑๔๕. ทรงบังคับใจได้เด็ดขาด	๓๕๖
๑๔๖. ทรงมีความคงที่ต่อวิสัยโลก ไม่มีใครยิ่งกว่า	๓๕๗
๑๔๗. ทรงทราบ ทรงเปิดเผย แต่ไม่ทรงติดซึ่งโลกธรรม	๓๕๙
๑๔๘. ทรงต่างจากเทวดาและมนุษย์	๓๖๑
๑๔๙. ไม่ทรงติดแม้ในนิพพาน	๓๖๓

เรื่องที่ทรงตรัสเกี่ยวกับอดีตชาติของพระองค์	๓๖๕
๑๕๐. ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว เพราะไม่รู้อริยสัจ	๓๖๖
๑๕๑. ตลอดสังสารวัฏ ไม่เคยบังเกิดในชั้นสุทธาวาส	๓๖๗
๑๕๒. ตลอดสังสารวัฏเคยบูชาอัญญ์ และบำเรอไฟแล้วอย่างมาก	๓๖๙
๑๕๓. เคยบังเกิดเป็นมหาพรหม ลักกะ	๓๗๐
๑๕๔. เคยบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่ามมเทวะ	๓๗๒
๑๕๕. เคยบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่ามหาสุทนต์	๓๗๕
๑๕๖. เคยบังเกิดเป็นพราหมณ์บุโรหิต สอนการบูชาอัญญ์	๓๗๙
๑๕๗. เคยบังเกิดเป็นพราหมณ์ ชื่อเวลามะ	๓๘๓
๑๕๘. เคยบังเกิดเป็นช่างทำรถ	๓๘๗
๑๕๙. บุรพกรรมของการได้ลักษณะมหาบุรุษ	๓๙๒

เรื่องที่ควรทราบก่อน

เรื่องย่อ ที่ควรทราบก่อน

๐๑

-บาลี มห. ที. ๑๐/๒-๘/๒-๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! นับแต่ขึ้นไป ๙๑ กัป พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าวิปัสสี ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! นับแต่ขึ้นไป ๓๑ กัป พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าสิขี ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกัปที่ ๓๑ นั้นเอง พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าเวสสกุ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกัฏทกัปนี้แหละ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากกุสันธะ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกัฏทกัปนี้แหละ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าโกนาคมณะ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกัฏทกัปนี้แหละ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากัสสปะ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ พระนามว่าวิปัสสี มีประมาณอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
สิขี มีประมาณอายุขัย ๗๐,๐๐๐ ปี.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
เวสสภู มีประมาณอายุขัย ๖๐,๐๐๐ ปี.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
กกุสันธะ มีประมาณอายุขัย ๕๐,๐๐๐ ปี.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
โกนาคมณะ มีประมาณอายุขัย ๓๐,๐๐๐ ปี.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
กัสสปะ มีประมาณอายุขัย ๒๐,๐๐๐ ปี.

ภิกษุทั้งหลาย ! พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ พระนามว่าวิปัสสี มีชันทะและติสสะ เป็นอัครสาวก
คู่เลิศ.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
สิขี มีอภิกุและสัมภวะ เป็นอัครสาวกคู่เลิศ.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
เวสสภู มีโสนะและอุตตระ เป็นอัครสาวกคู่เลิศ.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
กกุสันธะ มีวิฐุระและสัณฐีชะ เป็นอัครสาวกคู่เลิศ.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
โกนาคมณะ มีภิกขุโยสะและอุตตระ เป็นอัครสาวกคู่เลิศ.

พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่า
กัสสปะ มีติสสะและภารทวาชะ เป็นอัครสาวกคู่เลิศ.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของ
พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าวิปัสสี
มีชื่อว่าโสกะ.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าสิขี มีชื่อว่าเขมังกระ.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าเวสสภู มีชื่อว่าอุปสันตะ.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากกุสันธะ มีชื่อว่าวุฑฒิชะ.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าโกนาคมณะ มีชื่อว่าโสถติชะ.

ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากอันเลิศของพระผู้มีพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากัสสปะ มีชื่อว่าลัพพมิตตะ.

ภิกษุทั้งหลาย ! พระราชานามว่าพันธุม่าเป็นบิดา
พระเทวีนามว่าพันธุมดีเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด ของพระผู้มี
พระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าวิปัสสี นครชื่อว่า
พันธุมดี ได้เป็นราชธานีของพระเจ้าพันธุม่า.

พระราชานามว่าอรุณะเป็นบิดา พระเทวีนามว่า
ปภาวดีเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด ของพระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าสิขี นครชื่อว่าอรุณวดี ได้เป็น
ราชธานีของพระเจ้าอรุณะ.

พระราชานามว่าสุปปตีตะเป็นบิดา พระเทวีนามว่า
ยสวดีเป็นมารดาผู้ให้กำเนิดของ พระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าเวสสภู นครชื่อว่าอโนมะ ได้เป็น
ราชธานีของพระเจ้าสุปปตีตะ.

พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิตัตตะเป็นบิดา พราหมณ์ชื่อว่า
วิสาขาเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด ของพระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากกุสันธะ สมัยนั้นมีพระราชา
นามว่าเขมะ นครชื่อว่าเขมวดี ได้เป็นราชธานีของพระเจ้าเขมะ

พราหมณ์ชื่อว่ายัญญัตตตะเป็นบิดา พราหมณ์ชื่อว่า
อุตตราเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด ของพระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าโกนาคมนะ สมัยนั้นมีพระราชา
นามว่าโสกะ นครชื่อว่าโสภวดี ได้เป็นราชธานีของพระเจ้าโสกะ.

พราหมณ์ชื่อว่าพรหมทัตตะเป็นบิดา พราหมณ์ชื่อ
ธรวดีเป็นมารดาผู้ให้กำเนิด ของพระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากัสสปะ นครชื่อว่าพาราณสี
ได้เป็นราชธานีของพระเจ้ากิงกี.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในภัททกัปป์นี้ ในบัดนี้เราผู้เป็น
อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้เราผู้อรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ เป็นกษัตริย์โดยชาติ บังเกิดแล้วในขัตติยสกุล.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้เราผู้อรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ โดยโคตร เป็นโคตมโคตร.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้ประมาณอายุขัย (แห่งสัตว์
ในยุค) ของเราสั้นมาก : ผู้ที่เป็นอยู่ได้นานก็เพียงร้อยปีเป็น
อย่างยิ่ง, ที่เกินร้อยปีขึ้นไปมีน้อยนัก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้เราผู้อรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ ได้ตรัสรู้ ณ ควงแห่งไม้อัสสถิตะ.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้สาวกสองรูปมีนามว่า
สารีบุตรและโมคคัลลานะ เป็นอัครสาวกคู่เลิศของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบัดนี้สาวกสันนิบาตของเรา
มีเพียงครั้งเดียว และมีภิกษุถึง ๑๒๕๐ รูป. สังฆสันนิบาต

แห่งสาวกของเราในครั้งนี้ ผู้เข้าประชุมล้วนแต่เป็นพระขีณาสพทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ในบัดนี้ภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐากใกล้ชิดของเรา คือ อานนท์ จัดเป็นอุปัฏฐากอันเลิศ.

ภิกษุทั้งหลาย! ในบัดนี้พระราชานามว่าสุทโธทนะเป็นบิดาของเรา พระเทวีนามว่ามายาเป็นมารดาผู้ให้กำเนิดแก่เรา นครช็อกบิลพัสดุ์เป็นราชธานี (แห่งบิดาของเรา).

การปรากฏของพระตถาคต มิได้ยากในโลก

๐๒

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๗/๑๔๐, -บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย! การมาปรากฏของบุคคลเอก (ไม่มีใครซ้ำสอง) มิได้ยากในโลก. ใครเล่า เป็นบุคคลเอก? ตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง เป็นบุคคลเอก (ไม่มีใครซ้ำสอง).

ภิกษุทั้งหลาย! การมาปรากฏของบุคคลเอกนี้แล มิได้ยากในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะเกิดขึ้น จึงเกิดมีของน่าอัศจรรย์ไม่เคยมี สืออย่างนี้ปรากฏขึ้น. สืออย่างอะไรเล่า?

(๑) ภิกษุทั้งหลาย! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในกามคุณ ยินดีในกามคุณ บันเทิงอยู่ในกามคุณ, ครั้นตถาคตแสดง ธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เสียหูฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุทั้งหลาย! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่หนึ่ง, มีขึ้นมาเพราะการบังเกิดของตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในการถือตัว ยินดีในการถือตัว บั่นเทินอยู่ในการถือตัว, ครันตลาคดแสดง ธรรมที่กำจัดการถือตัว ประชาชนเหล่านั้น ก็ฟัง เจียหุฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุทั้งหลาย! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่สอง, มีขึ้นมาเพราะการบังเกิดของตลาคด ผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย! ประชาชนทั้งหลาย พอใจในความวุ่นวายไม่สงบ ยินดีในความวุ่นวายไม่สงบ บั่นเทินอยู่ในความวุ่นวายไม่สงบ, ครันตลาคดแสดง ธรรมที่เป็นไปเพื่อความสงบ ประชาชนเหล่านั้นก็ฟัง เจียหุฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุทั้งหลาย! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่สาม, มีขึ้นมาเพราะการบังเกิดของตลาคด ผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย! ประชาชนทั้งหลาย ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา เป็นคนบอด ถูกความมืดครอบงำเอาแล้ว, ครันตลาคดแสดง ธรรมที่กำจัดอวิชชา ประชาชนเหล่านั้น ก็ฟัง เจียหุฟัง ตั้งใจฟัง เพื่อให้เข้าใจทั่วถึง. ภิกษุทั้งหลาย! นี่คือของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมี อย่างที่สี่, มีขึ้นมาเพราะการบังเกิดของตลาคดผู้รหันตสัมมาสัมพุทธะ.

การปรากฏของพระตลาคต มิได้ยากในโลก (นัยที่ ๒)

๐๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๖๘/๑๗๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย! ถ้าสมมติว่า มหาปฐพีอันใหญ่หลวงนี้มีน้ำท่วมถึงเป็นอันเดียวกันทั้งหมด; บุรุษคนหนึ่ง ทิ้งแอกซึ่งมีรูเจาะได้เพียงรูเดียว ลงไปในน้ำนั้น; ลมตะวันตกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันตก, ลมตะวันตกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันออก, ลมทิศเหนือพัดให้ลอยไปทางทิศใต้, ลมทิศใต้พัดให้ลอยไปทางทิศเหนือ, อยู่ดังนี้. ในน้ำนั้นมีเต่าตัวหนึ่ง ตาบอด ล่องไปร้อยปี มันจะผุดขึ้นมาครั้งหนึ่งๆ.

ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนี้อย่างไร : จะเป็นไปได้ไหม ที่เต่าตาบอด ร้อยปีจึงจะผุดขึ้นสักครั้งหนึ่ง จะพึงยื่นคอเข้าไปในรู ซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น ?

“ข้อนี้น่าที่จะเป็นไปได้ พระเจ้าข้า! ที่เต่าตาบอดนั้น ร้อยปีผุดขึ้นเพียงครั้งเดียว จะพึงยื่นคอ เข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น”.

ภิกษุทั้งหลาย! ยากที่จะเป็นไปได้ ฉะนั้นด้วยกันที่ใครๆ จะพึงได้ความเป็นมนุษย์; ยากที่จะเป็นไปได้

ฉันเดียวกัน ที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ จะเกิดขึ้นในโลก; ยากที่จะเป็นไปได้ ฉันเดียวกัน ที่ธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว จะรุ่งเรืองไปทั่วโลก.

ภิกษุทั้งหลาย! แต่ว่าบัดนี้ ความเป็นมนุษย์ก็ได้แล้ว; ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ก็บังเกิดขึ้นในโลกแล้ว; และธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว ก็รุ่งเรืองไปทั่วโลกแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุนั้น ในกรณีนี้ พวกเธอพึงกระทำให้โดยกรรม เพื่อให้รู้ว่า “นี้ทุกข์; นี้เหตุให้เกิดทุกข์; นี้ความดับแห่งทุกข์; นี้หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์” ดังนี้เถิด.

โลกธาตุหนึ่ง

มีพระพุทธเจ้าเพียงองค์เดียว

๐๔

-บาลี อปปริ. ม. ๑๔/๑๗๑/๒๔๕.

อานนท์! ภิกษุผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะนั้น ย่อมรู้ว่า ข้อนี้มีฐานะ ข้อนี้มีใช้โอกาสที่จะมี คือข้อที่ในโลกธาตุอันเดียว จะมีพระตถาคต ผู้รหัตตสัมมาสัมพุทธะ สององค์เกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่หลังกัน นั้นมิใช่ฐานะที่จะมีได้.

ส่วนฐานะอันมีได้นั้น คือข้อที่ในโลกธาตุอันเดียว มีพระตถาคต ผู้รหัตตสัมมาสัมพุทธะ องค์เดียวเกิดขึ้นนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้.

การบังเกิดขึ้นของตถาคต คือความปรากฏขึ้นแห่งแสงสว่าง

๐๕

- บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๕๓/๑๗๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย! ตลอดกาลเพียงใด ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ยังไม่บังเกิดขึ้นในโลก; ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวง ก็ยังไม่มีตลอดกาลเพียงนั้น ในกาลนั้น มีอยู่แต่ความมืด เป็นความมืดซึ่งกระทำความบอด กลางคืนกลางวัน ก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหรือกึ่งเดือน ก็ไม่ปรากฏ ฤดูหรือปี ก็ไม่ปรากฏก่อน.

ภิกษุทั้งหลาย! แต่ว่า ในกาลใด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์บังเกิดขึ้นในโลก ในกาลนั้น ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวง ย่อมมี ในกาลนั้น ย่อมไม่มีความมืด อันเป็นความมืดซึ่งกระทำความบอด ลำดับนั้น กลางคืนกลางวัน ย่อมปรากฏ เดือนหรือกึ่งเดือน ย่อมปรากฏ ฤดูหรือปี ย่อมปรากฏ นี่ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ ก็ฉันนั้น ตลอดกาลเพียงใด ที่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ยังไม่บังเกิดขึ้นในโลก

ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวง ก็ยังไม่มีตลอดกาลเพียงนั้น ในกาลนั้นมีอยู่แต่ความมืด เป็นความมืดซึ่งกระทำความบอด การบอการแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจำแนก แจกแจง การกระทำให้เข้าใจได้ง่าย ซึ่งอริยสัจจ์ทั้งสี่ ก็ยังไม่มีก่อน.

ภิกษุทั้งหลาย ! แต่ว่า ในกาลใดแล ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ บังเกิดขึ้นในโลก ในกาลนั้น ความปรากฏแห่งแสงสว่างอันใหญ่หลวง ความส่องสว่างอันใหญ่หลวง ย่อมมี ในกาลนั้น ย่อมไม่มีความมืด อันเป็นความมืดซึ่งกระทำความบอด ลำดับนั้น ย่อมมีการบอการแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การจำแนก แจกแจง การกระทำให้เข้าใจได้ง่าย ซึ่งอริยสัจจ์ทั้งสี่ อริยสัจจ์ทั้งสี่เหล่าไหนเล่า คือ ทุกขอริยสัจจ์ ทุกขสมุทัย-อริยสัจจ์ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนั้น ในกรณีนี้ พวกเธอพึงกระทำโยคกรรมเพื่อให้รู้ว่ “นี้ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับแห่งทุกข์ นี่ทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์” ดังนี้เกิด.

ธรรมชาติ ๓ อย่าง ทำให้ พระองค์เกิดขึ้นเป็นประทีปของโลก

๐๖

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๕๔/๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าธรรมชาติ ๓ อย่างเหล่านี้ ไม่พึงมีอยู่ในโลกแล้วไซ้, ตถาคตก็ไม่ต้องเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ; และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ก็ไม่ต้องรุ่งเรืองไปในโลก. ธรรมชาติ ๓ อย่าง นั้นคืออะไรเล่า ? คือ ชาติด้วย ชราด้วย มรณะด้วย ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมชาติ ๓ อย่างเหล่านี้แล ถ้าไม่มีอยู่ในโลกแล้วไซ้, ตถาคตก็ไม่ต้องเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ; และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ก็ไม่ต้องรุ่งเรืองไปในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุใดแล ที่ธรรมชาติ ๓ อย่าง เหล่านี้ มีอยู่ในโลก, เพราะเหตุนั้น ตถาคตจึงต้องเกิดขึ้นในโลกเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ; และธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงต้องรุ่งเรืองไปในโลก.

การมีธรรมของพระตถาคต อยู่ในโลก คือความสุขของโลก

๐๗

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๙๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อพระสุคตก็ดี ระเบียบวินัยของพระสุคตก็ดี ยังคงมีอยู่ในโลกเพียงใด อันนั้นก็ยังเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! พระสุคตนั้นคือใครเล่า? คือตถาคตบังเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถิฝักคน ควรฝึกไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมออกสอนสัตว์ นี่คือ พระสุคต.

ภิกษุทั้งหลาย! ระเบียบวินัยของพระสุคตนั้นคืออะไรเล่า? คือตถาคตนั้น แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมที่ตถาคต

แสดง พรหมจรรย์ที่ตถาคตประกาศ นี้แล คือ ระเบียบวินัย
ของพระสุคต.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อพระสุคตก็ดี ระเบียบวินัยของ
พระสุคตก็ดี ยังคงมีอยู่ในโลกเพียงใด อันนั้นก็ยังเป็นไป
เพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขของ
ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่โลก, เพื่อประโยชน์
เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย,
อยู่เพียงนั้น.

พระตถาคตเกิดขึ้น เพื่อความสุขของโลก

๐๘

-บาลี ม. ๑๒/๓๗/๔๖.

พราหมณ์เอ๋ย! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กลางคืน
แท้อย่างไร ก็เข้าใจ ไปว่ากลางวัน^๑ กลางวันแท้อย่างไร ก็เข้าใจไปว่า
กลางคืน ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็นเพราะสมณพราหมณ์
เหล่านั้น เป็นผู้อยู่ด้วยความหลง.

พราหมณ์เอ๋ย! ส่วนเรตถาคต ย่อมเข้าใจกลาง
คืนเป็นกลางวัน กลางวันเป็นกลางวัน.

พราหมณ์เอ๋ย! เมื่อใครจะเรียกผู้ใด ให้เป็นการ
ถูกต้องว่า เป็นสัตว์ผู้มีความไม่หลงอยู่เป็นปกติ และเกิด
ขึ้นเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชน
เป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความ
เกื้อกูล เพื่อความสุข ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายแล้ว;
เขาเมื่อจะเรียกให้ถูกต้องเช่นนั้น พึงเรียกเรตถาคตนี้แล
ว่าเป็นสัตว์ผู้มีความไม่หลงอยู่เป็นปกติ เกิดขึ้นเพื่อความ
เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก
เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อ
ความสุข ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

๑. คำว่า กลางคืน กลางวัน ในที่นี้ มิได้มีความหมายตามตัวหนังสือ. -ผู้แปล

ผู้เชื่อฟังพระตถาคต จะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน

๐๙

-บาลี ม. ๑๒/๔๒๑/๓๙๑.

ภิกษุทั้งหลาย! เราแล เป็นผู้ฉลาดในเรื่องโลกนี้ ฉลาดในเรื่องโลกอื่น, เป็นผู้ฉลาดต่อวิภวัญจะอันเป็นที่อยู่ของมาร ฉลาดต่อวิภวัญจะอันไม่เป็นที่อยู่ของมาร, เป็นผู้ฉลาดต่อวิภวัญจะอันเป็นที่อยู่ของมฤตยู ฉลาดต่อวิภวัญจะอันไม่เป็นที่อยู่ของมฤตยู ชนเหล่าใดถือว่าเรื่องนี้ควรฟัง ควรเชื่อ ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนทั้งหลายเหล่านั้นสิ้นกาลนาน.

(ครั้นพระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้แล้ว ได้ตรัสคำอื่นอีกดังนี้ว่า)

ทั้งโลกนี้แลโลกอื่น ตถาคตผู้ทราบดีอยู่ ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว. ทั้งที่ที่มารไปไม่ถึง และที่ที่มฤตยูไปไม่ถึง ตถาคตผู้รู้ชัดเข้าใจชัด ได้ประกาศไว้ชัดแจ้งแล้ว เพราะความรู้โลกทั้งปวง. ประตูนครแห่งความไม่ตาย ตถาคตเปิดโล่งไว้แล้ว เพื่อสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงถิ่นอันเกษม. กระแสแห่งมารผู้มีบาป ตถาคตปิดกั้นเสียแล้ว กำจัดเสียแล้ว ทำให้หมดพิษสงแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มากมูนด้วยปราโมทย์ ปรรณนาธรรมอันเกษมจากโยคะเถิด.

การบังเกิดขึ้นของตถาคต

ไม่ได้กระทบต่อกฎของธรรมชาติ

๑๐

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๐/๖๑.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม, ธรรมธาตุนั้น ย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว; คือ ความตั้งอยู่แห่งธรรมดา (ธัมมัจฉิตตา), คือ ความเป็นกฎตายตัวแห่งธรรมดา (ธัมมนิยามตา), คือ ความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น (อิทัปปัจจยตา).

ตถาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ ซึ่งธรรมธาตุนั้น; ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะแล้ว, ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหายของทีคว่า และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายจงมาดู : เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะย่อมมี” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุดังนี้แล : ธรรมธาตุดใดในกรณีนั้น อันเป็นตถตา คือ ความเป็นอย่างนั้น, เป็นอวิตถตา คือ ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, เป็นอนันฺณยถตา

คือ ความไม่เป็นไปโดยประการอื่น, เป็นอทิปปัจจยตา คือ ความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น;

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้ เราเรียกว่า ปฏิจสุมุปาทา
(คือธรรมอันเป็นธรรมชาติ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น)

(๒) ภิกษุทั้งหลาย! เพราะภพเป็นปัจจัย
ชาติย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตลาคต
ทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม,..^๑

(๓) ภิกษุทั้งหลาย! เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
ภพย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตลาคต
ทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม,..

(๔) ภิกษุทั้งหลาย! เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
อุปาทานย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตลาคต
ทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๕) ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเวทนาเป็นปัจจัย
ตัณหาย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุที่พระตลาคต
ทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

๑. การละ ... เช่นนี้ หมายความว่า ข้อความในข้อ (๒) เป็นต้นไปจนกระทั่งถึงข้อ (๑๐) นี้ ซ้ำกันโดยตลอดกับในข้อ (๑) ต่างกันแต่เพียงปัจจัยาการแต่ละอันเท่านั้น; สำหรับข้อสุดท้าย คือข้อ (๑๑) จะพิมพ์ไว้เต็มเหมือนข้อ (๑) อีกครั้งหนึ่ง. -ผู้แปล

(๖) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๗) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๘) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๙) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๑๐) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญานย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, ...

(๑๑) ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารทั้งหลายย่อมมี. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุที่พระตถาคตทั้งหลาย จะบังเกิดขึ้นก็ตาม, จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม, ธรรมธาตุนั้น ย่อมตั้งอยู่แล้วนั้นเทียว; คือ

ความตั้งอยู่แห่งธรรมดา (อัมมภูริตดา), คือ ความเป็นกฏ
ตายตัวแห่งธรรมดา (อัมมนิยามดา), คือ ความที่เมื่อสิ่งนี้สิ่งนี้
เป็นปัจจัย สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น (อิทัปปัจจยตา).

ตลาคตย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ย่อมถึงพร้อมเฉพาะ
ซึ่งธรรมธาตุนั้น; ครั้นรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ถึงพร้อมเฉพาะ
แล้ว, ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้
ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้เป็นเหมือน
การหงายของทีคว่า และได้กล่าวแล้วในบัดนี้ว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย! ท่านทั้งหลายจงมาดู : เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
สังขารทั้งหลายย่อมมี” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุดังนี้แล : ธรรมธาตุดู
ในกรณีนั้น อันเป็น ตลตา คือ ความเป็นอย่างนั้น,
เป็น อวิตถตา คือ ความไม่ผิดไปจากความเป็นอย่างนั้น,
เป็น อนัญญุตตา คือ ความไม่เป็นไปโดยประการอื่น,
เป็น อิทัปปัจจยตา คือ ความที่เมื่อมีสิ่งนี้สิ่งนี้เป็นปัจจัย
สิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น;

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมนี้เราเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท
(คือธรรมอันเป็นธรรมชาติ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น).

ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “พุทธะ”

๑๑

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๔๗/๓๖.

(การสนทนากับโศณพราหมณ์, เริ่มในที่นี้ด้วยพราหมณ์ทูลถาม)

“ท่านผู้เจริญของเรา! ท่านเป็นเทวดาหรือ?”

พราหมณ์เอ๋ย! เราไม่ได้เป็นเทวดาดอก.

“ท่านผู้เจริญของเรา! ท่านเป็นคนธรรพ์หรือ?”

พราหมณ์เอ๋ย! เราไม่ได้เป็นคนธรรพ์ดอก.

“ท่านผู้เจริญของเรา! ท่านเป็นยักษ์หรือ?”

พราหมณ์เอ๋ย! เราไม่ได้เป็นยักษ์ดอก.

“ท่านผู้เจริญของเรา! ท่านเป็นมนุษย์หรือ?”

พราหมณ์เอ๋ย! เราไม่ได้เป็นมนุษย์ดอก.

“ท่านผู้เจริญของเรา! เราถามอย่างไรๆ ท่านก็ตอบว่ามีได้
เป็นอย่างนั้นๆ ถ้าเช่นนั้นท่านเป็นอะไรเล่า?”

พราหมณ์เอ๋ย! อาสวะเหล่าใด ที่จะทำให้เราเป็น
เทวดา เพราะยังละมันไม่ได้, อาสวะเหล่านั้นเราจะได้ขาด
ถอนขึ้นทั้งรากแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี

ไม่ให้เกิดขึ้น อีกต่อไปแล้ว. พราหมณ์เอ๋ย! อาสวะเหล่าใด ที่จะทำให้เราเป็นคนธรรพ์ เป็นยักษ เป็นมนุษย์ เพราะยังละมันไม่ได้, อาสวะเหล่านั้น เราละได้ขาด ถอนขึ้นทิ้งรากแล้ว ทำให้เหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มีไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปแล้ว.

พราหมณ์! เปรียบเหมือนดอกบัวเขียว บัวหลวงหรือบัวขาว, มันเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่ขึ้นพ้นน้ำตั้งอยู่ น้ำไม่เปียกติดมันได้ จันใดก็จันนั้นนะพราหมณ์! เรานี้เกิดในโลก เจริญในโลก ก็จริง แต่เราครอบงำโลกเสียได้แล้ว และอยู่ในโลก โลกไม่ฉาบทาแปดเปื้อน เราได้.

พราหมณ์! ท่านจงจำเราไว้ว่า เป็น “พุทธะ” ดังนี้เถิด.

เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธะ”

๑๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๗/๑๗๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่างเหล่านี้ มีอยู่, ลืออย่างเหล่าไหนเล่า ? ลืออย่างคือ ความจริงอันประเสริฐ คือทุกข์; ความจริงอันประเสริฐ คือเหตุให้เกิดทุกข์; ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์; ความจริงอันประเสริฐ คือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ : นี้แล ความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่าง.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะได้ตรัสรู้ตามความเป็นจริง ซึ่งความจริงอันประเสริฐ ๔ อย่างเหล่านี้แล ตถาคตจึงมีนามว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธะ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนี้ ในกรณีนี้ พวกเธอทั้งหลาย พึงกระทำความเพียรเพื่อให้รู้ว่า “นี้ทุกข์; นี้เหตุให้เกิดทุกข์; นี้ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์; นี้ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์” ดังนี้แล.

เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อรหันตสัมมาสัมพุทธะ” (นัยที่ ๒) | ๑๓

- ปาลี ขนฺธ. สํ.๑๗/๘๑/๑๒๕.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ หลุดพ้นแล้วจากรูป เพราะความเบื่อหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ และความไม่ยึดมั่น จึงได้นามว่า “สัมมาสัมพุทธะ”. ภิกษุทั้งหลาย! แม้ภิกษุผู้ปัญญาวิมุตต์ ก็หลุดพ้นแล้วจากรูป เพราะความเบื่อหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ และความไม่ยึดมั่น จึงได้นามว่า “ปัญญาวิมุตต์”.

(ในกรณีแห่ง เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ได้ตรัสไว้ มีข้อความแสดงหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน กับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้ว).

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนั้น อะไรเป็นความผิดแผกแตกต่างกัน อะไรเป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน อะไรเป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตต์?

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้

ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าว ให้เป็นมรรคที่
กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นมคคัณฺณ (รู้มรรค) เป็นมคคฺวิฑู
(รู้แจ้งมรรค) เป็นมคคโกวิโท (ฉลาดในมรรค). ภิกษุทั้งหลาย!
ส่วนสาวกทั้งหลาย ในกาลนี้ เป็นมคคานุคฺคา (ผู้เดินตามมรรค)
เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน
เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้
แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ กับ
ภิกษุผู้ปัญญาวิมุตต์.

ทรงขนานนามพระองค์เองว่า “ตถาคต”

๑๔

-บาลี อุปรี. ม. ๑๔/๑๗/๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง ตถาคตบังเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ชอบเอง ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้ดำเนินไปดี เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกคนทีควรฝึกอย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ตถาคตนั้นทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้แจ้งตาม ตถาคตนั้นแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง ในที่สุด พร้อมทั้งอรรณะ พร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง.

เหตุที่ทำให้ทรงพระนามว่า “ตถาคต”

๑๕

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๐/๒๓, -บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย ! โลกเป็นสภาพที่ตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงเป็นผู้ถอนตนจากโลกได้แล้ว. เหตุให้เกิดโลก เป็นสภาพที่ตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงละเหตุให้เกิดโลกได้แล้ว. ความดับไม่เหลือของโลก เป็นสภาพที่ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงทำให้แจ้งความดับไม่เหลือของโลกได้แล้ว. ทางให้ถึงความดับไม่เหลือของโลก เป็นสิ่งที่ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตถาคตจึงทำให้เกิดมีขึ้นได้แล้ว ซึ่งทางให้ถึงความดับไม่เหลือของโลกนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! आयตนะอันใด ที่พวกมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลก มาร, พรหม, ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณ-พราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ได้เห็น ได้ฟัง ได้ดม ลิ้ม สัมผัส ได้รู้แจ้ง ได้บรรลุ ได้แสวงหา ได้เที่ยวผูกพันติดตามโดยน้ำใจ, आयตนะนั้น ตถาคตได้รู้พร้อมเฉพาะแล้วทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”.

ภิกษุทั้งหลาย! ในราตรีใด ตถาคตได้ตรัสรู้ และ
ในราตรีใด ตถาคตปรินิพพาน, ในระหว่างนั้น ตถาคต
ได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออกซึ่งคำใด, คำนั้นทั้งหมด
ย่อมมีโดยประการเดียวกันทั้งสิ้น ไม่แปลกกันโดย
ประการอื่น, เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”.

ภิกษุทั้งหลาย! ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มาร,
พรหม, ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดา
และมนุษย์ ตถาคตเป็นผู้เป็นยิ่ง ไม่มีใครครอบงำ เป็นผู้เห็น
สิ่งทั้งปวงโดยเด็ดขาด เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด (โดยธรรม)
แต่ผู้เดียว, เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า “ตถาคต”.

ทรงพระนามว่า “ตลาคต”

เพราะทรงเป็นกาลวาที ภูตวาที

๑๖

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๔๘/๑๑๙.

junta! แม้เป็นเรื่องในอดีต ถ้าไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมไม่พยากรณ์ ซึ่งเรื่องนั้น;

junta! แม้เป็นเรื่องในอดีต ถ้าเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ตลาคตก็ย่อมไม่พยากรณ์ ซึ่งเรื่องนั้น;

junta! แม้เป็นเรื่องในอดีต ถ้าเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ เรื่องประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมเป็นผู้รู้กาลอันสมควรในเรื่องนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น.

junta! แม้เป็นเรื่องในอนาคต ถ้าไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมไม่พยากรณ์ ซึ่งเรื่องนั้น;

junta! แม้เป็นเรื่องในอนาคต ถ้าเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตก็ย่อมไม่พยากรณ์ซึ่งเรื่องนั้น;

จุนทะ ! แม้เป็นเรื่องในอนาคต ถ้าเป็นเรื่องจริง
เรื่องแท้ เรื่องประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมเป็น
ผู้รู้กาลอันสมควรในเรื่องนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น.

จุนทะ ! แม้เป็นเรื่องในปัจจุบัน ถ้าไม่จริง ไม่แท้
ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมไม่พยากรณ์
ซึ่งเรื่องนั้น;

จุนทะ ! แม้เป็นเรื่องในปัจจุบัน ถ้าเป็นเรื่องจริง
เรื่องแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตก็ย่อม
ไม่พยากรณ์ซึ่งเรื่องนั้น;

จุนทะ ! แม้เป็นเรื่องในปัจจุบัน ถ้าเป็นเรื่องจริง
เรื่องแท้ เรื่องประกอบด้วยประโยชน์, ตลาคตย่อมเป็น
ผู้รู้กาลอันสมควรในเรื่องนั้น เพื่อพยากรณ์ปัญหานั้น.

จุนทะ ! ด้วยเหตุดังนี้แล ตลาคตจึงเป็นกาลวาที
สัจวาที ภูตวาที อัถลวาที อัมมวาที วินยวาที ในธรรม
ทั้งหลาย ที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน; เพราะเหตุนี้
จึงได้นามว่า “ตลาคต”.

เหตุที่ทำให้ได้พระนามว่า “อนุตตรปรีสัทมมสาริ”

๑๗

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๔๐๗/๖๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย ! คำที่เรากล่าวแล้วว่า “ตถาคตนั้น เป็นผู้อันบุคคลกล่าวว่า เป็นสาริฝึกบุรุษ ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ในบรรดาอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย” ดังนี้; คำนั้น เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ช้างที่ควรฝึก อันควาญช้างฝึกจนรู้บทแห่งการฝึกแล้ว ก็แล่นไปได้สู่ทิศทางเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้. ภิกษุทั้งหลาย ! ม้าที่ควรฝึก อันควาญม้าฝึกจนรู้บทแห่งการฝึกแล้ว ก็แล่นไปได้สู่ทิศทางเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้. ภิกษุทั้งหลาย ! โคที่ควรฝึก อันผู้ฝึกโคจนรู้บทแห่งการฝึกแล้ว ก็แล่นไปได้สู่ทิศทางเดียวเท่านั้น คือ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ หรือทิศใต้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ส่วนบุรุษที่ควรฝึก อันตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะฝึกจนรู้บทแห่งการฝึกแล้ว

ก็เล่นไปได้สู่ทิศทั้งแปด : เป็นผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย
นี่คือทศที่ ๑;

เป็นผู้ไม่มีสัญญาในรูปอันเป็นภายใน ย่อมเห็น
ซึ่งรูปทั้งหลาย อันเป็นภายนอก นี่เป็นทศที่ ๒;

เป็นผู้มีใจด้วยความรู้สึก “งาม” เท่านั้น
นี่เป็นทศที่ ๓;

เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งรูปสัญญา เพราะความดับไป
แห่งปฏิสัญญา เพราะไม่ใส่ใจในนัตตสัญญา โดยประการ
ทั้งปวง เป็นผู้เข้าถึงซึ่งอากาศนัญจายตนะ อันมีการทำ
ในใจว่า “อนันโต อากาโส” ดังนี้ แล้วแลอยู่ นี่เป็นทศที่ ๔;

เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอากาศนัญจายตนะโดย
ประการทั้งปวง เป็นผู้เข้าถึงซึ่งวิญญาณัญจายตนะ อันมี
การทำในใจว่า “อนันตัง วิญญาณัง” ดังนี้แล้วแลอยู่ นี่เป็น
ทศที่ ๕;

เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งวิญญาณัญจายตนะโดย
ประการทั้งปวง เป็นผู้เข้าถึงซึ่งอากิญจัญญายตนะ อันมี
การทำในใจว่า “นัตถิ กิญจิ” ดังนี้ แล้วแลอยู่ นี่เป็นทศที่ ๖;

เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอากิญจัญญายตนะโดย
ประการทั้งปวง เป็นผู้เข้าถึงซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะ
แล้วแลอยู่ นี่เป็นทศที่ ๗;

เพราะกำลวงเสียได้ซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะ
โดยประการทั้งปวง เป็นผู้เข้าถึงซึ่งสัญญาเวทิตนโรธ
แล้วแลอยู่ นี่เป็นทิศที่ ๘.

ภิกษุทั้งหลาย! บุรุษที่ควรฝึก อันตถาคตผู้รหัด-
สัมมาสัมพุทธะฝึกจนรู้บทแห่งการฝึกแล้ว ก็เล่นไปได้สู่
ทิศทั้ง ๘ เหล่านี้.

ภิกษุทั้งหลาย! คำที่เรากล่าวแล้วว่า “ตถาคตนั้น
เป็นผู้อันบุคคลกล่าวว่าเป็นสารถิฝึกบุรุษ ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
ในบรรดาอาจารย์ผู้ฝึกทั้งหลาย” ดังนี้; คำนั้น เรากล่าว
แล้วเพราะอาศัยความข้อนี้, ดังนี้แล.

ไวยากรณ์แห่งคำว่า “ตถาคต”

๑๘

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๙๑/๕๕, -บาลี อฎฐก. ย. ๒๓/๓๕๒/๑๙๒.

วาเสฏฐะทั้งหลาย ! ก็ศรัทธาของผู้ใดแล ตั้งมั่นในตถาคต ฝังลงรากแล้วดำรงอยู่ได้มั่นคง อันสมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆในโลกก็ตาม ไม่ชักนำไปทางอื่นได้, ผู้นั้นควรจะกล่าวได้อย่างนี้ว่า “เราเป็นบุตร เป็นโอรส เกิดจากปากของพระผู้มีพระภาค เกิดโดยธรรม อันธรรมเนรมิต เป็นทายาทแห่งธรรม” ดังนี้. ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? เพราะคำว่า “ธรรมกาย” บ้าง “พรหมกาย” บ้าง “ธรรมภูต” บ้าง “พรหมภูต” บ้าง นี่เป็นคำสำหรับเรียกแทนชื่อตถาคต แล.

ภิกษุทั้งหลาย ! คำว่า “สมณะ” เป็นคำแทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย ! คำว่า “พราหมณ์” (ผู้ประเสริฐ) เป็นคำแทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย ! คำว่า “เวทคุ” (ผู้จบเวท) เป็นคำแทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า “ภิสักโก” (ศัลยแพทย์/
หมอผ่าตัด) เป็นคำแทนชื่อของตถาคต.

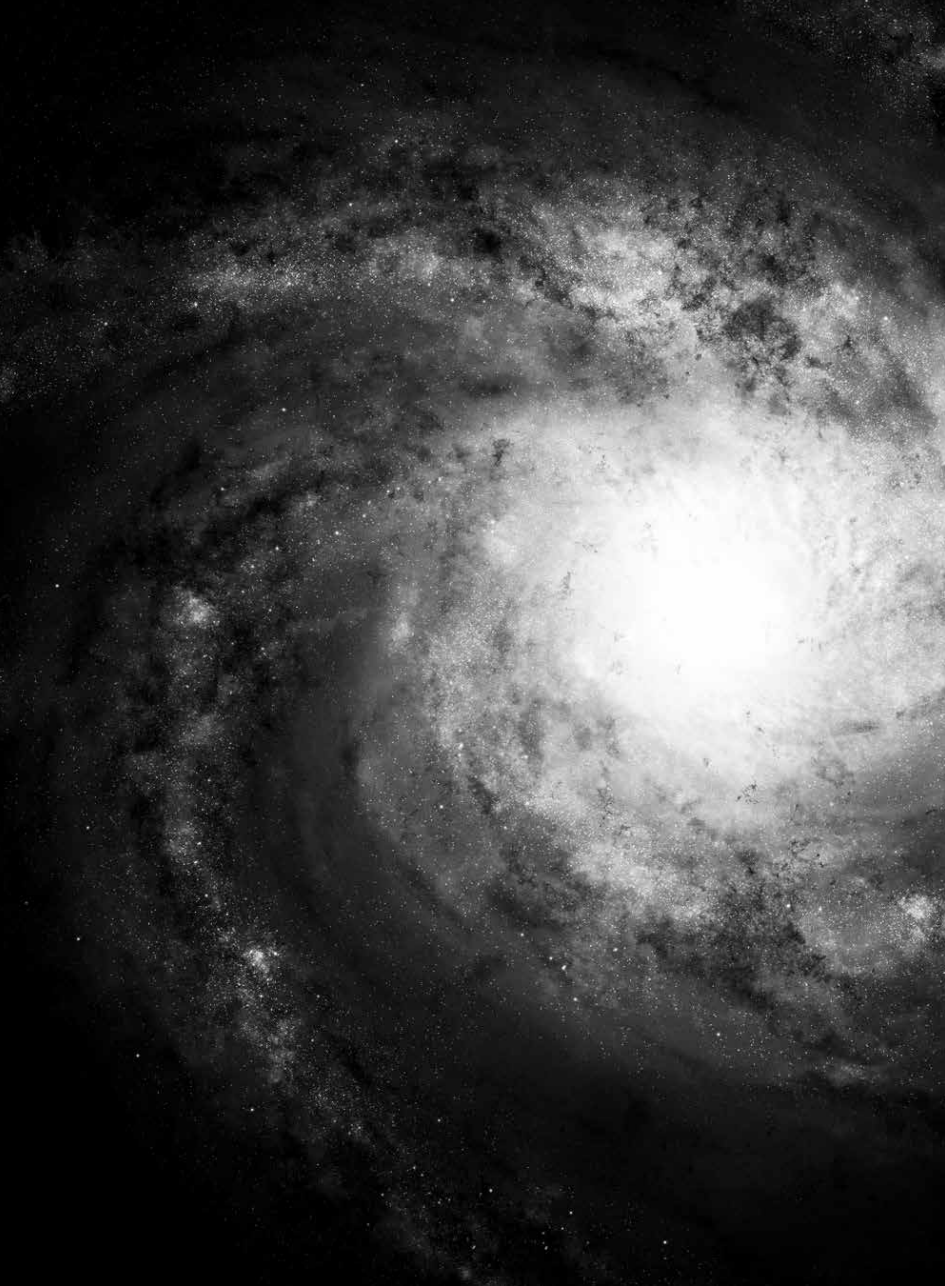
ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า “นิมมโล” (ไม่มีมลทิน) เป็นคำ
แทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า “วิมโล” (ผู้ปราศจากมลทิน)
เป็นคำแทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า “ญาณี” (ผู้มีญาณ) เป็นคำ
แทนชื่อของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า “วิมุตโต” (หลุดพ้น) เป็นคำ
แทนชื่อของตถาคต.^๑

๑. ยังมีสูตรอื่นที่ได้กล่าวถึงพระนามของตถาคตไว้ เช่น - บาลี ส. ข. ๒๕/๔๐๗/๓๕๔,
- บาลี พุทรว. ข. ๓๓/๕๔๓/๒๖. ซึ่งมีความกำกั่งว่าเป็นพุทธวจนหรือไม่ จึงไม่ได้
นำใส่มาไว้ในเล่มนี้ - ผู้รวบรวม

เรื่องตั้งแต่ก่อนประสูติ
จนถึงก่อนบรรพชา

การเกิดแห่งวงศ์สาकยะ

๑๙

-บาลี ส. ที. ๗/๑๒๐-๑๒๑/๑๔๗.

อัมพฤษะ! เรื่องตีกดำบรรพ, พระเจ้าอุกกากราช
ปรารถนาจะยกราชสมบัติประทานแก่โอรสของพระมเหสี
ที่โปรดปรานต้องพระทัย จึงได้ทรงช้ราชกุมารผู้มีชื่อนาม
แก่กว่า คือเจ้า อุกกามุข, กรกัณฐ, หัตถินิกะ, สนิปุระ,
ออกจากราชอาณาจักร ไปตั้งสำนักอยู่ ณ ป่าสากใหญ่
(มหาสากวนสนฺโท) ใกล้สระโบกขรณีข้างภูเขาคิมพานต์.
เธอเหล่านั้น กลัวชาติจะระคนกัน จึงสมสู่กับพี่น้องหญิง
ของเธอเอง. ต่อมาพระเจ้าอุกกากราชตรัสถามอำมาตย์ว่า
‘บัดนี้กุมารเหล่านั้นอยู่ที่ไหน’

อำมาตย์กราบทูลว่า บัดนี้กุมารเหล่านั้นเสด็จอยู่
ณ ป่าสากใหญ่ ซึ่งอยู่ใกล้สระโบกขรณี ข้างภูเขาคิมพานต์
พระกุมารทั้งหลายกลัวชาติระคนกัน จึงสมสู่กับภคินีของ
ตนเอง.

ขณะนั้นพระเจ้าอุกกากราชทรงเปล่งพระอุทาน
ว่า ‘กุมารผู้อาจหาญหนอ, กุมารผู้อาจหาญอย่างยิ่งหนอ’.
(สกุยา วต โภ กุมารา ปรมสกุยา วต โภ กุมารติ) เพราะเหตุนี้เป็น
เดิม จึงเป็นพวกที่ได้ชื่อว่า ‘สาकยะ’^๑ (สกุยา) สืบมา...

๑. ชื่อนี้มีมูลมาจากต้นสากก็ได้, แห่งคำว่ากล้าหาญก็ได้, เพราะสักก-กล้าหาญ.
สักกเราเรียกในเสียงภาษาไทยกันว่า สากยะ. -ผู้แปล

การอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต

๒๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๗-๒๔๘/๓๖๐-๓๖๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้านี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! โภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม บังเกิดขึ้น
ในหมู่เทพชั้นดุสิต” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อที่พระโภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม
บังเกิดขึ้นในหมู่เทพชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่าเป็นของ
นาคัจจรรย ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้านี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! โภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่
ในหมู่เทพชั้นดุสิต” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อที่พระโภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม
ดำรงอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิตนี้ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่าเป็นของนาคัจจรรย
ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! โภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม ดำรงอยู่
ในหมู่เทพชั้นดุสิต จนกระทั่งตลอดกาลแห่งอายุ” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อที่พระโภธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม
ดำรงอยู่ในหมู่เทพชั้นดุสิต จนกระทั่งตลอดกาลแห่งอายุนี้ ข้าพระองค์
ย่อมถือไว้ว่าเป็นของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การจุติจากดุสิตลงสู่ครรภ์

๒๑

- บาลี อปริ. ม. ๑๔/๒๔๘/๓๖๓.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ขอนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! โพธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม จุติจาก
หมู่เทพชั้นดุสิต ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แม้ข้อนี้ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่า
เป็นของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วย การจุติจากดุสิต

๒๒

-บาลี อุปปริ. ม. ๑๔/๒๔๘-๒๔๙/๓๖๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! โพธิสัตว์ มีสติ รู้ตัวทั่วพร้อม จุติจาก
หมู่เทพชั้นดุสิตแล้ว ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในขณะนั้น
แสงสว่างอันโอฬารจนหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอานุภาพ
ของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้, ได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อม
ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์.

ถึงแม้ในโลกกันตริกนรก อันโล่งโล่งไม่มีอะไรปิดกั้น
แต่มีตมณ หากการเกิดแห่งจักขุวิญญานมิได้ อันแสงสว่างแห่ง
ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อานุภาพอย่างนี้ส่องไป
ไม่ถึงนั้น แม้ในที่นั้น แสงสว่างอันโอฬารจนหาประมาณมิได้
ยิ่งใหญ่กว่าอานุภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ก็ได้
ปรากฏขึ้นเหมือนกัน สัตว์ที่เกิดอยู่ ณ ที่นั้น จะรู้จักกันได้

ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า ‘ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นี้ นอกจากเราก็มียู่เหมือนกัน’ ดังนี้. และ همینโลกธาตุนี้ ก็ห้วนไหว สั่นสะเทือนสะท้าน. แสงสว่าง อันโอฬารจนหาประมาณมิได้ ได้ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่า อานุภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่าเป็น ของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

(มีพระสูตรที่ได้ตรัสไว้เช่นเดียวกันนี้อีก คือ สัตตมสูตร ภยวัคค์ - บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๖/๑๒๗. - ผู้แปล)

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการจุติ

๒๓

- บาลี อฎฐก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗.

อานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ. ...

อานนท์! เมื่อใด โพธิสัตว์จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา; เมื่อนั้นแผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยคาร์บสาม แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

การลงสู่ครรภ์

๒๔

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๗/๓๖๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้านี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ
พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! ในกาลใด โภธิสัตว์กำลังก้าวลงสู่ครรภ์
แห่งมารดา ในกาลนั้น เทพบุตรทั้งหลายย่อมทำการอารักขา
ในทิศทั้งสี่แก่โภธิสัตว์ โดยประสงค์ว่ามนุษย์ หรืออมมนุษย์
หรือใครๆ ก็ตาม อย่าได้เบียดเบียนโภธิสัตว์ หรือมารดา
แห่งโภธิสัตว์เลย” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แม้ข้านี้ข้าพระองค์ย่อมถือว่า
ของน่าอัศจรรย์ ไม่เคยมีเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การอยู่ในครรภ

๒๕

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๔๙-๒๕๑/๓๖๖-๓๖๙, ๓๗๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ขอนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“อานนท์ ! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภแห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมเป็นผู้มีศีลอยู่โดยปกติ เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอกุศลนาทาน เว้นจากกาเมสุมิชฌาจาร เว้นจากมุสาวาท เว้นจากสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งของความประมาท” ดังนี้.

...“อานนท์ ! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภแห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโภธิสัตว์ ย่อมไม่มีความคิดอันเจือด้วยกามคุณในบุรุษทั้งหลาย, อนึ่ง มารดาแห่งโภธิสัตว์ย่อมเป็นผู้ที่บุรุษใด ๆ ไม่คิดจะล่วงเกินด้วยจิตอันกำหนัด” ดังนี้.

...“อานนท์ ! ในกาลใด โภธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภแห่งมารดา ในกาลนั้นมารดาแห่งโภธิสัตว์ เป็นผู้มีความรักด้วยกามคุณทั้งห้า,^๑ มารดาแห่งโภธิสัตว์นั้น อิ่มเอิบด้วยกามคุณทั้งห้า เฝียบพร้อมด้วยกามคุณทั้งห้า ให้เขาประคบบประหม่อมอยู่” ดังนี้.

๑. กามคุณห้า ในที่นี้ หมายถึงเครื่องบำรุงตามธรรมชาติ มิได้หมายถึงที่เกี่ยวข้องกับการมกณโดยตรง เพราะมีปฏิเสชอยู่ ในข้อต้นจากนี้แล้ว. -ผู้แปล

...“อานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ก้าวลงสู่ครรภ์แห่งมารดา ในกาลนั้น มารดาแห่งโพธิสัตว์ ย่อมไม่มีอาพาธไร ๆ มีความสุขไม่อ่อนเพลีย, อนึ่ง มารดาแห่งโพธิสัตว์ ย่อมแลเห็นโพธิสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา มีอวัยวะน้อยใหญ่สมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่ทราม. เหมือนอย่างว่าแก้วไพฑูรย์อันงดงาม โชติช่วงสดใสเจียรไนดีแล้ว มีด้ายร้อยอยู่ในแก้วนั้น สีเขียว เหลือง แดง ขาว หรือเหลือง ก็ตาม บุรุษที่ตาดีดี เอาแก้วนั้นวางบนฝ่ามือแล้ว ย่อมมองเห็นชัดเจนว่า นี่แก้วไพฑูรย์อันงดงามโชติช่วงสดใส เจียรไนดีแล้ว, นี่ด้ายซึ่งร้อยอยู่ในแก้วนั้น จะเป็นสีเขียว เหลือง แดง ขาว หรือเหลือง ก็ตาม; ฉนใดก็ฉนนั้ ที่มารดาแห่งโพธิสัตว์ เป็นผู้ไม่มีอาพาธ มีความสบายไม่อ่อนเพลีย แลเห็นโพธิสัตว์ผู้นั่งอยู่ในครรภ์ มีอวัยวะน้อยใหญ่สมบูรณ์ มีอินทรีย์ไม่ทราม” ดังนี้.

...“อานนท์! หญิงอื่นๆ อุ้มครรภ์ไว้เก้าเดือนบ้าง สิบเดือนบ้าง จึงจะคลอด, ส่วนมารดาแห่งโพธิสัตว์ไม่เป็นเช่นนั้น, ย่อมอุ้มครรภ์ไว้สิบเดือนเต็มทีเดียวแล้วจึงคลอด” ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! แม้ข้อนี้ๆ ข้าพระองค์ย่อมถือไว้ว่า เป็นของน่าอัศจรรย์ไม่เคยมี เกี่ยวกับพระผู้มีพระภาค.

การประสูติ

๒๖

- บาลี อปปริ. ม. ๑๔/๒๕๑-๒๕๓/๓๗๒-๓๗๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้อนี้ ข้าพระองค์ได้ฟังมาเฉพาะ พระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้จำมาแต่ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า

“อานนท์ ! หญิงอื่นๆ ย่อมนั่งคลอดบ้าง นอนคลอดบ้าง. ส่วนมารดาแห่งโพธิสัตว์หาเป็นอย่างนั้นไม่, มารดาแห่งโพธิสัตว์ ย่อมยืนคลอดโพธิสัตว์” ดังนี้.

...“อานนท์ ! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่งมารดา ในกาลนั้น เทวดาทั้งหลายย่อมเข้ารับก่อน ส่วนมนุษย์ทั้งหลายย่อมเข้ารับต่อภายหลัง” ดังนี้.

...“อานนท์ ! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่งมารดา ยังไม่ทันถึงแผ่นดิน เทพบุตรทั้งสี่ ย่อมรับเอามาวางตรงหน้าแห่งมารดา ทูลว่า แม่เจ้าจงพอพระทัยเถิด บุตรอันมีศักดิ์ใหญ่ของแม่เจ้าเกิดแล้ว” ดังนี้.

...“อานนท์ ! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้องแห่งมารดา ในกาลนั้น เป็นผู้สะอาดหมดจด ไม่เปื้อนด้วยเมือก ไม่เปื้อนด้วยเสมหะ ไม่เปื้อนด้วยเลือด ไม่เปื้อนด้วยหนอง ไม่เปื้อนด้วยของไม่สะอาดอย่างใด ๆ เป็นผู้บริสุทธิ์สะอาดหมดจดมาทีเดียว. เหมือนอย่างว่าแก้วมณีที่วาง

อยู่บนผ้าเนื้อเกลี้ยงอันมาแต่แคว้นกาสิ, แก้วก็ไม่เปื้อนผ้า
ผ้าก็ไม่เปื้อนแก้ว, เพราะเหตุใด, เพราะเหตุว่ามันเป็นของ
สะอาดหมดจดทั้งสองอย่าง; ฉันทักก็นั่น ที่โพธิสัตว์ออก
มาจากท้องแห่งมารดาเป็นผู้สะอาดหมดจด ไม่เปื้อนด้วย
เมือก ไม่เปื้อนด้วยเสมหะ ไม่เปื้อนด้วยเลือด ไม่เปื้อนด้วย
หนอง ไม่เปื้อนด้วยของไม่สะอาดอย่างใดๆ เป็นผู้บริสุทธิ์
สะอาดหมดจดมาที่เดียว” ดังนี้.

...“อานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์ออกมาจากท้อง
แห่งมารดา ในกาลนั้น ท่อธารแห่งน้ำสองท่อ ปรากฏจาก
อากาศ เย็นท่อหนึ่ง ร้อนท่อหนึ่ง, อันเขาใช้ในกิจอันเนื่องด้วย
น้ำแกโพธิสัตว์และแถมารดา” ดังนี้.

...“อานนท์! โพธิสัตว์ผู้คลอดแล้วเช่นนี้ เหยียบ
พื้นดินด้วยฝ่าเท้าอันสม่าเสมอ มีพระพักตร์ทางทิศเหนือ
ก้าวไป ๗ ก้าว, มีฉัตรสีขาวกั้นอยู่ ณ เบื้องบน, ย่อมเหลียวดู
ทิศทั้งหลาย และกล่าวอัสภิวาจา^๑ ว่า “เราเป็นผู้เลิศแห่งโลก,
เราเป็นผู้เจริญที่สุดแห่งโลก, เราเป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งโลก.
ชาตินี้ เป็นชาติสุดท้าย. บัดนี้ ภพใหม่ย่อมไม่มี” ดังนี้.

๑. อัสภิวาจา คือวาจาอันประกาศความสูงสุด ภาษาบาลีมีว่า อคโคหมสมิ โลกสส
เขฏโฐหมสมิ โลกสส เสฏโฐหมสมิ โลกสส. อยมนติมาชาติ. นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว.
อคฺโค หมายถึงเป็นยอดคน. เขฏโฐ หมายถึงพี่ใหญ่ กว่าเขาทั้งหมด. เสฏโฐ
หมายถึง สูงด้วยคุณธรรม กว่าเขาทั้งหมด. คำทั้งสามนี้น่าคิดดู. -ผู้แปล

เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการประสูติ | ๒๗

- บาลี อปร. ม. ๑๔/๒๕๓-๒๕๔/๓๗/๘.

...“อานนท์! ในกาลใด โพธิสัตว์คลอจากท้องแห่งมารดา ในกาลนั้นแสงสว่างอันโอฬาร จินหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอานุภาพของเทวดาทั้งหลาย จะบันดาลได้ ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์.

ถึงแม้ในโลกกันตริกนรก อันโล่งโถงไม่มีอะไรปิดกัน แต่มีตมณ หากการเกิดแห่งจักขุวิญญาณมิได้ อันแสงสว่างแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อานุภาพอย่างนี้ ส่องไปไม่ถึงนั้น แม้ในที่นั้น แสงสว่างอันโอฬารจินหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอานุภาพของเทวดาทั้งหลายจะบันดาลได้ ก็ได้ปรากฏขึ้นเหมือนกัน. สัตว์ที่เกิดอยู่ในที่นั้น จะรู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า ‘ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นี้ นอกจากเราก็มีอยู่เหมือนกัน’ ดังนี้.

และ همینโลกธาตุนี้ก็ห้วนไหวสั่นสะเทือนสะท้าน. แสงสว่าง อันโอฬารจินหาประมาณมิได้ ปรากฏขึ้นในโลก เกินกว่าอานุภาพของเทวดาทั้งหลาย จะบันดาลได้” ดังนี้.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการประสูติ

๒๘

-บาลี อฎฺฐก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗.

อานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ. ...

อานนท์! เมื่อใด โภธิสัตว์ มีสติสัมปชัญญะ ออกจากท้องแห่งมารดา; เมื่อนั้น แผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยคำรบสี่ แห่งการปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

ประกอบด้วยมหาปริสลักขณะ ๓๒

๒๙

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๕๗-๑๕๘/๑๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย ! มหาบุรุษ (คือพระองค์เองก่อนผนวช) ผู้ประกอบด้วย มหาปริสลักขณะ ๓๒ ประการ ย่อมมีคติเป็นสอง หาเป็นอย่างอื่นไม่ คือ :-

ถ้าเป็นฆราวาส ย่อมเป็นจักรพรรดิผู้ประกอบด้วย ธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม มีแว่นแคว้นจดมหาสมุทรทั้งสี่ เป็นที่สุด มีชนบทอันบริบูรณ์ ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการ. แก้ว ๗ ประการ ย่อมเกิดแก่มหาบุรุษนั้น คือ จักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คหบดีแก้ว และปริณายกแก้ว เป็นที่ ๗. มีบุตรผู้กล้าหาญ มีแว่นแคว้นคนกล้าอันใครๆ จะย่ำยีมิได้ ตามเสด็จกว่า ๑๐๐๐. มหาบุรุษนั้นชนะแล้ว ครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นที่สุดโดยรอบ, ไม่มีหลักต่อเสี้ยนหนาม มั่งคั่ง เบิกบาน เกษม ร่มเย็น ปราศจากเสนียดคือโจร, ทรงครอบครองโดยธรรมอันสม่าเสมอ มิใช่โดยอาญาและศาสตรา.

ถ้าออกบวชจากเรือน เป็นผู้ไม่มีประโยชน์เกื้อกูลด้วยเรือน ย่อมเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องปกปิดอันเปิดแล้ว ในโลก.

ภิกษุทั้งหลาย! มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการนั้น
เหล่าไหนเล่า คือ :-

๑. มหาบุรุษ มีพื้นเท้าสม่ำเสมอ.
๒. มหาบุรุษ ที่ฝ่าเท้ามีจักรเกิดแล้ว, มีซี่ตั้งพื้น พร้อมทั้ง
กงและดุม.
๓. มหาบุรุษ มีสันเท้ายาว.
๔. มหาบุรุษ มีข้อนิ้วยาว.
๕. มหาบุรุษ มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนละมุน.
๖. มหาบุรุษ มีลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจตาข่าย.
๗. มหาบุรุษ มีข้อเท้าอยู่สูง.
๘. มหาบุรุษ มีแข้งดุจแข้งเนื้อทราย.
๙. มหาบุรุษ ยืนไม่ย่อตัวลงแตะเข้าได้ด้วยมือทั้งสอง.
๑๐. มหาบุรุษ มีองคชาตตั้งอยู่ในฝัก.
๑๑. มหาบุรุษ มีสีกายดุจทอง คือมีผิวหนังดุจทอง.
๑๒. มหาบุรุษ มีผิวหนังละเอียด ละอองจับไม่ได้.
๑๓. มหาบุรุษ มีขนขุมละเส้น เส้นหนึ่ง ๆ อยู่ขุมหนึ่ง ๆ.
๑๔. มหาบุรุษ มีปลายขนซ้อนขึ้น สีดุจดอกอัญชัน
ขึ้นเวียนขวา.
๑๕. มหาบุรุษ มีกายตรงดุจกายพรหม.
๑๖. มหาบุรุษ มีเนื้อนูนหนาในที่ ๗ แห่ง (คือหลังมือ
หลังเท้าบ่าคอ).

๑๗. มหาบุรุษ มีกายข้างหน้า ดุจราชสีห์.
๑๘. มหาบุรุษ มีหลังเต็ม (ไม่มีร่องหลัง).
๑๙. มหาบุรุษ มีทรวดทรงดุดันไทร กายกั๊วเท่ากัน.
๒๐. มหาบุรุษ มีคอกลมเกลี้ยง.
๒๑. มหาบุรุษ มีประสาทรับรสอันเลิศ.
๒๒. มหาบุรุษ มีคางดุจคางราชสีห์.
๒๓. มหาบุรุษ มีฟัน ๔๐ ซี่บริบูรณ์.
๒๔. มหาบุรุษ มีฟันเรียบเสมอ.
๒๕. มหาบุรุษ มีฟันสนิท (ชิด).
๒๖. มหาบุรุษ มีเขี้ยวสีขาวงาม.
๒๗. มหาบุรุษ มีลิ้น (ใหญ่และยาว) เพียงพอ.
๒๘. มหาบุรุษ มีเสียงดุจเสียงพรหม พูดเหมือน
นกการวิก.
๒๙. มหาบุรุษ มีตาเขี้ยวสนิท (สนิท).
๓๐. มหาบุรุษ มีตาดุจตาวัว.
๓๑. มหาบุรุษ มีอุณาโลมหว่างคิ้ว ขาวอ่อนเหมือนสำลี.
๓๒. มหาบุรุษ มีศีรษะรับกับกรอบหน้า.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ
ของมหาบุรุษ.

ประสูติได้ ๗ วัน พระชนนีทวงคต

๓๐

-บาลี อ. พ. ๒๕/๑๔๕/๑๑๑.

...ถูกแล้วอานนท์! ถูกแล้วอานนท์! จริงเทียว
มารดาแห่งโพธิสัตว์มีชนมายุน้อย. เมื่อประสูติพระโพธิสัตว์
แล้วได้ ๗ วัน มารดาแห่งโพธิสัตว์ย่อมสวรรคต, ย่อมเข้าถึง
เทวนิกาย ^{ชั้น}ดุสิต.

ทรงได้รับการบำเรอ

๓๑

- บาลี ดิภ. อ. ๒๐/๑๘๓-๑๘๕/๔๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย! เราเป็นผู้ละเอียดอ่อน ละเอียดอ่อน
อย่างยิ่ง ละเอียดอ่อนอย่างที่สุด, ดังเราจะเล่าให้ฟัง.
ภิกษุทั้งหลาย! เขาขุดสระ ๓ สระในวังแห่งบิดาของเรา,
ในสระหนึ่งปลูกอุบล (บัวเขียว), สระหนึ่งปลูกปทุม (บัวหลวง),
สระหนึ่งปลูกบุณฑริก (บัวขาว), เพื่อประโยชน์แก่เรา.

ภิกษุทั้งหลาย! มิใช่ว่าจันทน์ที่เราใช้อย่างเดียว
ที่มาจากเมืองกาฬี, ถึงผ้าโพก, เสื้อ, ผ้าถุง, ผ้าห่ม, ก็ล้วนมา
แต่เมืองกาฬี. ภิกษุทั้งหลาย! เขาคอยกันแสวงจันทรให้
เราด้วยหวังว่าความหนาว, ความร้อน, ละออง, หย้า, หรือ
น้ำค้าง อย่าได้ถูกต้องเราทั้งกลางวันและกลางคืน.

ภิกษุทั้งหลาย! มีปราสาทสำหรับเรา ๓ หลัง;
หลังหนึ่งสำหรับฤดูหนาว, หลังหนึ่งสำหรับฤดูร้อน, และ
หลังหนึ่งสำหรับฤดูฝน. เราอยู่บนปราสาทสำหรับฤดูฝน
ตลอดสี่เดือนฤดูฝน ให้เขาบำเรออยู่ด้วยดนตรีอันปราศจาก
บุรุษ, ไม่ลงจากปราสาททั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในวังของบิดาเรา, เขาให้ข้าวสุก
แห้งข้าวสาลีเจือด้วยเนื้อแกะทาสและคนงาน (ดาชตัน) เช่น
เดียวกับที่ที่อื่นเขาให้ข้าวปลายเกรียนกับน้ำส้มแก่พวกทาส
และคนใช้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราเพียบพร้อมไปด้วยการได้
ตามใจตัวถึงเพียงนี้ มีการได้รับความประคบประหงมถึง
เพียงนี้ ความคิดก็ยังบังเกิดแก่เราว่า “ปุณฺณที่มิได้ยินได้ฟัง
ทั้งที่ตัวเองจะต้องแก่ ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้, แต่ครั้นเห็น
คนอื่นแก่ ก็นึกอดทนระอาใจ สะอิดสะเอียน ไม่นึกถึงตัว
เสียเลย. ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องแก่ ไม่ข้ามพ้น
ความแก่ไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องแก่ ไม่พ้นความแก่ไปได้
แล้วจะมาลืamtัว อดทนระอาใจ สะอิดสะเอียน เมื่อเห็นคน
อื่นแก่นั่น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา”.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความ
มัวเมาในความหนุ่มของเรา ได้หายไปหมดสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ปุณฺณที่ไม่ได้ยินได้ฟัง ทั้งที่ตัวเอง
จะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้, ครั้นเห็นคนอื่น
เจ็บไข้ ก็นึกอดทนระอาใจ สะอิดสะเอียน ไม่นึกถึงตัวเสียเลย.

ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องเจ็บไข้ ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้แล้ว จะมาลืมตัว อิดหนาระอาใจ สะอิดสะเอียน เมื่อเห็นคนอื่นเจ็บไข้นั้น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความมัวเมาในความไม่มีโรค ของเราก็หายไปหมดสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ปุณฺณที่มิได้ยินได้ฟัง ทั้งที่ตัวเองจะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, ครั้นเห็นคนอื่นตายก็อิดหนาระอาใจ สะอิดสะเอียน ไม่นึกถึงตัวเสียเลย. ถึงเราเองก็เหมือนกัน จะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, แต่ว่าเมื่อจะต้องตาย ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้แล้ว จะมาลืมตัว อิดหนาระอาใจ สะอิดสะเอียน เมื่อเห็นคนอื่นตายนั้น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราพิจารณาได้เช่นนี้ ความมัวเมาในชีวิตความเป็นอยู่ ของเราได้หายไปหมดสิ้น.

ความสุขกับความหน่าย

๓๒

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๒๗/๔/๒๘๑.

...มาคณฺธิยะ ! ครั้งเมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์ ประกอบการครองเรือน ได้อิมพร้อมไปด้วยกามคุณทั้งห้า ให้เขาบำเรอตนด้วยรูปที่เห็นได้ด้วยจักขุ, ด้วยเสียงที่ฟังได้ด้วยหู, ด้วยกลิ่นอันดมได้ด้วยจมูก, ด้วยรสอันลิ้มได้ด้วยลิ้น, ด้วยโณภูมิจึงพะอันสัมผัสได้ด้วยกาย ล้วนแต่ที่สัตว์อยากได้ รักใคร่พอใจ ยวนใจ เข้าไปตั้งไว้ซึ่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งราคะ.

มาคณฺธิยะ ! ปราสาทของเรานั้น มีแล้ว ๓ แห่ง ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูฝน, ปราสาทหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว, ปราสาทหนึ่งสำหรับฤดูร้อน. มาคณฺธิยะ ! เราให้บำเรอตนอยู่ด้วยดนตรี ล้วนแต่สตรี ไม่มีบุรุษเจือปน ณ ปราสาทเป็นที่อยู่ในฤดูฝนสี่เดือน ไม่ลงจากปราสาท ครั้นล่วงไปถึงสมัยอื่น มามองเห็น เหตุเป็นที่บังเกิด, และ ความที่ตั้งอยู่ไม่ได้, และความอโรย, และโทษอันต่ำทราม, และอุปายเป็นเครื่องออกไปพ้น, แห่งกามทั้งหลาย ตามเป็นจริง, จึงละความอยากในกามเสีย บรรเทาความเดือดร้อน

เพราะกาม ปราศจากความกระหายในกาม มีจิตสงบ ณ ภายใน. เรานั้นเห็นสัตว์เหล่านั้น ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกตัณหาในกามเคี้ยวกินอยู่ ถูกความกระวนกระวายในกามรุมเผาเอาอยู่ แต่ก็ยังขึ้นเสพกาม, เรามิได้ทะเยอทะยานตามสัตว์เหล่านั้น ไม่ยินดีในการเสพกามนั้นเลย. ข้อนี้เป็นเพราะเหตุใด ?

มาคณฺธิยะ ! เพราะว่าคนเรา ถึงแม้ยินดีด้วยความยินดีที่ปราศจากกาม หรือปราศจากอกุศลแล้ว ก็ยังจัดเป็นสัตว์ที่เลวทรามอยู่, เราจึงไม่ทะเยอทะยานตามสัตว์เหล่านั้น ขึ้นเสพกามอีกเลย.

มาคณฺธิยะ ! คฤหบดีหรือบุตรคฤหบดีผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า ให้เขาบำเรอตนด้วย รูป, เสียง, กลิ่น, รส, และโผฏฐัพพะ อันสัตว์ปรารถนารักใคร่ชอบใจ ยั่วยวน, เข้าไปตั้งอยู่ด้วยความใคร่เป็นที่ตั้งแห่งราคะ. ถ้าหากเขานั้นประพาสสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เป็นสหายกับเหล่าเทพในดาวดึงส์, เทพบุตรนั้นมีนางอัปสรแวดล้อมอยู่ในนั้นทวัน อิมหฺนา เพียบพร้อมด้วยกาม ให้นางอัปสรบำเรอตนด้วยกามคุณห้าอันเป็นทิพย์

ในดาวดิ่งสั่น. เทวบุตรนั้นหากได้เห็นคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดี (ในมนุษย์โลกนี้) อืมนำ เพียบพร้อมด้วยกามให้เขาบำเรอตนด้วยกามอยู่.

มาคณฺธิยะ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร, เทพบุตรนั้นจะทะเยอทะยานต่อกามคุณของคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดีนั้นบ้างหรือ หรือจะเวียนมาเพื่อกามอันเป็นของมนุษย์นี้บ้าง?

“พระโคตม! kamiได้เลย เพราะว่ากามที่เป็นทิพย์ น่ารักใคร่กว่า ประณีตกว่า กามของมนุษย์”.

ทรงหลงกามและหลุดจากกาม

๓๓

-บาลี ม. ม. ๑๒/๑๘๐/๒๑๑.

มหานาม! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพรธัสตว์อยู่ แม้เป็นผู้มีสติระลึกได้ว่า “กามทั้งหลาย มีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก, มีความคับแค้นมาก, โทษอันแรงร้ายมีอยู่ในกามนั้นอย่างยิ่ง” ก็ดี แต่เรานั้น ยังไม่ได้บรรลुสุขอันเกิดแต่ปีติ หรือธรรมอื่นที่สงบยิ่งไปกว่าปีติสุขนั้น, นอกจากได้เสวยแต่กามและอกุศลธรรมอย่างเดียว; เราจึงเป็นผู้หมุนกลับจากกามไม่ได้, ไม่รู้อย่างแจ่มแจ้งในกามทั้งหลาย อยู่เพียงนั้น.

มหานาม! เมื่อใด เป็นอันว่าเราได้เห็นข้อนี้อย่างดี ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า “กามทั้งหลาย มีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก, โทษอันแรงร้ายมีอยู่ในกามนั้นอย่างยิ่ง” แล้ว; ...เมื่อนั้น เราก็เป็นผู้ไม่หมุนกลับมาสู่กามทั้งหลาย รู้จักกามทั้งหลายอย่างแจ่มแจ้งได้.

ความรู้สึก ที่ถึงกับทำให้ออกผนวช | ๓๔

-ปาลี ม. ม. ๑๒/๓๑๖-๓๑๗/๓๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในโลกนี้ ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความแก่เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความตายเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความโศกเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง, ตนเองมีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ! ก็อะไรเล่า เป็นสิ่งที่มีความเกิด (เป็นต้น) ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้าน (เป็นที่สุด) เป็นธรรมดา ?

ภิกษุทั้งหลาย! บุตรและภรรยา มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

ทาสหญิงทาสชาย มีความเกิดเป็นธรรมดา... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

แพะ แกะ มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

ไก่อู สุนัข มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

ช้าง โค ม้า ลา มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

ทองและเงิน เป็นสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา.

สิ่งที่มนุษย์เข้าไปเทิดทูนเอาไว้ เหล่านี้แหละที่ชื่อว่า สิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา ซึ่งคนในโลกนี้พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ... มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา อยู่เองแล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ... ที่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดา อยู่ นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย! ความคิดอันนี้ ได้เกิดขึ้นแก่เรา ว่า “ทำไมหนอ เราซึ่งมีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว จะต้องไปมัวแสวงหาสิ่งที่มีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่อีก. ไฉนหนอ เราผู้มีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ครั้นได้รู้สึกถึงโทษอันต่ำทรามของการมีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดานี้แล้ว เราพึงแสวงหานิพพาน อันไม่มีความเกิด ... ไม่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้าน อันเป็นธรรมที่เกษมจากเครื่องร้อยรัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าเกิด”.

ภิกษุทั้งหลาย! เรานั้นโดยสมัยอื่นอีก ยังหนุ่มเที่ยวเกสายังดำจัด บริบูรณ์ ด้วยความหนุ่มที่กำลังเจริญ ยังอยู่ในปฐมวัย, เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารณาด้วย กำลังพากันร้องให้น้ำตานองหน้าอยู่, เราได้ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมผาดออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว.

(ข้อสังเกต: ไม่พบว่า มีพุทธวจนกล่าวถึงการได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ อันเป็นเหตุให้ตัดสินใจออกผนวช ซึ่งการทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ นั้น พบแต่ในส่วนของประวัติของพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี ดังปรากฏในมหาปทานสูตร - บาลี มห. ที. ๑๐/๒๔/๓๒. - ผู้รวบรวม)

(ในบาลี สคาวสุตโร^๑ ม. ม. ๑๓/๖๖๙/๗๓๘. มีที่ตรัสไว้สรุป
แต่สั้น ๆ ว่า :-)

การทวาชะ! ในโลกนี้ ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อ
เรายังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, ความคิดนี้เกิดมีแก่เรา
ว่า “พรราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี, ส่วนบรรพชาเป็น
โอกาสว่าง; ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้
บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เหมือนสังข์ที่เขาขัดดีแล้ว,
โดยง่ายนั้นไม่ได้. ถ้าไหนเราพึงปลงผมและหนวด
ครองผ้าข้อมผาด ออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีประโยชน์
เกี่ยวข้องด้วยเรือนเกิด” ดังนี้.

การทวาชะ! เรานั้นโดยสมัยอื่นอีกยังหนุ่มเทียว ...

๑. นอกจากนี้ยังมีในสูตรอื่นอีก เช่น มหาสังจยสูตร - บาลี มุ. ม. ๑๓/๔๔๒/๔๑๑.
เป็นต้น. - ผู้แปล

เริ่มแต่เอกภพรพชาแล้ว
เพ็ญวเสาะแสวงหาความรู้
ทรมานพระองค์
จนได้ตรัสรู้

การออกบรรพชา

๓๕

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๔๓/๔๘๙, -บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๗๖/๑๓๙.

...ราชกุมาร ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกรื่นขึ้นภายในใจว่า ‘ชื่อว่าความสุขแล้ว ใครๆ จะบรรลุได้โดยง่ายเป็นไม่มี’ ดังนี้. ราชกุมาร ! ครั้นสมัยอื่นอีก เรานั้นยังหนุ่มเหี่ยวเกสายังดำจัด บริบูรณ์ด้วยเยาว์อันเจริญในปฐมวัย, เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารถนาด้วย, กำลังพากันร้องไห้ น้ำตานองหน้าอยู่, เราได้ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมผาดออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว...

...เรามีอายุได้ สามสิบหย่อนหนึ่งโดยวัย, ได้ออกบรรพชา แสวงหาว่า ‘อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นกุศล’ ดังนี้ ...

เสด็จสำนักอาฬารดาบส

๓๖

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๔๓-๔๔๖/๔๘๙.^๑

เรานั้น ครั้นบวชอย่างนี้แล้ว แสวงหาอยู่ว่า อะไร เป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งที่ประเสริฐฝ่ายสันติชนิดที่ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า; ได้เข้าไปหาอาฬารดาบสผู้กาลามโคตรถึงที่สำนัก แล้วกล่าวว่า “ท่านกาลามะ! เราอยากประพฤติพรหมจรรย์ ในธรรมวินัยนี้ด้วย”.

ราชกุมาร! ครั้นเรากล่าวดังนี้แล้ว อาฬารดาบส ผู้กาลามโคตรได้ตอบว่า

“อยู่เถิดท่านผู้มีอายุ! ธรรมนี้เป็นเช่นนี้ๆ; ถ้าบุรุษเข้าใจ ความแล้ว ไม่นานเลยคงทำให้แจ้ง บรรลุได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ทัวถึง สัตถิของอาจารย์ตน”.

ราชกุมาร! เราเล่าเรียนธรรมนั้นได้จบไว้นานแล้ว.

ราชกุมาร! เรานั้นกล่าวได้ทั้ง ญาณวาท และ เถรวาท ด้วยอาการมาตราว่าท่องด้วยปาก และด้วยเวลาชั่วที่เจรจาตอบ ตลอดกาลเท่านั้น. อนึ่ง เราและศิษย์อื่นๆ ปฏิญญา ได้ว่าเรารู้เราเห็นดังนี้. ราชกุมาร! ความรู้สึกเกิดขึ้น

๑. ยังมีตรัสในพระสูตรอื่นอีก คือ สคารวสูตร -บาลี ม. ม. ๑๓/๖๗๐/๗๓๘, ปาสราสิสูตร -บาลี ม. ม. ๑๒/๓๑๘/๓๑๗, มหาสังจิกสูตร -บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๒/๔๑๑. -ผู้แปล

แก่เราว่า “อาพาธผู้กาลามโคตรประกาศให้ผู้อื่นทราบ ว่า ‘เราทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่’ ด้วยคุณสักว่าศรัทธาอย่างเดียวก็น่าได้, ที่แท้อาพาธผู้กาลามโคตรคงรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งธรรมนี้เป็นแน่”.

ราชกุมาร! ครั้งนั้นเราเข้าไปหาอาพาธผู้กาลามโคตรถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า

“ท่านกาลามะ! ท่านทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วและประกาศได้เพียงเท่าไรหนอ?”.

ครั้นเรากล่าวอย่างนี้ อาพาธผู้กาลามโคตรได้ประกาศให้รู้ถึง อากิญจัญญายตนะแล้ว. ราชกุมาร! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา จักมีแต่ของอาพาธผู้กาลามโคตรผู้เดียวก็น่าได้. ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา ของเราก็น่าได้; อย่างไรก็ตาม เราจักตั้งความเพียร ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านกาลามะประกาศแล้วว่า ‘เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่’ ดังนี้ ให้จงได้”.

ราชกุมาร! เราได้บรรลุทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองฉับไว้นานแล้ว.

ราชกุมาร ! ครั้นนั้นเราเข้าไปหาอาหารผู้กาลามโคตร ถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า “มีเท่านี้หรือที่ท่านบรรลुถึง ทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศแก่ผู้อื่นอยู่?”.

“เท่านี้เองผู้มีอายุ ! ที่เราบรรลुถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศแก่ผู้อื่นอยู่”.

“ท่านกาลามะ ! แม้เราก็จับบรรลุทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเองถึงเพียงนั้นเหมือนกัน”.

ราชกุมาร ! อาหารผู้กาลามโคตรได้กล่าวกะเราว่า

“ลาภของเราแล้วท่านผู้มีอายุ ! เราได้ดีแล้ว, ท่านผู้มีอายุ ! มิเสียแรงที่ได้พบเพื่อนร่วมพรหมจรรย์เช่นกับท่าน ผู้ทำให้แจ้งธรรม ที่เรารู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง, แม้เราก้ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านทำให้แจ้งด้วย ปัญญาอันยิ่งเองนั้นอย่างเดียวกัน. เรารู้ธรรมใด ท่านรู้ธรรมนั้น, ท่านรู้ ธรรมใด เรารู้ธรรมนั้น, เราเป็นเช่นใด ท่านเป็นเช่นนั้น, ท่านเป็นเช่นใด เราเป็นเช่นนั้น; มาเถิดท่านผู้มีอายุ ! เราสองคนด้วยกันจักช่วยกัน ปกครองคณะนี้ต่อไป”.

ราชกุมาร ! อาหารกาลามโคตรผู้เป็นอาจารย์ของ เรา ได้ตั้งเราผู้เป็นศิษย์ให้เสมอด้วยตนแล้ว, ได้บูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง. ราชกุมาร ! (เมื่อเราได้เสมอด้วยอาจารย์

ได้การบูชาที่ยิ่งดั่งนั้น) ได้เกิดความรู้สึกนี้ว่า “ก็ธรรมนี้จะได้
เป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความ
ดับสนิท เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม
เพื่อนิพพาน ก็หาไม่, แต่เป็นไปพร้อม เพียงเพื่อการบังเกิดใน
อาภิญญัญญายตนภพ เท่านั้นเอง”.

ราชกุมาร ! ตถาคต (เมื่อเห็นโทษในสมบัติทั้งเจ็ด)
จึงไม่พอใจ เบื่อจากธรรมนั้น หลีกไปเสีย.

เสด็จสำนักอุทกดาบส

๓๗

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๔๖-๔๔๘/๔๙๐.^๑

ราชกุมาร ! เรานั้นแสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งที่ประเสริฐฝ่ายสันตชนิตที่ไม่มีอะไรยิ่งกว่า; ได้เข้าไปหาอุทกดาบสผู้รามบุตรถึงที่สำนัก แล้วกล่าวว่า “ท่านรามะ ! เราอยากประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ด้วย”.

ราชกุมาร ! ครั้นเรากล่าวดังนี้ ท่านอุทกผู้รามบุตร ได้กล่าวตอบว่า

“อยู่เถิดท่านผู้มีอายุ ! ธรรมนี้เป็นเช่นนั้นๆ; ถ้าบุรุษเข้าใจความแล้ว ไม่นานเลย คงทำให้แจ้ง บรรลุได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ทั้งถึงลัทธิของอาจารย์ตน”.

ราชกุมาร ! เราเล่าเรียนธรรมนั้นได้ฉับไว้นานแล้ว.

ราชกุมาร ! เรานั้นกล่าวได้ทั้ง ญาณบาท และ เถรวาท ด้วยอาการมาตรว่าท่องด้วยปาก ด้วยเวลาชั่วที่เจรจาทอตลอดกาลเท่านั้น. อนึ่ง เราและศิษย์อื่นๆ ปฏิญญาได้ว่า เรารู้เราเห็นดังนี้.

๑. ยังมีตรัสในพระสูตรอื่นอีก คือ สคารวสูตร -บาลี ม. ม. ๑๓/๖๗๒/๗๓๙, ปาสราสิสูตร -บาลี ม. ม. ๑๒/๓๒๐/๓๑๘, มหาสัจจกสูตร -บาลี ม. ม. ๑๒/๔๔๔/๔๑๒. -ผู้แปล

ราชกุมาร ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “อุทกผู้รามบุตรได้ประกาศว่า ‘เราทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่’ ด้วยคุณสักว่าศรัทธาอย่างเดียวก็น่าทำได้, ที่แท้ผู้ทกผู้รามบุตรคงรู้อยู่เห็นอยู่ ซึ่งธรรมนี้เป็นแน่”.

ราชกุมาร ! ครั้นนั้นเราเข้าไปหาอุทกผู้รามบุตรถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า

“ท่านรามะ ! ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว และประกาศได้เพียงเท่าไรหนอ ?”.

ครั้นเรากล่าวอย่างนี้ อุทกรามบุตรได้ประกาศให้รู้ถึงแนวสัจญานาสัจญายตนะแล้ว. ราชกุมาร ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา จักมีแต่ของอุทกรามบุตรผู้เดียวก็น่าได้. ศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ, ปัญญา ของเราก็น่าอยู่; อย่างไรก็ตาม เราจักตั้งความเพียร ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านรามะประกาศแล้วว่า ‘เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วแลอยู่’ ดังนี้ให้จงได้”.

ราชกุมาร ! เราได้บรรลุทำให้แจ้งซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองฉับไว้นานเลย.

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เราเข้าไปหาอุทกผู้รามบุตร
ถึงที่อยู่แล้วกล่าวว่า “มีเท่านี้หรือที่ท่านบรรลुถึง ทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วประกาศแก่ผู้อื่นอยู่?”.

“เท่านี้เองผู้มีอายุ ! ที่เราบรรลुถึง ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง
แล้วประกาศแก่ผู้อื่น”.

“ท่านรามะ ! ถึงเราก็ได้บรรลุทำให้แจ้งด้วยปัญญา
อันยิ่งเองเท่านั้นเหมือนกัน”.

ราชกุมาร ! อุทกผู้รามบุตรได้กล่าวกะเราว่า

“ลาภของเราแล้ว ท่านผู้มีอายุ ! เราได้ดีแล้ว, ท่านผู้มีอายุ !
มิเสียแรงที่ได้พบเพื่อนร่วมพรหมจรรย์เช่นกับท่าน ผู้ทำให้แจ้งธรรมที่
รามะรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง, แม้รามะก็ทำให้แจ้งธรรมที่ท่านทำให้แจ้ง
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองนั้นอย่างเดียวกัน. รามะรู้ทั่วถึงธรรมใด ท่านรู้
ธรรมนั้น, ท่านรู้ธรรมใด รามะรู้ทั่วถึงธรรมนั้น, รามะเป็นเช่นใด ท่านเป็น
เช่นนั้น, ท่านเป็นเช่นใด รามะเป็นเช่นนั้น; มาเถิดท่านผู้มีอายุ ! ท่านจง
ปกครองคณะนี้ต่อไป”.

ราชกุมาร ! อุทกรามบุตรเมื่อเป็นสพรหมจารีต่อเรา
ก็ได้ตั้งเราไว้ในฐานะแห่งอาจารย์นั้นเทียว; ได้บูชาเราด้วย
การบูชาอันยิ่ง. ราชกุมาร ! (เมื่อเราได้เสมอด้วยอาจารย์

ได้การบูชาที่ยิ่งดั่งนั้น) ได้เกิดความรู้สึกนี้ว่า “ธรรมนี้จะได้
เป็นไปพร้อมเพื่อความหน่าย เพื่อความคลายกำหนด เพื่อความ
ดับสนิท เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม
เพื่อนิพพาน ก็หาไม่, แต่เป็นไปพร้อม เพียงเพื่อการบังเกิดใน
เนวส์ัญญานาสัญญาตณภพ เท่านั้นเอง”.

ราชกุมาร! ตถาคต (เมื่อเห็นโทษในสมัตติทั้งแปด)
จึงไม่พอใจในธรรมนั้น เบื่อหน่ายจากธรรมนั้น หลีกไปเสีย.

ทรงพบสถานที่ประกอบความเพียร | ๓๘

- บาลี ม. ม. ๑๓/๔๔๘/๔๙๑.

ราชกุมาร ! เรานั้นเมื่อหลีกไปจากสำนักอุทกผู้รามบุตรแล้ว แสวงหาอยู่ว่าอะไรเป็นกุศล ค้นหาแต่สิ่งทีประเสริฐฝ่ายสันตอันไม่มีอื่นยิ่งกว่า, เทียวจาริกไปตามลำดับหลายตำบลในมครรัฐ จนบรรลุถึงตำบลอรุเวลา-เสนานิคม พักแรมอยู่ ณ ตำบลนั้น.

ณ ที่นั้น เราได้พบภาคพื้นรมณียสถาน มีชฎาป่าเยือกเย็น แม่น้ำไหลใสเย็น จิตสนิท มีท่อน้ำราบเรียบเป็นอันดีน่าเพลินใจ มีบ้านสำหรับโคจรตั้งอยู่โดยรอบ.

ราชกุมาร ! เราได้เห็นแล้ว เกิดความรู้สึกว่า “ภูมิภาคนี้น่ารื่นรมย์จริง ชฎาป่าเยือกเย็น แม่น้ำไหลใสเย็น จิตสนิท มีท่อน้ำราบเรียบเป็นอันดีน่าเพลินใจ ทั้งที่โคจรก็ตั้งอยู่โดยรอบ, ที่นี่สมควรเพื่อจะตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการด้วยความเพียร” ดังนี้.

ราชกุมาร ! เรานั่งพักอยู่ ณ ตำบลนั้นเองด้วยคิดว่า ที่นี่สมควรแล้วเพื่อการตั้งความเพียร ดังนี้.

อุปมาปรากฏแจ่มแจ้ง

๓๙

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๔๘/๔๓๒.

ราชกุมาร ! เรื่องประหลาดเกิดมีแก่เรา อุปมาสามข้อ เป็นอัศจรรย์ที่ไม่เคยได้ยินมาแล้ว มาแจ่มแจ้งแก่เรา.

(๑) ราชกุมาร ! อุปมาข้อหนึ่ง ว่าเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง ทั้งเขาตัดลงแช่น้ำไว้, ถ้าบุรุษตั้งใจว่า เราจะนำไม้สีไฟอันบน มาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิดปรากฏดังนี้, ราชกุมาร ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักถือไม้สีไฟอันบน มาสีไฟให้เกิดปรากฏขึ้นได้หรือไม่ ?

“พระองค์ผู้เจริญ ! ไม่ได้เลย, เพราะเหตุว่าโน้นเป็นไม้สดชุ่มด้วยยาง ทั้งยังแช่อยู่ในน้ำ เขาจะสีตลอดกาลเพียงใด จักต้องเหน็ดเหนื่อย คับแค้นเปล่าเพียงนั้น”.

ราชกุมาร ! ฉันทิดก็ฉันทันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใด กายยังไม่หลีกออกจากวัฏฏคาม ใจก็ยังระคนด้วยกิเลสกำอันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมาหมก ความกระหาย ความรุ่มร้อน ในวัฏฏคามทั้งหลาย, เขายังละไม่ได้ ยังรำบไม่ได้ ซึ่งกิเลสกำอันเป็นภายในเหล่านั้น, ท่านสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ถึงจะได้สวையทุกขเวทนา

อันกล้าแข็งเผ็ดร้อน เพราะการทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้
เสวยก็ดี ย่อมไม่ควรเพื่อเกิดปัญญาให้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่น
ยิ่งไปกว่าได้เลย. ราชกุมาร! นี่เป็นอุปมาที่แรก ที่เป็น
อัครรรย ที่เราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้ง
แก่เราแล้ว.

(๒) ราชกุมาร! อุปมาข้อสอง เป็นอัครรรยที่เรา
ไม่เคยได้ยินมาแล้ว ได้มาแจ่มแจ้งแก่เรา. ราชกุมาร!
อุปมาว่าไม้สดชุ่มด้วยยาง วางอยู่บนบกไกลจากน้ำ, หาก
บุรุษตั้งใจว่า เราจักนำไม้สีไฟอันบน มาสีกับไม้นั้นให้ไฟ
เกิดปรากฏดังนี้, ท่านจักเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักถือเอา
ไม้สีไฟอันบน มาสีให้เกิดไฟปรากฏขึ้นได้หรือไม่?

“พระองค์ผู้เจริญ! ไม่ได้เลย, เพราะเหตุว่าโน้นเป็นไม้สด
ชุ่มด้วยยาง แม้วางอยู่บนบกก็จริง เขาจะสีไปตลอดกาลเพียงใด ก็จัก
เหน็ดเหนื่อย คับแค้นเปล่าตลอดกาลเพียงนั้น”.

ราชกุมาร! ฉันทิดก็ฉันทัน สมณะหรือพราหมณ์
พวกใด มีกายหลีกออกจากวัตถุกามแล้ว แต่ใจยังระคน
ด้วยกิเลสกามอันทำความพอใจ ความเชื่อใจ ความเมาหมก
ความกระหาย ความรุ่มร้อน ในวัตถุกามทั้งหลาย, เขายัง

ละไม่ได้ ระวังไม่ได้ซึ่งกิเลสกำอันเป็นภายในเหล่านั้น, สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะได้ส่วยทุกขเวทนาอัน กล้าแข็งเผ็ดร้อน เพราะทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้ส่วย กิติ ก็ไม่ควรเพื่อจะเกิดปัญญารู้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่น ยิ่งไปกว่าได้เลย. ราชกุมาร ! นี่เป็นอุปมาที่สอง ที่เป็น อัจฉรย อันเราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้ง แก่เราแล้ว.

(๓) ราชกุมาร ! อุปมาข้อสาม ที่เป็นอัจฉรย อันเราไม่เคยได้ยินมาแล้ว มาแจ่มแจ้งแก่เรา. ราชกุมาร ! อุปมาว่าไม้แห้งสนิท ทั้งวางไว้บนบกไกลจากน้ำ, หากบุรุษ ตั้งใจว่าเราจักนำไม้สีไฟอันบน มาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิด ปรากฏขึ้น ดังนี้, ราชกุมาร ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร บุรุษนั้น จักนำไม้สีไฟอันบน มาสีกับไม้นั้นให้ไฟเกิดปรากฏขึ้นได้ หรือไม่ ?

“พระองค์ผู้เจริญ ! ได้โดยแท้, เพราะเหตุว่าโน้นเป็นไม้แห้งเกราะ ทั้งอยู่บนบกไกลจากน้ำด้วย”.

ราชกุมาร ! ฉันทใดกัฉันทนั้น สมณะหรือพราหมณ์ พวกใด มีกายละจากวัตถุกำแล้ว ทั้งใจก็ไม่ระคนอยู่ด้วย กิเลสกำอันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมาหมก

ความกระหาย ความรุ่มร้อน ในวัตถุกามทั้งหลาย, เขาเป็นผู้ละได้ ระวังได้ซึ่งกิเลสกามอันเป็นภายในเหล่านั้น. สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะได้สวยทุกขเวทนากลับแล้งแผ่ร้อน เพราะทำความเพียรที่ดี หรือไม่ได้สวยก็ดี ย่อมควรเพื่อเกิดปัญญารู้เห็นอันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่าได้. ราชกุมาร! นี่เป็นอุปมาที่สาม ที่เป็นอัครจรรยอันเราไม่เคยได้ยินมาแล้วแต่ก่อน ได้มาแจ่มแจ้งกะเราแล้ว.

บำเพ็ญทุรกิรียา

๕๐

-บาลี ม. ม. ๑๗/๔๕๒/๔๙๕.^๑

(วาระที่ ๑) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้อาจเกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงขบฟันด้วยฟัน อัดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่นจนร้อนจัดดูที. ราชกุมาร ! ครั้นเราคิดดังนั้นแล้ว จึงขบฟันด้วยฟัน อัดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่นจนร้อนจัดแล้ว เหงื่อไหลออกจากรักแร้ทั้งสอง, ราชกุมาร ! เปรียบเหมือนคนที่แข็งแรงจับคนกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอ บีบให้แน่นจนร้อนจัดจะนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารภแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะพินเพื่อนไปก็หาไม่, เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะกำลังความเพียรที่ทนได้ยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๒) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้อาจเกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌาน เอาการไม่หายใจเป็นอารมณ์เถิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราจึงกลั่นลมหายใจออกเข้าทั้งทางจมูกและทางปาก. ราชกุมาร ! ครั้นเรากลั่นลมหายใจทั้งทางจมูกและทางปาก เสียงลมออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ เหมือนเสียงลมในสุมแห่ง

๑. ยังมีตรัสในพระสูตรอื่นอีก คือ สคารวสูตร -บาลี ม. ม. ๑๓/๖๗๘ /๗๔๔, มหาสังกสูตร -บาลี ม. ม. ๑๒/๔๕๐/๔๑๗, ความตอนนี้นำจากสิสูตรไม่มี. -ผู้แปล

นายช่างทองที่สืบทอดมาจนนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารถนาแล้ว จะได้อะไรอันก็หาไม่ สติจะพินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะกำลังแห่งความเพียรที่ทนได้ยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๓) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌาน มีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้น) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิดดังนั้นแล้ว เราจึงกลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว. ราชกุมาร ! ครั้นเรากลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว ลมกล้าเหลือประมาณ แทะเซาะขึ้นไปทางบนกระหม่อมเหมือนถูกบุรุษแข็งแรง เชือดเอาที่แสกกระหม่อมด้วยมีดโกนอันคมจะนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารถนาแล้วจะได้อะไรอันก็หาไม่ สติจะได้พินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะความเพียรที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๔) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌาน มีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิด

ดังนั้นแล้ว เราได้กลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปาก และทางช่องหูทั้งสองแล้ว. ราชกุมาร ! ครั้นเรากลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว รู้สึกปวดศีรษะทั่วไปทั้งศีรษะเหลือประมาณ เปรียบปาน ถูกบุรุษแข็งแรง รัดศีรษะเข้าทั้งศีรษะด้วยเชือกมีเกลียว อันเขม็งฉนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรที่เราปรารถนาแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะพินเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กาย กระสับกระส่ายไม่สงบ เพราะความเพียรที่ทนได้แสนยาก เสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๕) ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้น แก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฉานมีการไม่หายใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิด ดังนั้นแล้ว เราได้กลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกและทางปากและทางช่องหูทั้งสอง. ราชกุมาร ! ครั้นเรากลั่นลมหายใจออกเข้า ทั้งทางจมูกและทางปากและทางช่องหูทั้งสองแล้ว ลมกล้าเหลือประมาณทวนกลับลงแทงเอา พื้นท้อง ดุจถูกคนฆ่าโคหรือลูกมือตัวขยันของเขา เฌอนเนื้อพื้นท้องด้วยมีดสำหรับเฌอนเนื้อโคอันคมฉนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความเพียรของเราจะได้ย่อหย่อนก็หาไม่

สติจะได้ฟื้นฟูเพื่อนไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระสับกระส่าย ไม่สงบ เพราะกำลังแห่งความเพียรที่ทนได้แสนยาก เสียดแทงเอา.

(วาระที่ ๖) ราชกุมาร ! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้น แก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌานมีการไม่หยาบใจนั้นแหละ (ให้ยิ่งขึ้นไปอีก) เป็นอารมณ์เกิด. ราชกุมาร ! ครั้นคิด ดังนั้นแล้ว เราได้กลั่นลมหายใจออกเข้าไว้ทั้งทางจมูกและ ทางปากและทางช่องหูทั้งสอง. ราชกุมาร ! ครั้นเรากลั่น ลมหายใจออกเข้า ไว้ทั้งทางจมูกทางปากและทางช่องหู ทั้งสอง ก็เกิดความร้อนกล้ำขึ้นทั่วกาย ดุจถูกคนแข็งแรง สองคนช่วยกันจับคนกำลังน้อยที่แขนข้างละคนแล้ว ย่างรมไว้ เหนือหลุมถ่านเพลิงอันระอุฉะนั้น. ราชกุมาร ! แต่ความ เพียรที่เราปรารถนาแล้วจะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ สติจะฟื้นฟูเพื่อน ไปก็หาไม่ เป็นแต่กายกระวนกระวายไม่สงบ เพราะกำลัง แห่งความเพียรที่ทนได้แสนยากเสียดแทงเอา.

โอ ราชกุมาร ! พวกเทวดาเห็นเราแล้วพากัน กล่าวว่ พระสมณโคดมทำกาละเสียแล้ว, บางพวกกล่าวว่า พระสมณโคดมไม่ใช่ทำกาละแล้ว เป็นแต่กำลังทำกาละอยู่, บางพวกกล่าวว่า ไม่ใช่เช่นนั้น จะว่าพระสมณโคดมทำกาละแล้ว

หรือกำลังทำกาละอยู่ ก็ไม่ชอบทั้งสองสถาน พระสมณโคตม เป็นพระอรหันต์ นั้นเป็นการอยู่ของท่าน, การอยู่เช่นนั้น เป็นการอยู่ของพระอรหันต์ ดังนี้.

(วาระที่ ๗) ราชกุมาร! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้น แก่เราว่า ถ้ากระไรเราพึงปฏิบัติการอดอาหารโดยประการ ทั้งปวงเสีย. ราชกุมาร! ครั้นนั้นพวกเทวดาเข้ามาหาเราแล้ว กล่าวว่ “ท่านผู้นิรทุกข์! ท่านอย่าปฏิบัติการอดอาหาร โดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติการอดอาหารโดย ประการทั้งปวงไซ้ พวกข้าพเจ้าจักแทรกโอชาอันเป็นทิพย์ ลงตามขุมขนของท่าน ท่านจักมีชีวิตอยู่ได้ด้วยโอชาทิพย์นั้น”. ราชกุมาร! ความคิดนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เราปฏิบัติญาณการไม่ บริโภคอาหารด้วยประการทั้งปวงด้วยตนเอง ถ้าเทวดาเหล่านี้ แทรกโอชาอันเป็นทิพย์ลงตามขุมขนแห่งเราแล้ว ถ้าเราจะมี ชีวิตอยู่ด้วยโอชานั้น ข้อนั้นจักเป็นมุสาแก่เราไป ดังนี้. ราชกุมาร! เราบอกห้ามกะเทวดาเหล่านั้นว่าอย่าเลย.

ราชกุมาร! ความคิดอันนี้ได้เกิดมีแก่เราว่า ถ้ากระไร เราบริโภคอาหารผ่อนให้น้อยลง วันละพายมือบ้าง เทาเยื่อ ถั่วเขียวบ้าง เทาเยื่อถั่วพูบ้าง เทาเยื่อถั่วดำบ้าง เทาเยื่อใน เมล็ดบัวบ้าง ดังนี้. ราชกุมาร! เราได้บริโภคอาหาร

ผ่อนน้อยลงวันละฟายมือบ้าง เทาเยื่อถั่วเขียวบ้าง เทาเยื่อถั่วพูบ้าง เทาเยื่อถั่วดำบ้าง เทาเยื่อในเมล็ดบัวบ้างแล้ว.

ราชกุมาร ! เมื่อเป็นเช่นนั้นร่างกายของเราได้ถึง การชุบผอมลงยิ่งนัก. เพราะโทษที่เรามีอาหารน้อย : อวัยวะใหญ่่น้อยของเราเป็นเหมือนเถาวัลย์อาศัยติดบรรพ หรือเถากาฬบรรพ, เนื้อที่ตะโพกที่นั่งทับของเรา มีสัญญาณดัง เท้าอฐ, ข้อกระดูกสันหลังของเราผุดขึ้นระกะราวกะเถาวัลย์ วัฏฏณาวลี, ซีโครงของเราโหรงเหรงเหมือนกลอนศาลา อันเก่าคร่ำคร่า, ดาวคือดวงตาของเรา ถล่มลืออยู่ใน กระบอกตา ดุจเงาแห่งดวงดาวที่ปรากฏอยู่ในบ่อน้ำอันลึก ฉะนั้น, ผิวหนังศีรษะของเราเหี่ยวย่น เหมือนน้ำเต้าอ่อน ที่ตัดมาแต่ยังสด ถูกแดดเผาเหี่ยวย่นเช่นเดียวกัน.

ราชกุมาร ! เราคิดว่า จะจับพื้นท้องครั้นจับเข้าก็ ถูกถึงกระดูกสันหลังตลอดไป, คิดว่าจะจับกระดูกสันหลัง ครั้นจับเข้าก็ถูกถึงพื้นท้องด้วย, หนึ่งท้องกับกระดูกสันหลังของเราชิดกันสนิท; เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. ราชกุมาร ! เราคิดจะถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระ ก็เซลล์ราบ อยู่ ณ ที่นั่นเอง.

ราชกุมาร ! เราหวังจะให้กายมีความสุขบ้าง จึงลुบไปตามตัวด้วยฝ่ามือ ขนมีรากอันแน่นหลุดตกลงจากกาย ; เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย.

โอ ราชกุมาร ! มนุษย์ทั้งหลายเห็นเราแล้วกล่าวว่า พระสมณโคตมดูดำไป, บางพวกกล่าวว่า พระสมณโคตมไม่ดำ เป็นแต่คล้ำไป, บางพวกกล่าวว่าดำก็ไม่เชิง จะคล้ำก็ไม่เชิง พระสมณโคตมมีผิวเผือดไปเท่านั้น. ราชกุมาร ! ผิวพรรณที่เคยบริสุทธิ์ผุดผ่องของตถาคต มากลายเป็นถูกทำลายลงแล้ว เพราะความที่ตนมีอาหารน้อยนั้น.

ทรงประพาศัตตกิลมณายุค (วัตรของเดียรฉีย์)

๔๑

- ปาฐ ม. ๑๒/๑๕๕/๑๗๗.

สารีบุตร ! เราตถาคตรู้เฉพาะซึ่ง พรหมจรรย์อันประกอบด้วยองค์ ๔ ที่ได้ประพาศแล้ว; ตปัสสวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, ลูชวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, เชคฺฉวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง, ปวิตตวัตร เราก็ได้ประพาศอย่างยิ่ง.

ในวัตร ๔ อย่างนั้น นี่เป็น ตปัสสวัตร (วัตรเพื่อมีตบะ) ของเรา คือ เราได้ประพาศเปลื้องกาย มีมรรยาทอันปล่อยทิ้งเสียแล้ว เป็นผู้ประพาศใช้ตอจจาระของตนด้วยมือ ถือเป็นผู้ไม่รับอาหารที่เขาร้องเชิญว่าท่านผู้เจริญจงมารับอาหารที่เขาร้องนิมนต์ว่าท่านผู้เจริญจงหยุดก่อน ไม่ยินดีในอาหารที่เขานำมาจำเพาะ ไม่ยินดีในอาหารที่เขาทำอุทิศเจาะจง ไม่ยินดีในอาหารที่เขาร้องนิมนต์ เราไม่รับอาหารจากปากหม้อ ไม่รับอาหารจากปากภาชนะ ไม่รับอาหารคร่อมธรณีประตู ไม่รับอาหารคร่อมท่อนไม้ ไม่รับอาหารคร่อมสาก ไม่รับอาหารของชนสองคนผู้บริโภคนอยู่

ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับอาหารของหญิงที่กำลัง
ให้บุตรดิ้นนมอยู่ ไม่รับอาหารของหญิงผู้ไปในระหว่าง
แห่งบวช ไม่รับอาหารในอาหารที่มนุษย์ชักชวนร่วมกันทำ
ไม่รับอาหารในที่ที่มีสุนัขเข้าไปยืนเฝ้าอยู่ ไม่รับอาหารในที่
ที่เห็นแมลงวันบินไปเป็นหมู่ๆ ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ
ไม่รับสุรา ไม่รับเมรัย ไม่ดื่มน้ำอันดองด้วยเกลบ เรารับ
เรือนเดียวฉันคำเดียวบ้าง รับสองเรือนฉันสองคำบ้าง
รับสามเรือนฉันสามคำบ้าง ... รับเจ็ดเรือนฉันเจ็ดคำบ้าง,
เราเลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภาชนะน้อยๆ ภาชนะเดียวบ้าง
เลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภาชนะน้อยๆ สองภาชนะบ้าง
... เลี้ยงร่างกายด้วยอาหารในภาชนะน้อยๆ เจ็ดภาชนะบ้าง
เราฉันอาหารที่เก็บไว้วันเดียวบ้าง ฉันอาหารที่เก็บไว้สอง
วันบ้าง ... ฉันอาหารที่เก็บไว้เจ็ดวันบ้าง, เราประกอบ
ความเพียรในภัตตรและโภชนะมีปริยายอย่างนี้ จนถึงกึ่งเดือน
ด้วยอาการอย่างนี้. เรานั้น มีผักเป็นภักษาบ้าง มีสาร
แห่งหญ้ากับแกล้เป็นภักษาบ้าง มีลูกเต๋อยเป็นภักษาบ้าง
มีเปลือกไม้เป็นภักษาบ้าง มีสาหร่ายเป็นภักษาบ้าง มีรำข้าว
เป็นภักษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภักษาบ้าง มีข้าวสารหักเป็น
ภักษาบ้าง มีหญ้าเป็นภักษาบ้าง มีโคมัย (ข้าว) เป็นภักษาบ้าง

มีผลไม้และรากไม้ในป่าเป็นอาหารบ้าง บริโภคผลไม้อัน
เป็นไป (หล่นเอง) ยังชีวิตให้เป็นไปบ้าง. เรานั้นนุ่งห่ม
ด้วยผ้าปานบ้าง นุ่งห่มผ้าเจือกันบ้าง นุ่งห่มผ้าที่เขาทิ้งไว้
กับซากศพบ้าง นุ่งห่มผ้าคลุมฝุ่นบ้าง นุ่งห่มเปลือกไม้บ้าง
นุ่งห่มหนังอูนิะบ้าง นุ่งห่มหนังอูนิะทั้งเล็บบ้าง นุ่งห่ม
แผ่นหญ้าคากรองบ้าง นุ่งห่มแผ่นปอกรองบ้าง นุ่งห่ม
แผ่นกระดานกรองบ้าง นุ่งห่มผ้ากัมพลมคนบ้าง นุ่งห่ม
ผ้ากัมพลทำด้วยขนทางสัตว์บ้าง นุ่งห่มปีกนกเค้าบ้าง (ศัพท์นี้
แปลกที่ไม่มีคำว่ากัมพล) เราตัดผมและหนวด ประกอบตามซึ่ง
ความเพียรในการตัดผมและหนวด, เราเป็นผู้ยืนกระหย่ง
ห้ามเสียดซึ่งการนั่ง, เป็นผู้เดินกระหย่ง ประกอบตามซึ่ง
ความเพียรในการเดินกระหย่งบ้าง, เราประกอบการยืน
การเดินบนหนาม สำเร็จการนอนบนที่นอนทำด้วยหนาม,
เราประกอบตามซึ่งความเพียร ในการลงสู่^๗น้ำเวลาเย็นเป็น
ครั้งที่สามบ้าง, เราประกอบตามซึ่งความเพียรในการทำ
(กิเลสใน) กายให้เหือดแห้ง ด้วยวิธีต่างๆ เช่นนี้ ด้วยอาการ
อย่างนี้. สารีบุตร! นี่แล เป็นวัตรเพื่อความเป็นผู้มีตบะ
ของเรา.

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น ลุขวัตร (วัตรในการเศร้าหมอง) ของเรา คือ รุติเกรอะกรังแล้วที่กายสิ้นปีเป็นอันมากเกิดเป็นสะเก็ดขึ้น. สารีบุตร! เปรียบเหมือนตอตะโกนานปีมีสะเก็ดขึ้นแล้ว ฉันทใดก็ฉันทนั้น รุติเกรอะกรังแล้วที่กาย สิ้นปีเป็นอันมากจนเกิดเป็นสะเก็ดขึ้น. สารีบุตร! ความคิดนี้กว่า โอหนอ เราพึงลुบรุตินี้ออกเสียด้วยฝ่ามือเถิด ดังนี้ ไม่มีแก่เรา, แม้ความคิดนี้ก็หรือชนเหล่าอื่น พึงลुบรุตินี้ออกเสียด้วยฝ่ามือเถิด ดังนี้ ก็มีได้มีแก่เรา. สารีบุตร! นี้แล เป็นวัตรในความเป็นผู้เศร้าหมองของเรา.

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น เชคฺจจิวัตร (วัตรในความเป็นผู้รังเกียจ) ของเรา คือ สารีบุตร! เรานั้น มีสติก้าวขาไป มีสติก้าวขากลับ โดยอาการเท่าที่ความเอ็นดูอ่อนโยนของเราพึงบังเกิดขึ้น แม้ในหยาดแห่งน้ำ ว่าเราอย่าทำสัตว์น้อยๆ ทั้งหลาย ที่มีคติไม่เสมอกันให้ลำบากเลย. สารีบุตร! นี้แลเป็นวัตรในความเป็นผู้รังเกียจของเรา.

สารีบุตร! ในวัตรสี่อย่างนั้น นี่เป็น ปวิวิตตวัตร (วัตรในความเป็นผู้สังตั่วแล้ว) ของเรา คือ สารีบุตร! เรานั้น เข้าสู่วาป่าแห่งใดแห่งหนึ่งแล้วแลอยู่ เมื่อเห็นคนเลี้ยงโค หรือคนเลี้ยงปศุสัตว์ หรือคนเกี่ยวหญ้า หรือคนหาไม้ หรือคน

ทำงานในป่ามา เราก็รับลัดเลาะจากป่านี้ไปป่าโน้น จากรกชฎนี้สู่รกชฎโน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น เพราะเหตุคิดว่า ขอคนพวกนั้นอย่าเห็นเราเลย และเราก็อย่าได้เห็นชนพวกนั้น. สารีบุตร! เปรียบเหมือนเนื้ออันอยู่ในป่า เห็นมนุษย์แล้วย่อมเลาะลัดจากป่านี้สู่ป่าโน้น จากรกชฎนี้สู่รกชฎโน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น, จันใดก็จันนั้น ที่เราเมื่อเห็นคนเลี้ยงโค หรือคนเลี้ยงปศุสัตว์ หรือคนเกี่ยวหญ้า หรือคนหาไม้ หรือคนทำงานในป่ามา ก็รับเลาะลัดจากป่านี้สู่ป่าโน้น จากรกชฎนี้สู่รกชฎโน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้สู่ดอนโน้น ด้วยหวังว่า คนพวกนี้อย่าเห็นเราเลย และเราก็อย่าได้เห็นคนพวกนั้น. สารีบุตร! นี่แล เป็นวัตรในความเป็นผู้สงัดตัวของเรา.

สารีบุตร! เรานั้น โคเหล่าใดออกจากคอกหาคนเลี้ยงมิได้, เราก็คลานเข้าไปในที่นั้น ถือเอาโคมัยของลูกโคน้อยๆ ที่ยังดีมีนมแม่เป็นอาหาร. สารีบุตร! มูตรและกิริส (ปัสสาวะและอุจจาระ) ของตนเอง ยังไม่หมดเพียงใด เราก็ถือนูตรและกิริสนั้นเป็นอาหารตลอดกาลเพียงนั้น. สารีบุตร! นี่แล เป็นวัตรใน มหาวิภวโกชนวัตร ของเรา.

สารีบุตร! เราแลเข้าไปสู่ชัฏแห่งป่าว่าสะพรั่งกล้วย
แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วแลอยู่. เพราะชัฏแห่งป่านั้นกระทำ
ซึ่งความกลัวเป็นเหตุ ผู้ที่มีสันดานยังไม่ปราศจากราคะ
เข้าไปสู่ชัฏป่านั้นแล้ว โลมาติดย้อมชูชันโดยมาก. สารีบุตร!
เรานั้นในราตรีทั้งหลาย อันมีในฤดูหนาวระหว่างแปดวัน
เป็นสมัยที่ตกแห่งหิมะอันเย็นเยือก กลางคืนเราอยู่ที่กลางแจ้ง
กลางวันเราอยู่ในชัฏแห่งป่า. ครั้นถึงเดือนสุดท้ายแห่ง
ฤดูร้อน กลางวันเราอยู่ที่แจ้ง กลางคืนเราอยู่ในป่า.
สารีบุตร! คาทาน่าเศร้านี้ อันเราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน
มาแจ้งแก่เราว่า :-

“เรานั้นแห่ง (ร้อน) แล้วผู้เดียว, เปียกแล้วผู้เดียว,
อยู่ในป่าว่าพึงกลัวแต่ผู้เดียว, เป็นผู้มิมีกายอันเปลือยเปล่า
ไม่ผิงไฟ, เป็นมุณีชวนชวายนแสวงหาความบริสุทธิ์.” ดังนี้.

สารีบุตร! เรานั้นนอนในป่าช้า ทับกระดุกแห่ง
ซากศพทั้งหลาย ฝูงเด็กเลี้ยงโคเข้ามาใกล้เรา ให้อุ้งใส่
หูเราบ้าง ถ่ายมูตรรดบ้าง ชัดฝุ่นใส่บ้าง เอาไม้แหลมๆ
ทิ่มช่องหูบ้าง. สารีบุตร! เราไม่รู้ลึกซึ่งจิตอันเป็นบาปต่อ
เด็กเลี้ยงโคทั้งหลายเหล่านั้น แม้ด้วยการทำความคิดนึกให้
เกิดขึ้น. สารีบุตร! นี่เป็น วัตรในการอยู่อุเบกขา ของเรา.

สารีบุตร! สมณพราหมณ์บางพวกมักกล่าวมักเห็น
 อย่างนี้ว่า “ความบริสุทธิ์มีได้เพราะอาหาร”, สมณพราหมณ์
 พวกนั้นกล่าวกันว่า พวกเราจงเลี้ยงชีวิตให้เป็นไปด้วยผล
 กะเบา^๑ทั้งหลายเถิด. สมณพราหมณ์เหล่านั้น จึงเคี้ยวกิน
 ผลกะเบาบ้าง เคี้ยวกินกะเบาตำผงบ้าง ตีมน้ำคั้นจากผล
 กะเบาบ้าง ย่อมบริโภคผลกะเบาอันทำให้แปลกๆ มีอย่าง
 ต่างๆ บ้าง. สารีบุตร! เราได้ใช้กะเบาผลหนึ่งเป็นอาหาร.
 สารีบุตร! คำเล่าลืออาจมีแก่เธอว่า ผลกะเบาในครั้งนั้น
 ใหญ่มาก ชื่อนี้เธออย่าเห็นอย่างนั้น ผลกะเบาในครั้งนั้น
 ก็โตเท่านี้เป็นอย่างยิ่ง เหมือนในครั้งนี้อย่างนั้น. สารีบุตร!
 เมื่อเราฉันกะเบาผลเดียวเป็นอาหาร ร่างกายได้ถึงความ
 สุขพอสมควร. เถาวัลย์อาศัยติดกับรรพ หรือเถาเกาะกับรรพ
 มีสัณฐานเช่นไร อวัยวะน้อยใหญ่ของเรา ก็เป็นเหมือนเช่นนั้น
 เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. รอยเท้าอูฐมีสัณฐานเช่นไร
 รอยตะโพกนั่งทับของเราก็มีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็น
 ผู้มีอาหารน้อย. เถาวัลฏกานาวฬีมีสัณฐานเช่นใด กระดุก
 สันหลังของเราก็เป็นข้อๆ มีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความ
 เป็นผู้มีอาหารน้อย. กลอน (หรือจันทน์) แห่งศาลาที่คร่ำคร่า

๑. ศัพท์ โกล นี้ แปลว่า พุทราก็ได้, โกละหิตี พทเรหิ, ปปญ. ๒/๖๕. -ผู้แปล

เกะกะมีสัณฐานเช่นไร ชีโครงของเราก็กะกะมีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. ดวงดาวที่ปรากฏในน้ำ ในบ่อน้ำอันลึก ปรากฏอยู่ลึกฉนั้นใด ดวงดาวคือลูกตาของเรา ปรากฏอยู่ลึกในเบ้าตาฉนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. น้ำเต้าที่เขาตัดแต่ยังอ่อน ครั้นถูกลมและแดดย่อมเหี่ยวยุ่ย มีสัณฐานเช่นไร หนังสือระแหงเราก็กเหี่ยวยุ่ยมีสัณฐานเช่นนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย.

สารีบุตร! เราตั้งใจว่าลูบท้อง ก็ลูบถูกกระดูก สันหลังด้วย, ตั้งใจว่าลูบกระดูกสันหลัง ก็ลูบถูกท้องด้วย. สารีบุตร! หนึ่งท้องกับกระดูกสันหลังของเราชิดกันสนิท เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย. สารีบุตร! เราเมื่อคิดว่า จักถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็ล้มพับอยู่ตรงนั้น เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย.

สารีบุตร! เราเมื่อจะบรรเทาซึ่งกายนั้นให้มีความสุขบ้าง จึงลูบตัวด้วยฝ่ามือ, เมื่อเราลูบตัวด้วยฝ่ามือ คนที่มีรากเน่าแล้วได้หลุดออกจากกายร่วงไป เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย.

(ต่อจากนี้ มีเรื่องการบริสุทธ์เพราะอาหารอย่างเดียวกันกับการ
บริโภคผลกะเบา ต่างกันแต่แทนผลกะเบากลายเป็น ถั่วเขียว, งา,
ข้าวสาร เท่านั้น. พระองค์ได้ทดลองเปลี่ยนทุก ๆ อย่าง. เรื่องตั้งแต่ต้นมา
แสดงว่า พระองค์ได้เคยทรงประพฤติวัตรของเดียรธีย์ ที่เรียกว่า
อัฐกิลมณฺเฑนุโยค แล้วทุก ๆ อย่าง สรุปเรียกได้ว่าส่วนสุดฝ่ายข้างตึง
ที่พระองค์สอนให้เว้นในยุคหลัง. วัตรเหล่านี้ สันนิษฐานว่าทำที่หลัง
การไปสำนัก ๒ ดาบส. ถ้าที่หลังก็ต้องก่อนเบญจวัคคีย์ไปอยู่ด้วย
ยุติเป็นอย่างไรแล้วแต่จะวินิจฉัย เพราะระยะทำความเพียรนานถึง ๖ ปี
ได้เหตุผลเป็นอย่างไรโปรดเผยแผ่กันฟังด้วย. -ผู้แปล)

ทรงแนะพระทัยว่าไม่อาจตรัสรู้เพราะ การทำทุกรกิริยา

๔๒

-บาลี ม. ๑๒/๑๖๒/๑๘๖.

สารีบุตร! ด้วยอิริยา^๑ (เครื่องออกไปจากข้าศึก) แม้
ชนิดนั้น ด้วยปฏิบัติทาสชนิดนั้น ด้วยทุกรกิริยาชนิดนั้น, เราไม่
ได้บรรลุแล้วซึ่งอลมริยญาณทัสสนวิเสส ที่ยิ่งไปกว่าธรรมดา
แห่งมนุษย์เลย. ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ข้อนั้นเพราะเหตุว่า
ไม่มีการถึงทัฬหซึ่งอริยปัญญา อันเป็นอริยปัญญาที่ถึงทัฬหแล้ว
จักเป็นนิยยานิกรรมอันประเสริฐ นำผู้ปฏิบัติตามนั้นให้ถึง
ความสิ้นทุกข์โดยชอบ นั้นเทียว.

๑. อิริยา คำนี้ถือเอาตามพระบาลีในปาสาณาสีสูตร ม. ม. และโพธิกุมารสูตร ม. ม.
ซึ่งเป็นอิริยาย ตรงกัน; ส่วนบาลี มหาสีหนาทสูตร นี้เป็น อิริยา. -ผู้แปล

ทรงกลับพระทัยฉันอาหารหยาบ

๔๓

- ปาลิ ม. ๑๓/๔๕๘/๕๐๔.

ราชกุมาร ! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ในอดีตกาลอันยาวยืดยาวก็ดี ... ในอนาคตกาลอันยาวยืดยาวก็ดี ... แม้ในปัจจุบันนี้ก็ดี, สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดที่ได้เสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง เผ็ดร้อน อันเกิดจากการทำความเพียรอย่างสูงสุด ก็เท่าที่เราได้เสวยอยู่นี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ได้, ก็แต่เราหาหาอาจบรรลุธรรมอันยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ หรืออลมรีย-ญาณทัสสนะวิเศษ ด้วยทุรกิรียาอันกล้าแข็ง แสบเผ็ดนี้ไม่. ชะรอยหนทางแห่งการตรัสรู้จักพึงมีโดยประการอื่น.

ราชกุมาร ! ความระลึกอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เออ ก็เรายังจำได้อยู่เมื่องานแรกนาแห่งบิดา เรานั่ง ณ รมไม้หว่า มีเงาเย็นสนิท มีใจสงบแล้วจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่ ชะรอยนั่นจักเป็นทางแห่งการตรัสรู้บ้าง ดังนี้.

ราชกุมาร ! วิญญูญาณอันแล่นไปตามความระลึก ได้มีแล้วแก่เราว่า นี่แล แน่แล้วหนทางแห่งการตรัสรู้ ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความสงสัยอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เราควรจะกลัวต่อความสุข ชนิดที่เว้นจากกามและอกุศลธรรม

หรือไม่หนอ? ราชกุมาร! ความแน่ใจอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า
เราไม่ควรกลัวต่อสุขอันเว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย.

ราชกุมาร! ความคิดได้มีแก่เราสืบไปว่า ก็ความสุข
ชนิดนั้น คนที่มีร่างกายหิวโหยเกินกว่าเหตุเช่นนี้ จะบรรลุได้
โดยง่ายไม่ได้เลย ถ้าโฉนเราพึงกลืนกินอาหารหยาบ คือข้าวสุก
และขนมสดเถิด.

ราชกุมาร! เราได้กลืนกินอาหารหยาบ คือข้าวสุก
และขนมสดแล้ว.

ปัญจวัคคีย์หลีกไป

๔๔

- บาลี ม. ม. ๑๓/๔๕๗/๕๐๕.

ราชกุมาร ! เรานั้นได้กลืนกินอาหารหยาบ คือข้าวสุก และขนมสดแล้ว.

ราชกุมาร ! ก็ครั้งนั้นมีภิกษุผู้เป็นพวกกัน ๕ รูป (ปัญจวัคคีย์) เป็นผู้คอยบำรุงเราด้วยหวังอยู่ว่า พระสมณโคดม ได้บรรลุธรรมใด จักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย.

ราชกุมาร ! ครั้นตลาดตกลืนกินอาหารหยาบ คือ ข้าวสุกและขนมสดแล้ว ภิกษุผู้เป็นพวกกัน ๕ รูปนั้น พวกกัน หายไปในเรา หลีกไปเสีย ด้วยคิดว่าพระสมณโคดมเป็นคน มักมาก คลายความเพียรเวียนมาเป็นคนมักมากเสียแล้ว ดังนี้.

ความฝันครั้งสำคัญ ก่อนตรัสรู้

๔๕

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๒๖๗/๑๙๖.

ภิกษุทั้งหลาย! ความฝันครั้งสำคัญ (มหาสุบิน) ๕ อย่าง ได้ปรากฏแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่. ๕ อย่าง คืออะไรบ้างเล่า? คือ :-

มหาปฐพีนี้เป็นที่นอนอันใหญ่ของตถาคต จอมเขาคิมวันต์เป็นหมอน มือข้างซ้ายพาดลงที่สมุทรด้านตะวันออก มือข้างขวาพาดลงที่สมุทรด้านตะวันตก แท้ทั้งสองหย่อนลงที่สมุทรด้านทักษิณ. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๑ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก : ภูเขา^๑ งอกขึ้นจากสะดือ ขึ้นไปสูงจดฟ้า. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๒ ได้มีแล้วแก่ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งเมื่อก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก : หนอนทั้งหลาย มีสีขาวหัวดำ คลานขึ้นมาตามเท้าจนถึงเข่า. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมหาสุบิน

๑. ศัพท์นี้ บาลีเป็น ติริยา นาม ตินชาติ แปลว่าภูเขาแพรกกิเคยแปลกัน. -ผู้แปล

ข้อที่ ๓ ได้มีแล้วแก้ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก : นกทั้งหลาย สี่จำพวก มีสี่ต่าง ๆ กัน มาแล้วจากทิศทั้งสี่ หมอบลงที่ใกล้เท้าแล้ว กลายเป็นสี่ขาวหมด. ภิกษุทั้งหลาย ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๔ ได้มีแล้วแก้ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ข้ออื่นอีก : ตลาคตได้เดินไปบนอุจจาระกองใหญ่เหมือนภูเขา อุจจาระมิได้เปื้อนเลย. ภิกษุทั้งหลาย ! นี่เป็นมหาสุบินข้อที่ ๕ ได้มีแล้วแก้ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อว่ามหาปฐพีนี้เป็นที่นอนใหญ่ของตลาคต จอมเขานิมนต์เป็นหมอน มือข้างซ้ายพาดลงที่สมุทรด้านตะวันออก มือข้างขวาพาดลงที่สมุทรด้านตะวันตก เท้าทั้งสองหย่อนลงในสมุทรด้านทักษิณนั้น เป็นมหาสุบินข้อที่ ๑ เพื่อให้รู้ข้อที่ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้บุตรสัณณาสกโพธิญาณ.

ข้อว่าหญาคางออกจากสะดือ ขึ้นไปสูงจดฟ้า เป็นมหาสุบินข้อที่ ๒ เพื่อให้รู้ข้อที่ตลาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอริยอัฏฐังคิกมรรค แล้วประกาศ
เพียงไร แก่มนุษย์และเทวดา.

ข้อว่านอนทั้งหลายมีสีขาวยาวหัวดำคลานขึ้นมาตาม
เท้าจนถึงเข่า นั้น เป็นมหาสุบินข้อที่ ๓ เพื่อให้รู้ข้อที่คฤหัสถ์
ผู้นั่งชาวเป็นอันมาก ถึงตถาคตเป็นที่พึงตลอดชีวิต.

ข้อว่านกสีจำพวกมีสีต่างๆ กัน มาจากทิศทั้งสี่
หมอบลงที่เท้าแล้วกลายเป็นสีขาวยหมดนั้น เป็นมหาสุบิน
ข้อที่ ๔ เพื่อให้รู้ข้อที่ วรรณะสีจำพวกเหล่านี้ คือ กษัตริย์
พราหมณ์ เวสส์ สุทท์ ได้ออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัย
ที่ตถาคตประกาศแล้ว อย่างไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือน ย่อมทำให้
แจ้งซึ่งวิมุตติอันไม่มีอื่นยิ่งไปกว่าได้.

ข้อว่าตถาคตเดินไปบนกองอุจจาระใหญ่เหมือนภูเขา
อุจจาระไม่เปื้อนเลยนั้น เป็นมหาสุบินข้อที่ ๕ เพื่อให้รู้ข้อที่
ตถาคตเป็นผู้มีลาภในบริกขาร คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ
และคิลานปัจจัยเภสัชทั้งหลาย แต่ตถาคตไม่ติดใจ ไม่หมกใจ
ในลาภนั้น, เมื่อบริโภค ก็บริโภคด้วยความเห็นโทษ มีปัญญา
เป็นเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์ได้.

ทรงทำลายความขลาด ก่อนตรัสรู้

๔๖

- ปาลี ม. ม. ๑๒/๒๗/๓๐.

ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็น โพรสัตว์อยู่ มีความรู้สึก ว่า เสนาสนะอันสังกัด คือป่าและป่าเปลี่ยว เป็นเสนาสนะยากที่จะเสพได้ ความสังตยากที่จะทำได้ ยากที่จะยินดีในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลายเป็น ประหนึ่งว่านำไปเสียแล้วซึ่งใจแห่งภิกษุผู้ยังไม่ได้สมาธิ.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด มีกรรมทางกายไม่บริสุทธิ์ เสพเสนาสนะสังกัด คือป่าและป่าเปลี่ยวอยู่, เพราะโทษคือกรรมทางกาย อันไม่บริสุทธิ์ของตนแล สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น ย่อมเรียกร้องมาซึ่งความขลาดและความกลัวอย่างอกุศล. ส่วนเราเอง หาได้เป็นผู้มีกรรมทางกายอันไม่บริสุทธิ์ แล้วเสพเสนาสนะสังกัด คือป่าและป่าเปลี่ยวไม่ : เราเป็นผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์. ในบรรดาพระอริยเจ้าทั้งหลายผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์ และเสพเสนาสนะอันสังกัด คือป่าและป่าเปลี่ยว เราเป็นอริยเจ้าองค์หนึ่งในพระอริยเจ้าเหล่านั้น. พราหมณ์! เรามองเห็นความเป็นผู้มีกรรมทางกายอันบริสุทธิ์ในตนอยู่ จึงถึงความมีชนอันตกลสนิทแล้ว (ไม่ชนพอง) อยู่ในป่าได้.

พราหมณ์! สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด มีวจีกรรม
 ไม่บริสุทธฺิ, ... มีมโนกรรมไม่บริสุทธฺิ, ... มีอาชีวะไม่บริสุทธฺิ,
 ... มีอภิชนามาก มีความกำหนดแก่กล้าในกามทั้งหลาย, ...
 มีจิตพยาบาท มีดำริชั่วในใจ, ... มีถิ่นมิทธะกลุ้มรุมจิต, ...
 มีจิตฟุ้งขึ้นไม่สงบ, ... มีความระแวงมีความสงสัย, ... เป็นผู้
 ยกตนข่มท่าน, ... เป็นผู้มักหวาดเสียว มีชาติแห่งคนขลาด,
 ... มีความปรารถนาเต็มทีในลาภสักการะและสรรเสริญ, ...
 เป็นคนเกียจคร้าน มีความเพียรเลวทราม, ... เป็นผู้ละสติ
 ปราศจากสัมปชัญญะ, ... มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตหมุนไปผิด,
 ... มีปัญญาเสื่อมทราม เป็นคนพูดบ่นน้ำลาย, (อย่างหนึ่งๆ) ...
 เสพเสนาสนะสังัด คือป่าและป่าเปลี่ยวอยู่ เพราะโทษ
 (อย่างหนึ่งๆ) นั้นของตนแล สมณพราหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้น
 ย่อมเรียกร้อมาซึ่งความขลาด และความกลัวอย่างอกุศล.
 ส่วนเราเองหาได้เป็นผู้ (ประกอบด้วยโทษนั้นๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง)
 มีวจีกรรมไม่บริสุทธฺิ (เป็นต้น) ไม่ : เราเป็นผู้มีวจีกรรม
 อันบริสุทธฺิ (และปราศจากโทษเหล่านั้นทุกอย่าง) ในบรรดา
 พระอริยเจ้าทั้งหลายผู้มีวจีกรรมอันบริสุทธฺิ (เป็นต้น) และเสพ
 เสนาสนะสังัด คือป่าและป่าเปลี่ยว เราเป็นอริยเจ้าองค์หนึ่ง
 ในพระอริยเจ้าเหล่านั้น. พราหมณ์! เรามองเห็นความเป็น

ผู้มีวิจิตรมอันบริสุทธิ์ (เป็นต้น) ในตอนอยู่จึงถึงความเป็นผู้มีชนตกสนิทแล้ว แลอยู่ในป่าได้.

พราหมณ์ ! ความตกลงใจอันนี้ได้มีแก่เราว่า ถ้ากระไรในราตรีอันกำหนดได้แล้วว่า เป็นวัน ๑๔, ๑๕ และ ๘ คำ แห่งปักข์ สวนอันถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ป่าอันถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ต้นไม้อันถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ เหล่าใดเป็นที่น่าพึงกลัว เป็นที่ชู้ช่นแห่งโลมชาติ เราพึงอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้นนั้นเกิดบางที่เราอาจเห็นตัวความขลาดและความกลัวได้. พราหมณ์ ! เราได้อยู่ในเสนาสนะเช่นนั้น ในวันอันกำหนดนั้นแล้ว.

พราหมณ์ ! เมื่อเราอยู่ในเสนาสนะเช่นนั้น สัตว์ป่า แอบเข้ามา หรือว่านกยูงทำกิ้งไม้แห่งให้ตกลงมา หรือว่าลมพัดหยากเยื่อใบไม้ให้ตกลงมา : ความตกใจกลัวได้เกิดแก่เราว่า นั้นความกลัวและความขลาดมาหาเราเป็นแน่. ความคิดค้นได้มีแก่เราว่า ทำไมหนอ เราจึงเป็นผู้พะวงแต่ในความหวาดกลัว ถ้าอย่างไร เราจะหักห้ามความขลาดกลัวนั้น ๆ เสีย โดยอิริยาบถที่ความขลาดกลัวนั้น ๆ มาสู่เรา.

พราหมณ์ ! เมื่อเราจงกรมอยู่ ความกลัวเกิดมีมา เราก็อธิษฐานกรรมแก่ความขลาดนั้น, ตลอดเวลานั้น เราไม่ยืน ไม่นั่ง ไม่นอน. เมื่อเรายืนอยู่ ความกลัวเกิดมีมา เราก็อธิษฐาน

แก้ความขลาดนั้น, ตลอดเวลานั้น เราไม่จงกรม ไม่นั่ง ไม่นอน.
เมื่อเรานั่งอยู่ ความกลัวเกิดมีมา เราก็ขึ้นนั่งแก้ความ
ขลาดนั้น, ตลอดเวลานั้น เราไม่จงกรม ไม่ยืน ไม่นอน.
พราหมณ์! เมื่อเรานอนอยู่ ความขลาดเกิดมีมา เราก็
ขึ้นนอนแก้ความขลาดนั้น, ตลอดเวลานั้น เราไม่จงกรม ไม่ยืน
ไม่นั่งเลย.

ทรงกันจิตจากกามคุณในอดีต ก่อนตรัสรู้

๔๗

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๑๒๑/๑๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพรสัตว์อยู่ มีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า กามคุณห้าที่เป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาแล้วแต่ก่อน ได้ดับไปแล้วเพราะความแปรปรวนก็จริง แต่โดยมากจิตของเราเมื่อจะเล่น ก็เล่นไปสู่กามคุณเป็นอดีตนั้น, น้อยนักที่จะเล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคตตั้งนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความตกลงใจได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ความไม่ประมาทและสติ เป็นสิ่งซึ่งเราผู้หวังประโยชน์แก่ตนเองพึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาและดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนี้ ในเรื่องนี้, แม้จิตของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อจะเล่น ก็คงเล่นไปในกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเธอเคยสัมผัสมาและดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวน (เหมือนกัน) โดยมาก, น้อยนักที่จะเล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะ

เหตุ นั้น ในเรื่อง นี้ ความไม่ประมาทและสติ จึงเป็นสิ่งที่พวกเธอ ผู้หวังประโยชน์แก่ตัวเอง พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะเหตุกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเธอเคยสัมผัสมา และดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนนั้น.

ทรงคอยควบคุมวิตก ก่อนตรัสรู้

๔๘

- บาลี ม. ม. ๑๒/๒๓๒/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นว่า เราพึงทำวิตกทั้งหลายให้เป็นสองส่วนเกิด. ภิกษุทั้งหลาย! เราได้ทำ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก สามอย่างนี้ ให้เป็นส่วนหนึ่ง, ได้ทำ เนกขัมมวิตก อัพยาบาทวิตก อวิหิงสาวิตก สามอย่างนี้ให้เป็นอีกส่วนหนึ่งแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ กามวิตกเกิดขึ้น เรารู้ชัดอย่างนี้ว่า กามวิตกเกิดแก่เราแล้ว, กามวิตกนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย (คือทั้งตนและผู้อื่น) บ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝึกฝายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ... อย่างนี้ กามวิตกย่อมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุทั้งหลาย! เราได้ละและบรรเทา กามวิตกอันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้ว กระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ พยาบาทวิตกเกิดขึ้น เราก็อธิษฐานอย่างนี้ว่า พยาบาทวิตกเกิดแก่เราแล้ว, ก็พยาบาทวิตกนั้นย่อมเป็นไป เพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียนทั้งสองฝ่ายบ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ... อย่างนี้ พยาบาทวิตกย่อมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้ละและบรรเทาพยาบาทวิตก อันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้ว กระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ วิหิงสาวิตกเกิดขึ้น เราก็อธิษฐานอย่างนี้ว่า วิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว, ก็วิหิงสาวิตกนั้นย่อมเป็นไป เพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เบียดเบียนทั้งสองฝ่ายบ้าง, เป็นไปเพื่อความดับแห่งปัญญา เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราพิจารณาเห็นอยู่ ... อย่างนี้ วิหิงสาวิตกย่อมถึงซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้. ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้ละและบรรเทาวิหิงสาวิตก อันบังเกิดขึ้นแล้วและบังเกิดแล้ว กระทำให้สิ้นสุดได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุตรีกตามตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก จิตย่อมโน้มไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ : ถ้าภิกษุตรีกตามตรองตามถึงกามวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละเนกขัมมวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งกามวิตก; จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตรีกในกาม. ถ้าภิกษุตรีกตามตรองตามถึงพยาบาทวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละอัพยาบาทวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งพยาบาทวิตก, จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตรีกในการพยาบาท. ถ้าภิกษุตรีกตามตรองตามถึงวิหิงสชาติวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละอวิหิงสชาติวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งวิหิงสชาติวิตก, จิตของเธอนั้นย่อมโน้มไปเพื่อความตรีกในการทำสัตว์ให้ลำบาก.

ภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเหมือนในคราวฤดูสารท คือเดือนสุดท้ายแห่งฤดูฝน คนเลี้ยงโคต้องเลี้ยงฝูงโคในที่แคบ เพราะเต็มไปด้วยข้าวกล้า เขาต้องตีต้อนห้ามกันฝูงโคจากข้าวกล้านั้นด้วยท่อนไม้ เพราะเขาเห็นโทษ คือการถูกประหาร การถูกจับกุม การถูกปรับไหม การตีเตียน เพราะมีข้าวกล้านั้นเป็นเหตุ ข้อนีฉันใด, ภิกษุทั้งหลาย! ถึงเราก็นั้น ได้เห็นแล้วซึ่งโทษความเลวทรามเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย, เห็นอานิสงส์ในการออกจากกามความเป็นฝักฝ่ายของความผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่อย่างนี้ เนกขัมมวิตกย่อมเกิดขึ้น ...^๑ อัปฺยาปาท- วิตกย่อมเกิดขึ้น ... อวิหิงสาวิตกย่อมเกิดขึ้น. เราย่อมรู้แจ้ง ชัดว่า อวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว, ก็อวิหิงสาวิตกนั้น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น หรือเบียดเบียน ทั้งสองฝ่าย, แต่เป็นไปพร้อมเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปพร้อมเพื่อนิพพาน. แม้เราจะตรีกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้นตลอดคืน ก็มองไม่เห็นภัยที่จะเกิดขึ้น เพราะอวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ. แม้เราจะตรีกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกนั้นตลอดวัน, หรือ ตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน ก็มองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้น เพราะอวิหิงสาวิตกนั้นเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเราคิดเห็นว่า เมื่อเราตรีกตาม ตรองตามนานเกินไบนัก กายจะเมื่อยล้า, เมื่อกายเมื่อยล้า จิตก็อ่อนเพลีย, เมื่อจิตอ่อนเพลีย จิตก็ห่างจากสมาธิ, เราจึงได้ดำรงจิตให้หยุดอยู่ในภายใน กระทำให้มีอารมณ์อัน เดียวตั้งมั่นไว้ ด้วยหวังอยู่ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งขึ้นเลย ดังนี้.

๑. ที่ละด้วยจุดนี้ หมายความว่าตรัสที่ละวิตก แต่คำตรัสเหมือนกันหมด ผิดแต่ชื่อ เท่านั้น, ทุกๆ วิตกมีเนื้อความอย่างเดียวกัน. -ผู้แปล

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอารมณ์ใด ๆ มาก จิตย่อมโน้มไปโดยอาการอย่างนั้น ๆ. ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึงเนกขัมมวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละกามวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากซึ่งเนกขัมมวิตก; จิตของเธอโน้มโน้มไป เพื่อความตรึกในการออกจากกาม. ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอัปยาปาทวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละอัปยาปาทวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากในอัปยาปาทวิตก จิตของเธอโน้มโน้มไปเพื่อความตรึกในการไม่พยาบาท. ถ้าภิกษุตรึกตามตรองตามถึงอวิหิงสาวิตกมาก ก็เป็นอันว่าละอวิหิงสาวิตกเสีย กระทำแล้วอย่างมากใน อวิหิงสาวิตก. จิตของเธอโน้มโน้มไปเพื่อความตรึกในการไม่ยังสัตว์ให้ลำบาก.

ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน ข้าวกล้าทั้งหมดเขาขนนำไปในบ้านเสร็จแล้ว คนเลี้ยงโคพึงเลี้ยงโคได้. เมื่อเขาไปพักไต้หวันไม้ หรือไปกลางทุ่งแจ้ง ๆ พึงทำแต่ความกำหนดว่า นั้นฝูงโคดังนี้ (ก็พอแล้ว) ฉันทใด, ภิกษุทั้งหลาย ! ถึงภิกษุก็เพียงแต่ทำความระลึกว่า นั้นธรรมทั้งหลายดังนี้ (ก็พอแล้ว) ฉันทนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความเพียรเราได้ปรารภแล้วไม่
ย่อหย่อน สติเราได้ดำรงไว้แล้วไม่พินเพื่อน กายสงบระงับ
ไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่นมีอารมณ์อันเดียวแล้ว. ภิกษุ
ทั้งหลาย ! เรานั้น เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรม
ทั้งหลาย ได้เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข เกิดแต่
วิเวกแล้วแลอยู่. (ข้อความต่อไปนี้เหมือนในตอนที่กำลังกล่าวด้วยการ
ตรัสรู้ในหัวข้อว่า “อาการแห่งการตรัสรู้” ที่หน้า ๑๗๔; จนกระทั่งจบ
วิชาที่ ๓)

ทรงค้นวิธีแห่งอิทธิบาท ก่อนตรัสรู้ | ๔๙

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๖๒/๑๒๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มีความสงสัยเกิดขึ้นว่าอะไรหนอเป็นหนทาง เป็นข้อปฏิบัติ^๑ เพื่อความเจริญแห่งอิทธิบาท ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้ข้อนี้เกิดขึ้นแก่เราว่า ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบพร้อมด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่ง มีสมาธิอาศัยจันตะเป็นประธานกิจว่าด้วยอาการอย่างนี้ จันตะของเราย่อมมีในลักษณะที่จักไม่ย่อหย่อน, ที่จักไม่เข้มนวดเกิน, ที่จักไม่สยบอยู่ในภายใน, ที่จักไม่ส่ายไปภายนอก; และเธอเป็นผู้มีความรู้สึกทั้งในกาลก่อนและกาลเบื้องหน้าอยู่ด้วย : ก่อนนี้เป็นเช่นใดต่อไปก็เช่นนั้น, ต่อไปเป็นเช่นใด ก่อนนี้ก็เช่นนั้น, เบื้องล่างเช่นใด เบื้องบนก็เช่นนั้น, เบื้องบนเช่นใด เบื้องล่างก็เช่นนั้น, กลางคืนเหมือนกลางวัน, กลางวันเหมือนกลางคืน :

๑. มีข้อความอีกสูตรหนึ่ง (-บาลี มหาวาร. ส. ๑๙/๓๓๙/๑๑๓๖) ซึ่งมีข้อความเหมือนกับสูตรนี้ตลอดเรื่อง, ผิดกันแต่ใช้คำว่า “เป็นเหตุ เป็นปัจจัย” แทนคำว่า “เป็นหนทางเป็นข้อปฏิบัติ” ดังที่ปรากฏอยู่ในสูตรนี้. -ผู้แปล

เธอย่อมอบรมจิตอันมีแสงสว่างด้วยทั้งจิตอันเปิดแล้ว ไม่มี
อะไรพัวพัน ให้เจริญอยู่ด้วยอาการอย่างนี้...

(ข้อต่อไปอีก ๓ ข้อก็เหมือนกัน แต่เปลี่ยนจากคำว่าอิทธิบาท
เป็น วิริยะ จิตตะ วิมังสา, เท่านั้น. พระองค์ทรงพบการเจริญอิทธิบาท
ด้วยวิธีคิดค้นอย่างนี้).

ธรรมที่ทรงอบรมอย่างมาก ก่อนตรัสรู้

๕๐

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๙๔/๖๘.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, เราได้อบรมทำให้มากแล้ว ซึ่งธรรมห้าอย่าง. ธรรมห้าอย่างอะไรบ้าง ? ธรรมห้าอย่าง คือ เราได้อบรม อิทธิบาท อันประกอบพร้อมด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่ง มีสมาธิอาศัยฉันทะ ... วิริยะ ... จิตตะ ... วิมังสาเป็นประธานกิจ และความเพียรมีประมาณโดยยิ่งเป็นที่ทำ.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะความที่เราได้อบรมทำให้มากในธรรม มีความเพียร มีประมาณโดยยิ่งเป็นที่ทำ, เราได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อธรรมใดๆ ซึ่งควรทำให้แจ้งโดยปัญญาอันยิ่ง เพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว, ในธรรมนั้นๆ เราได้ถึงแล้วซึ่งความสามารถทำได้จนเป็นลักขิพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าเราหวังว่า เราพึงมีอิทธิวิธีมีประการต่างๆ : ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน, หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง, ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง,

ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุผา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปใน
อากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้นและต่ำลงในแผ่นดินได้ เหมือนในน้ำ,
เดินได้เหมือนน้ำเหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศเหมือน
นกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งขัดสมาธิคู้บัลลังก์. ลูบคลำดวงจันทร์
และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมากอย่างนี้ได้ ด้วยฝ่ามือ,
และแสดงอำนาจทางกาย เป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้ ดังนี้
ก็ตาม, ในอิทธิวิธีนั้น ๆ เราก็ดึงแล้วซึ่งความสามารถทำได้จน
เป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย! หรือถ้าเราหวังว่า เราพึงทำให้แจ้ง
ซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะหมด
อาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทวิภังคธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่
ดังนี้ก็ตาม. ในวิชชานั้น ๆ เราก็ดึงแล้วซึ่งความสามารถ
ทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.

ทรงพยายามในเนกขัมมจิต

และอนุปปพวิหารสมบัติ ก่อนตรัสรู้ ๕๑

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๕๗/๒๔๕.

อานนท์! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬธิสัตว์อยู่, ความรู้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่าเนกขัมมะ (ความหลีกออกจากกาม) เป็นทางแห่งความสำเร็จ, ปวิเวก (ความอยู่สงัดจากกาม) เป็นทางแห่งความสำเร็จ ดังนี้, แต่แม้กระนั้น จิตของเรากียังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในเนกขัมมะ ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในกามทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งการออกจากกาม เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้ากระไร เราได้เห็นโทษในกามทั้งหลาย แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในการหลีกออกจากกาม แล้วพึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละจะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้

หลุดออกไป ในเนกขัมมะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในเนกขัมมะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงบรรลุมานที่ ๑ อันมีวิตกวิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดแต่ วิเวกแล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำ ในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในทางกาม ก็ยังเกิด แทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ นั้นใดก็ฉนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อ กำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะสงบวิตกวิจารณ์ เสียได้ พึงบรรลุมานที่ ๒ เป็นเครื่องผ่องใสแห่งจิตใน ภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียว ไม่มีวิตกวิจารณ์แต่ ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่เกิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็กังขาไม่แล่นไปไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในอวิตกกรรม (คือมานที่ ๒) นั้น ทั้งที่เรา เห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่าอะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในวิตกกรรม เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งวิตกกรรม เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในวิตก แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในวิตกกรรมแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในวิตกกรรม โดยที่เห็นอยู่ว่านั้นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมาเราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้หลุดออกไป ในวิตกกรรม (คือฉณที่ ๒) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั้นสงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแลเพราะสงบวิตกวิจารณ์เสียได้ จึงบรรลุมานที่ ๒ เป็นเครื่องผ่องใสแห่งจิตในภายใน นำให้เกิดสมาธิมีอารมณ์อันเดียวไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในวิตก ก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทิโกฉันทัน.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสลับไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะความจางไปแห่งปีติ พึงอยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ และพึงเสวยสุขด้วยกาย บรรลุฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขแล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเรากียังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในนิปปีติกฌาน (คือฌานที่ ๓) นั้น ทั้งที่เราห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสลับไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในปปีติ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคตินึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งนิปปีติกฌาน เรายังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในปิตี แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในนิปปีติกถาแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไปในนิปปีติกถา โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมาเราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในนิปปีติกถา (คือถาที่ ๓) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น, เราแล เพราะความจางไปแห่งปิตี จึงเกิดอุเบกขา มีสติ และสัมปชัญญะ และย่อมเสวยสุขด้วยกาย บรรลุฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุขแล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญา ที่เป็นไปในปิตีก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุขแล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทิก็ฉันทัน.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะละสุขและทุกข์

เสียได้ เพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัส
ในกาลก่อน พึงบรรลุนานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์และสุข มีแต่ความ
ที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่เถิดดังนี้.
อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเรากียังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส
ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในอทุกขมสุข (คืออนานที่ ๔) นั้น
ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า
อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น.
อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดแก่เราว่า เพราะว่าโทษใน
อุเบกขาสุข เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมา
ทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งอทุกขมสุข
เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึง
เป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า
ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอุเบกขาสุข แล้วนำมาทำการคิดนึก
ในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอทุกขมสุขแล้ว พึงเสพ
ในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะ
ที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้หลุด
ออกไป ในอทุกขมสุข โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์!

โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเรา
จึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอทุกขมสุข
(คือฉนที่๔) นั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! เมื่อเป็น
เช่นนั้น, เราแล เพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะความดับ
หายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงบรรลุฉนที่ ๔
อันไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะ
อุเบกขา แล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำ
ในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในอุเบกขา ก็ยังเกิด
แทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา,
เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ
ฉนใดก็ฉนนั่น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อ
กำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นรูปสัญญา
(ความกำหนดหมายในรูป) โดยประการทั้งปวงได้, เพราะความ
ตั้งอยู่ไม่ได้แห่งปฏิขสัญญา (ความกำหนดหมายอารมณ์ที่กระทบใจ),
เพราะไม่ได้ทำในใจซึ่งความกำหนดหมายในภาวะต่าง ๆ
(นัตตสัญญา) พึงบรรลุอากาศอันญายตนะ อันมีการ
ทำในใจว่า “อากาศไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้.

อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเรากียังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในอากาศอันญายตนะนั้น ทั้งที่ เราเห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษใน รูปทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการ คตินึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งอากาศอันญายตนะ เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึง เป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในรูปทั้งหลาย แล้วนำมาทำการคตินึก ในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอากาศอันญายตนะแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็น ฐานที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาศอันญายตนะ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอากาศอันญายตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! เมื่อเป็นเช่นนั้น เราแล เพราะผ่านพ้นรูปสัญญา โดยประการทั้งปวงเสียได้ เพราะความตั้งอยู่ไม่ได้แห่ง ปฏิมสัญญา เพราะไม่ได้ทำในใจซึ่งนานัตตสัญญา จึงบรรลु อากาสนัญญายตนะ อันมีการทำในใจว่า “อากาศไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำ ในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในรูปทั้งหลาย ก็ยังเกิด แทรกแซงอยู่. ข้อนั้น ยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ จันใดก็จันนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพื่อกำจัด อาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นอากาศ- นัญญายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลुวิญญา- ณัญญายตนะ อันมีการทำในใจว่า “วิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเรา ก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในวิญญาณัญญายตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านันท.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษใน
อากาศอันญายตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมา
ทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งวิญญาณญายตนะ
เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึง
เป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหาก
เราได้เห็นโทษในอากาศอันญายตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึก
ในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในวิญญาณญายตนะแล้ว
พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็น
ฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้
หลุดออกไป ในวิญญาณญายตนะโดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ.
อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง
จิตของเราจึงแล่นไป จิงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป
ในวิญญาณญายตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์!
เราแล ผ่านพ้นอากาศอันญายตนะโดยประการทั้งปวง
เสียแล้ว จึงบรรลुวิญญาณญายตนะ อันมีการทำในใจว่า
“วิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด” แล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำ
ในใจตามอำนาจ แห่งสัญญาที่เป็นไปในอากาศอันญายตนะ

ก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธฉันใดก็ฉันนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้นวิญญูณัญญาตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลुอาภิกขุจัญญาตนะ อันมีการทำในใจว่า “อะไรๆ ไม่มี” แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเรา ก็ยังไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไปในอาภิกขุจัญญาตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า อะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในวิญญูณัญญาตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอาณิสสแห่งอาภิกขุจัญญาตนะ เราก็กังวลไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เรา สืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในวิญญูณัญญาตนะ แล้วนำมา

ทำการคตินึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในอาภิ-
 จัญญายตนะแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้,
 ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป
 พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอาภิญญายตนะ
 โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้
 ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส
 ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในอาภิญญายตนะนั้น โดยที่เห็น
 อยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! เราแล ผ่านพ้นวิญญาณ์ญายตนะ
 โดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึงบรรลุอาภิญญายตนะ
 อันมีการทำในใจว่า “อะไรๆ ไม่มี” แล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำ
 ในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในวิญญาณ์ญายตนะ
 ก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต)
 แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ
 จันใดก็จันนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า
 เพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา เพราะผ่านพ้น
 อาภิญญายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลु
 เนวสัญญานาสัญญายตนะ แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์!
 แม้กระนั้นจิตของเราก็คงไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้

ไม่หลุดออกไป ในเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่นั่นสงบ.

อานนท์ ! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่าอะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์ ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในอากิญจัญญายตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งเนวสัญญานาสัญญายตนะ เรากียังไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์ ! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในอากิญจัญญายตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในเนวสัญญานาสัญญายตนะแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยที่เห็นอยู่นั่นสงบ. อานนท์ ! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น โดยที่เห็นอยู่นั่นสงบ. อานนท์ ! เราแล ผ่านพ้นอากิญจัญญายตนะ โดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึงบรรลุนิวสัญญานาสัญญายตนะแล้วแลอยู่.

อานนท์! แม้เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ การทำในใจตามอำนาจแห่งสัญญาที่เป็นไปในอากิญจัญญายตนะก็ยังเกิดแทรกแซงอยู่. ข้อนั้นยังเป็นการอาพาธ (ในทางจิต) แก่เรา, เหมือนผู้มีสุข แล้วยังมีทุกข์เกิดขึ้นขัดขวาง เพราะอาพาธ ฉันทใดก็ฉันทนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่าเพื่อกำจัดอาพาธข้อนั้นเสีย ถ้ากระไรเรา ผ่านพ้นแนวสัญญา-นาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว พึงบรรลुสัญญาเวทยิตนิโรธ แล้วแลอยู่เถิด ดังนี้. อานนท์! แม้กระนั้นจิตของเราก็กังขาไม่แล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ได้ ไม่หลุดออกไป ในสัญญาเวทยิตนิโรธนั้น ทั้งที่เราเห็นอยู่ว่านั่นสงบ.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่าอะไรหนอ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ที่ทำให้จิตของเราเป็นเช่นนั้น. อานนท์! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เพราะว่าโทษในแนวสัญญานาสัญญายตนะ เป็นสิ่งที่เรายังมองไม่เห็น ยังไม่ได้นำมาทำการคิดนึกให้มาก และทั้งอานิสงส์แห่งสัญญา-เวทยิตนิโรธ เราก็กังขาไม่เคยได้รับเลย ยังไม่เคยรู้รสเลย; จิตของเราจึงเป็นเช่นนั้น.

อานนท์! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ถ้าหากเราได้เห็นโทษในเนวสัญญานาสัญญายตนะ แล้วนำมาทำการคิดนึกในข้อนั้นให้มาก ได้รับอานิสงส์ในสัญญาเวทยิตนิโรธแล้ว พึงเสพในอานิสงส์นั้นอย่างทั่วถึงไซ้, ข้อนั้นแหละ จะเป็นฐานะที่จะทำให้จิตของเราพึงแล่นไป พึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไป ในสัญญาเวทยิตนิโรธ โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! โดยกาลต่อมา เราได้ทำเช่นนั้นแล้วอย่างทั่วถึง จิตของเราจึงแล่นไป จึงเลื่อมใส ตั้งอยู่ได้ หลุดออกไปในสัญญาเวทยิตนิโรธนั้น โดยที่เห็นอยู่ว่านั่นสงบ. อานนท์! เราแล ผ่านพ้นเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวงเสียแล้ว จึงบรรลुสัญญาเวทยิตนิโรธ แล้วแลอยู่ (ไม่มีอาพาธอะไรๆ อีกต่อไป). อนึ่ง อาสวะทั้งหลาย ได้ถึงความสิ้นไปรอบ เพราะเราเห็น (อริยสังขสี) ได้ด้วยปัญญา.

ทรงกำหนดสมาธินิมิต ก่อนตรัสรู้

๕๒

- ปาลี อุปริ. ม. ๑๔/๓๐๒/๔๕๒.

อนรุทธะทั้งหลาย ! นิมิตนั้นแหละ เธอพึงแทงตลอดเถิด. แม้เราเมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็จำแสงสว่างและการเห็นรูปทั้งหลายได้. ต่อมาไม่นาน แสงสว่างและการเห็นรูปของเรานั้น ๆ ได้หายไป. เกิดความสงสัยแก่เราว่า อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ที่ทำให้แสงสว่างและการเห็นรูปนั้นหายไป ? อนรุทธะทั้งหลาย ! เมื่อคิดอยู่ ก็เกิดความรู้ (ดังต่อไปนี้) ว่า :-

วิจิกิจฉา (ความลังเล) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว ก็เพราะมีวิจิกิจฉาเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจฉา จะไม่บังเกิดขึ้นแก่เราได้อีก ... (มีคำระหว่างนี้เหมือนท่อนต้น ไม่มีผิด ทุกตอน ตั้งแต่คำว่า ต่อมาไม่นาน จนถึงคำว่า เกิดความรู้ (ดังต่อไปนี้) ว่า :-)

อมนสิการ (ความไม่ทำไว้ในใจ คือไม่ใส่ใจ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว ก็เพราะมีอมนสิการเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูป ย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจฉา และอมนสิการ จะไม่เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

ถิ่นมิทระ (ความเคลิ้มและง่วงงุน) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีถิ่นมิทระเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, และถิ่นมิทระ จะไม่บังเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

ฉมกิตตตะ (ความสะดุ้งหวาดเสียว) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีฉมกิตตตะเป็นต้นเหตุ. ครั้นสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เหมือนบุรุษเดินทางไกล เกิดผู้มุ่งหมายเอาชีวิตขึ้นทั้งสอง ข้างทาง ความหวาดเสียวย่อมเกิดแก่เขา เพราะข้อนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถิ่นมิทระ, และฉมกิตตตะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อุพพิละ (ความตื่นเต้น) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิ ของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอุพพิละนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อ สมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เหมือนบุรุษแสวงหาอยู่ซึ่งชุมทรัพย์ชุมเดียว เขาพบพร้อมกัน คราวเดียวตั้งห้าชุม ความตื่นเต้นเกิดขึ้นเพราะการพบนั้น เป็นเหตุ ฉะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถิ่นมิทระ, ฉมกิตตตะและอุพพิละ จะไม่เกิด แก่เราได้อีก.

ทุฏฐูลละ (ความคะนองหยาบ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีทุฏฐูลละนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, จัมภิตัตตะ, อุพพิละ, และทุฏฐูลละ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อัจจาร์ทวิริยะ (ความเพียรที่ปรารถนาจัดจนเกินไป) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอัจจาร์ทวิริยะนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เปรียบเหมือนบุรุษจับนกกระจาบด้วยมือทั้งสองหนักเกินไป นกนั้นย่อมตายในมือจะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, จัมภิตัตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐูลละ, และอัจจาร์ทวิริยะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อติสินวิริยะ (ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอติสินวิริยะนั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เปรียบเหมือนบุรุษจับนกกระจาบหลวมมือเกินไป นกหลุดขึ้นจากมือบินหนีเสียได้ จะนั้น. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถีนมิทระ,

ฉันทัตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ททวิริยะ, และอติสันนวิริยะ จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

อภิขัปปา (ความกระสันอยาก) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมာธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอภิขัปปาเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่วิจิกิจนา, อมนสิการ, ถีนมิททะ, ฉันทัตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ททวิริยะ, อติสันนวิริยะ และอภิขัปปาจะไม่เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

นันทตตัญญา (ความใส่ใจไปในสิ่งต่างๆ) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีนันทตตัญญานั้นเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดยประการที่ วิจิกิจนา, อมนสิการ, ถีนมิททะ, ฉันทัตตตะ, อุพพิละ, ทุฏฐุลละ, อัจจาร์ททวิริยะ, อติสันนวิริยะ, อภิขัปปา, และนันทตตัญญา จะไม่เกิดแก่เราได้อีก.

รูปานัง อตินิขมายิตตตะ (ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป) แล เกิดขึ้นแก่เราแล้ว, สมาธิของเราเคลื่อนแล้ว เพราะมีอตินิขมายิตตตะเป็นต้นเหตุ. เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปย่อมหายไป. เราจักกระทำโดย

ประการที่วิจิติจจา, อมนสิการ, ถีนมิทระ, จัมภิตตตะ,
อุพพิละ, ทฏฺจุลละ, อัจจรรทวิริยะ, อติสีนวิริยะ, อภิขัปปา,
นानัตตสัณญา, และรูปานัง อตินิชฌายิตตตะ จะไม่เกิดแก่เรา
ได้อีก.

อนรุทธะทั้งหลาย ! เรา รู้แจ้งชัดวิจิติจจา (เป็นต้น
เหล่านั้น) ว่าเป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว จึงละแล้วซึ่งวิจิติจจา
(เป็นต้นเหล่านั้น) อันเป็นอุปกิเลส แห่งจิตเสีย.

อนรุทธะทั้งหลาย ! เรานั้นเมื่อไม่ประมาท มีเพียร
มีตนส่งไปอยู่อย่างแจ่มใสสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป (หรือ) ย่อม
เห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ เป็นดังนี้ทั้งคืนบ้าง ทั้งวันบ้าง
ทั้งคืนและทั้งวันบ้าง. ความสงสัยเกิดแก่เราว่าอะไร
เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เราจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป (หรือ)
เห็นรูป แต่จำแสงสว่างไม่ได้ ทั้งคืนบ้าง ทั้งวันบ้าง ทั้งคืน
และทั้งวันบ้าง ?

อนรุทธะทั้งหลาย ! ความรู้ได้เกิดแก่เราว่า สมัยใด
เราไม่ทำรูปนิมิตไว้ในใจ แต่ทำโอภาสนิมิตไว้ในใจ สมัยนั้น
เราย่อมจำแสงสว่างได้ แต่ไม่เห็นรูป. สมัยใดเราไม่ทำ
โอภาสนิมิตไว้ในใจ แต่ทำรูปนิมิตไว้ในใจ, สมัยนั้นเราย่อม
เห็นรูปแต่จำแสงสว่างไม่ได้ ตลอดทั้งคืนบ้าง ตลอดทั้งวันบ้าง
ตลอดทั้งคืนและทั้งวันบ้าง.

อนรุทธะทั้งหลาย ! เราเป็นผู้ไม่ประมาท มีเพียร มีตนส่งไปอยู่ ย่อมจำแสงสว่างได้นิดเดียว เห็นรูปก็นิดเดียวบ้าง, จำแสงสว่างมากไม่มีประมาณ เห็นรูปก็มากไม่มีประมาณบ้าง เป็นต้นนี้ทั้งคืนบ้าง ทั้งวันบ้าง ทั้งคืนและทั้งวันบ้าง. ความสงสัยเกิดแก่เราว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เราจำแสงสว่างได้นิดเดียว เห็นรูปก็นิดเดียวบ้าง, จำแสงสว่างได้มากไม่มีประมาณ เห็นรูปก็มากไม่มีประมาณ ตลอดทั้งคืนบ้าง ตลอดทั้งวันบ้าง ตลอดทั้งคืนและทั้งวันบ้าง.

อนรุทธะทั้งหลาย ! ความรู้ได้เกิดแก่เราว่า สมัยใดสมาธิของเราน้อย สมัยนั้นจักขุก็มีน้อย, ด้วยจักขุน้อย เราจึงจำแสงสว่างได้น้อย เห็นรูปก็น้อย. สมัยใดสมาธิของเรามากไม่มีประมาณ สมัยนั้นจักขุของเราก็มากไม่มีประมาณ, ด้วยจักขุอันมากไม่มีประมาณนั้น เราจึงจำแสงสว่างได้มากไม่มีประมาณ เห็นรูปได้มากไม่มีประมาณ, ตลอดคืนบ้าง ตลอดวันบ้าง ตลอดทั้งคืนและทั้งวันบ้าง.

อนรุทธะทั้งหลาย ! ในกาลที่เรารู้แจ้งว่า (ธรรมมี) วิจิกิจฉา (เป็นต้นเหล่านั้น) เป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว และละมันเสียได้แล้ว กาลนั้นย่อมเกิดความรู้สึกรู้ขึ้นแก่เราว่า “อุปกิเลสแห่งจิตของเราเหล่าใด อุปกิเลสเหล่านั้นๆ เราละได้แล้ว, เดียวนี้เราเจริญแล้วซึ่งสมาธิโดยวิธีสามอย่าง.”

อนรุทธะทั้งหลาย ! เราเจริญแล้ว ซึ่งสมาธิอันมี
วิตกวิจารณ์, ซึ่งสมาธิอันไม่มีวิตก แต่มีวิจารณ์พอประมาณ,
ซึ่งสมาธิอันไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์, ซึ่งสมาธิอันมีปีติ, ซึ่งสมาธิ
อันหาปีติมิได้, ซึ่งสมาธิอันเป็นไปกับด้วยความยินดี,
และสมาธิอันเป็นไปกับด้วยอุเบกขา. อนรุทธะทั้งหลาย !
กาลใดสมาธิอันมีวิตกมีวิจารณ์ (เป็นต้นเหล่านั้นทั้ง ๗ อย่าง) เป็น
ธรรมชาติอันเราเจริญแล้ว, กาลนั้นญาณเป็นเครื่องรู้เครื่องเห็น
เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า “วิมุตติของเราไม่กลับกำเริบ, ชาตินี้
เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีก” ดังนี้.

วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากที่สุด ก่อนตรัสรู้

๕๓

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๙๙, ๔๐๑/๑๓๒๔, ๑๓๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งการเจริญทำให้มาก ซึ่งสมาธิใด สมาธินั้น ภิกษุย่อมจะได้โดยไม่หนักใจ ได้โดยไม่ยาก โดยไม่ลำบากเลย.

ภิกษุทั้งหลาย! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งการเจริญทำให้มากซึ่งสมาธิไหนกันเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตาม ย่อมมีขึ้นไม่ได้ ด้วยอำนาจแห่งการเจริญทำให้มากซึ่งอานาปานสติสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อบุคคลเจริญทำให้มากซึ่ง อานาปานสติสมาธิอยู่อย่างใดแล้ว ความหวั่นไหวโยกโคลงของกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงของจิตก็ตามย่อมมีขึ้นไม่ได้?

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม แล้วนั่งคู้ขาเข้ามามีโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า. ภิกษุนั้นหายใจเข้าก็มีสติ หายใจออกก็มีสติ.

เมื่อหทัยใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหทัยใจเข้ายาว, เมื่อ
หทัยใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหทัยใจออกยาว.

เมื่อหทัยใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหทัยใจเข้าสั้น, เมื่อ
หทัยใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหทัยใจออกสั้น.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้รู้พร้อม
เฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หทัยใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้พร้อม
เฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หทัยใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้ทำ
กายสังขารให้สงบรำงับ หทัยใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำ
กายสังขารให้สงบรำงับ หทัยใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึก
พร้อมเฉพาะซึ่งปิติ หทัยใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกพร้อม
เฉพาะซึ่งปิติ หทัยใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึก
พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หทัยใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกพร้อม
เฉพาะซึ่งสุข หทัยใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึก
พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หทัยใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้
รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หทัยใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้สงบรับ หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้สงบรับ หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้รู้สึกพร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์บันเทิง หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์บันเทิง หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้ดำรงจิตให้ตั้งมั่น หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้ดำรงจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปลดปล่อย หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้ทำจิตให้ปลดปล่อย หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นความไม่เที่ยง หายใจเข้า”, ว่า “เราจักเป็นผู้มองเห็นความไม่เที่ยง หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความจางคลาย หายใจเข้า”, ว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความจางคลาย หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความดับสนิท หายใจเข้า”, ว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความดับสนิท หายใจออก”.

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความสลัดคืน หายใจเข้า”, ว่า “เรารู้เป็นผู้มองเห็น ความสลัดคืน หายใจออก”. ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อบุคคลเจริญ ทำให้มากซึ่ง อานาปานสติสมาธิอยู่อย่างนี้แล ความหวั่นไหวโยกโคลง แห่งกาย หรือความหวั่นไหวโยกโคลงแห่งจิตก็ตามย่อมมี ขึ้นไม่ได้...

ภิกษุทั้งหลาย ! แม้เราเองก็เหมือนกัน ในกาลก่อน แต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ย่อมอยู่ด้วย วิหารธรรม คืออานาปานสติสมาธินี้เป็นส่วนมาก เมื่อเราอยู่ด้วย วิหารธรรมนี้เป็นส่วนมาก กายก็ไม่ลำบาก ตาก็ไม่ลำบาก และ จิตของเราก็หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่มีอุปาทาน.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า กายของเราก็อย่ำลำบาก ตาของเราก็อย่ำลำบาก และจิตของเรา ก็งหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่มีอุปาทานเกิด ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า ความครุ่นคิด อันเกี่ยวข้องไปทางเหี้ยเรือนของเรา จงหายไปอย่างหมดสิ้น ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึง เป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึกว่าปฏิกูล ต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึง เป็นผู้อยู่ด้วยความรู้สึกว่าไม่ปฏิกูล ต่อสิ่งที่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้ อยู่ด้วยความรู้สึกว่าปฏิกูล ทั้งต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล และต่อสิ่งที่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้มีความรู้สึกรู้ว่าไม่ปฏิกูล ทั้งต่อสิ่งที่ปฏิกูล และต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล ดังนี้แล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในเรื่องนี้ ถ้าภิกษุหวังว่า เราพึงเป็นผู้ไม่ใส่ใจเสียเลย ทั้งต่อสิ่งที่ไม่ปฏิกูล และต่อสิ่งที่ปฏิกูล ทั้งสองอย่าง แล้วเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเกิดขึ้นแล้ว; ภิกษุนั้นจงทำในใจ ในอานาปานสติสมาธินี้ ให้เป็นอย่างดี.

(ต่อแต่นี้ ได้ตรัสทำนองนี้เรื่อยไปจนถึง ความหวังจะได้ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ และสัญญาเวทยิตนิโรธ จนกระทั่งความดับเย็นแห่งเวทนา เพราะความไม่เพลิดเพลนในเวทนานั้น เป็นที่สุด โดยผู้ต้องการพึงทำในใจ ซึ่งอานาปานสติสมาธินี้ให้เป็นอย่างดี และสามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก พุทธวจน-หมวดธรรม ฉบับที่ ๖ อานาปานสติ -ผู้รวบรวม).

ทรงคิดค้นเรื่องเบญจชั้นฐ ก่อนตรัสรู้

๕๕

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๔/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬธิสัตว์อยู่ ความสงสัยได้เกิดขึ้นแก่เราว่า อะไรหนอ เป็นรสร้อยของรูป, อะไรเป็นโทษของรูป, อะไรเป็นอุปายเครื่องพ้นไปได้จากรูป ? อะไรหนอเป็นรสร้อยของเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาน, อะไรเป็นโทษของเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาน, อะไรเป็นอุปายเครื่องพ้นไปได้จากเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาน ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้ข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า สุขโสมนัสใด ๆ ที่อาศัยรูปแล้วเกิดขึ้น สุขและโสมนัสนั้นแลเป็นรสร้อยของรูป; รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ทรมาณ มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา ด้วยอาการใด อาการนั้นเป็นโทษของรูป; การนำออกเสียได้ ซึ่งความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ การละความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปเสียได้ นั้นเป็นอุปายเครื่องออกไปพ้นจากรูปได้.

(ในเวทนา... สัญญา... สังขาร... และวิญญาน ก็มีนัยเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่เรายังไม่รู้จักรสอร่อยของอุปาทานชั้นทั้งห้าว่าเป็นรสอร่อย ไม่รู้จักโทษว่าเป็นโทษ ไม่รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นอุบายเครื่องออกตามที่เป็นจริง, ตลอดเวลาเพียงนั้น เรายังไม่รู้สีกว่าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา พร้อมทั้งมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อใดแล เรา รู้จักรสอร่อยของอุปาทานชั้นทั้งห้าว่าเป็นรสอร่อย รู้จักโทษว่าเป็นโทษ รู้จักอุบายเครื่องออกว่าเป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, เมื่อนั้น เราก็รู้สึกว่าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์. ก็แหละญาณทัสสนะเครื่องรู้เครื่องเห็น เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ, ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภพเป็นที่เกิดใหม่ มิได้มีอีก, ดังนี้.

[นอกจากการคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์นี้แล้ว ยังมีการคิดค้นอีก ๓ เรื่อง ด้วยวิธีการที่บรรยายไว้เป็นคำพูดอย่างเดียวกันกับเรื่องนี้
ทุกระเบียบอักษร คือคิดค้นเรื่องธาตุสี่ (-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๐๓/๔๐๔),
เรื่องอายตนะภายในหก (-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๘/๑๓), และเรื่องอายตนะภายนอกหก (-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๙/๑๔). -ผู้แปล]

ทรงคิดค้นเรื่องเวทนาโดยละเอียด ก่อนตรัสรู้

๕๕

-บาลี สฬา. ส. ๑๘/๒๘๗/๔๓๙-๔๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพรธัสตว์อยู่, ความสงสัยได้เกิดขึ้นแก่เราว่า อะไรหนอเป็นเวทนา? อะไรเป็นความเกิดขึ้นพร้อมแห่งเวทนา? อะไรเป็นปฏิบัติทำให้ถึงความเกิดขึ้นพร้อมแห่งเวทนา? อะไรเป็นความดับไม่เหลือแห่งเวทนา? อะไรเป็นปฏิบัติทำให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา? อะไรเป็นรสอร่อยของเวทนา? อะไรเป็นโทษของเวทนา อะไรเป็นอุปายเครื่องพ้นไปได้จากเวทนา?

ภิกษุทั้งหลาย! ความรู้ข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เวทนา ๓ อย่างเหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขม-สุขเวทนา, เหล่านี้เรียกว่า เวทนา; ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นพร้อมแห่งผัสสะ; ตัณหาเป็นปฏิบัติทำให้ถึงความเกิดขึ้นพร้อมแห่งเวทนา; ความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ย่อมมี เพราะความดับไม่เหลือแห่งผัสสะ; มรรคอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์แปด ประการนี้เอง เป็นปฏิบัติทำให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งเวทนา, ได้แก่อะไรเหล่านี้ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง

การพูดจาที่ถูกต้อง การทำงานที่ถูกต้อง การเลี้ยงชีวิต
ที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง
ความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง; สุขโสมนัสใด ๆ ที่อาศัยเวทนา
แล้วเกิดขึ้น, สุขและโสมนัสนั้นแล เป็นรสร้อยของเวทนา;
เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา
ด้วยอาการใด, อาการนั้นเป็นโทษของเวทนา; การนำออก
เสียได้ซึ่งความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ การละความ
กำหนดด้วยอำนาจความพอใจ ในเวทนาเสียได้ นั้นเป็น
อุบายเครื่องออกไปพ้นจากเวทนาได้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง
ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยฟังมาแต่ก่อน
ว่า “เหล่านี้ คือเวทนาทั้งหลาย”; ... “นี่ คือความเกิดขึ้น
พร้อมแห่งเวทนา”; ... “นี่ คือปฏิบัติทำให้ถึงความเกิด
ขึ้นพร้อมแห่งเวทนา”; ... “นี่ คือความดับไม่เหลือแห่ง
เวทนา”; ... “นี่ คือปฏิบัติทำให้ถึงความดับไม่เหลือแห่ง
เวทนา”; ... “นี่ คือรสร้อยของเวทนา”; ... “นี่ คือโทษ
ของเวทนา”; ... “นี่ คืออุบายเครื่องออกไปพ้นจากเวทนา”;
ดังนี้.

ทรงเที่ยวแสวงหาเพื่อความตรัสรู้

๕๖

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๓๓๓/๕๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหา รสอร่อย (คือเครื่องล่อใจสัตว์) ของโลก. เราได้พบรสอร่อย ของโลกนั้นแล้ว. รสอร่อยในโลกมีประมาณเท่าใด, เราเห็นมันอย่างที่ดีด้วยปัญญาของเราเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหา (ให้พบ) โทษ (คือความร้ายกาจ) ของโลก. เราได้พบโทษของ โลกนั้นแล้ว. โทษในโลกมีเท่าใด, เราเห็นมันอย่างที่ดี ด้วยปัญญาของเราเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้เที่ยวไปแล้วเพื่อแสวงหา อุบายเครื่องออกจากโลกของโลก. เราได้พบอุบาย เครื่องออกจากโลกนั้นแล้ว. อุบายเครื่องออกจากโลก มีอยู่เท่าใด, เราเห็นมันอย่างที่ดีด้วยปัญญาของเรา เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ตลอดเวลาเพียงไร ที่เรายังไม่รู้เท่า รสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย (เครื่องล่อใจสัตว์), ไม่รู้จัก โทษของโลกโดยความเป็นโทษ, ไม่รู้จักอุบายเครื่องออก

ว่าเป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, ตลอดเวลาเพียงนั้นแหละ เรายังไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อใดแล เราได้รู้ยิ่งซึ่งรสอร่อยของโลกว่าเป็นรสอร่อย, รู้โทษของโลกโดยความเป็นโทษ, รู้อุบายเครื่องออกของโลก ว่าเป็นอุบายเครื่องออก ตามที่เป็นจริง, เมื่อนั้นแหละ เราารู้สึกรู้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์.

ก็แหละญาณทัสสนะเครื่องรู้เครื่องเห็นเกิดขึ้น แก่เราว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ, ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย, บัดนี้ภาพเป็นที่เกิดใหม่ไม่มีอีก, ดังนี้.

ทรงแสวงหาเนื่องด้วยเบญจขันธ ก่อนตรัสรู้

๕๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๓๒/๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย! เราได้เที่ยวแสวงหาแล้ว ซึ่งรสอร่อยของรูป, เราได้พบรสอร่อยของรูปนั้นแล้ว, รสอร่อยของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้วเป็นอย่างดี ด้วยปัญญาของเรา มีประมาณเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! เราได้เที่ยวแสวงหาให้พบโทษของรูป, เราได้พบโทษของรูปนั้นแล้ว. โทษของรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้วเป็นอย่างดีด้วยปัญญาของเราเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! เราได้เที่ยวแสวงหาแล้ว ซึ่งอุบายเป็นเครื่องออกจากรูป, เราได้พบอุบายเครื่องออกจากรูปนั้นแล้ว. อุบายเครื่องออกจากรูปมีประมาณเท่าใด เราเห็นมันแล้วเป็นอย่างดี ด้วยปัญญาของเราเท่านั้น.

(ในเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็มีนัยอย่างเดียวกัน. และตอนท้ายก็มีว่า ยังไม่พบรสอร่อย-โทษ-อุบายเครื่องออกของรูป เป็นต้นเพียงใด ยังไม่ชื่อว่าได้ตรัสรู้เพียงนั้น, ต่อเมื่อทรงพบแล้วจึงได้ชื่อว่าตรัสรู้และมีชาติสิ้นแล้ว ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป เหมือนกันทุก ๆ สิ่ง ที่พระองค์ทรงค้น ซึ่งยังมีอีก ๓ อย่าง คือ เรื่อง ธาตุ ๔, เรื่องอายตนะภายใน ๖, และ อายตนะภายนอก ๖; เห็นว่าอาการเหมือนกันหมดต่างกันแต่เพียงชื่อ จึงไม่นำมาใส่ไว้ในที่นี้ด้วย -ผู้แปล).

ทรงคันลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้

๕๘

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๑/๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬิสต์ตัวอยู่, ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นว่า “สัตว์โลกนี้หนอ ถึงทั่วแล้วซึ่งความยากเข็ญ ย่อมเกิด แก่ ตาย จูติ และบังเกิดอีก, ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุปบายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์ คือชรามรณะแล้ว การออกจากทุกข์ คือชรามรณะนี้ จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร”. ภิกษุทั้งหลาย ! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ชรามรณะ จึงได้มี : ชรามรณะมีเพราะปัจจัยอะไรหนอ”.

ภิกษุทั้งหลาย ! ได้เกิดความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา, เพราะการทำในใจโดยแยบคาย, แก่เราว่า “เพราะชาติ นี้เองมีอยู่ ชรามรณะจึงได้มี : ชรามรณะมี เพราะชาติ เป็นปัจจัย;

เพราะ ภพ นี้เองมีอยู่ ชาติจึงได้มี : ชาติมี เพราะภพ เป็นปัจจัย;

เพราะ อุปาทาน นี้เองมีอยู่ ภพจึงได้มี : ภพมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย;

เพราะ ตัณหา นี่เองมีอยู่ อุปาทานจึงได้มี : อุปาทานมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย;

เพราะ เวทนา นี่เองมีอยู่ ตัณหาจึงได้มี : ตัณหา
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย;

เพราะ ผัสสะ นี่เองมีอยู่ เวทนาจึงได้มี : เวทนามี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย;

เพราะ สฬายตนะ นี่เองมีอยู่ ผัสสะจึงได้มี : ผัสสะมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย;

เพราะ นามรูป นี่เองมีอยู่ สฬายตนะจึงได้มี :
สฬายตนะมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย;

เพราะ วิญญาณ นี่เองมีอยู่ นามรูปจึงได้มี : นามรูปมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย;

เพราะ สังขาร นี่เองมีอยู่ วิญญาณจึงได้มี : วิญญาณมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย;

เพราะ อวิชชา นี่เองมีอยู่ สังขารทั้งหลายจึงได้มี :
สังขารทั้งหลายมี เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย;” ดังนี้ :

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขารทั้งหลาย;
เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงเกิดวิญญาณ; เพราะวิญญาณ
เป็นปัจจัย จึงเกิดนามรูป; เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงเกิด

สหายตนะ; เพราะสหายตนะเป็นปัจจัย จึงเกิดผัสสะ; เพราะ
ผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา; เพราะเวทนาเป็นปัจจัย
จึงเกิดตัณหา; เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงเกิดอุปาทาน;
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงเกิดภพ; เพราะภพเป็นปัจจัย
จึงเกิดชาติ; เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะโสภปริเทว
ทุกขโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย : ความเกิดขึ้นพร้อมแห่ง
กองทุกข์ทั้งสิ้น ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง
ในสิ่งที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า
ความเกิดขึ้นพร้อม ! ความเกิดขึ้นพร้อม ! ย่อมมีด้วย
อาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความฉงนได้มีแก่เราอีกว่า “เมื่อ
อะไรไม่มีหนอ ชรามรณะ จึงไม่มี : เพราะอะไรดับไปหนอ
ชรามรณะจึงดับไป”.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะการทำในใจโดยแยบคาย,
ได้เกิดความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา, แก่เราว่า “เพราะชาติ
นี้เองไม่มี ชรามรณะจึงไม่มี : ชรามรณะดับเพราะชาติดับ;

เพราะ ภพ นี้เองไม่มี ชาติจึงไม่มี : ชาติดับ เพราะ
ภพดับ;

เพราะ อุปาทาน นี้เองไม่มี ภาพจึงไม่มี : ภาพดับ
เพราะอุปาทานดับ;

เพราะ ตัณหา นี้เองไม่มี อุปาทานจึงไม่มี : อุปาทานดับ
เพราะตัณหาดับ;

เพราะ เวทนา นี้เองไม่มี ตัณหาจึงไม่มี : ตัณหาดับ
เพราะเวทนาดับ;

เพราะ ผัสสะ นี้เองไม่มี เวทนาจึงไม่มี : เวทนาดับ
เพราะผัสสะดับ;

เพราะ สฬายตนะ นี้เองไม่มี ผัสสะจึงไม่มี : ผัสสะดับ
เพราะสฬายตนะดับ;

เพราะ นามรูป นี้เองไม่มี สฬายตนะจึงไม่มี :
สฬายตนะดับ เพราะนามรูปดับ;

เพราะ วิญญาณ นี้เองไม่มี นามรูปจึงไม่มี : นามรูปดับ
เพราะวิญญาณดับ;

เพราะ สังขาร นี้เองไม่มี วิญญาณจึงไม่มี : วิญญาณดับ
เพราะสังขารดับ;

เพราะ อวิชชา นี้เองไม่มี สังขารทั้งหลายจึงไม่มี :
สังขารดับ เพราะอวิชชาดับ;” ดังนี้ :

เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ; เพราะสังขารดับ
วิญญานจึงดับ; เพราะวิญญานดับ นามรูปจึงดับ; เพราะ
นามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ; เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ;
เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ; เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ;
เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ; เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ;
เพราะภพดับชาติจึงดับ; เพราะชาติดับ ชรามรณะ โสภปริเทว
ทุกขโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับ : ความดับไม่เหลือ
แห่งกองทุกข์ทั้งสิ้น ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ดวงตา ญาณ ปัญญา วิชา แสงสว่าง
ในสิ่งที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า
ความดับไม่เหลือ! ความดับไม่เหลือ! ย่อมมีด้วยอาการ
อย่างนี้.

ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ก่อนตรัสรู้ (อีกนัยหนึ่ง)

๕๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๖/๒๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครึ่งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่, ได้เกิดความรู้สึกอันนี้ขึ้นว่า “สัตว์โลกนี้หนอ ถึงแล้วซึ่งความยากเข็ญ ย่อมเกิด ย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจืด และย่อมอุปบัติ, ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุปาย เครื่องออกไปพ้นจากทุกข์ คือชรามณะแล้ว การออกจากทุกข์ คือชรามณะนี้ จักปรากฏขึ้นได้อย่างไร.”

ภิกษุทั้งหลาย ! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรมีอยู่หนอ ชรามณะจึงได้มี : เพราะมีอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีชรามณะ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ได้เกิดความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา เพราะการทำในใจโดยแยกกาย, แก่เราว่า “เพราะชาติ นั้นแล มีอยู่ ชรามณะ จึงได้มี : เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามณะ” ดังนี้.

...^๑ เพราะ ภพ นั้นแล มีอยู่ ชาติ จึงได้มี : เพราะมี
ภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ” ดังนี้.

...เพราะ อุปาทาน นั้นแล มีอยู่ ภพ จึงได้มี : เพราะมี
อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ” ดังนี้.

...เพราะ ตัณหา นั้นแล มีอยู่ อุปาทาน จึงได้มี :
เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน” ดังนี้.

...เพราะ เวทนา นั้นแล มีอยู่ ตัณหา จึงได้มี : เพราะมี
เวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา” ดังนี้.

...เพราะ ผัสสะ นั้นแล มีอยู่ เวทนา จึงได้มี : เพราะมี
ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา” ดังนี้.

...เพราะ สฬายตนะ นั้นแล มีอยู่ ผัสสะ จึงได้มี :
เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ” ดังนี้.

...เพราะ นามรูป นั้นแล มีอยู่ สฬายตนะ จึงได้มี :
เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ” ดังนี้.

...เพราะ วิญญาณ นั้นแล มีอยู่ นามรูป จึงได้มี :
เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป” ดังนี้.

๑. ข้อความตามทีละ ... ใวนั้น หมายความว่า ได้มีความฉงนเกิดขึ้นทุกๆ ตอน แล้ว
ทรงทำใจโดยแยบคาย จนความรู้แจ้งเกิดขึ้นทุกๆ ตอน เป็นลำดับไปจนถึงที่สุด
ทั้งฝ่ายสมุทัยและนิโรธวาร; ในทีนี้ละไว้โดยนัยที่ผู้อ่านอาจจะเข้าใจเอาเองได้;
คือเป็นการตัดความรำคาญในการอ่าน. -ผู้แปล

ภิกษุทั้งหลาย ! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรมีอยู่หนอ วิญญาณจึงได้มี : เพราะมีอะไร เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา เพราะการทำในใจโดยแยบคาย ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เพราะนามรูป นั้นแล มีอยู่ วิญญาณ จึงได้มี : เพราะมีนามรูป เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “วิญญาณนี้ ย่อมเวียนกลับจากนามรูป : ย่อมไม่เลยไปอื่น; ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น สัตว์โลกนี้ พึงเกิดบ้าง พึงแก่บ้าง พึงตายบ้าง พึงจุติบ้าง พึงอุบัติบ้าง : ข้อนี้ได้แก่การที่ เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ; เพราะมีวิญญาณ เป็นปัจจัย จึงมีนามรูป; เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมี สฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ; เพราะมี ผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา; เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมี ตัณหา; เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน; เพราะมี อุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ; เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ; เพราะมีชาติเป็นปัจจัย, ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส อุปายาสทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน : ความเกิดขึ้นพร้อม แห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้”.

ภิกษุทั้งหลาย! ดวงตาเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อนว่า “ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทัย)! ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทัย)!” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราต่อไปว่า “เมื่ออะไรไม่มีหนอชราภณะ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งอะไร จึงมีความดับแห่งชราภณะ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา เพราะการทำในใจโดยแยบคาย ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เพราะชาติ นั้นแล ไม่มี ชราภณะ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งชาติ จึงมีความดับแห่งชราภณะ” ดังนี้.

...เพราะ ภพ นั้นแล ไม่มี ชาติ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ” ดังนี้.

...เพราะ อุปาทาน นั้นแล ไม่มี ภพ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ” ดังนี้.

...เพราะ ตัณหา นั้นแล ไม่มี อุปาทาน จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน” ดังนี้.

...เพราะ เวทนา นั้นแล ไม่มี ตัณหา จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา” ดังนี้.

...เพราะ ผัสสะ นั้นแล ไม่มี เวทนา จึงไม่มี : เพราะ ความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา” ดังนี้.

...เพราะ สฬายตนะ นั้นแล ไม่มี ผัสสะ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ” ดังนี้.

...เพราะ นามรูป นั้นแล ไม่มี สฬายตนะ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ” ดังนี้.

...เพราะ วิญญาณ นั้นแล ไม่มี นามรูป จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความฉงนนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เมื่ออะไรไม่มีหนอ วิญญาณจึงไม่มี : เพราะความดับแห่งอะไร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้แจ้งอย่างยิ่งด้วยปัญญา เพราะการทำในใจโดยแยบคาย ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “เพราะ นามรูป นั้นแล ไม่มี วิญญาณ จึงไม่มี : เพราะความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “หนทางเพื่อการตรัสรู้นี้ อันเราได้ถึงทั้บแล้วแล : ได้แก่ สิ่งเหล่านี้คือ เพราะความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ; เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป; เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ; เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ; เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา; เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา; เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน; เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ; เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ; เพราะมีความดับแห่งชาตินั้นแล ชรามณะโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย จึงดับสิ้น : ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้”.

ภิกษุทั้งหลาย! ดวงตาเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อนว่า “ความดับไม่เหลือ (นิโรธ)! ความดับไม่เหลือ (นิโรธ)!” ดังนี้.

ทรงอธิษฐานความเพียร ก่อนตรัสรู้ | ๖๐

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๖๔/๒๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้รู้ถึงธรรมสองอย่าง คือ ความไม่รู้จักพอ ในกุศลธรรมทั้งหลาย และความเป็นผู้ไม่ถอยหลัง ในการตั้งความเพียร. เราตั้งความเพียร คือความไม่ถอยหลังว่า “หนิง เอ็น กระตุก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระ จักเหือดแห้งไปก็ตามที่ เมื่อยังไม่ลุถึง ประโยชน์อันบุคคลจะลุได้ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียร ของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักหยุดความเพียร นั้นเสีย เป็นไม่มีเลย” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เรานั้นได้บรรลุความตรัสรู้เพราะ ความไม่ประมาท ได้บรรลุโยคักเขมธรรมอันไม่มีอื่นยิ่งไปกว่าเพราะความไม่ประมาทแล้ว.

(ในบาลี มหา. วิ. ๔/๔๒/๓๕, -บาลี สคา. ส. ๑๕/๑๕๓/๔๒๕. ก็ได้ตรัสว่าพระองค์ได้บรรลุแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งวิมุตติอันไม่มีไม่มี วิมุตติอื่นยิ่งกว่า (อนุตตตรา วิมุตติ) ด้วยการทำในใจโดยแยบคาย ด้วยความเพียรอันชอบโดยแยบคาย -ผู้แปล).

อาการแห่งการตรัสรู้

๖๑

-บาลี ม. ม. ๑๗/๔๕๗/๕๐๕.^๑

ราชกุมาร ! ครั้นเรากลิ่นกินอาหารหยาบ ทำกายให้
มีกำลังได้แล้ว, เพราะสังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย
จึงบรรลุมานที่ ๑ มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่วิเวก
แล้วแลอยู่. เพราะสงบวิตกวิจารณ์เสียได้ จึงบรรลุมานที่ ๒
เป็นเครื่องฟ่องใสในภายใน เป็นที่เกิดสมาธิแห่งใจ ไม่มี
วิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติและสุข อันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่.
เพราะความจางไปแห่งปีติ ย่อมอยู่อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยกาย จึงบรรลุมานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้า
กล่าวว่าผู้ใดฌานนี้ เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข, แล้วแลอยู่.
และเพราะละสุขและทุกข์เสียได้ เพราะความดับหายไปแห่ง
โสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน จึงได้บรรลุมานที่ ๔ อัน
ไม่ทุกข์ไม่สุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะ
อุเบกขาแล้วแลอยู่.

เรานั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ฟ่องใสไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอ่อนโยนควรแก่การงาน

๑. ยังพบใน สครวาสุต -บาลี ม. ม. ๑๓/๖๘๕/๗๕๔, มหาสังกาสุต -บาลี
ม. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๒๗, ซึ่งตอนนั้น ปาสราสิสูตร ไม่มี, ต่อไปใน สครวาสุตและ
มหาสังกาสุต ก็ไม่มี. -ผู้แปล

ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ. เรานั้นระลึกถึงขั้นที่ที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนได้หลายประการ คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติ สามชาติ สี่ชาติ ห้าชาติบ้าง, สิบชาติ ยี่สิบชาติ สามสิบชาติ สี่สิบชาติ ห้าสิบชาติบ้าง, ร้อยชาติ พันชาติ แสนชาติบ้าง, ตลอดหลายสังวัฏฏกัปป์ หลายวิวัฏฏกัปป์ หลายสังวัฏฏกัปป์และวิวัฏฏกัปป์บ้าง, ว่าเมื่อเราอยู่ในภพโน้น มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร มีวรรณะ มีอาหารอย่างนั้นๆ, เสวยสุขและทุกข์เช่นนั้นๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น; ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้เกิดในภพโน้น มีชื่อ โคตร วรรณะ อาหารอย่างนั้นๆ, ได้เสวยสุขและทุกข์เช่นนั้นๆ มีอายุสุดลงเท่านั้น; ครั้นจุติจากภพนั้นๆ แล้ว มาเกิดในภพนี้. เรานั้นระลึกถึงขั้นที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนได้หลายประการ พร้อมทั้งอาการและลักษณะ ดังนี้.

ราชกุมาร! นี่เป็นวิชาที่ ๑ ที่เราได้บรรลุแล้วในยามแรกแห่งราตรี. อวิชชาถูกทำลายแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว, ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เช่นเดียวกับที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่, โดยควร.

เรานั้น ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอันโยนควรแก่การงาน ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ได้น้อมจิตไปเฉพาะต่อ จุตูปปาตญาณ. เรามีจักขุทิพย์ บริสุทธิ์กว่าจักขุของสามัญ มนุษย์, ย่อมแลเห็นสัตว์ทั้งหลายจุติอยู่ บังเกิดอยู่, เลวทราม ประณีต, มีวรรณะดี มีวรรณะเลว, มีทุกข์ มีสุข. เรา รู้แจ้งชัด หมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย! สัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต พุตติเตียนพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิจฉาทิฏฐิ ประกอบ การงานด้วยอำนาจ มิจฉาทิฏฐิ, เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ย่อมพากันเข้าสู่อบายทุกคติวินิบาตนรก. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย! ส่วนสัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า, เป็นสัมมาทิฏฐิ ประกอบ การงานด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ, เบื้องหน้าแต่กายแตกตายไป ย่อมพากันเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์”. เรามีจักขุทิพย์บริสุทธิ์ ล่วงจักขุสามัญมนุษย์ เห็นเหล่าสัตว์ผู้จุติอยู่ บังเกิดอยู่ เลว ประณีต มีวรรณะดี วรรณะทราม มีทุกข์ มีสุข. รู้ชัด หมู่สัตว์ผู้เข้าถึงตามกรรมได้ดังนี้.

ราชกุมาร ! นี่เป็นวิชาที่ ๒ ที่เราได้บรรลุแล้วใน
ยามกลางแห่งราตรี. อวิชชาถูกทำลายแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว,
ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เช่นเดียวกับ
ที่ที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่,
โดยควร.

เรานั้น ครันจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอ่อนโยนควรแก่การงาน
ถึงความไม่หวั่นไหวตั้งอยู่เช่นนี้แล้ว ก็น้อมจิตไปเฉพาะต่อ
อัสวักขยญาณ, เราย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์,
นี่เหตุแห่งทุกข์, นี่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, นี่ทางให้ถึง
ความดับไม่มีเหลือแห่งทุกข์; และเหล่านี้เป็นอาสวะทั้งหลาย,
นี่เหตุแห่งอาสวะทั้งหลาย, นี่ความดับไม่มีเหลือแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย, นี่เป็นทางให้ถึงความดับไม่มีเหลือแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย”. เมื่อเรารู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็พ้นจาก
กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ. ครันจิตพ้นวิเศษแล้ว
ก็เกิดญาณหยั่งรู้ว่า จิตพ้นแล้ว. เรารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว
พรหมจรรย์จบแล้ว กิจที่ต้องทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นที่
จะต้องทำเพื่อความ (หลุดพ้น) เป็นอย่างนี้ มิได้มีอีก.

ราชกุมาร ! นี่เป็นวิชาที่ ๓ ที่เราได้บรรลุแล้วใน
ยามปลายแห่งราตรี. อวิชาถูกทำลายแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว,
ความมืดถูกทำลายแล้ว ความสว่างเกิดขึ้นแทนแล้ว, เช่นเดียวกับ
ที่เกิดแก่ผู้ไม่ประมาท มีเพียรเผาบาป มีตนส่งไปแล้วแลอยู่,
โดยควร.

สิ่งที่ตรัสรู้

๖๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๒๘/๑๖๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! มีสิ่งที่แล่นดังไปสุดโต่งอยู่สองอย่าง ที่บรรพชิตไม่ควรข้องแวะด้วย. สิ่งทีแล่นดังไปสุดโต่งนั้น คืออะไร คือ การประกอบตนพัวพันอยู่ด้วยความใคร่ในกามทั้งหลาย อันเป็นการกระทำที่ยังต่ำ เป็นของชาวบ้าน เป็นของคนชั้นปถุชน ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, และการประกอบความเพียรในการทรมานตนให้ลำบาก อันนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยเจ้า ไม่ประกอบด้วยประโยชน์, สองอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อปฏิบัติเป็นทางสายกลาง ที่ไม่ดังไปหาสิ่งสุดโต่งสองอย่างนั้น เป็นข้อปฏิบัติที่ตลาดได้ตรัสรู้เฉพาะแล้ว เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อม เพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง ที่ไม่ดังไปหาที่ สุดโต่งสองอย่างนั้น เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางนั้น คือข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางอันประเสริฐ ประกอบอยู่ด้วยองค์แปดประการนี้เอง. แปดประการคืออะไรเล่า ? คือความเห็น

ที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การทำงานที่ถูกต้อง การอาชีพที่ถูกต้อง ความพากเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง ความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง. ภิกษุทั้งหลาย! นี่แลคือข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลาง ที่ตลาดได้ตรัสรู้เฉพาะแล้ว เป็นข้อปฏิบัติทำให้เกิดจักขุ ทำให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้อันยิ่ง เพื่อความตรัสรู้พร้อมเพรียงนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องความทุกข์ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์, ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รัก เป็นทุกข์ ความพรากจากสิ่งที่รัก เป็นทุกข์ ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น เป็นทุกข์, กล่าวโดยย่อ ชนห้าที่ประกอบด้วยอุปาทาน เป็นทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องแดนเกิดของความทุกข์ คือตัณหา อันเป็นเครื่องทำให้เกิดอีก อันประกอบอยู่ด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิน อันเป็นเครื่องให้เพลินเพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ, ได้แก่ ตัณหาในกาม ตัณหาในความมีความเป็น ตัณหาในความไม่มีไม่เป็น.

๑. ในพระไตรปิฎกสยามรัฐ มีคำว่า พุยาธิปิ ทุกขา ด้วย, ซึ่งฉบับสวดมนต์ ไม่มี แต่ไปมีบทว่า โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสาปิ ทุกขา, ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มี.-ผู้แปล

ภิกษุทั้งหลาย ! นี่แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องความดับไม่เหลือของความทุกข์ คือความดับสนิท เพราะจางไปโดยไม่มีเหลือของตัณหานั่นนั่นเอง คือ ความสลัดทิ้ง ความสละคืน ความปล่อย ความทำให้ไม่มีที่อาศัย ซึ่งตัณหานั่น.

ภิกษุทั้งหลาย ! นี่แลคือความจริงอันประเสริฐ เรื่องข้อปฏิบัติอันทำสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์ คือข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางอันประเสริฐ อันประกอบด้วยองค์แปดประการนี้ ได้แก่ ความเห็นที่ถูกต้อง ความดำริที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การทำการทำงานที่ถูกต้อง การอาชีพที่ถูกต้อง ความ پاکเพียรที่ถูกต้อง ความรำลึกที่ถูกต้อง ความตั้งใจมั่นคงที่ถูกต้อง.

ภิกษุทั้งหลาย ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟัง มาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือความทุกข์นี้ เราตลาดกำหนดรู้รอบแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรละเสีย, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือแดนเกิดของความทุกข์นี้ เราตถาคตได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือของความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เราตถาคตได้ทำให้แจ้งแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นในสิ่งที่เราไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน เกิดขึ้นแก่เราว่า นี่คือความจริงอันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติที่ทำสัตว์

ให้ลุถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติที่ทาสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เป็นสิ่งที่ควรทำให้เกิดมี, เกิดขึ้นแก่เราว่า ก็ความจริงอันประเสริฐ คือข้อปฏิบัติที่ทาสัตว์ให้ลุถึงความดับไม่เหลือของความทุกข์นี้ เราตลาคตได้ทำให้เกิดมีแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! ตลอดกาลเพียงไร ที่ญาณทัสสนะเครื่องรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา อันมีปรีชาญาณสาม มีอาการสิบสอง ในอริยสัจจ์ทั้งสี่เหล่านี้ ยังไม่เป็นญาณทัสสนะที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยดี; ตลอดกาลเพียงนั้น เรายังไม่ปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาแลมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใด ญาณทัสสนะเครื่องรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา อันมีปรีชาญาณสาม มีอาการสิบสอง ในอริยสัจจ์ทั้งสี่ เหล่านี้เป็นญาณทัสสนะที่บริสุทธิ์สะอาดด้วยดี; เมื่อนั้น เราก็คงปฏิญาณว่า เป็นผู้ได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์...

การรู้สึกระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้ว

๖๓

– ปาลี ม. ๑๒/๓๒๓/๓๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ก็เมื่อเราเป็นผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นธรรมดา มีความโศกเป็นธรรมดา มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ด้วยตน, ก็รู้จักโทษแห่งสิ่งที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โศก เศร้าหมองเป็นธรรมดา. ครั้นรู้แล้ว จึงได้แสวงหานิพพาน อันไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ไม่โศก ไม่เศร้าหมองเป็นธรรมดา อันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งไปกว่า อันเกษมจากโยคธรรม, เราก็ได้บรรลุพระนิพพานนั้น. อนึ่ง ปัญญาเครื่องรู้เครื่องเห็นได้เกิดแก่เราว่า “ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ การเกิดครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ภพเป็นที่เกิดใหม่มิได้มีอีก” ดังนี้.

การตรัสรู้คือการทบรอยแห่ง พระพุทธเจ้าในอดีต

๖๔

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๑๒๘/๒๕๓.

ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนบุรุษเที่ยวไปในป่าทึบ เกิดพบรอยทางซึ่งเคยเป็นหนทางเก่า ที่มนุษย์แต่กาลก่อนเคยใช้เดินแล้ว. บุรุษนั้นจึงเดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตามทางนั้นอยู่ ได้พบซากนครซึ่งเป็นราชธานีโบราณ อันมนุษย์ทั้งหลายแต่กาลก่อนเคยอยู่อาศัยแล้ว เป็นที่อันสมบูรณ์ด้วยสวน สมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สมบูรณ์ด้วยสระโบกขรณี มีซากกำแพงล้อม มีภูมิภาคน่ารื่นรมย์.

ภิกษุทั้งหลาย ! ลำดับนั้น บุรุษนั้นเข้าไปกราบทูลแจ้งข่าวนี้แก่พระราชา หรือแก่มหาอำมาตย์ของพระราชาว่า “ขอท้าวพระกรุณาจงทรงทราบเถิด : ข้าพระเจ้าเมื่อเที่ยวไปในป่าทึบได้เห็นรอยทางซึ่งเคยเป็นหนทางเก่า ที่มนุษย์แต่กาลก่อนเคยใช้เดินแล้ว. ข้าพระเจ้าได้เดินตามทางนั้นไป เมื่อเดินไปตามทางนั้นอยู่ ได้พบซากนครซึ่งเป็นราชธานีโบราณ อันมนุษย์ทั้งหลายแต่กาลก่อน เคยอยู่อาศัยแล้ว เป็นที่อันสมบูรณ์ด้วยสวน สมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สมบูรณ์ด้วยสระโบกขรณี มีซากกำแพงล้อม มีภูมิภาคน่ารื่นรมย์. ขอพระองค์จงปรับปรุงสถานที่นั้นให้เป็นนครเถิด พระเจ้าข้า !” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ลำดับนั้น พระราชาหรือมหาอำมาตย์
ของพระราชานั้น จึงปรับปรุงสถานที่นั้นขึ้นเป็นนคร.
สมัยต่อมา นครนั้นได้กลายเป็นนครที่มั่งคั่งและรุ่งเรือง
มีประชาชนมาก เคลื่อนกล่นด้วยมนุษย์ ถึงแล้วซึ่งความเจริญ
ไพบูรณ์, นี่ฉันใด;

ภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้ก็ฉันนั้น : เราได้เห็นแล้วซึ่ง
รอยทางเก่า ที่เคยเป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว. ภิกษุทั้งหลาย!
ก็รอยทางเก่า ที่เคยเป็นหนทางเก่า อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทั้งหลายในกาลก่อน เคยทรงดำเนินแล้วนั้น เป็นอย่างไรเล่า
นั่นคือ อริยอัฏฐังคิกมรรคนี้ฉันเทียว ได้แก่งเล่านี คือ
สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. ภิกษุ
ทั้งหลาย! นี้แล รอยทางเก่าที่เป็นหนทางเก่า อันพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อนเคยทรงดำเนินแล้ว. เรานั้น
ได้ดำเนินไปตามแล้วซึ่งหนทางนั้น. เมื่อดำเนินไปตาม
ซึ่งหนทางนั้นอยู่, เราได้รู้ยิ่งเฉพาะแล้วซึ่งชรามรณะ,
ซึ่งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งชรามรณะ, ซึ่งความดับไม่เหลือแห่ง
ชรามรณะ, ซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องทำสัตว์ให้ลุถึงความดับ
ไม่เหลือแห่งชรามรณะ; ...

(ข้อความต่อไปนี้ ได้ตรัสถึงชาติ-ภพ-อุปาทาน-ตัณหา-
เวทนา-ผัสสะ-สพายตนะ-นามรูป-วิญญาณ สูดลงเพียงสังขาร
โดยอาการทั้งสิ้น, ดังที่ได้ตรัสในกรณีแห่งขรามรณะ เหมือนกันทุก
ตัวอักษร เว้นแต่ชื่อของตัวปฏิจสุมป็นนธรรมนั้น ๆ เท่านั้น -ผู้แปล).

เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วยการตรัสรู้ ๖๕

-บาลี จดทุก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อใด ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตร-
 สัมมาสัมโพธิญาณ, ในขณะนั้นแสงสว่างอันโอฬารจนหา
 ประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของเทวดาทั้งหลายจะ
 บันดาลได้, ได้ปรากฏขึ้นในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
 พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้ง
 เทวดาและมนุษย์. ถึงแม้ในโลกกันตริกนรก อันโล่งโถง
 ไม่มีอะไรปิดกั้น แต่มีตมนาการเกิดแห่งจักขุวิญญาณ
 มิได้ อันแสงสว่างแห่งดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์
 อาณาภาพอย่างนี้ส่องไปไม่ถึงนั้น แม้ในที่นั้น แสงสว่างอัน
 โอฬารหาประมาณมิได้ ยิ่งใหญ่กว่าอาณาภาพของเทวดา
 ทั้งหมดจะบันดาลได้ ก็ได้ปรากฏขึ้นเหมือนกัน. สัตว์ที่
 เกิดอยู่ ณ ที่นั้น จะรู้จักกันได้ด้วยแสงสว่างนั้น พวกเขาร้องว่า
 “ท่านผู้เจริญทั้งหลายเอ๋ย ! ผู้อื่นอันเกิดอยู่ในที่นั้นนอกจาก
 เราก็มียู่เหมือนกัน” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! นี่แลเป็น อัจฉรย์ครั้งที่สาม ที่
 ยังไม่เคยมี ได้บังเกิดมีขึ้นเพราะการบังเกิดแห่ง ตถาคต
 ผู้รหันทสัมมาสัมพุทธะ.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการตรัสรู้

๖๖

- บาลี อรรถกถา อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗.

อานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ. ...

อานนท์! เมื่อใด ตถาคตได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ; เมื่อนั้น แผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน.

อานนท์! นี่เป็นเหตุปัจจัยที่คำรบห้า แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

ทรงเป็นศาสดาประเภทตรัสรู้เอง

๖๗

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๖๖๘/๗๓๗.

“พระโคตมผู้เจริญ ! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ๆ ผู้ถึงที่สุดแห่งบารมี เพื่อบรรลุภิกขุในธรรมอันตนเห็นแล้ว (ตามแบบของตน ๆ) แล้วบัญญัติหลักลัทธิพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง ๆ. พระโคตมผู้เจริญ ! ในบรรดาสมณพราหมณ์ผู้บัญญัติหลักลัทธิพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง ๆ เหล่านั้น พระโคตมผู้เจริญ ! พระองค์เป็นพวกไหน ?”

การทว่าชะ ! เรากล่าว มาตรฐานที่ต่างกัน ในบรรดาสมณพราหมณ์ผู้ถึงที่สุดแห่งบารมีเพื่อบรรลุภิกขุในธรรมอันตนเห็นแล้ว (ตามแบบของตน ๆ) เหล่านั้น :

การทว่าชะ ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถึงที่สุดแห่งบารมีเพื่อบรรลุภิกขุในธรรมอันตนเห็นแล้ว (ตามแบบของตน ๆ), เขาเป็นพวกมีหลักลัทธิที่ฟังตาม ๆ กันมา (อนุสสุกิกา); โดยการฟังตาม ๆ กันมานั้น เขาได้บัญญัติหลักลัทธิพรหมจรรย์ขึ้นมา ดังเช่นพวกพราหมณ์ไตรเพท (พราหมณา เทววิชา); นี้อยู่พวกหนึ่ง.

การทว่าชะ ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถึงที่สุดแห่งบารมีเพื่อบรรลุภิกขุในธรรมอันตนเห็นแล้ว (ตามแบบของตน ๆ); เพราะอาศัยสัทธาอย่างเดียวเป็นมาตรฐาน

(เกวล์ สหุตามตตกา) เขาได้บัญญัติหลักลัทธิพรหมจรรย์ขึ้นมา
ดังเช่นพวกนักตริกตรอง (ตฤกั รัมสิ); นี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง.

การท้าวชะ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ซึ่งก็ถึงที่สุด
แห่งบารมีเพื่อบรรลุภิกขุญาในธรรมอันตนเห็นแล้ว (ตามแบบ
ของตนๆ) ได้บัญญัติหลักลัทธิพรหมจรรย์ขึ้นมา ด้วยปัญญา
เป็นเครื่องรู้ยิ่ง (อภิกขุญา) ซึ่งธรรมด้วยตนเองโดยแท้
ในธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เคยฟังมาแต่ก่อน; นี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง.
การท้าวชะ! ท่านพึงทราบโดยปริยายแม้ว่า เราเป็นผู้หนึ่ง
ในบรรดาสมณพราหมณ์พวกนั้น.

ทรงคิดหาที่พึ่งสำหรับพระองค์เอง

๖๘

-บาลี จตุกก. ย. ๒๑/๒๕/๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราอยู่ที่ตำบลอรุเวลา ไกลฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, ที่ต้นไทรเป็นที่พักนอนของเด็กเลี้ยงแพะ คราวเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ, ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราเฝ้าอยู่ ณ ที่สงัด เกิดปริวิตกขึ้นในใจว่า “ผู้อยู่ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่พึ่งพำนัก ย่อมเป็นทุกข์, เราจะพึงสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์ คนไหนหนอแล้วแลอยู่?”

ภิกษุทั้งหลาย! ความรู้สึกอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “เรามองไม่เห็น สมณพราหมณ์อื่นที่ไหนในโลกนี้และ เทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์, เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ซึ่งสมบูรณ์ด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ด้วยวิมุตติ ยิ่งกว่าเรา ซึ่งเราควรสักการะเคารพ แล้วเข้าไปอาศัยอยู่”.

ภิกษุทั้งหลาย! ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ถ้าไหน ธรรมอันใดที่เราได้ตรัสรู้แล้ว. เราพึงสักการะเคารพธรรมนั้น เข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่เถิด”. สหัมบดีพรหม รู้ความคิดในใจของเรา อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเรา ในชั่วเวลาที่คนแข็งแรง เหยียดแขนออก แล้วคู้เข้า เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! สหัมบดีพรหม ทำผ้าห่มเจวียงบ่าข้างหนึ่ง จดเข้าข้างขวาที่พื้นดิน น้อมอัญชลีเข้ามาหาเราแล้ว กล่าวกะเราว่า “อย่างนั้นแหละ พระผู้มีพระภาค! อย่างนั้นแหละ พระสุคต! ข้าแต่พระองค์! แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ล่วงไปแล้ว ในอดีต ก็ได้สักการะเคารพธรรมนั้นเอง เข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่, แม้ที่จักมาตรัสรู้ข้างหน้า ก็จักสักการะเคารพธรรมนั้นเอง จักเข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่. ข้าแต่พระองค์! แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ในบัดนี้ ก็ของสักการะเคารพธรรมนั้นแหละ เข้าไปอาศัยแล้วแลอยู่เถิด”. สหัมบดีพรหม ได้กล่าวคำนี้แล้ว; ได้กล่าวคำอื่นอีก (ซึ่งผูกเป็นกาพย์) ว่า

“พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดในอดีตด้วย พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ในอนาคตด้วย และพระสัมพุทธเจ้าผู้ทำความโคกแห่งสัตวโลกเป็นอันมากให้จบหายไปด้วย, พระสัมพุทธเจ้าทั้งหมดนั้น ล้วนแล้วแต่เคารพพระสัทธรรมแล้วแลอยู่แล้ว, อยู่อยู่, และจักอยู่; ข้อนี้เป็นธรรมดาแห่งพระพุทเจ้าทั้งหลาย, เพราะเหตุนั้นแล คนผู้รักตน หวังอยู่ต่อคุณอันใหญ่ระลึกถึงซึ่งพระพุทศาสนาอยู่ จงเคารพพระสัทธรรมเถิด.” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! สหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้แล้ว, อภิวัตเราแล้ว กระทำประทักษิณหายไปในที่นั้น. ภิกษุทั้งหลาย! เราเข้าใจในการเชื่อเชิญของพรหม และการ

กระทำที่สมควรแก่ตน : เราได้ตรัสรู้ธรรมใด ก็สักการะ
เคารพธรรมนั้น เข้าไปอาศัยธรรมนั้น อยู่แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! อนึ่ง ในกาลใดแล หมู่สงฆ์ประกอบ
พร้อมด้วยคุณอันใหญ่, ในกาลนั้น เรามีความเคารพ
แม้ในสงฆ์, ดังนี้.

A black and white image of a cosmic nebula, featuring swirling clouds of gas and dust in various shades of gray. Numerous bright stars of varying sizes are scattered throughout the scene, some appearing as sharp points of light and others as soft, glowing spheres. The overall composition is dynamic and ethereal, typical of deep-space photography.

ทรงเผยแผ่พระศาสนา

ทรงท้อพระทัยในการแสดงธรรม

๖๙

-บาลี ม. ๑๓/๕๖๑/๕๐๙.^๑

ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า “ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรมอันลึก สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม, เป็นธรรมระงับและประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงง่าย ๆ แห่งความตริก เป็นของละเอียด เป็นวิสัยรู้ได้เฉพาะบัณฑิต, ก็สัตว์เหล่านี้ มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในอาลัย เพลิดเพลินแล้วในอาลัย, สำหรับสัตว์ผู้มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีเพลิดเพลินในอาลัยนั้น, ยากนักที่จะเห็นปฏิจสุมุปาบทอันมีสิ่งนี้ (คือมีอาลัย) เป็นปัจจัย, ยากนักที่จะเห็นธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง, คือ ธรรมอันถอนอุปธิทั้งสิ้น ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนด ความดับโดยไม่เหลือ และนิพพาน. หากเราพึงแสดงธรรมแล้วสัตว์อื่นไม่พึงรู้ทั่วถึง ข้อนั้นจักเป็นความเหน้อยเปล่าแก่เรา, เป็นความลำบากแก่เรา.”

โอ, ราชกุมาร ! คาถาอันน่าเศร้าเหล่านี้ที่เราไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ได้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่เราว่า “กาลนี้ไม่ควรประกาศธรรมที่เราบรรลุได้แล้วโดยยาก. ธรรมนี้, สัตว์ที่ถูกราคะโทสะรวบรัดแล้ว ไม่รู้ได้โดยง่ายเลย. สัตว์ที่

๑. ยังมีในสูตรอื่นอีก เช่น ปาสวาลิสสูตร -บาลี ม. ๑๒/๓๒๓/๓๒๑. -ผู้แปล

กำหนดด้วยราคาจะถูกกลุ่มมืดห่อหุ้มแล้ว จักไม่เห็นธรรมอันให้ถึงที่ทวนกระแส, อันเป็นธรรมละเอียดลึกซึ้ง เห็นได้ยากเป็นอนุ”, ดังนี้. ราชกุมาร! เมื่อเราพิจารณาเห็นดังนี้, จิตก็น้อมไปเพื่อความชวนชวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อการแสดงธรรม.

ราชกุมาร! ครั้งนั้น ความรู้สึกข้อนี้อันได้บังเกิดขึ้นแก่สัทัมบดีพรหม เพราะเธอรู้ความปริวิตกในใจของเราด้วยใจ. ความรู้สึกนั้นมีว่า “ผู้เจริญ! โลกจักฉิบหายเสียแล้วหนอ ผู้เจริญ! โลกจักพินาศเสียแล้วหนอ, เพราะเหตุที่จิตแห่งพระตลาดคต ผู้รันทดสัมมาสัมพุทธเจ้า น้อมไปเพื่อความชวนชวายน้อย, ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม” ดังนี้. ลำดับนั้น สัทัมบดีพรหมได้อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเรา รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรงเหยียดแขนออกแล้วงอเข้าเท่านั้น.

ราชกุมาร! ครั้งนั้น สัทัมบดีพรหม ห่มผ้าเจวียงบำ ประคองอัญชลีเข้ามาหาเราถึงที่อยู่ แล้วกล่าวคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระผู้มีพระภาคจงแสดงธรรมเพื่อเห็นแก่ข้าพระองค์เกิด, ขอพระสุคตจงแสดงธรรมเกิด, สัตว์ที่มีรูปในดวงตาแต่เล็กน้อย ก็มีอยู่, เขาจักเสื่อมเสียเพราะไม่ได้ฟังธรรม. สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีโดยแท้” ดังนี้.

ทรงเห็นสัตว์จุดดอบบัว ๓ เหล่า

๗๐

-ปาลี. ม. ม. ๑๓/๔๖๗/๕๑๑.

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เราจำแนกคำเชื้อเชิญของ
 สหัมบดีพรหมแล้ว, และเพราะอาศัยความกรุณาในสัตว์
 ทั้งหลาย เราตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุแล้ว. เมื่อเราตรวจดู
 โลกด้วยพุทธจักขุอยู่, เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีรูปในดวงตา
 เล็กน้อยบ้าง มีมากบ้าง, ผู้มีอินทรีย์แก่กล้าบ้าง อ่อนบ้าง,
 มีอาการดีบ้าง เลวบ้าง, อาจสอนให้รู้ได้ง่ายบ้าง ยากบ้าง;
 และบางพวกเห็นโทษในปรโลก โดยความเป็นภัยอยู่ก็มี;
 เปรียบเหมือนในหนองบัวอุบล บัวปทุม บัวบุณฑริก,
 ดอบบัวบางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำพยุงไว้
 ยังจมอยู่ในน้ำ, บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญในน้ำ อันน้ำ
 พยุงไว้ ตั้งอยู่เสมอฟื้นน้ำ, บางเหล่าเกิดแล้วในน้ำ เจริญ
 ในน้ำ อันน้ำพยุงไว้ โผล่ขึ้นพ้นน้ำ อันน้ำไม่ถูกแล้ว, มีฉันใด,
 ราชกุมาร ! เราได้เห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นต่างๆ กันฉันนั้น.
 ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เราได้รับรองกะสหัมบดีพรหมด้วยคำ
 (ที่ผูกเป็นกาพย์) ว่า

“ประตูแห่งนิพพานอันเป็นอมตะ เราเปิดไว้แล้ว แก่สัตว์เหล่านั้น, สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเถิด, พรหม! เราารู้สึกว่ายาก จึงไม่กล่าว ธรรมอันประณีต ที่เรากล่องแกล้วชำนาญ ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย” ดังนี้.

ราชกุมาร! ครั้งนั้น สหัมบดีพรหมรู้ว่าตนเป็นผู้ได้ โอกาสอันพระผู้มีพระภาค ทรงกระทำแล้วเพื่อแสดงธรรม, จึงไห้เรากระทำประทักษณแล้ว อันตรธานไปในที่นั่นนั่นเอง.

ทรงแสดงธรรมเพราะเห็น ความจำเป็นของสัตว์บางพวก

๗๑

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๑๕๒/๔๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็น หรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็ตาม ก็หาเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ไม่. แต่บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วก็ตาม ย่อมเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้โดยแท้. ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ต่อเมื่อได้เห็นตถาคต หรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้ ถ้าไม่ได้เห็นตถาคต หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในบุคคล ๓ ประเภทนั้น มีบุคคลอยู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งต่อเมื่อได้เห็นตถาคตหรือได้ฟังธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว จึงจะเข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรมทั้งหลายได้, ถ้าไม่ได้เห็นตถาคตหรือไม่ได้ฟังธรรมวินัย

ที่ตลาคตประกาศแล้ว ย่อมไม่เข้ามาสู่คลองแห่งกุศลธรรม
ทั้งหลายได้เลย. เราเพราะเห็นแก่บุคคลประเภทนี้แหละ
จึงอนุญาตให้มีการแสดงธรรม. และเพราะอาศัยบุคคล
ประเภทนี้เป็นหลักอีกเหมือนกัน จึงจำต้องแสดงธรรม
แก่บุคคลประเภทอื่นด้วย.

ทรงเห็นลู่ทางที่จะช่วยเหลือนางสัตว์ | ๗๒

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๖-๒๔๘/๘๒๐-๘๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครั้งหนึ่ง ที่ตำบลอรุเวลา ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, ที่ต้นไทรเป็นที่พักผ่อนของเด็กเลี้ยงแพะ เมื่อเราแรกตรัสรู้ได้ใหม่ๆ, ความปริวิตกแห่งใจได้เกิดขึ้นแก่เรา ขณะเข้าสู่ที่พักกำบังหลีกเร้นอยู่, ว่า “นี่เป็นหนทางอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดของสัตว์ทั้งหลาย, เพื่อก้าวล่วงเสียซึ่งความโศกและปริเทวะ เพื่อความตั้งอยู่ไม่ได้แห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง ทางนี้ คือ สติปัฏฐานสี่. สี่เหล่าไหนเล่า ? คือ ภิกษุเป็นผู้มีธรรมดาดตามเห็นกายในกาย, เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย, เห็นจิตในจิต, เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่, เป็นผู้ไม่เพียรเผาบาป มีสติสัมปชัญญะ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลก ออกได้ : นี่แหละทางทางเดียว” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ลำดับนั้น สหัมบดีพรหมรู้ปริวิตกในใจของเราจึงอันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏอยู่เฉพาะหน้าเรา รวดเร็วเท่าเวลาที่บุรุษแข็งแรงเหยียดแขนออกแล้วงอเข้าเท่านั้น. ครั้งนั้นสหัมบดีพรหมทำผ้าห่มเฉวียงบ่า น้อมอัญชลีเข้ามาหาเรา แล้วกล่าวกะเราว่า “อย่างนั้นแล

พระผู้มีพระภาค ! อย่างนั้นแล พระสุคต ! นั้นเป็นทางอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์หมดจด ของสัตว์ทั้งหลาย, เพื่อก้าวล่วงเสียได้ซึ่งความโศกและปริเทวะ ... เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง”, แล้วได้กล่าวคำ (อันผู้เป็นกาวย) ว่า :-

“พระสุคต ผู้มีธรรมดาเห็นที่สุดคือความสิ้นไปแห่งชาติ. ผู้มีพระทัยอนุเคราะห์สัตว์ด้วยความเกื้อกูล ย่อมทรงทราบทางเอก ซึ่งเหล่าพระอรหันต์ได้อาศัยข้ามแล้วในกาลก่อน และกำลังข้ามอยู่ และจักข้าม ซึ่งโสมะได้,” ดังนี้.

มารทุลให้นิพพาน

๗๓

– บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๓๗/๑๐๒.

อานนท์! ครั้งหนึ่งเมื่อเราอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ใกล้เคียงแม่น้ำเนรัญชรา, ที่ต้นไทรเป็นที่พักร้อนของเด็กเลี้ยงแพะ เมื่อได้ตรัสรู้ใหม่ๆ, มารผู้มีบาปได้เข้ามาหาเราถึงที่นั่น ยืนอยู่ในที่ควรแล้วกล่าวกะเราว่า “ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตจงปรินิพพานเถิด, บัดนี้เป็นเวลาสมควรปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว”. เราได้กล่าวกะมารนั้นว่า

“ท่านผู้มีบาป! เราจักไม่ปรินิพพานก่อน, ตลอดกาลที่ ภิกษุ ... ภิกษุณี ... อุบาสก ... อุบาสิกา ผู้เป็นสาวก (และสาวิกา) ของเรา ยังไม่เป็นผู้ฉลาด ยังไม่ได้รับคำแนะนำ ยังไม่แก้อั้วกล้า ยังไม่เป็นผู้หลุด ทรงธรรม ปฏิบัติธรรม ควรแก่ธรรม ปฏิบัติถูกต้อง ปฏิบัติตามธรรม, ยังต้องเรียนความรู้ของอาจารย์ตนต่อไปก่อน จึงจักบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น ซึ่งพระสัทธรรม จนข่มขี่ ปรปวาทที่เกิดขึ้น ให้ราบเรียบโดยธรรม แล้วแสดงธรรม ประกอบด้วยความน่าอัศจรรย์ได้.

ทรงระลึกหาผู้รับปฐมเทศนา

๗๔

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๖๔/๕๑๒.

ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้มีแก่เราว่า “เราควรแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ? ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยพลันหนอ ?” ความรู้สึกได้เกิดแก่เราว่า “อาพารผู้กาลามโคตรนี้แลเป็นบัณฑิต ผู้ฉลาด มีเมธา มีชาติแห่งสัตว์ผู้มีฐีในดวงตาแต่เล็กน้อยมานานแล้ว, ถ้ากระไร เราควรแสดงธรรมแก่อาพารผู้กาลามโคตร นี้ก่อนเถิด, เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้เป็นแน่”.

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น เทวดาได้เข้ามากล่าวคำนี้กะเราว่า “พระองค์ผู้เจริญ ! อาพารผู้กาลามโคตรได้กระทำกาละ ๗ วันมาแล้ว”. และความรู้สึกก็ได้เกิดแก่เราว่า “อาพารผู้กาลามโคตรได้กระทำกาละเสีย ๗ วันแล้ว อาพารผู้กาลามโคตรได้เสื่อมจากคุณอันใหญ่เสียแล้ว, เพราะหากว่า ถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ไซ้ จักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้โดยพลัน” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความคิดข้อนี้ได้เกิดมีแก่เราว่า “อุทกผู้รามบุตรนี้แล, เป็นบัณฑิต ผู้ฉลาด มีเมธา มีชาติแห่งสัตว์ผู้มีฐีในดวงตาแต่เล็กน้อยมานานแล้ว, ถ้ากระไร เราควรแสดงธรรมแก่อุทกผู้รามบุตร นั้นก่อน, เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้เป็นแน่”.

ราชกุมาร ! เทวดาได้เข้ามาถามว่า “พระองค์ผู้เจริญ ! อุทกผู้รามบุตร ได้กระทำการละเลยเมื่อตอนดึกคืนนี้แล้ว”. และความรูสึกอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “อุทกผู้รามบุตร ได้กระทำการละเลยเมื่อตอนดึกคืนนี้แล้ว อุทกผู้รามบุตรได้เสื่อมจากคุณอันใหญ่เสียแล้ว, เพราะหากว่า ถ้าเธอได้ฟังธรรมนี้ไซ้ เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมโดยพลันทีเดียว ! เราจักแสดงธรรมแก่ใครก่อนเล่าหนอ ? ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยพลัน ?” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ความคิดอันนี้ได้เกิดแก่เราว่า “ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้อุปฐากเรา เมื่อบำเพ็ญความเพียร, เป็นผู้มื่ออุปการะมากแก่เรา, ถ้ากระไรเราควรแสดงธรรมแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อนเกิด”. ราชกุมาร ! ความสงสัยเกิดแก่เราว่า “บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ไหนหนอ ?” ด้วยจักขุเป็นทิพย์หมดจดล่วงจักขุสามัญมนุษย์ เราได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์ผู้อยู่แล้วที่เมืองพาราณสี ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน.

ราชกุมาร ! ครั้งนั้น ครั้นเราอยู่ที่ตำบลอรุเวลาตามพอใจแล้ว, ได้หลีกไปโดยทางแห่งเมืองพาราณสี.

เสด็จพาราณสี - พบอุปกาชีวก

๗๕

- บาลี ม. ม. ๑๓/๔๖๖/๔๑๒-๓.^๑

ราชกุมาร ! เรา, ครั้นอยู่ที่ตำบลอรุเวลาตามพอใจแล้ว, ได้หลีกไปโดยทางแห่งเมืองพาราณสี. ราชกุมาร ! อาชีวกชื่ออุปกะ ได้พบกะเราที่ระหว่างตำบลคยาและโพธิ. เขาได้กล่าวคำนี้กะเราผู้เดินทางไกลมาแล้วว่า “ผู้มีอายุ ! อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก, ผิวพรรณของท่านหมดจดขาวผ่อง, ผู้มีอายุ ! ท่านบวชจะจงกะใคร, หรือว่าใครเป็นครูของท่าน, หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร ?” ดังนี้.

ราชกุมาร ! เมื่ออุปกาชีวกถามแล้วอย่างนี้ เราได้ตอบอุปกาชีวกด้วยคำ (ที่ผูกเป็นกาพย์) ว่า

“เราเป็นผู้ครอบงำได้หมด, เป็นผู้รู้จบหมด, ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในสิ่งทั้งหลาย, ละได้แล้วซึ่งสิ่งทั้งปวง, หลุดพ้นแล้ว เพราะธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา, รู้ยิ่งเองแล้ว จะต้องเจาะจงเอาใครเล่า !

อาจารย์ของเราไม่มี, ผู้ที่เป็นเหมือนเราก็กไม่มี, ผู้จะเปรียบกับเราก็กไม่มี ในโลกและทั้งเทวโลก. เราเป็นอรหันต์ในโลก, เราเป็นครูไม่มีใครยิ่งไปกว่า. เราผู้เดียวเป็น

๑. ยังมีในสูตรอื่นอีก เช่น ปาสราสิสูตร - บาลี ๑๒/๓๒๘/๓๒๕. - ผู้แปล

สัมมาสัมพุทเธ, เราเป็นผู้ดับแล้วเย็นสนิท, จะไปสู่เมืองแห่งชาวากาสีเพื่อแผ่ธรรมจักร. ในเมื่อโลกเป็นราวกะตาบอด เราได้กระหน่ำตีกลองแห่งอมตธรรมแล้ว.” ดังนี้.

“ผู้มีอายุ! ท่านเป็นพระอรหันต์ ผู้ชนะไม่มีที่สุด เหมือนอย่างที่ท่านปฎิญาณันั้นเชี่ยวชาญหรือ ”

“ผู้ที่เป็นผู้ชนะเช่นเดียวกับเรา ก็คือผู้ที่ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว, เราชนะธรรมอันลามกแล้ว. แน่ะอุปกะ! เหตุนั้นเราจึงเป็นผู้ชนะ”, ดังนี้.

ราชกุมาร! ครั้นเรากล่าวดังนี้ อุปกาชีวกได้กล่าวว่า “เห็นจะเป็นได้^๑ ผู้มีอายุ!” ดังนี้แล้ว สายศิรชะไปมา แลบลิ้นถือเอาทางสูง^๒ หลีกไปแล้ว.

๑. คำนี้เห็นจะเป็นคำเยาะ บาลีตอนนี้มีแต่ “หุเวยยาวุโส” เท่านั้น ไม่ได้ใส่ประธานอะไรไว้ คงหมายความว่าประธานของประโยคนี้ คือคำที่พระองค์ตรัสนั่นเอง อรรถกถาแก้ว่า “ชื่อแม้เช่นนั้นฟังมิได้”. –ผู้แปล

๒. บาลีเป็น อุมมคโค. ตามตัวว่า ทางขึ้น. มีบางท่านแปลว่า ทางผิด, ที่จริงเขาน่าจะเดินสวนทางขึ้นไปทางเหนือ ส่วนพระองค์ลงไปพาราณสี เป็นทางได้. –ผู้แปล.

การโปรดปัญจวัคคีย์ หรือ การแสดงปฐมเทศนา

๗๖

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๖๗/๕๑๔.^๑

ราชกุมาร ! ลำดับนั้น เราจาริกไปโดยลำดับ เมืองพาราณสีถึงที่อยู่ แห่งภิกษุปัญจวัคคีย์ ณ อสิปต-
มฤคทายวันแล้ว. ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นเรามาแต่ไกล
ได้ตั้งกตึกาแก่กันและกันว่า

“ผู้มีอายุ ! พระสมณโคดมนี้กำลังมาอยู่, เธอเป็นผู้มักมาก
สละความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนต่ำเสียแล้ว. เช่นนั้นเราอย่า
ไหว, อย่าลุกรับ, อย่าพึงรับบาตร จีวรของเธอ เป็นอันขาด. แต่จักตั้ง
อาสนะไว้ ถ้าเธอปรารถนา จักนั่งได้” ดังนี้.

ราชกุมาร ! เราเข้าไปใกล้ภิกษุปัญจวัคคีย์ด้วย
อาการอย่างใด, เธอไม่อาจถือตามกตึกา ของตนได้ด้วยอาการ
อย่างนั้น, บางพวกลุกรับและรับบาตรจีวรแล้ว, บางพวก
ปูอาสนะแล้ว, บางพวกตั่งน้ำล้างเท้าแล้ว แต่เธอร้องเรียกเรา
โดยชื่อ (ว่าโคดม) ด้วย และโดยคำว่า ท่านผู้มีอายุ (อาวุโส) ด้วย.
ครั้นเธอกล่าวอย่างนั้น เราได้กล่าวคำนี้จะภิกษุปัญจวัคคีย์นั้นว่า

๑. ยังมีในสูตรอื่นอีก เช่น ปาสราสิสูตร -บาลี ๑๒/๓๒๙/๓๒๖. -ผู้แปล

“ภิกษุทั้งหลาย ! เธออย่างเรียกร้องเราโดยชื่อ และโดยคำว่า ‘ผู้มีอายุ ! (อาวุโส)’ ภิกษุทั้งหลาย ! เราเป็น อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า, เธอจงเงี้ยวโศตลง เราจักสอน อมตรธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว, เราจักแสดงธรรม, เมื่อเธอ ปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอน, ในไม่นานเทียว จักกระทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นยอดสุดแห่งพรหมจรรย์ได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฐฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็น ประโยชน์ที่ปรารถนาของกุลบุตร ผู้ออกจากเรือน บวชเป็น ผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ” ดังนี้.

ราชกุมาร ! ครั้นเรากล่าวดังนี้แล้ว, ภิกษุ ปัญจวัคคีย์ก็กล่าวคำนี้กะเราว่า “ผู้มีอายุ โคดม ! แม้ด้วยอิริยา ปฏิปทา และทุกกรกิจยานั้น ท่านยังไม่อาจบรรลุอุตตริมนุสสสัมม อลมรีย- ญาณทัสสนวิเศษได้เลย ก็ในบัดนี้ ท่านเป็นคนมักมาก สลัดความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากแล้ว ทำไมจะบรรลุอุตตริมนุสสสัมม อลมรียญาณทัสสนวิเศษได้เล่า ?”

“ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก สลัดความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมากดอก, ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วย ตนเอง. ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอจงเงี้ยวโศตลง เราจะสอน

อมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว เราจักแสดงธรรม. เมื่อเธอปฏิบัติอยู่ตามที่เราสอน, ในไม่นานเทียว, จักกระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นยอดสุดแห่งพรหมจรรย์ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฐฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็นประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุลบุตร ผู้ออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ”.

ราชกุมาร! ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้กล่าวคำนี้ กะเราอีกแม้ครั้งที่สอง (อย่างเดียวกับครั้งแรก).

ราชกุมาร! เราก็ได้กล่าวคำนี้กะภิกษุปัญจวัคคีย์แม้ครั้งที่สอง (อย่างเดียวกับครั้งแรก).

ราชกุมาร! ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้กล่าวคำนี้ กะเราอีกแม้ครั้งที่สาม (อย่างเดียวกับครั้งแรก).

ราชกุมาร! ครั้นภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนี้แล้ว, เราได้กล่าวคำนี้กะพวกเธอว่า “ภิกษุทั้งหลาย! เธอจำได้หรือ? คำอย่างนี้เราได้เคยกล่าวกะเธอทั้งหลายในกาลก่อนแต่บัดนี้หรือ เธอตอบว่า “หาไม่ท่านผู้เจริญ!”^๑ เรากล่าวอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง. พวกเธอจงเงี่ยโสตลง เราจะสอน อมต

๑ เปลี่ยน อาวโส เป็น ภูตเต ตรงนี้. -ผู้แปล

ธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว, เราจักแสดงธรรม, เมื่อเธอปฏิบัติ อยู่ตามที่เราสอน, ในไม่นานเทียว จักกระทำให้แจ้ง ซึ่ง ประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นยอดสุดแห่งพรหมจรรย์ได้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฐฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่, อันเป็น ประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุลบุตร ผู้ออกจากเรือน บวชเป็น ผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ” ดังนี้.

ราชกุมาร! เราได้สามารถ เพื่อให้ ภิกษุปัญจวัคคีย์ เชื่อแล้วแล. ราชกุมาร! เรากล่าว สอนภิกษุ ๒ รูปอยู่. ภิกษุ ๓ รูปเที่ยวบิณฑบาต เราหกดคนด้วยกัน เลี้ยงชีวิตให้เป็นไป ด้วยอาหารที่ภิกษุ ๓ รูปนำมา. บางคราวเรากล่าว สอนภิกษุ ๓ รูปอยู่ ภิกษุ ๒ รูป เที่ยวบิณฑบาต เราหกดคน เลี้ยงชีวิตให้เป็นไป ด้วยอาหารที่ภิกษุ ๒ รูปนำมา.^๑

ราชกุมาร! ครั้งนั้น, เมื่อเรากล่าวสอน พร่ำสอน ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ ด้วยอาการอย่างนี้^๑ เธอกระทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นยอดสุดแห่งพรหมจรรย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในทิฐฐธรรมนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่ อันเป็น ประโยชน์ที่ปรารถนาของเหล่ากุลบุตร ผู้ออกจากเรือน บวชเป็น ผู้ไม่มีเรือนโดยชอบ ได้แล้ว.

๑. ในที่นี้ได้แก่การตรัสธรรมจกกับปวัตตนสูตร, เรื่องเบ็ดเตล็ด และอนัตตลักขณสูตร เป็นครั้งสุดท้าย, เนื่องจากเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว จึงไม่ได้นำมาใส่ไว้ในที่นี้. -ผู้แปล

(ข้อความใน ปาสราลิสสูตร - บาลี ม. ๑๒/๓๓๒/๓๒๖, มีแปลกออกไปบ้างเล็กน้อยในตอนนี้นี้ :-)

ภิกษุทั้งหลาย! ครั้งนั้น เมื่อเรากล่าวสอน พราหมณ์ ภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ ด้วยอาการอย่างนี้ เธอเห็น ทั้งที่เป็น ผู้มีการเกิดเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งแล้วซึ่งโทษอัน ต่ำทรมานในความเป็นผู้มีการเกิดเป็นธรรมดา. เธอแสวงหา อยู่ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมที่ไม่มีการเกิด, ก็ได้เข้าถึง แล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีการเกิด. เธอเห็น ทั้งที่เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรมานในความเป็นผู้มีความชราเป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัย จากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมที่ไม่มีความชรา, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรม ไม่มีความชรา. เธอเห็น ทั้งที่เป็นผู้มีความเจ็บไข้เป็น ธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว ซึ่งโทษอันต่ำทรมานใน ความเป็นผู้มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่

ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มี
ธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีความเจ็บไข้, ก็ได้เข้าถึงแล้ว
ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มี
ธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่มีความเจ็บไข้. เธอนั่น ทั้งที่
เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัดแล้ว
ซึ่งโทษอันต่ำทรามในความเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา.
เธอแสวงหาอยู่ซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจาก
เครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมที่ไม่ตาย, ก็ได้เข้า
ถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็นธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด
ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรมไม่ตาย. เธอนั่น ทั้งที่
เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่ด้วยตน ก็รู้แจ้งชัด
แล้วซึ่งโทษอันต่ำทราม ในความเป็นผู้มีความเศร้าหมอง
เป็นธรรมดา. เธอแสวงหาอยู่ซึ่งนิพพานอันเป็นธรรม
ที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็นธรรม
ที่ไม่มีความเศร้าหมอง, ก็ได้เข้าถึงแล้วซึ่งนิพพาน อันเป็น
ธรรมที่ปลอดภัยจากเครื่องผูกมัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า เป็น
ธรรมไม่เศร้าหมอง. ญาณและทัสสนะ ได้เกิดขึ้นแล้วแก่
เธอเหล่านั้นว่า ความหลุดพ้นของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้
เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป ดังนี้.

ทรงประกาศธรรมจักรที่ อิสิปตนมฤคทายวัน

๗๗

-บาลี อปปริ. ม. ๑๔/๔๔๗/๖๙๙.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ประกาศอนุตตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ไกลันครพาราณสี, เป็นธรรมจักรที่สมณะหรือพราหมณ์, เทพ มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จะต้านทานให้หมุนกลับมิได้.

ข้อนี้คือ การบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผยการจำแนก และการทำให้ตื่น ซึ่งความจริงอันประเสริฐสี่ประการ: สี่ประการได้แก่ความจริงอันประเสริฐ คือความทุกข์, ความจริงอันประเสริฐ คือเหตุให้เกิดทุกข์, ความจริงอันประเสริฐ คือความดับไม่เหลือแห่งทุกข์, และความจริงอันประเสริฐ คือทางทำผู้ปฏิบัติให้ลุถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์.

เกิดแสงสว่าง เนื่องด้วย การแสดงธรรมจักร

๗๘

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๗๗/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดตถาคตประกาศอนุตตร-
ธรรมจักร, เมื่อนั้นในโลกนี้และเทวโลก มารโลก พรหมโลก
ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์
ย่อมเกิดแสงสว่างอันยิ่งหาประมาณมิได้ ยิ่งกว่าเทวานุภาพ
ของเทวดา. ในโลกันตริกนรกอันเปิดโล่งเป็นนิจ แต่มีมืดมิด
จนหาการเกิดแห่งจักขุวิญญาณมิได้ อันแสงแห่งดวงจันทร์
และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์อานุภาพอย่างนี้ส่องไปไม่ถึง ณ ที่นั้น
แสงสว่างอันยิ่งจนประมาณมิได้ ยิ่งกว่าเทวานุภาพ ย่อม
บังเกิดขึ้น. สัตว์ที่เกิดอยู่ ณ ที่นั้น จะรู้จักกันได้ด้วย
แสงสว่างนั้น ร้องขึ้นว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย! ได้ยินว่า
สัตว์อื่นอันเกิดอยู่ในที่นี้ นอกจากเราก็มียู่” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นอัศจรรย์ครั้งที่สี่ ที่ยังไม่เคยมี
ได้บังเกิดมีขึ้น เพราะการบังเกิดแห่งตถาคตผู้อรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วย การแสดงธรรมจักร

๗๙

- บาลี อรรถก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗.

อานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวง มีอยู่แปดประการ. ...

อานนท์! เมื่อใด ตถาคตย่อมยังธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่าให้เป็นไป; เมื่อนั้น แผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน.

อานนท์! นี้แล เป็นเหตุปัจจัยค้ำรับก่แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

จักรของพระองค์ไม่มีใครต้านทานได้ | ๘๐

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๖/๑๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! จักรพรรดิราชที่ประกอบไปด้วย องค์ ๕ ประการ ย่อมอาจหมุนจักรโดยธรรมให้เป็นไปได้. และจักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ใดๆ ผู้เป็นข้าศึกไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ. องค์ ๕ ประการ คือ อะไรบ้างเล่า ? องค์ ๕ ประการ คือ จักรพรรดิราชนั้น เป็นคนผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณที่พอเหมาะ รู้จักกาละ รู้จักบริษัท. ภิกษุทั้งหลาย ! จักรพรรดิที่ประกอบด้วย องค์ห้าเหล่านี้แล ที่สามารถหมุนจักรโดยธรรมให้เป็นไปได้ และเป็นจักรที่ใครๆ ผู้เป็นข้าศึก ไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับได้ด้วยมือ, ชื่อนี้ฉันใด;

ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตผู้เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ก็เป็นฉันนั้น. ตถาคตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ แล้ว ย่อมหมุน ธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่า ให้เป็นไป ได้โดยธรรม. และจักรนั้น เป็นจักรที่สมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่สามารถต้านทานให้หมุนกลับได้. ธรรม ๕ ประการนั้นเป็นอย่างไรเล่า ?

ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตผู้อรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง
ย่อมเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักประมาณที่พอเหมาะ รู้จัก
กาละ รู้จักบริษัท ตถาคตประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ
เหล่านี้แล จึงหมุนธรรมจักรอันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า ให้เป็น
ไปได้โดยธรรม, และจักรนั้นเป็นจักรที่สมณะ หรือพราหมณ์
เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่สามารถต้านทาน
ให้หมุนกลับได้ ดังนี้.

ทรงหมุ่นแต่จักรที่มีธรรมราชา (เป็นเจ้าของ)

๘๑

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๖๘/๑๓๓.

ภิกษุทั้งหลาย! แม้พระเจ้าจักรพรรดิราชผู้ทรงธรรม
เป็นธรรมราชาอยู่แล้ว พระองค์ก็ยังไม่ทรงหมุ่น จักรอัน
ไม่มีพระราชา ให้เป็นไป.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามขึ้นว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ก็ใครเล่าจะมาเป็นพระราชาให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิ
ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาอยู่เองแล้ว”.

ภิกษุ! ธรรมนะชิ เป็นพระราชาให้แก่พระเจ้า
จักรพรรดิราชผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาอยู่เองแล้ว.

ภิกษุ! จักรพรรดิราชผู้ประกอบในธรรม เป็น
ธรรมราชา ย่อมอาศัยธรรมอย่างเดียว ลักการะธรรม เคารพ
ธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรม
เป็นอธิปไตย ย่อมจัดการอารักขาป้องกันและคุ้มครองโดย
ชอบธรรม ในหมู่ชนในราชสำนัก ในกษัตริย์ที่เป็นเมืองออก
ในหมู่พล ในพราหมณ์และคฤหบดี ในราชภูมิจาณิกและ
ชนบท ในสมณะและพราหมณ์ ทั้งในเนื้อและนก, ทั้งหลาย.
ภิกษุ! จักรพรรดิราชผู้ประกอบ ในธรรม เป็นธรรมราชา

ผู้เป็นเช่นนี้แลชื่อว่า เป็นผู้หมุนจักรให้เป็นไป โดยธรรมจักรนั้น เป็นจักรที่มนุษย์ใด ๆ ผู้เป็นข้าศึก ไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับ ได้ด้วยมือ; ข้อนี้นั้นใด;

ภิกษุ! ตลาคดก็ฉันทันเหมือนกัน, ตลาคดเป็น อรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง เป็นธรรมราชาผู้ประกอบด้วยธรรม อาศัยธรรมอย่างเดียว สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อม ธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอดธง มีธรรมเป็น อธิปไตย ย่อมจัดการอารักขาป้องกันและคุ้มครองโดยธรรม ในหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยการให้โอวาทว่า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมอย่างนี้ ๆ ควรประพฤติ, อย่างนี้ ๆ ไม่ควรประพฤติ; ว่า อาชีวะอย่างนี้ ๆ ควรดำเนิน, อย่างนี้ ๆ ไม่ควรดำเนิน; และว่า คามนิคมเช่นนี้ ๆ ควรอยู่ อาศัย, เช่นนี้ ๆ ไม่ควรอยู่อาศัย ดังนี้.

ภิกษุ! ตลาคดผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง เป็น ธรรมราชาผู้ประกอบในธรรม ผู้เป็นเช่นนี้แล ชื่อว่าย่อม ยังธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งไปกว่าให้เป็นไปโดยธรรม นั้นเทียว. จักรนั้นเป็นจักรที่สมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่อาจต้านทานให้หมุนกลับ ได้ฉะนั้น.

ส่งสาวออกประกาศพระศาสนา

๘๒

-บาลี มหา. วิ. ๔/๓๗/๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย! เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์, แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลาย จงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่อความเอ็นดูแก่โลก; เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย, อย่าไปทางเดียวกันถึงสองรูป.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอจงแสดงธรรมในทั้งดงาม ในเบื้องต้น ในทั้งดงามในท่ามกลาง ในทั้งดงามในที่สุด, จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อมทั้งอรรถะ ทั้งพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง : สัตว์ทั้งหลายที่เป็นพวกมีรูปในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่. สัตว์พวกนี้ย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้ เพราะไม่ได้ฟังธรรม, สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมีเป็นแน่.

ภิกษุทั้งหลาย! แม้เราเอง ก็จักไปสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม.

อาการที่ทรงแสดงธรรม

๘๓

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๓๔๖/๕๖๕.

ภิกษุทั้งหลาย! เราย่อมแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มิใช่เพื่อไม่รู้ยิ่ง, เราย่อมแสดงธรรม มีเหตุผลพร้อม มิใช่ไม่มีเหตุผลพร้อม, เราย่อมแสดงธรรม มีความน่าอัศจรรย์ มิใช่ไม่มีอัศจรรย์.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง มีเหตุผลพร้อม มีความน่าอัศจรรย์, มิใช่แสดงเพื่อความรู้ยิ่ง ไม่มีเหตุผล ไม่มีความน่าอัศจรรย์อยู่ดังนี้ โอวาท ก็เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ควรทำตาม, อนุสาสนี ก็เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ควรทำตาม.

ภิกษุทั้งหลาย! พอละเพื่อความยินดี ความอímเอิบใจ ความโสมนัส แก่พวกเธอทั้งหลายว่า “พระผู้มีพระภาค เป็นองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า, พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาค ตรัสดีแล้ว, พระสงฆ์คือผู้ปฏิบัติดีแล้ว” ดังนี้.

สมาธินิมิตในขณะที่ทรงแสดงธรรม | ๘๔

- ปาลี ม. ม. ๑๒/๔๖๐/๔๓๐.

อัคริเวสนะ ! ก็เราสำนึกอยู่เสมอว่า เราเป็นผู้แสดงธรรม แก่บริษัทเป็นจำนวนร้อยๆ. อาจจะมีคนสักคนหนึ่ง มีความสำคัญอย่างนี้ว่า “พระสมณโคตมแสดงธรรมปรารภเราคนเดียวเท่านั้น ดังนี้; อัคริเวสนะ ! ท่านอย่าพึงเห็นอย่างนั้นเลย ตลอดเวลาที่ตถาคตยังแสดงธรรมอยู่โดยชอบ เพื่อประโยชน์ให้มหาชนรู้แจ้ง, อยู่โดยทำเดียว.

อัคริเวสนะ ! เรานั้นหรือ, จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลายเคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

ทรงแสดงธรรมด้วยความ ระมัดระวังอย่างยิ่ง

๘๕

- มาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๓๗/๙๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! พญาสัตว์ชื่อสีหะ ออกจากถ้ำ ที่อาศัยในเวลาเย็น เหยียดยืดกายแล้ว เหลียวดูทิศทั้งสี่ โดยรอบ บันลือสีหนาทสามครั้งแล้ว ก็เที่ยวไปเพื่อหาอาหาร. ราชสีห์นั้น เมื่อตะครุบช้าง ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวัง อย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบควายป่า ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อตะครุบวัว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อ ตะครุบเสือดาว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อตะครุบสัตว์เล็ก ๆ เช่น กระต่ายและแมว ก็ตะครุบด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เพราะเหตุไรเล่า ? เพราะราชสีห์นั้นคิดว่า เหลี่ยมคูของราชสีห์ อย่าได้เสื่อมเสียไปเสียเลย ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย ! ก็คำว่า ราชสีห์ ๆ นี้เป็นคำแทนชื่อ ตถาคตผู้รหัตตรัสรู้ชอบด้วยตนเอง ด้วยเหมือนกัน การแสดงธรรมแก่บริษัทนั้นแหละ คือ การบันลือสีหนาท ของตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตถาคตแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสกทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. เมื่อแสดงแก่อุบาสิกาทั้งหลาย ก็แสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวม. แม้ที่สุดแต่เมื่อแสดงแก่ปุถุชนชั้นต่ำทั่วไป เช่น แก่คนขอทานหรือพวกพรานทั้งหลาย ก็ย่อมแสดงด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ไม่หละหลวมเลย. เพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุว่า ตถาคตเป็นผู้หนักในธรรม เป็นผู้เคารพต่อธรรม ดังนี้.

ทรงมีธรรมสีหนาทที่ทำเทวโลกให้ สันตะเทือน

๘๖

-บาลี จตุกก . อ. ๒๑/๔๒/๓๓.

ภิกษุทั้งหลาย ! พญาสัตว์ชื่อสีหะ ออกจากถ้ำที่อาศัยในเวลาเย็น เหยียดกายแล้ว เหลียวดูทิศทั้งสี่โดยรอบ บันลือสีหนาทสามครั้งแล้ว ก็เที่ยวไปเพื่อหาอาหาร. บรรดาสัตว์เดรัจฉานเหล่าใดที่ได้ยินสีหนาท สัตว์เหล่านั้นก็สะดุ้งกลัว เหยียวเหงใจ, พวกที่อาศัยโพรงก็เข้าโพรงที่อาศัยน้ำก็ลงน้ำ พวกอยู่ป่าก็เข้าป่า ผู่นกก็โผขึ้นสู่อากาศ, เหล่าช้างของพระราชาในหมู่บ้าน นิคมและเมืองหลวง ที่เขาผูกมัดไว้ด้วยเชือกอันเหนียว ก็พากันกลัว กระชากเชือกให้ขาด แล้วถ่างมูตรและกรีสพลาง เล่นหนีไปพลาง ข้างโน้นและข้างนี้. ภิกษุทั้งหลาย ! พญาสัตว์ชื่อสีหะ เป็นสัตว์มีฤทธิ์มาก มีศักดิ์มาก มีอำนาจมากกว่าบรรดาสัตว์เดรัจฉานด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ! ฉันทักฉันทัน : ในกาลใดตลาดศตอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบโดยตนเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรรยา ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่พอฝึกได้ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์

เป็นผู้ปลุกสัตว์ให้ตื่น เป็นผู้จำแนกธรรม. ตถาคตนั้นแสดงธรรมว่า สักกายะ (คือทุกข์) เป็นเช่นนี้ เหตุให้เกิดสักกายะเป็นเช่นนี้ ความดับไม่เหลือแห่งสักกายะเป็นเช่นนี้ทางให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งสักกายะเป็นเช่นนี้.^๑ พวกเทพเหล่าใด เป็นผู้มียายุยืนนาน มีวรรณะ มากไปด้วยความสุข ดำรงอยู่นานมาแล้วในวิมานชั้นสูง, พวกเทพนั้นๆ โดยมาก ได้ฟังธรรมเทศนาของตถาคตแล้ว ก็สะดุ้งกลัวเหียวเหงื่อใจ สำนึกได้ว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย! พวกเราเมื่อเป็นผู้ไม่เที่ยง ก็มาสำคัญว่าเป็นผู้เที่ยง เมื่อไม่ยั่งยืน ก็มาสำคัญว่ายั่งยืน เมื่อไม่มั่นคง ก็มาสำคัญว่าเราเป็นผู้มั่นคง. พวกเราทั้งหลายเป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่มั่นคง และถึงทั่วแล้วซึ่งสักกายะ คือความทุกข์” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ศักดิ์มาก อานุภาพมาก กว่าสัตว์โลก พร้อมทั้งเทวโลก ด้วยอาการอย่างนี้แล.

๑. ในบาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๐๓/๑๕๕. ทรงแสดงลักษณะ, สมุทัย, อุตถังคมะ แห่งเบญจขันธ์ แทนเรื่องสักกายะ ๔ ประการ ดังที่กล่าวข้างบนนี้, โดยข้อความที่เหมือนกัน. -ผู้แปล

ทรงมีธรรมสีหนาทอย่างองอาจ

๘๗

-บาลี สී. ที. ๗/๒๑๑/๒๗๒.

กัสสปะ ! นี่เป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้ เป็นได้ คือ เหล่าปริพพาชกผู้เป็นเดียรฉัตรเหล่านี้จะพึงกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทก็จริงแล แต่บันลือในที่ว่างเปล่า หาใช่บันลือในท่ามกลางบริษัทไม่” ดังนี้. ส่วนท่านอย่าพึงกล่าวเช่นนั้น แต่พึงกล่าว (ตามที่เป็นจริง) อย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมย่อมบันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย หาใช่บันลือในที่ว่างเปล่าไม่”.

กัสสปะ ! นี่ก็เป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้ เป็นได้ คือ เหล่าปริพพาชกผู้เป็นเดียรฉัตรเหล่านี้จะพึงกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัทก็จริง แต่หาได้บันลืออย่างองอาจไม่” ดังนี้. ส่วนท่านอย่าพึงกล่าวเช่นนั้น แต่พึงกล่าว (ตามที่เป็นจริง) อย่างนี้ว่า “พระสมณโคดมย่อมบันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัท และบันลืออย่างองอาจด้วย”.

กัสสปะ ! นี่ก็เป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้ เป็นได้ คือ เหล่าปริพพาชกผู้เป็นเดียรฉัตรเหล่านี้จะพึงกล่าวว่า “พระสมณโคดม บันลือสีหนาทในท่ามกลางบริษัทอย่างองอาจก็จริงแล แต่ว่าหาได้มีใครถามปัญหาอะไรกะเธอ (ในที่นั้น) ไม่, และถึงจะถูกถาม เธอก็หาพยากรณ์ได้ไม่, และถึงจะพยากรณ์ก็ไม่ทำความพอใจให้แก่ผู้ฟังได้,

และถึงจะทำความพอใจให้แก่ผู้ฟังได้ เขาก็ไม่สำคัญถ้อยคำนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งควรฟัง, และถึงจะสำคัญว่าเป็นสิ่งควรฟัง ก็ไม่เลื่อมใส, และถึงจะเลื่อมใส ก็ไม่แสดงอาการของผู้เลื่อมใส, และถึงจะแสดงอาการของผู้เลื่อมใส ก็ไม่ปฏิบัติตามคำสอนนั้น, และถึงจะปฏิบัติตามคำสอนนั้น ก็ไม่ปฏิบัติอย่างอímอกอímใจ” ดังนี้. ส่วนท่านอย่าฟังกล่าวเช่นนั้น แต่ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า “พระสมณโคตมบัณฑิตสีหนาทท่ามกลางบริษัทอย่างแกล้วกล้า มีผู้ถามปัญหา, ถูกถามแล้วก็พยากรณ์, ด้วยการพยากรณ์ ย่อมทำจิตของผู้ฟังให้ชอบใจ, ผู้ฟังย่อมสำคัญถ้อยคำนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งควรฟัง, ฟังแล้วก็เลื่อมใส, เลื่อมใสแล้วก็แสดงอาการของผู้เลื่อมใส, และปฏิบัติตามคำสอนนั้น, ปฏิบัติแล้ว ก็เป็นผู้อímอกอímใจได้” ดังนี้.

กัสสปะ ! ครั้งหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์. ปริพพาชกผู้เป็นสพรหมจารีของท่านคนหนึ่งชื่อว่า นิโครธะ ได้ถามปัญหาเรื่องการเกียดกันบาปอย่างยิ่งกะเรา ณ ที่นั้น. เราได้พยากรณ์แก่เขา. ในการพยากรณ์นั้น เขาได้รับความพอใจยิ่งกว่าประมาณ (คือยิ่งกว่าที่เขาคาดไว้ก่อน).

ทรงสอนเช่นเดียวกับ พระพุทธเจ้าทั้งปวง

๘๘

-บาลี ม. ๑๓/๒/๒.

กันทรกะ! บรรดาพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้มีแล้วในกาลยี่ดียวส่วนอดีต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ล้วนแต่ได้สอนให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว มีอย่างนี้เป็นอย่างยิ่ง คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้แก่ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ ปฏิบัติชอบอยู่.

กันทรกะ! บรรดาพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จักมีมาในกาลยี่ดียวส่วนอนาคต, พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ล้วนแต่จักได้สอนให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบ มีอย่างนี้เป็นอย่างยิ่ง คือเหมือนอย่างที่เราสอนให้ภิกษุสงฆ์ในบัดนี้ ปฏิบัติชอบอยู่.

กันทรกะ! เหล่าภิกษุผู้เป็นอรหันต์ ลีนอาสาจะ จบพรหมจรรย์ หมดกิจควรทำ ปลงภาระลงได้ ผู้มีประโยชน์ของตัวเองอันตามบรรลุได้แล้ว มีสัณฺญาชนในภพสิ้นรอบแล้ว พ้นวิเศษแล้วเพราะรู้ทั่วถึงโดยชอบ มีอยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่นี้; และเหล่าภิกษุผู้เป็นเสขะ (คือพระโสดา สกิทาคา อนาคา) ผู้มีศีลทุกเมื่อ มีวัตรทุกเมื่อ มีปัญญา มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เครื่องรักษาดน ก็มีอยู่ในภิกษุสงฆ์หมู่นี้.

ทรงบริหารสงฆ์ จำนวนร้อย

๘๙

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๘๓/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุ (ยืดยาวออกถึง) แปดหมื่นปี, พระผู้มีพระภาคนามว่า เมตเตยยะ จักบังเกิดขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นผู้เบิกบาน จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาพร้อมทั้งมนุษย์ ด้วยพระปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ด้วย, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย, จักประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะ บริสฤทธ์บริบูรณ์สิ้นเชิง, เช่นเดียวกับเราในบัดนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมตเตยยะนั้น จักบริหารภิกษุสงฆ์จำนวนพันเป็นนอเนก (หลายพัน), เช่นเดียวกับเราในบัดนี้ บริหารภิกษุสงฆ์จำนวนร้อยเป็นนอเนก (คือหลายร้อย) อยู่.

คำของพระองค์ ตรงเป็นอันเดียวกันหมด

๙๐

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้
อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรี ที่ตถาคต
ปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิสันนิพพานธาตุ, ตลอดเวลาระหว่างนั้น
ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด
ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น
ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น,
ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น.

หลักที่ทรงใช้ในการตรัส (๖ อย่าง) | ๙๑

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๙๑/๙๔.

ราชกุมาร !

(๑) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาทาไธ อันไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาทานั้น.

(๒) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาทาไธ อันจริง อันแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาทานั้น.

(๓) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาทาไธ อันจริง อันแท้ อันประกอบด้วยประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมเลือกให้เหมาะกาลเพื่อกล่าววาทานั้น.

(๔) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาทาไธ อันไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาทานั้น.

(๕) ตถาคตรู้ชัดซึ่งวาทาไธ อันจริง อันแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แม้เป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น ตถาคตย่อมไม่กล่าววาทานั้น.

(๖) ตลาคตรู้ชัดซึ่งวาจาใด อันจริง อันแท้
อันประกอบด้วยประโยชน์ และเป็นที่รักที่พึงใจของผู้อื่น
ตลาคตย่อมเป็นผู้รู้จักกาละที่เหมาะสมเพื่อกล่าวาจานั้น.

ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า ราชกุมาร ! เพราะตลาคต
มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย.

ทรงมีการกล่าวที่ไม่ขัดแย้งกับ บัณฑิตชนในโลก

๙๒

- ภาส ปุณฺณโก. ส. ๑๗/๑๖๗/๒๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราย่อมไม่กล่าวขัดแย้ง (วิวาท) กะโลก แต่โลกต่างหาก ย่อมกล่าวขัดแย้งต่อเรา. ภิกษุทั้งหลาย ! ผู้เป็นธรรมวาที ย่อมไม่กล่าวขัดแย้งกะใครๆ ในโลก. ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลก สมมติ (รู้เหมือนๆ กัน) ว่าไม่มี แม้เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่าไม่มี. ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใดที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามี.

ภิกษุทั้งหลาย ! อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี และเราก็กล่าวว่าไม่มี ?

ภิกษุทั้งหลาย ! รูป ที่เที่ยง ที่ยั่งยืน ที่เที่ยงแท้ ที่ไม่มีการแปรปรวนเป็นธรรมดา บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี แม้เราก็กล่าวว่าไม่มี. (ในกรณีแห่งเวทนาสัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้ว). ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้นี้แล ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่าไม่มี และเราก็กล่าวว่าไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย! อะไรเล่า ที่บัณฑิตในโลกสมมติว่ามี และเราก็กล่าวว่ามี.

ภิกษุทั้งหลาย! รูป ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีการแปรปรวน เป็นธรรมดาบัณฑิตในโลกสมมติว่ามี แม้เราก็กล่าวว่ามี. (ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้ว). ภิกษุทั้งหลาย! ข้อนี้อันใด ที่บัณฑิตในโลก สมมติว่ามี และเราก็กล่าวว่ามี, ดังนี้.

[ในบาลี ปุฏฐูปาทสูตร ส.ที. ๙/๒๔๘/๓๑๒, มีตรัสว่า พระองค์ (ตลาคต) ก็ทรงกล่าวด้วยถ้อยคำหรือว่าภาษาที่ชาวโลกกล่าว, แต่ไม่ทรงยึดถือเหมือนอย่างที่ว่าชาวโลกกล่าวนั้น. ใน ที่มนขสูตร - บาลี ม.ม. ๑๓/๒๖๘/๒๗๓, มีตรัสว่า ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วย่อมไม่กล่าวคำประจบกับใครๆ ไม่กล่าวคำขัดแย้งใครๆ และโหวตใดที่เขากล่าวกันอยู่ในโลก ภิกษุนั้นก็กล่าวด้วยโหวตนั้น แต่ไม่ยึดมั่นถือมั่นความหมายใดๆ อย่างชาวโลก; คำว่า “ภิกษุ” ในคำตรัสนั้น เล็งถึงพระองค์เองก็ได้ เพราะพระองค์ก็รวมอยู่ในคำว่าพระอรหันต์ด้วย ซึ่งเป็นพระอรหันต์ประเภทสัมมาสัมพุทธะ, เป็นอันว่าพระองค์ มีหลักในการตรัสดังนั้น. -ผู้แปล]

ทรงสอนเฉพาะแต่เรื่องทุกข์ กับความดับสนิทของทุกข์

๙๓

-บาลี ม. ม. ๑๒/๒๗/๘/๒๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย ! ทั้งที่เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ สมณะและพราหมณ์บางพวก ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่าๆ ปลื้ๆ ไม่มีจริงเป็นจริงว่า “พระสมณโคดม ซึ่งเป็นคนจงคนให้เดินผิดทางไปสู่ความฉิบหาย; ย่อมบัญญัติลัทธิความสูญเปล่า ความวินาศ ความไม่มี ของสัตว์ คน ตัวตนเราเขาขึ้นสั่งสอน” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะและพราหมณ์บางพวกเหล่านั้น กล่าวตู่เราด้วยคำเท็จ เปล่าๆ ปลื้ๆ ไม่มีจริงเป็นจริง โดยประการที่เรามิได้กล่าว หรือจะกล่าวอย่างนั้น ก็หามิได้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องความทุกข์ และความดับสนิท ไม่มีเหลือของความทุกข์ เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในการกล่าวแต่เรื่องความทุกข์ และความดับสนิทของความทุกข์ เช่นนี้ แม้จะมีใครมาด่าว่า

தாகதா கரதபகரதேயப ஸேயதஸீ ததாகதகீஇமீகவாமகொர
கன்ருன்கேஙதேொதரீன்ஐபரவாதெருன்தேபரகாரதொ.

ภิกษุทั้งหลาย! ในเรื่องเดียวกันนั่นเอง แม้จะมีใคร
มาสักการะเคารพสรรเสริญบูชา, ตถาคต ก็ไม่มีความรู้สึก
เพลิดเพลिनชื่นชม หรือเคลิ้มใจไปตาม. ถ้ามีใครมา
สักการะเคารพสรรเสริญบูชา ตถาคตย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า
ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้อง
ทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น, ดังนี้.

สิ่งที่ตรัสรู้แต่ไม่ทรงนำมาสอน มีมากกว่าที่ทรงนำมาสอนมากนัก

๙๔

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๘/๑๗๑๒.

ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายเข้าใจว่าอย่างไร :
ใบไม้สี่สပါที่เราทำขึ้นน้อยหนึ่งนี้มาก หรือว่าใบไม้สี่สปา
ที่ยังอยู่บนต้นเหล่านั้นมาก.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ใบไม้ที่พระผู้มีพระภาคทรงทำขึ้น
น้อยหนึ่งนั้นเป็นของน้อย ส่วนใบไม้ที่ยังอยู่บนต้นสี่สปาเหล่านั้นย่อม
มีมาก.”

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันใดก็ฉันนั้น ธรรมะส่วนที่เรารู้อยู่
ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วไม่กล่าวสอนนั้น มีมากกว่าส่วนที่นำมา
กล่าวสอน. ภิกษุทั้งหลาย! เหตุไรเล่าเราจึงไม่กล่าวสอน
ธรรมะส่วนนั้นๆ? ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุว่า ธรรมะ
ส่วนนั้นๆ ไม่ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ ที่เป็นเงื่อนไข
แห่งพรหมจรรย์, ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย ไม่เป็นไป
เพื่อความคลายกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความดับ ไม่เป็นไป
เพื่อความสงบ ไม่เป็นไปเพื่อความรู้อย่าง ไม่เป็นไปเพื่อความ
รู้พร้อม ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน, ฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวสอน.

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมะอะไรเล่า เป็นธรรมะที่เรา
กล่าวสอน? ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมะที่เรากล่าวสอน คือ
ข้อที่ว่า ความทุกข์ เป็นอย่างนี้ๆ, เหตุเป็นที่เกิดของความทุกข์
เป็นอย่างนี้ๆ, ความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างนี้ๆ,
ข้อปฏิบัติเพื่อถึงความดับสนิทของความทุกข์ เป็นอย่างนี้ๆ.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุไรเล่า ธรรมส่วนนี้เราจึง
นำมากล่าวสอน? ภิกษุทั้งหลาย! เพราะว่าธรรมส่วนนี้
ประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนไขแห่งพรหมจรรย์
เป็นไปเพื่อความหน่าย เป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด
เป็นไปเพื่อความดับ เป็นไปเพื่อความสงบ เป็นไปเพื่อ
ความรู้อย่างยิ่ง เป็นไปเพื่อความรู้พร้อม เป็นไปเพื่อนิพพาน,
เพราะเหตุนี้แหละ เราจึงนำมากล่าวสอน.

ทรงยืนยันเอง และทรงให้สาวก ยืนยันว่ามีสมณะในธรรมวินัยนี้

๙๕

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๒๓/๒๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะมีในธรรมวินัยนี้ โดยแท้. สมณะที่สอง ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สี่ ก็มีในธรรมวินัยนี้. ลัทธิอื่นก็ต่างจากสมณะของลัทธิอื่น. ภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลายจงบันลือสืหนาทโดยชอบอย่างนี้เถิด.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะ (ที่หนึ่ง) เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสัญโญชนสาม ย่อมเป็นโสดาบัน (คือแรกถึงกระแสแห่งนิพพาน) มีอันไม่กลับตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อการตรัสรู้ ในวันหน้า. นี้แลสมณะ (ที่หนึ่ง).

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะที่สอง เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสัญโญชนสาม อย่างก็สิ้นไป ราคะ โทสะ โมหะ ก็เบาบางน้อยลง ย่อมเป็นสกทาคามี, มาสู่โลกนี้อีกคราวเดียวเท่านั้น ก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้. นี้แลสมณะที่สอง.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะที่สาม เป็นอย่างไรเล่า ?
ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะสิ้นสัณฺญาโยชน
ในเบื้องต้น ๕ อย่าง ย่อมเป็นโอบปาติกะ มีการปรินิพพาน
ในภพนั้นๆ ไม่เวียนกลับจากโลกนั้นๆ เป็นธรรมดา. นี้แล
สมณะที่สาม.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะที่สี่ เป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุ
ทั้งหลาย ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในชาติเป็นปัจจุบันนี้ เข้าถึงแล้วแลอยู่. นี้แล
สมณะที่สี่.

ภิกษุทั้งหลาย ! สมณะมีในธรรมวินัยนี้โดยแท้.
สมณะที่สอง ก็มีในธรรมวินัยนี้. สมณะที่สาม ก็มีในธรรม-
วินัยนี้. สมณะที่สี่ก็มีในธรรมวินัยนี้. ลัทธิอื่นก็กว้างจาก
สมณะของลัทธิอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลายจงบันลือสีหนาท
โดยชอบอย่างนี้.

ส่วนที่สาวกเข้มงวดกว่าพระองค์

๙๖

- ปาลี ม. ม. ๑๗/๓๑๘/๓๒๔.

อุทายิ! สาวกของเรา ฉันทอาหารเพียงโกสะหนึ่ง
บ้าง (โกสะ - ชันจอกขนาดเล็ก) ครึ่งโกสะบ้าง เท่าผลมะตูมบ้าง
เท่าครึ่งผลมะตูมบ้าง ก็มีอยู่. ส่วนเรา, อุทายิ! บางคราว
ฉันเต็มบาตรเสมอขอบปากบ้าง ยิ่งขึ้นไปกว่าบ้าง...

อุทายิ! สาวกของเรา ถือผ้าบังสุกุล ทรงจีวรเศร้า
หมอง. เธอเหล่านั้น เก็บผสมผ้าชายขาด จากป่าช้าบ้าง
จากกองขยะบ้าง จากที่เขาทิ้งตามตลาดบ้าง ทำเป็นผ้าสังฆาฏิ
(ผ้าคลุมนอก) แล้วทรงไว้ ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทายิ!
บางคราว ก็ครองจีวร ที่พวกคหบดีถวาย มีเนื้อนุ่มละเอียด...

อุทายิ! สาวกของเรา ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เทียวไป
ตามลำดับเป็นวัตร ยินดีแต่ในภัตต์อันมีอยู่เพื่อกิษุตาม
ธรรมดา, เมื่อเทียวไปตามระวางเรือน แม้มีผู้เชื้อเชิญ
ด้วยอาสนะ (ฉันบนเรือน) ก็ไม่ยินดีรับ, ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง,
อุทายิ! ในบางคราว ฉันข้าวสุกแห่งข้าวสาลีไม่ดำเลย มีแกง
และกับเป็นอันมาก...

อุทัย! สาวกของเรา ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร, อยู่กลางแจ้งเป็นวัตรก็มีอยู่. เธอเหล่านั้น ไม่เข้าสู่ที่มุงที่บังเลย ตั้ง ๘ เดือน (ในปีหนึ่ง), ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทัย! บางคราวอยู่อาศัยในเรือนมียอด อันเขาฉาบทาทั้งขึ้นและลง ไม่มีรูรั่วให้ลมผ่าน มีลิมสลักอันขัดแล้ว มีหน้าต่างอันปิดสนิทแล้ว...

อุทัย! สาวกของเราผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ถือเอาป่า ชักเป็นเสนาสนะอันสงัด, เธอเหล่านั้น มาสู่ท่ามกลางสงฆ์ ทุกทั้งเดือน เพื่อฟังปาติโมกข์เท่านั้น, ก็มีอยู่. ส่วนเราเอง, อุทัย! ในบางคราว อยู่เคลื่อนกล่นด้วยหมู่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา อำมาตย์ของพระราชา เดียรธีย์ และสาวกของเดียรธีย์...

อุทัย! ถ้าสาวกของเรา จะสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเรา แล้วเข้ามาอาศัยเราอยู่ เพราะคิดว่า พระสมณโคดม เป็นผู้ฉันอาหารน้อย (เป็นต้น) แล้วไซ้, อุทัย! สาวกของเรา เหล่าที่มีอาหารเพียงโกสะหนึ่ง (เป็นต้น) ก็จะไม่สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเราแล้ว อาศัยเราอยู่เพราะเหตุนี้...

เหตุที่ทำให้มีผู้มาเป็นสาวก ของพระองค์

๙๗

- ภาลีสี่ ม. ม. ๑๓/๓๒๑/๓๒๑.

อุทายิ! มีเหตุห้าอย่าง ที่ทำให้สาวก สักการะ เคารพ
นับถือบูชาแล้ว มาอยู่อาศัยเรา. ห้าอย่างอะไรบ้าง?

อุทายิ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริศีล ว่า
พระสมณโคตม ประกอบด้วยศีลชั้นธรรมาลังการ, ... นี่เป็น
ข้อที่ ๑.

อุทายิ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะปัญญา
เครื่องรู้ เครื่องเห็น อันก้าวไปได้แล้วอย่างยิ่งว่า พระสมณ-
โคตม เมื่อพระองค์อยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่า ‘เรารู้’, เมื่อพระองค์
เห็นอยู่จริง ๆ จึงจะกล่าวว่า ‘เราเห็น’, พระสมณโคตมแสดง
ธรรมเพื่อความรู้ยิ่ง ไม่ใช่เพื่อความไม่รู้ยิ่ง, พระสมณโคตม
แสดงธรรมมีเหตุผล ไม่ใช่ไม่มีเหตุผล, พระสมณโคตม
แสดงธรรมประกอบด้วยปาฏิหาริย์ ไม่ใช่ไม่ประกอบด้วย
ปาฏิหาริย์, ... นี่เป็นข้อที่ ๒.

อุทายิ! สาวกของเราพอใจเรา ในเพราะอริปัญญาว่า
พระสมณโคตมประกอบด้วยปัญญาชั้นธรรมาลังการ. และข้อที่

จะมีว่า พระองค์จักไม่เห็นแนวสำหรับคำตรัสต่อไปข้างหน้า, หรือพระองค์จักไม่อาจข่มให้ราบคาบโดยถูกต้อง ซึ่งวาจาอันเป็นข้าศึกนั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีขึ้นได้เลย, ... นี่เป็นข้อที่ ๓.

อุทายิ! สาวกของเรา ถูกความทุกข์ใด หยั่งเอา หรือครอบงำเอาแล้ว ย่อมเข้าไปถามเราถึงความจริงอันประเสริฐ คือทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือเหตุให้เกิดทุกข์, ถึงความจริงอันประเสริฐ คือความดับทุกข์เสียได้ และความจริงอันประเสริฐ คือหนทางให้ถึงความดับทุกข์นั้น. เราถูกถามแล้ว ก็พยากรณ์ให้แก่พวกเธอ ทำจิตของพวกเธอให้ชุ่มชื้น ด้วยการพยากรณ์ปัญหาให้, ... นี่เป็นข้อที่ ๔.

อุทายิ! ข้อปฏิบัติเป็นสิ่งที่เราบอกแล้วแก่สาวกทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมทำสติปัญฐานทั้งสี่ให้เจริญได้, คือภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีปรกติดตามเห็นกายในกาย, มีปรกติดตามเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย, มีปรกติดตามเห็นจิตในจิต, มีปรกติดตามเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีเพียรเผาบาป มีความรู้ตัวทั่วพร้อม มีสตินำออกเสียซึ่งอภิชฌาและโทมนัสในโลก (คือความยินดีในร้าย),

เพราะการปฏิบัติเช่นนั้น สาวกของเราเป็นอันมากได้บรรลุแล้วซึ่ง อภิญญาโอสถานบารมี (คืออรหัตตผล) แล้วแลอยู่. (ตอนนี้ตรัสยืดยาวจนตลอดโพธิปักขิยธรรม สมบัติ และวิชาแปดด้วย แต่จะไม่ยกมาใส่ไว้ เพราะเกินต้องการไป -ผู้แปล), ... นี่เป็นข้อที่ ๕.

อุทายิ ! เหตุหาอย่างนี้แล ที่ทำให้สาวกของเราสักการะ เคารพนับถือ บูชาแล้วอาศัยเราอยู่.

(หาใช่เพราะพระองค์เป็นผู้ฉันอาหารน้อย มีรูปร่างต่าง ๆ เป็นต้น ดังกล่าวแล้วในหัวข้อว่า “ส่วนที่สาวก เข้มงวดกว่าพระองค์” ข้างต้น นั้นไม่ -ผู้แปล).

ประโยชน์ที่มุ่งหมายของพรหมจรรย์ | ๙๘

.-บาลี ม. ๑๒/๓๗๓/๓๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีลาภสักการะ และเสียงสรรเสริญเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอันสงส์, พรหมจรรย์นี้ มิใช่มีความถึงพร้อม แห่งญาณทัสสนะเป็นอันสงส์.

ภิกษุทั้งหลาย! ก็เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบอันใด มีอยู่, พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตตินั้นนั่นแหละ เป็นประโยชน์ที่มุ่งหมาย. เจโตวิมุตตินั้นแหละ เป็นแก่นสาร เป็นผลสุดท้ายของพรหมจรรย์.

ทรงเสพเสนาสนะป่าเรื่อยไป เพื่อให้เป็นตัวอย่าง

๙๙

-บาลี ม. ม. ๑๒/๔๑/๕๑.

พราหมณ์ ! ท่านอาจมีความเห็นอย่างนี้ก็ได้ว่า
“ขณะนี้พระสมณโคตมยังมีราคะ ยังมีโทสะ ยังมีโมหะ เป็นแน่,
เพราะฉะนั้น จึงได้เสพเสนาสนะป่าอันเจิบส้งัด” ดังนี้.

พราหมณ์เอ๋ย ! ท่านไม่พึงมีความเห็นอย่างนั้นเลย.
พราหมณ์ ! เรามองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ ๒ ประการ จึง
เสพเสนาสนะป่าอันเจิบส้งัด, คือเพื่อความอยู่เป็นสุข
ทันตาเห็นแก่เราเองอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่ง เพื่อ
อนุเคราะห์แก่ผู้ที่ตามมาภายหลัง (จะมีกำลังใจปฏิบัติในการ
เสพเสนาสนะป่าอันเจิบส้งัด) ดังนี้.

ทรงฉันทวันละหนเดียว

๑๐๐

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๑๖๓/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราย่อมฉันทโกชนะแต่ในที่นี้
แห่งเดียว (คือฉันทเดียว ลูกขึ้นแล้วไม่ฉันทอีกในวันนั้น). ภิกษุ
ทั้งหลาย ! เมื่อเราฉันทโกชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียวอยู่ ย่อม
รู้สึกว่าเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย
กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และมีความสุขด้วย.

ภิกษุทั้งหลาย ! มาเถิด แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็จง
ฉันทโกชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียว. ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอ
ทั้งหลาย เมื่อฉันทอยู่ซึ่งโกชนะแต่ในที่นี้แห่งเดียว จักรู้สึก
ความที่เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีทุกข์น้อย มีความเบากาย
กระปรี้กระเปร่า มีกำลัง และมีความสุขด้วยแล.

ทรงมีการประหม่อ อย่างตถาคต

๑๐๑

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๓๓๑/๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย! การนอนมีสี่อย่าง คือ การนอนอย่างเปรต, การนอนอย่างคนบริโศคกาม, การนอนอย่างสีหะ, การนอนอย่างตถาคต.

ภิกษุทั้งหลาย! การนอนอย่างเปรต เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย! โดยมาก พวกเปรตยอมนอนหงาย นี่เรียกว่า การนอนอย่างเปรต.

ภิกษุทั้งหลาย! การนอนอย่างคนบริโศคกาม เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย! โดยมาก คนบริโศคกามยอมนอนตะแคงโดยข้างเบื้องซ้าย นี่เรียกว่า การนอนอย่างคนบริโศคกาม.

ภิกษุทั้งหลาย! การนอนอย่างสีหะ เป็นอย่างไรเล่า? ภิกษุทั้งหลาย! สีหะเป็นพญาสัตว์ ย่อมสำเร็จการนอนโดยข้างเบื้องขวา เท้าเหลื่อมเท้า สอดหางไว้ที่ระหว่างแห่งขา. สีหะนั้นครั้นตื่นขึ้น ย่อมชะเง้อกายตอนหน้าขึ้นสังเกตกายตอนท้าย ถ้าเห็นความดินเคื่อนที่ของกาย (ในขณะหลับ) ย่อมมีความเสียใจ เพราะฉะนั้น. ถ้าไม่เห็น ย่อมมีความดีใจ. นี่เรียกว่า การนอนอย่างสีหะ.

ภิกษุทั้งหลาย! การนอนอย่างตถาคตเป็นอย่างไรเล่า?
ภิกษุทั้งหลาย! การนอนอย่างตถาคตคือ ภิกษุในศาสนา
เพราะสังัดแล้วจากกามทั้งหลาย สังัดแล้วจากอกุศลธรรม
ทั้งหลาย, ย่อมเข้าถึงฌานที่ ๑ ซึ่งมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข
อันเกิดแต่วิเวกแล้วแลอยู่. เพราะวิตกวิจารณ์รำบไป
เธอเข้าถึงฌานที่ ๒ อันเป็นเครื่องผ่องใสแห่งใจในภายใน
สามารถให้สมาธิผุดขึ้นเป็นธรรมเอก ไม่มีวิตกวิจารณ์ มีแต่ปีติ
และสุขอันเกิดแต่สมาธิแล้วแลอยู่. เพราะปีติจางหายไป
เธอเป็นผู้เพ่งเฉยอยู่ได้ มีสติ มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม และได้
เสวยสุขด้วยกาย เข้าถึงฌานที่ ๓ อันเป็นฌานที่พระอริยเจ้า
ทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า “เป็นผู้เฉยอยู่ได้มีสติ
อยู่เป็นสุข” แล้วแลอยู่. เพราะละสุขและทุกข์เสียได้
เพราะความดับหายไป แห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อน
เธอเข้าถึงฌานที่ ๔ อันไม่ทุกข์และไม่สุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์
เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่. นี้เรียกว่า การนอนอย่าง
ตถาคต.

วิหารธรรมที่ทรงอยู่มากตลอดพรรษา | ๑๐๒

- บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๔๑๒/๑๓๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าพวกปริพาชกเดียรฉัตรัลลัทธิอื่นจะพึงถามเธอทั้งหลาย อย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ! พระสมณโคดมทรงอยู่จำพรรษาส่วนมาก ด้วยวิหารธรรมไหนเล่า ?” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อพวกเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงตอบแก่พวกปริพาชกเดียรฉัตรัลลัทธิอื่นเหล่านั้น อย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุ ! พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอยู่ตลอดพรรษากาลเป็นอันมาก ด้วยวิหารธรรมคือ อานาปานสติสมาธิแล” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกรณีนี้ เราเป็นผู้มีสติ หายใจเข้า, มีสติหายใจออก; เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว, เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว; เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น, เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น;... (แต่ไม่ได้ตรัสไว้อย่างเดียวกัน ซึ่งเหมือนในหน้า ๑๕๐-๑๕๒) ...เรายังเป็นผู้มองเห็นความสลัดคืน หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อใครผู้ใดจะกล่าวสิ่งใดให้ถูกต้องชอบธรรม ว่าเป็นอริยวิหาก็ดี ว่าเป็นพรหมวิหาก็ดี

ว่าเป็นตถาคตวิหารก็ดี เขาพึงกล่าวอานาปานสติสมาธินี้แหละ
ว่าเป็นอริยวิหาร ว่าเป็นพรหมวิหาร ว่าเป็นตถาคตวิหาร.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุเหล่าใดยังเป็นเสขะ ยังไม่ลุถึง
ธรรมที่ต้องประสงค์แห่งใจ ปรารถนาอยู่ซึ่งโยคเชมธรรม
อันไม่มีอะไรยิ่งกว่า; ภิกษุเหล่านั้น เมื่อเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว
ซึ่งอานาปานสติสมาธิ ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย.

ส่วนภิกษุทั้งหลายเหล่าใด เป็นอรหัตต์ สิ้นอาสวะแล้ว
มีพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว มีสิ่งที่ต้องทำอันตนทำเสร็จแล้ว
มีภาระอันปลงลงแล้ว มีประโยชน์ตนอันลุถึงแล้ว มีสัณฺญา
ในภพทั้งหลายสิ้นรอบแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ;
ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อเจริญทำให้มากแล้ว ซึ่งอานาปาน-
สติสมาธิ ย่อมเป็นสุขวิหารในทิฏฐธรรมนี้ด้วย เพื่อความ
สมบูรณ์แห่งสติสัมปชัญญะด้วย.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉะนั้น เมื่อใครจะกล่าวสิ่งใดให้
ถูกต้องชอบธรรม ว่าเป็นอริยวิหารก็ดี ว่าเป็นพรหมวิหาร
ก็ดี ว่าเป็นตถาคตวิหารก็ดี เขาพึงกล่าว อานาปานสติสมาธิ
นี้แหละ ว่าเป็นอริยวิหาร ว่าเป็นพรหมวิหาร ว่าเป็นตถาคตวิหาร
ดังนี้.

สิ่งที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้

๑๐๓

- บาลี สุตตค. อ. ๒๓/๘๔/๕๕.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเป็นผู้ที่ใคร ๆ ไม่อาจท้วงติงได้ด้วยธรรม ๓ อย่างคือ :-

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตมีธรรมอันตนกล่าวไว้ดีแล้ว, ในธรรมนั้น ๆ ตถาคตไม่มองเห็นวิเวกช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักท้วงติงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า “ท่านไม่ใช่เป็นผู้มีธรรม อันตนกล่าวไว้ดีแล้ว เพราะเหตุเช่นนี้” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! ปฏิปทาเครื่องทำผู้ปฏิบัติให้ถึงพระนิพพาน เป็นสิ่งที่เราบัญญัติไว้ดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย, โดยอาการที่สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมอันตนเห็นแล้วนี้เอง เข้าถึงวิมุตตินั้นแล้วแลอยู่. ในปฏิปทานั้น ๆ ตถาคตไม่มองเห็นวิเวกช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใคร ๆ ในโลก จักท้วงติงเราได้ด้วยทั้งหมดผลว่า “ปฏิปทาเครื่องทำผู้ปฏิบัติ

ให้ถึงพระนิพพาน เป็นสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้ดีแล้ว แก่สาวกทั้งหลาย, โดยอาการที่สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมอันตนเห็นแล้วนี้เอง เข้าถึงวิมุตตินั้นแล้วแลอยู่ ก็หาไม่” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! สาวกบริษัทของเรา นับด้วยร้อย เป็นอเนก ที่ได้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ... ในข้อนั้น เราไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือ พราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลกจักทั่วถึง เราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “สาวกบริษัทของท่าน มีนับด้วยร้อย เป็นอเนกก็หามิได้ ที่ได้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ...” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเรามองไม่เห็นวีแววช่องทางนั้นๆ ก็เป็นผู้ถึงความเกษมถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญ อยู่ได้. นี่แล เป็นสิ่งที่ใครไม่อาจทั่วถึงตลาคตได้ ๓ อย่าง.

ทรงมีวิธี “รุก” ขำศึกให้แพภัยตัว | ๑๐๔

- บาลี ดิ. อ. ๒๐/๒๓๘/๕๐๔.

(เรื่องในชั้นแรกมียู่ว่า ปรีพพชกซื้อสระ เคยบวชอยู่ในธรรมวินัยนี้ แล้วละทิ้งไปบวชเป็นปรีพพชก เพี้ยวร้องประกาศอยู่ว่า ตนรู้ถึงธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรทั่วถึงแล้ว ไม่เห็นดีอะไรจึงหลีกมาเสีย. ครั้นความนี้ทราบถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เสด็จไปสู่อารามของปรีพพชกพวกนั้น และสนทนากันในกลางที่ประชุมปรีพพชก. ทรงถามเฉพาะสระปรีพพชก ให้บรรยายออกไปว่า ธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรนั้นเป็นอย่างไร). ตรัสว่า

สระ ! ได้ยินว่าท่านกล่าวตังนี้จริงหรือว่า “ธรรมของพวกสมณสากยบุตรนั้น เรารู้ทั่วถึงแล้ว เพราะรู้ทั่วถึงนั้นเอง จึงหลีกมาเสียจากธรรมวินัยนั้น” ตังนี้. (ไม่มีคำตอบ, จึงตรัสถามเป็นครั้งที่สอง)

สระ ! ท่านจงพูดไปเถิดว่า ท่านรู้ทั่วถึงธรรมของพวกสมณสากยบุตรอย่างไร. ถ้าท่านพูดไม่ครบถ้วน เราจะช่วยพูดเติมให้ครบถ้วน. ถ้าคำของท่านครบถ้วนถูกต้องดีแล้ว เราจักอนุโมทนา. (นี้ไม่มีคำตอบอีก จึงตรัสถามเป็นครั้งที่สาม)

สระ ! ท่านจงพูดเถิด. ธรรมวินัยของพวกสมณสากยบุตรนั้นเราเป็นผู้บัญญัติเอง เราย่อมรู้ดี. ถ้าท่าน

พูดไม่บริบูรณ์ เราจะช่วยพูดเต็มให้บริบูรณ์, ถ้าท่านพูดได้บริบูรณ์
เราก็จักอนุโมทนา. (นี่ไม่มีคำตอบ, ในที่สุดพวกปริพพาชกด้วยกัน
ช่วยกันรุมขอร้องให้สรณะปริพพาชกพูด. สรณะก็ยังคงนิ่งตามเดิม.
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสข้อความนี้)

ปริพพาชกทั้งหลาย ! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า “ท่าน
อวดว่าท่านเป็นสัมมาสัมพุทธะ แต่ธรรมเหล่านั้น ท่านยังไม่รู้เลย”
ดังนี้. เราก็จักซักใช้สอบถามไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี
(ถึงข้อธรรมที่เขาว่าเราไม่รู้ แต่เขารู้). เขานั้น ครั้นถูกเรา
ซักใช้สอบถามไล่เลียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง
ยอมเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก
๓ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือตอบถลากลไกลนอกกลุ่มนอก
ทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคืองโกรธแค้น น้อยยกน้อยใจออก
มาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนิ่งอั้น หดเสียง เก้อเขิน คอดก
ก้มหน้า ชบเซา ไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่าง
สรณะปริพพาชกนี้บ้าง.

ปริพพาชกทั้งหลาย ! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า
“ท่านอวดว่าท่านสิ้นอาสวะ. แต่อาสวะเหล่านี้ๆ ของท่านยังมีอยู่”
ดังนี้. เราก็จักซักใช้สอบถามไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี
(ถึงอาสวะที่เขาว่ายังไม่สิ้น). เขานั้น ครั้นถูกเราซักใช้สอบถาม
ไล่เลียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง ย่อมเป็นอย่าง

อื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก ๓ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือตอบถลากลอนนอกกลุ่มนอกทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคือง โกรธแค้น น้อยอกน้อยใจ ออกมาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนั่งอัน หมดเสียด เก้อเขิน คอตก กัมหน้า ชบเซา ไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่าง สรรกะปริพพาชกนี้บ้าง.

ปริพพาชกทั้งหลาย! ถ้าผู้ใดกล่าวหาเราว่า “ท่าน แสดงธรรมเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น ไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบแก่บุคคลผู้ประพฤติตาม” ดังนี้. เราก็จักซักไซ้สอบถาม ไล่เลียงเขาให้เป็นอย่างดี (ถึงประโยชน์ที่เขาว่าจะเป็นทางสิ้นทุกข์ โดยชอบแก่บุคคลผู้ประพฤติตาม). เขานั้น ครั้นถูกเราซักไซ้ สอบถามไล่เลียงเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมหมดหนทาง ย่อมเป็น อย่างอื่นไม่ได้ นอกจากจะตกอยู่ในฐานะลำบาก ๓ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือตอบถลากลอนนอกกลุ่มนอกทางบ้าง, แสดงความขุ่นเคือง โกรธแค้น น้อยอกน้อยใจ ออกมาให้ปรากฏบ้าง, หรือต้องนั่งอัน หมดเสียด เก้อเขิน คอตก กัมหน้า ชบเซา ไม่มีคำพูดหลุดออกมาได้ เหมือนอย่าง สรรกะปริพพาชกนี้บ้าง ดังนี้.

ทรงชมสัจจนิกคนธ์

๑๐๕

- ปาลี ม. ม. ๑๒/๔๒๕-๔๓๒/๓๙๖-๓๙๗.

สัจจนิกคนธ์ ได้ทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ท่านพระโคตม
แนะนำพวกสาวกอย่างไร และคำสั่งสอนของท่านพระโคตมมีส่วนอย่างไร
ที่เป็นไปมากในพวกสาวก ?”.

อัคริเวสสนะ ! เราแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้
และคำสั่งสอนของเรามีส่วนอย่างนี้ ที่เป็นไปมากในสาวก
ทั้งหลายว่า รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขาร
ทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปไม่ใช่ตน เวทนาไม่ใช่ตน
สัญญาไม่ใช่ตน สังขารทั้งหลายไม่ใช่ตน วิญญาณไม่ใช่ตน
สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตน ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตน
ดังนี้.

อัคริเวสสนะ ! เราแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้
และคำสั่งสอนของเรามีส่วนอย่างนี้ ที่เป็นไปมากในสาวก
ทั้งหลาย.

ท่านพระโคตม ! ขออุปมาจงแจ่มแจ้งแก่ข้าพเจ้า.

อัคริเวสสนะอุปมานั้นจงแจ่มแจ้งแก่ท่านเถิด.

ท่านพระโคตม เหมือนพืชพันธุ์ไม้เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่ถึงความ
เจริญงอกงามไพบุลย์ พืชพันธุ์เหล่านั้นทั้งหมด ต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่
ในแผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ได้ หรือเหมือนการงานอย่างใด

อย่างหนึ่ง ที่ต้องทำด้วยกำลัง อันบุคคลทำอยู่ การงานเหล่านั้นทั้งหมด บุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ต้องตั้งอยู่บนแผ่นดินจึงทำกันได้ ฉะนั้น บุรุษบุคคลนี้ มีรูปเป็นตน มีเวทนาเป็นตน มีสัญญาเป็นตน มีสังขารเป็นตน มีวิญญาณเป็นตน ต้องตั้งอยู่ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงได้ ประสบผลบุญ ผลบาป ฉะนั้น.

อัคริเวสสนะ ! ข้อนั้นท่านกล่าวอย่างนี้ว่า รูปเป็นตนของเรา เวทนาเป็นตนของเรา สัญญาเป็นตนของเรา สังขารทั้งหลายเป็นตนของเรา วิญญาณเป็นตนของเราดังนี้ มิใช่หรือ.

ท่านพระโคตม ! ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนั้น ประชุมชนเป็นอันมาก ก็กล่าวอย่างนั้น.

อัคริเวสสนะ ! ประชุมชนเป็นอันมากนั้นจักทำอะไร แก่ท่าน อัคริเวสสนะ ! เชิญท่านยืนยันถ้อยคำของท่านเถิด.

ท่านพระโคตม ! เป็นความจริง ข้าพเจ้ากล่าวอย่างนี้ รูปเป็นตนของเรา เวทนาเป็นตนของเรา สัญญาเป็นตนของเรา สังขารทั้งหลายเป็นตนของเรา วิญญาณเป็นตนของเราดังนี้.

อัคริเวสสนะ ! ถ้าอย่างนั้น เราจักสอบถามท่าน ในข้อนี้แหละ ท่านเห็นควรอย่างไร ท่านพึงแก้ไขอย่างนั้น อัคริเวสสนะ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร อำนาจของพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ

อาจฆ่าคนที่ควรฆ่า ฆาตกรที่ควรฆาตกร เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ พึงให้เป็นไปได้ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ มิใช่หรือ.

ท่านพระโคตม ! อำนาจของพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ อาจฆ่าคนที่ควรฆ่า ฆาตกรที่ควรฆาตกร เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ พึงให้เป็นไปได้ในพระราชอาณาเขตของพระองค์ แม้แต่อำนาจของหมู่คณะเหล่านี้ คือ วัชชี มัลละ อาจฆ่าคนที่ควรฆ่า ฆาตกรที่ควรฆาตกร เนรเทศคนที่ควรเนรเทศ ยังเป็นไปได้ในแคว้นของตน ๆ เหตุไรเล่า อำนาจเช่นนั้นของพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้ว เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งมคธ จะให้เป็นไปไม่ได้ อำนาจเช่นนั้นของพระราชามหากษัตริย์ ผู้ได้มูรธาภิเษกแล้วนั้น ต้องให้เป็นไปได้ด้วย ควรจะเป็นไปได้ด้วย.

อัคริเวสสนะ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ข้อที่ท่านกล่าวว่า รูปเป็นตนของเรา อำนาจของท่านเป็นไปในรูبنั้นว่า รูปของเราจะเป็นอย่างนั้นเกิด อย่างได้เป็นอย่างนี้เลย ดังนี้หรือ ?

ลำดับนั้น สัจจนิกเรณได้นิ่งเสีย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามอีกเป็นครั้งที่ ๒ สัจจนิกเรณก็ยังคงนิ่งอีก พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกะสัจจนิกเรณต่อไปว่า:-

อัคริเวสสนะ ! กาลบัดนี้ ท่านจงแก้ ไม่ใช่การที่ท่านควรนิ่ง อัคริเวสสนะ ! ผู้ใดอันตถาคตถามปัญหาที่

ชอบแก่เหตุแล้วถึงสามครั้ง มิได้แก้ศีรษะของผู้นั้นจะแตก เป็นเจ็ดเสี่ยงในที่เช่นนั้น.

พระโคตมผู้เจริญ! ขอจงทรงถามเถิด ข้าพเจ้าจักแก้ ณ บัดนี้.

อัคริเวสสนะ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านกล่าวอย่างนี้ว่ารูปเป็นตนของเรา ดังนี้ อำนาจของท่าน เป็นไปในรูปนั้นว่า รูปของเราจึงเป็นอย่างนั้นเถิด อย่าได้เป็นอย่างนี้เลย ดังนี้หรือ.

ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย พระโคตมผู้เจริญ!

อัคริเวสสนะ! ท่านจงทำไว้ในใจเถิด ครั้นทำไว้ในใจแล้ว จึงกล่าวแก้ เพราะคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อน กับคำหลังของท่านไม่ต่อกัน อัคริเวสสนะ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นตนของเรา สัญญาเป็นตนของเรา สังขารทั้งหลายเป็นตนของเรา วิญญาณเป็นตนของเรา ดังนี้ อำนาจของท่านเป็นไปใน เวทนา ในสัญญา ในสังขารทั้งหลาย และในวิญญาณว่า เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณของเรา จงเป็น อย่างนั้นเถิด อย่าได้เป็นอย่างนี้เลย ดังนี้หรือ.

ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย พระโคตมผู้เจริญ!

อัคริเวสสนะ! ท่านจงทำในใจเถิด ครั้นทำไว้ในใจแล้ว จึงกล่าวแก้ เพราะคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อน กับคำหลังของท่านไม่ต่อกัน อัคริเวสสนะ! ท่านจะสำคัญ

ความข้อนั้นว่าอย่างไร รูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย
และวิญญาณ เทียงหรือไม่เทียง.

ไม่เทียง พระโคตมผู้เจริญ !

ก็สิ่งใดไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

สิ่งนั้นเป็นทุกข์ พระโคตมผู้เจริญ !

ก็สิ่งใดไม่เทียง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา
นั่นเป็นตนของเรา (เอตัม มม เอโสหมสมฺมิ เอโส เม อุตฺตาดติ).

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระโคตมผู้เจริญ !

อัคริเวสสนะ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร
ผู้ใดติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์อยู่แล้ว กล้ากลืนทุกข์แล้ว ยังตาม
เห็นทุกข์ว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเราดังนี้
ผู้นั้นกำหนดรู้ทุกข์ได้เอง หรือจะทำทุกข์ให้สิ้นไปได้แล้ว
จึงอยู่ มีบ้างหรือ ?

จะพึงมีได้เพราะเหตุไร ข้อนี้นี้มีไม่ได้เลย พระโคตมผู้เจริญ !

อัคริเวสสนะ ! ท่านจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร
เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านติดทุกข์ เข้าถึงทุกข์อยู่แล้ว กล้ากลืน
ทุกข์แล้ว ยังตามเห็นทุกข์ว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็น
ตนของเรา ดังนี้ มิใช่หรือ.

ไหนจะไม่ถูกพระเจ้าข้า ข้อนี้นี้ต้องเป็นอย่างนั้นพระโคตมผู้เจริญ !

อัคริเวสสนะ ! เปรียบเหมือนบุรุษมีความต้องการ
 แก่นไม้ เสาะหาแก่นไม้ แสวงหาแก่นไม้อยู่ ถือเอาผืนที่คม
 เข้าไปสู่ป่า เขาเห็นต้นกล้วยใหญ่ต้นหนึ่งในป่านั้น มีต้นตรง
 ยังกำลังรุ่ม ไม่คด เขาจึงตัดต้นกล้วยนั้นที่โคนต้น แล้วตัดยอด
 ริดใบออก เขาไม่พบแม้แต่กระพี้ แล้วจะพบแก่นได้แต่
 ที่ไหน แม้ฉันใด. อัคริเวสสนะ ! ท่านอันเราชักใช้ไล่เสี่ยง
 สอบสวน ในถ้อยคำของตนเอง ก็เปล่าว่าง แพ้ไปเอง ท่านได้
 กล่าววาจาในที่ประชุมชน ในเมืองเวสาลีว่า เราไม่เห็น
 สมณะหรือพราหมณ์ที่เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์
 แม้ที่ปฏิญญาตนว่า เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ที่ปรารภโต้ตอบวาทะกับเราจะไม่พึงประหม่า ไม่สะทกสะท้าน
 ไม่หวั่นไหว ไม่มีเหวี่ยงไหลจากรักแค้น แม้แต่คนเดียวเลย หากเรา
 ปรารภโต้ตอบวาทะกะเสาที่ไม่มีเจตนา แม้เช่นนั้นปรารภ
 โต้ตอบวาทะกับเรา ก็ต้องประหม่า สะทกสะท้าน หวั่นไหว
 จะป่วยกล่าวไปโยถึงมนุษย์เล่า ดังนี้. อัคริเวสสนะ !
 หยาดเหงื่อของท่านบางหยาด หยดจากหน้าผากลงยังผ้าห่ม
 แล้วตกที่พื้น ส่วนเหงื่อในกายของเราในเดี๋ยวนี้ไม่มีเลย.

พระผู้มีพระภาคทรงเปิดพระกายในบริษัทนั้น เมื่อพระผู้มี
 พระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว สัจจกนิครนถ์นั่งนิ่งอึ้ง เกื้อเขิน คอดก กัมหน้ำ
 ขบเซา หมดปฏิกาณ.

เหตุให้ทรงบัญญัติวินัย

๑๐๖

-บาลี มหาวี. วิ. ๑/๑๕/๘.

สารีบุตร! เธอจงรอก่อน, ตลาคตเอง จักเป็นผู้รู้ เวลาที่ควรบัญญัติวินัย.

สารีบุตร! ศาสตาย่อมไม่บัญญัติสิกขาบท แสดงขึ้นซึ่งปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย ตลอดเวลาที่ยังไม่มี อาสวฐานิยธรรม^๑ เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์.

สารีบุตร! เมื่อใด อาสวฐานิยธรรมบางเหล่า ปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อนั้นศาสตาย่อมบัญญัติสิกขาบท แสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่ง อาสวฐานิยธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร! อาสวฐานิยธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นใน หมู่สงฆ์ ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โต เพราะตั้งมานาน. สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต เพราะตั้งมานาน เมื่อนั้น อาสวฐานิยธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏขึ้นในหมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสตาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยธรรมเหล่านั้น.

๑. อาสวฐานิยธรรม คือความเสื่อมเสีย, หรือการกระทำอันเป็นที่ตั้งแห่งความ เสื่อมเสีย. -ผู้แปล

สารีบุตร! อาสวฐานิยธรรม จะยังไม่ปรากฏขึ้นใน
หมู่สงฆ์ ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โต เพราะแผ่ไปเต็มที.
สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต เพราะแผ่ไป
เต็มที เมื่อนั้นอาสวฐานิยธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏขึ้นใน
หมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดงปาติโมกข์
แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยธรรมเหล่านั้น.

สารีบุตร! อาสวฐานิยธรรมจะยังไม่ปรากฏขึ้น
ในหมู่สงฆ์ ตลอดเวลาที่หมู่สงฆ์ยังไม่ใหญ่โต เพราะเจริญ
ด้วยลาภ. สารีบุตร! เมื่อใด สงฆ์เป็นหมู่ใหญ่โต เพราะ
เจริญด้วยลาภ เมื่อนั้นอาสวฐานิยธรรมบางเหล่า ย่อมปรากฏ
ขึ้นในหมู่สงฆ์, เมื่อนั้น ศาสดาย่อมบัญญัติสิกขาบทแสดง
ปาติโมกข์แก่สาวกทั้งหลาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งอาสวฐานิยธรรม
เหล่านั้น.

สารีบุตร! ก็สงฆ์หมู่นี้ ยังประกอบด้วยคุณอันสูง
ไม่มีความต่ำทราม ไม่มีจุดต่ำ ยังบริสุทธิ์ ขาวผ่อง ตั้งมั่น
อยู่ในสภาวะ.

สารีบุตร เอย! ในบรรดาภิกษุห้าร้อยรูปเหล่านี้ รูปที่
ล้ำหลังเขาที่สุด ก็ยังเป็นโสดาบัน เทียงแท้ต่อการตรัสรู้
มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา, ดังนี้.

เหตุที่ทำให้เกิดการแสดงปาติโมกข์ | ๑๐๗

- ปาลี มหา. วิ. ๔/๒๐๓/๑๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย ! ที่นี้เอง ปริวิตกแห่งใจได้เกิดขึ้นแก่เรา เมื่ออยู่ในที่สงัดว่า “ถ้าไหน เราจะอนุญาตสิกขาบททั้งหลายที่ได้บัญญัติให้เป็นปาติโมกขุทเทสแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น. ปาติโมกขุทเทสนั้น จักเป็นอุโบสถกรรมของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเพื่อแสดงขึ้นซึ่งปาติโมกข์.

เหตุที่ไม่ทำอุโบสถกับสาวกอีกต่อไป | ๑๐๘

- บาลี อ. ช. ๒๔/๑๕๒/๑๑๖.

มีภิกษุอยู่ชุกอยู่ในหมู่สงฆ์ที่กำลังจะทำอุโบสถ. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทำอุโบสถ, จนพระโมคคัลลานะคันตัวภิกษุรูปนั้นได้บังคับด้วยอาญาแห่งสงฆ์ ให้ออกไปถึงสามครั้งก็ไม่ยอมออก จนต้องดึงแขนออกไปแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! บุคคลนั้น ข้าพระองค์นำตัวออกไปแล้ว. บริษัทบริสุทธ์แล้ว. ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด” ดังนี้.

น่าอัศจรรย์, โมคคัลลานะ! ไม่เคยมีเลย, โมคคัลลานะ! โมฆบุรุษนั้นถึงกับต้องจุดแขนจึงยอมออกไป.

ภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้ จำเดิมแต่นี้ไปเราไม่ทำอุโบสถ, ไม่แสดงปาติโมกข์. ภิกษุทั้งหลาย! จำเดิมแต่นี้ไป พวกท่านทั้งหลายด้วยกันจงทำอุโบสถ, จงแสดงปาติโมกข์.

ภิกษุทั้งหลาย! ไม่ใช่โอกาสไม่ใช่ฐานะเลย ที่ตถาคตจะพึงทำอุโบสถจะพึงแสดงปาติโมกข์ ในบริษัทที่ไม่บริสุทธ์.

เมื่อหมู่วัตถุเลวลง สิกขาบทมีมาก ผู้ตั้งอยู่ในอหัตตผลมีน้อย

๑๐๙

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๒๖๓/๒๓๑.

ครั้งหนึ่ง ท่านพระมหากัสสปะได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้เมื่อก่อน
สิกขาบทมีน้อย และภิกษุตั้งอยู่ในอหัตตผลมีมาก และอะไรเป็นเหตุ
เป็นปัจจัย ให้บัดนี้สิกขาบทมีมาก และภิกษุตั้งอยู่ในอหัตตผลมีน้อย ?

กัสสปะ ! ข้อนั้นเป็นอย่างนี้ คือ เมื่อหมู่วัตถุเลวลง
พระสังฆกรรมกำลังอันตรายกันไป สิกขาบทจึงมีมากขึ้น ภิกษุที่
ตั้งอยู่ในอหัตตผลจึงมีน้อย. สังฆกรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้น
ในโลกตราบไต่ ตราบนั้นพระสังฆกรรมก็ยังไม่อันตรายกันไป
และสังฆกรรมปฏิรูปเกิดขึ้นในโลกเมื่อใด เมื่อนั้นพระสังฆกรรม
จึงอันตรายกันไป. ทองเทียมยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบไต่
ตราบนั้น ทองคำธรรมชาติก็ยังไม่หายไป และเมื่อทองเทียม
เกิดขึ้น ทองคำธรรมชาติจึงหายไป ฉะนั้น. พระสังฆกรรม
ก็ฉะนั้น สังฆกรรมปฏิรูปยังไม่เกิดขึ้นในโลกตราบไต่ ตราบนั้น
พระสังฆกรรมก็ยังไม่อันตรายกันไป เมื่อสังฆกรรมปฏิรูป
เกิดขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นพระสังฆกรรมจึงอันตรายกันไป.

ความวิวาทที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๑๑๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑/๕๔.

ท่านพระอานนท์ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ธรรมเหล่าใด อันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วแก่พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ด้วยความรู้ยิ่ง คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิเบทา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ข้าพระองค์ยังไม่เห็นภิกษุแม้สองรูป มีวาทะต่างกันในธรรมเหล่านี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! มีโอกาสได้แล ที่บุคคลทั้งหลายผู้อาศัยพระผู้มีพระภาคอยู่นั้น พอสมัยที่พระผู้มีพระภาค ล่วงลับไป จะฟังก่อวิวาทให้เกิดในสงฆ์ได้ เพราะเหตุอาชีวะอันยิ่งหรือ ปาติโมกข์อันยิ่ง ความวิวาทนั้นมีแต่เป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูลแก่มหาชน ไม่ใช่ความสุขแก่มหาชน ไม่ใช่ประโยชน์ของมหาชน เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

อานนท์! ความวิวาทที่เกิดเพราะเหตุอาชีวะอันยิ่ง หรือปาติโมกข์อันยิ่งนั้นเล็กน้อย ส่วนความวิวาทอันเกิด ในสงฆ์ ที่เกิดเพราะเหตุมรรคหรือปฏิบัติ ความวิวาทนั้นมีแต่เป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูลแก่มหาชน ไม่ใช่ความสุขของมหาชน ไม่ใช่ประโยชน์ของมหาชน เพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

การปรินิพพาน

ทรงมีความชราทางกายภาพ เหมือนคนทั่วไป

๑๑๑

มหาวาร. ส. ๑๗/๒๔๗/๕๖๓.

ลำดับนั้น พระอานนท์ผู้มีอายุ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วบิบนวดทั่วพระกายของพระผู้มีพระภาคอยู่พลางกล่าวถ้อยคำนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้อนี้ข้าอัครรรย; ข้อนี้ไม่เคยมีมาก่อน. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! บัดนี้ จริวรณของพระผู้มีพระภาคไม่บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนแต่ก่อน และพระกายก็เหี่ยวย่นหย่อนยาน มีพระองค์ค้อมไปข้างหน้า อินทรีย์ทั้งหลาย ก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปหมด ทั้งพระจักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ”.

อานนท์! นั้น ต้องเป็นอย่างนั้น; คือ ความชรามี (ชอน) อยู่ในความหนุ่ม, ความเจ็บไข้มี (ชอน) อยู่ในความไม่มีโรค, ความตายมี (ชอน) อยู่ในชีวิต; จริวรณจึงไม่บริสุทธิ์ผุดผ่องเสียแล้ว และกายก็เหี่ยวย่นหย่อนยาน มีตัวค้อมไปข้างหน้า อินทรีย์ทั้งหลายก็เปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไปหมดทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ดังนี้.

พระผู้มีพระภาค ครั้นตรัสคำนี้แล้ว ได้ตรัสข้อความนี้อีกว่า

โธเอ๋ย! ความแก่อันชั่วช้าเอ๋ย! อันทำความน่าเกลียดเอ๋ย! กายที่น่าพอใจ บัดนี้ก็ถูกความแก่ย่ำยีหมดแล้ว. แม้ใครจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ทุกคนก็ยังมี ความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า. ความตายไม่ยกเว้นให้แก่ใคร ๆ มันย่ำยีหมดทุกคน.

ทรงบังเกิดขึ้นเพื่ออนุเคราะห์โลก ๑๑๒

-บาลี ม. ๑๒/๑๖๓/๑๙๒.

สารีบุตร ! มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งกล่าวอย่างนี้ เห็นอย่างนี้ว่า ชั่วเวลาที่บุรุษนี้ยังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความหนุ่มแน่น ตั้งอยู่ในปฐมวัย, ก็ยังคงประกอบด้วยปัญญาอันเจียบแหลมว่องไวอยู่เพียงนั้น, เมื่อใด บุรุษนี้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลนาน ผ่านวัยไปแล้ว มีอายุ ๘๐ ปี, ๙๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี จากการเกิด, เมื่อนั้น เขาย่อมเป็นผู้เสื่อมสิ้นจากปัญญาอันเจียบแหลมว่องไว.

สารีบุตร ! ข้อนี้เธออย่าพึงเห็นอย่างนั้น, เราทั้งหลาย ในบัดนี้เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาแล้ว วัยของเรานับได้ ๘๐ ปี, ...

สารีบุตร ! ธรรมเทศนาที่แสดงไปนั้น ก็มีได้ แปรปรวน บทพญัญชนะแห่งธรรมของตถาคต ก็มีได้แปรปรวน ปฏิภาณในการตอบปัญหาของตถาคต ก็มีได้แปรปรวน...

สารีบุตร ! แม้ว่าเธอทั้งหลาย จักนำเราไปด้วยเตี้ย น้อย (สำหรับทามคนทุพพลภาพ), ความแปรปรวนเป็นอย่างอื่น แห่งปัญญาอันเจียบแหลมว่องไวของตถาคตก็มีได้มี.

สารีบุตร ! ถ้าผู้ใดจะพึงกล่าวให้ถูกให้ชอบว่า
“สัตว์มีความไม่หลงเป็นธรรมดา บังเกิดขึ้นในโลก เพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์
โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ผู้นั้นพึงกล่าวซึ่ง
เราผู้เดียวเท่านั้น.

ทรงทำหน้าที่พระพุทธเจ้าบริบูรณ์แล้ว | ๑๑๓

-บาลี ปว. ที. ๑๑/๑๓๗/๑๐๕.

จุนทะ! ในบัดนี้เราแล เป็นศาสดา บังเกิดขึ้นในโลก เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ, อนึ่ง ธรรมเราได้กล่าวไว้ดีแล้ว ได้ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากห้วงทุกข์ เป็นไปพร้อมเพื่อความสงบรับ ชื่อว่าประกาศไว้แล้ว โดยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, อนึ่ง สาวกทั้งหลาย เราก็ได้สอนให้รู้แล้ว ในสัทธรรม, พรหมจรรย์อันบริบูรณ์สิ้นเชิง สำหรับสัตว์เหล่านั้น เราได้กระทำให้แจ่มแจ้ง ทำให้เป็นของหาย (เข้าใจได้ทันที) ทำให้เป็นบทสวดเคราะห์ ทำให้เป็นสิ่งที่ประกอบด้วยความน่าอัศจรรย์ พอเพียงเพื่อให้ประกาศได้ดีด้วย โดยเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย (สืบไป) แล้ว. จุนทะ! ในบัดนี้เราเป็นศาสดาที่แก่เฒ่า รู้ราตรีนาน บวชนาน มีวัยยืดยาวผ่านไปแล้ว โดยลำดับ.

จุนทะ! ในบัดนี้ ภิกษุผู้เถระ ผู้เป็นสาวกของเราก็มีอยู่ ล้วนเป็นผู้ฉลาด เป็นผู้จงได้ เป็นผู้แก่แล้วกล้า ลุธรรมเป็นเครื่องเกษมจากโยคะแล้ว; สามารถจะบอกสอนสัทธรรม สามารถข่มขี่ถ้อยคำอันเป็นข้าศึกที่บังเกิดแล้ว ให้สงบราบคาบโดยธรรม แล้วแสดงธรรมพร้อมทั้งความน่าอัศจรรย์ได้.

จนทะ! ในบัดนี้ ภิกษุผู้ป้อนกลาง, ผู้ใหม่, ผู้เป็นสาวก
ของเราก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ ภิกษุณีผู้เถระ, ผู้ป้อนกลาง,
ผู้ใหม่, ผู้เป็นสาวกของเราก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ อุบาสก
ผู้เป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นสาวกของ
เราก็มีอยู่, ผู้เป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มขาว ยังบริโภคมกาม ผู้เป็นสาวก
ของเราก็มีอยู่. จนทะ! ในบัดนี้ อุบาสิกา ผู้เป็นคฤหัสถ์
นุ่งห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์ และพวกที่ยังบริโภคมกาม
ผู้เป็นสาวกของเราก็มีอยู่.

จนทะ! ในบัดนี้ พรหมจรรย์ (คือศาสนา) ของเรา
มั่งคั่ง เจริญ แพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปีกแผ่น
พองเพื่อเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ด้วยดี (สืบไป)
ได้แล้ว.

พรหมจรรย์ของพระองค์ บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง

๑๑๔

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๓๘/๑๐๗.

จุนทะ ! ศาสดาทั้งหลาย เท่าที่เกิดขึ้นแล้วในโลก
ในบัดนี้, เราไม่เห็นว่ามีศาสดาอื่นใดสักผู้เดียว ที่เป็นผู้ถึง
แล้วซึ่งลาภและยศ เหมือนอย่างเรานี้.

จุนทะ ! สงฆ์หรือหมู่คณะเท่าที่เกิดขึ้นแล้วในโลก
ในบัดนี้, เราไม่เห็นว่ามีสงฆ์หรือคณะอื่นใดสักหมู่เดียว
ที่เป็นหมู่ที่ถึงแล้วซึ่งลาภและยศ เหมือนอย่างภิกษุสงฆ์นี้.

จุนทะ ! บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ ซึ่งพรหมจรรย์ใด
ว่าสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ว่าบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง
ไม่หย่อน ไม่ยิ่ง มีการกล่าวดีแล้ว บริบูรณ์สิ้นเชิง ประกาศไว้
ดีแล้ว, แล้วไซ้; เขาเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าวพรหมจรรย์
นี้แหละ ว่าสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ว่าบริบูรณ์ด้วยอาการ
ทั้งปวง ไม่หย่อน ไม่ยิ่ง มีการกล่าวดีแล้ว บริบูรณ์สิ้นเชิง
ประกาศไว้ดีแล้ว, ดังนี้.

ทรงหวังให้ช่วยกันทำความมั่นคง แก่พรหมจรรย์

๑๑๕

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๓๗/๑๐๘.

จุนทะ! เพราะเหตุนั้น เธอพึงปฏิบัติในกรณีนี้ว่า ธรรมเหล่าใด อันเราแสดงแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง, ในธรรมเหล่านั้น อันเธอทั้งหลายทุกคน พึงประชุมกัน มั่วสุมกัน แล้ว พึงสังคายนาซึ่งอรรถโดยอรรถ ซึ่งพยัญชนะโดยพยัญชนะ พึงประพุดติกระทำไว้เศษ โดยประการที่พรหมจรรย์นี้ จักดำรงอยู่ยืนนาน จักตั้งอยู่ตลอดกาลยาวนาน. พรหมจรรย์นั้นแหละ จักเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

จุนทะ! ธรรมทั้งหลายอันเราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง เหล่านั้นเป็นอย่างไรเล่า ... ข้อนี้ได้แก่ธรรมเหล่านี้ คือ สติปัฏฐานทั้งหลายสี่ สัมมัปปธานทั้งหลายสี่ อิทธิบาททั้งหลายสี่ อินทรีย์ทั้งหลายห้า พละทั้งหลายห้า สัมโพชฌงค์ทั้งหลายเจ็ด อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์แปด.

จุนทะ! ธรรมเหล่านี้แล เป็นธรรมอันเราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง อันเธอทั้งหลาย ทุกคนเที่ยวพึงประชุมกัน

มั่วสุมกัน แล้วพึงสังคายนาซึ่งอรรถโดยอรรถ ซึ่งพยัญชนะ
โดยพยัญชนะ พึงประพฤติกระทำให้วิเศษ โดยประการที่
พรหมจรรย์นี้ จักดำรงอยู่ยืนนาน จักตั้งอยู่ตลอดกาลยาวนาน.
พรหมจรรย์นั้นแหละ จักเป็นไปเพื่อความเกื้อกูลแก่มหาชน
เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์
เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

ทรงปลงอายุสังขาร

๑๑๖

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๑๖/๕๔.

อานนท์! เธอจงถือผ้าปูนั่งไป เราจักไปสู่ป่าवालเจตีย์ เพื่อนั่งพักตลอดเวลากลางวัน. (ณ ที่นี้ ได้ตรัสอานุภาพของอิทธิบาทสี่ประการ ว่าอาจทำบุคคลผู้เจริญได้เต็มที่ ให้มีชีวิตอยู่กับปีหนึ่งก็ได้ แต่พระอานนท์มิได้ทูลขอให้ทรงอยู่ เพราะรู้ไม่ทัน, ทรงขับพระอานนท์ไปแล้ว มารได้พินคำสัญญาเรื่องจะปรินิพพานในเมื่อพระศาสนาเป็นปีกแผ่นดีแล้ว พระองค์จึงทรงตัดสินใจพระทัยในการปรินิพพาน เรียกว่า ปลงอายุสังขาร, แผ่นดินไหว และตรัสเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว, คือ ลมกำเริบ, ผู้มีฤทธิ์บันดาล, โภสีสัตว์จุติ, ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงธรรมจักร, ปลงอายุสังขาร, ประินิพพาน).

อานนท์! เมื่อตะกัณนี้ มารผู้ใจบาป ได้เข้ามาหาเรา ที่ป่าवालเจตีย์นี้, ยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง แล้วกล่าวแก่เราว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเสียเถิด, บัดนี้ถึงเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แต่ก่อนว่า ‘มาร, เราจักยังไม่ปรินิพพาน จนกว่า พวกภิกษุสาวก ภิกษุณีสาวิกา อุบาสกสาวก อุบาสิกาสาวิกา จักมีพร้อมบริบูรณ์, จนกว่าพรหมจรรย์ (คือศาสนา) จักมั่งคั่งเจริญ แพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปีกแผ่นพอเพื่อมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ประกาศได้ด้วยดี (สืบไป)’ ดังนั้น,

พระองค์ผู้เจริญ ! บัดนี้พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาค มั่งคั่ง เจริญ
แพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปีกแผ่นพองเพื่อมนุษย์และเทวดา
ทั้งหลาย ประกาศได้ด้วยดีแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงปรินิพพานเถิด,
ขอพระสุดตจงปรินิพพานเถิด” ดังนี้. เราตอบว่า “มารผู้ใจ
บาป ! เธอไม่ต้องชวนชวายนดอก, ไม่นานเลย ตถาคตจัก
ปรินิพพาน, อีกสามเดือนจากนี้ ตถาคตจักปรินิพพาน”,
ดังนี้.

อานนท์ ! บัดนี้ เรามีสติสัมปชัญญะ ปลงอายุ
สังขารแล้ว ณ ปาวาลเจดีย์นี้.

(พระอานนท์ได้สติ จึงทูลขอให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ด้วย
อิทธิบาทภาวนา กับปีหนึ่งหรือยิ่งกว่ากับปี; ทรงปฏิเสธ)

อานนท์ ! อย่าเลย, อย่าวิงวอนตถาคตเลยมิใช่
เวลาจะวิงวอนตถาคตเสียแล้ว.

(พระอานนท์ทูลวิงวอนอีกจนครบสามครั้ง ได้รับพระดำรัสตอบ
อย่างเดียวกัน, ตรัสว่าเป็นความผิดของพระอานนท์ผู้เดียว, แล้วทรงจาระไน
สถานที่ ๑๖ แห่งที่เคยให้อโอกาสแก่พระอานนท์ในเรื่องนี้ แต่พระอานนท์
รู้ไม่ทันสักครั้งเดียว)

อานนท์ ! ในที่นั้นๆ ถ้าเธอวิงวอนตถาคต ตถาคต
จักห้ามเสียสองครั้ง แล้วจักรับคำในครั้งที่สาม, อานนท์ !

ตถาคตได้บอกแล้วมิใช่หรือ ว่าสัตว์จะต้องพลัดพรากจาก
ของรักของชอบใจทั้งสิ้น, สัตว์จะได้ตามปรารถนา ใน
สังขารนี้แต่ที่ไหนเล่า, ข้อที่สัตว์จะหวังเอาสิ่งที่เกิดแล้ว
เป็นแล้ว มีปัจจัยปรุงแต่งแล้ว มีการแตกดับเป็นธรรมดา
ว่าสิ่งนี้อ่าฉิบหายเลย ดังนี้ ย่อมไม่เป็นที่มั่นที่เป็นได้.

ทรงให้มีตนและธรรมเป็นที่พึ่ง

๑๑๗

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๘/๒๑๖/๗๓๗-๗๔๐.

อานนท์! เราได้กล่าวเตือนไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่
“ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจาก
ของรักของชอบใจทั้งสิ้น ย่อมมี”.

อานนท์! ข้อนั้น จักได้มาแต่ไหนเล่า สิ่งใดเกิด
ขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยปรุ้งแล้ว มีความชำรุดไปเป็น
ธรรมดา, สิ่งนั้นอย่าชำรุดไปเลย ดังนี้, ข้อนั้น ย่อมเป็น
ฐานะที่มีไม่ได้.

อานนท์! เพราะฉะนั้น ในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย
จงมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ;
จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็น
สรณะ.

อานนท์! ภิกษุ มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ
ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ, มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็น
สรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะนั้น เป็นอย่างไรเล่า?

อานนท์! ภิกษุในธรรมวินัยนี้

พิจารณาเห็นกายในกายเนื่อง ๆ อยู่

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายเนื่อง ๆ อยู่
พิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่อง ๆ อยู่
พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายเนื่อง ๆ อยู่
มีความเพียรเผากิเลส มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อม
มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกเสียได้.

อานนท์! ภิกษุอย่างนี้แล ชื่อว่ามีตนเป็นประทีป
มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ; มีธรรมเป็นประทีป
มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็คดี
ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอา
สิ่งอื่นเป็นสรณะ; มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอา
สิ่งอื่นเป็นสรณะ.

อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา, ภิกษุ
พวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุด แล.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วย การปลงอายุสังขาร

๑๑๘

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๒๖, ๑๒๗/๙๘, -บาลี อฎฺฐก. อ. ๒๓/๓๒๒, ๓๒๓/๑๖๗.

อานนท์! เหตุปัจจัยที่ทำให้ปรากฏการไหวแห่งแผ่นดินอันใหญ่หลวงมีอยู่ ๘ ประการ. ...

อานนท์! ในกาลใด ตถาคต มีสติ สัมปชัญญะ ปลงอายุสังขาร; ในกาลนั้น แผ่นดินย่อมหวั่นไหว ย่อมสั่นสะเทือน ย่อมสั่นสะท้าน. อานนท์! นี่เป็นเหตุที่ ๗ เป็นปัจจัยที่ ๗ แห่งการปรากฏการไหวของแผ่นดินอันใหญ่หลวง.

ทรงมุ่งหวังประโยชน์แก่สาวก

๑๑๙

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๓๗/๑๐๖.

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่ป่ามรวณ, เราจักไปยังภูฏาคารศาลา. อานนท์! เธอจงให้ภิกษุทุกรูป บรรดาอาศัยเมืองเวสาลี มาประชุมพร้อมกัน ที่อุปัฏฐานศาลาเถิด. (ครั้นภิกษุประชุมพร้อมกันแล้ว ได้ตรัสอภิญญาเทสิตธรรม ดังนี้) :

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมเหล่านี้ที่เราแสดงแล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง, ธรรมเหล่านั้น พวกเธอพึงเรียนเอาให้ดี พึงเสพให้ทั่ว พึงเจริญ ทำให้มาก โดยอาการที่พรหมจรรย์ (คือศาสนา) นี้ จักมั่นคง ตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน, ข้อนั้น จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์โลก, เพื่อประโยชน์ เพื่อความเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมเหล่านี้ที่เราแสดงแล้วด้วย ปัญญาอันยิ่ง ..., คือ สติปัฏฐานสี่ สัมมัปปธานสี่ อิทธิบาทสี่ อินทรีย์ห้า พละห้า โพชฃงค์เจ็ด อริยมรรคมีองค์แปด.

ภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้เราจักเตือนเธอทั้งหลาย : สังฆารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอจงถึง

พร้อมด้วยความไม่ประมาทเกิด, การปรินิพพานของตถาคต
จักมีในกาลไม่นานเลย, ตถาคตจักปรินิพพาน โดยกาลล่วง
ไปแห่งสามเดือนจากนี้.

สัตว์ทั้งปวง ทั้งที่เป็นคนหนุ่ม คนแก่, ทั้งที่เป็น
คนพาลและบัณฑิต, ทั้งที่มั่งมีและยากจน ล้วนแต่มีความ
ตายเป็นที่ไปถึง ในเบื้องหน้า. เปรียบเหมือนภษณะดิน
ที่ช่างหม้อปั้นแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งที่สุกแล้วและยัง
ดิบ ล้วนแต่มีการแตกทำลายเป็นที่สุด จันใด; ชีวิตแห่ง
สัตว์ทั้งหลาย ก็มีความตายเป็นเบื้องหน้า จันนั้น.

วัยของเรา แก่ห่อหมแล้ว ชีวิตของเราริบหรี่แล้ว,
เราจักละพวกเธอไป. สรรณะของตัวเองเราได้ทำไว้แล้ว.
ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มีศีล
เป็นอย่างดี มีความดำริอันตั้งไว้แล้วด้วยดี ตามรักษา
ซึ่งจิตของตนเถิด. ในธรรมวินัยนี้, ภิกษุใดเป็นผู้ไม่
ประมาทแล้ว จักละชาติสงสาร ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

หลักตัดสินธรรมวินัย ๔ ประการ

๑๒๐

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔-๖/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่าผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้น มีสงฆ์อยู่ พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ (หัวหน้) ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรมนี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูตเรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตถิกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอวาสชื่อโน้น มีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูตเรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตถิกา ข้าพเจ้าได้สดับ

เฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา” เธอทั้งหลายยังไม่ฟังขึ้นชมยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วฟังสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียงดูในวินัย ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลายฟังทั้งคำนั้นเสีย. ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ ฟังลงสันนิษฐานว่า “นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี”. เธอทั้งหลาย ฟังจําหาปเทศนี้ไว้.

เหตุแห่งความเจริญ ไม่เสื่อม

๑๒๑

- บาลี สุตตก. ย. ๒๓/๒๑/๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุทั้งหลาย จักหมั่นประชุมกัน
เนื่องนิตย์ ประชุมกันให้มากพอ อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็น
สิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุทั้งหลาย จักพร้อมเพรียงกัน
เข้าประชุม จักพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม จักพร้อมเพรียง
กันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่
ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่
ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมทาน
ศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด,
ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย
อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุทั้งหลาย จักสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ภิกษุพวกที่เป็นเถระ มีพรรษายุกาล บวชนาน
เป็นบิดาสงฆ์ เป็นผู้นำสงฆ์ และตนจักต้องเข้าใจตัวว่า ต้อง
เชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น อยู่เพียงใด, ความเจริญ ก็เป็น
สิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่ลุ่มอำนาจแก้ตัณหา ซึ่งเป็นตัวเหตุก่อให้เกิดภพใหม่ ที่เกิดขึ้นแล้ว อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักมีใจจดจ่อใน เสนาสนะป่า อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลาย หวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักเข้าไปตั้งสติ ไว้อย่างมั่นเหมาะว่า “ทำโณหนอ ขอเพื่อนผู้ประพฤติ พรหมจรรย์ด้วยกัน ซึ่งมีศีลเป็นที่รักยังไม่มา ขอให้มา, ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุขเถิด” ดังนี้ อยู่เพียงใด, ความเจริญ ก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เจ็ดประการเหล่านี้ ยังคงดำรงอยู่ได้ในภิกษุทั้งหลาย และ พวกเธอก็ยังเห็นพึ่งต้องกัน ในธรรมเจ็ดประการเหล่านี้ อยู่เพียงใด, ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

อย่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย

๑๒๒

- ปาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

อานนท์! ก็กัลยาณวัตรอันเราตั้งไว้ในกาลนี้ ย่อมเป็นไป เพื่อความเปื้อน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อยิ่ง เพื่ารู้พร้อม เพื่อบริพพาน.

อานนท์! กัลยาณวัตรนี้ เป็นอย่างไรเล่า นี่คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ กล่าวคือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

อานนท์! เกี่ยวกับกัลยาณวัตรนั้น เราขอกล่าวกะเธอ โดยประการที่เธอทั้งหลาย จะพากันประพฤติดตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้ : เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษพวกสุดท้ายของเราเลย.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้มีในยุคนั้นแห่งบุรุษใด; บุรุษนั้นชื่อว่าบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย.

อานนท์! เกี่ยวกับกัลยาณวัตรนั้น เราขอกล่าว (ย้ำ) กับเธอ โดยประการที่เธอทั้งหลายจะพากันประพฤติดตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้ : เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษพวกสุดท้ายของเราเลย.

เสวยสุกรมัททวะ

๑๒๓

- บาลี มหา. ที่. ๑๐/๑๔๗/๑๑๗.

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่เมืองปาวา, (ที่นี่ ประทับที่
สวนมะม่วงของนายจุนท์ กัมมารบุตร. ทรงแสดงธรรมแก่นายจุนท์
และเสด็จไปรับภัตตาหารที่บ้านในวันรุ่งขึ้น).

จุนทะ! สุกรมัททวะที่จัดไว้ จงนำมาเลี้ยงเรา,
ขาทนียะ โภชนียะอย่างอื่น ที่ตกแต่งไว้ จงนำไปเลี้ยงภิกษุสงฆ์.
จุนทะ! สุกรมัททวะที่เหลือนี้ ท่านจงพึงเสียในบ่อ เราไม่
มองเห็นใครในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์
ที่บริโภคแล้ว จักให้ย่อยได้, นอกจากตถาคต, (ต่อจากนี้ก็
ประจวบ ด้วยโรคปักษันทิกาพารอย่างกล้า จวนสิ้นพระชนมายุ).

ผลแห่งการถวายบิณฑบาต

ที่มีผลยิ่งยวดกว่าบิณฑบาตอื่น ๆ

๑๒๔

-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๔๗/๑๑๗.

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปเมืองกุสินารา, (แล้วเสด็จ
ทั้งที่ยังประจวร, ในกลางทาง ทรงแฉะน้ำ ณ ริมไม้แห่งหนึ่ง), อานนท์!
เธอจงปูผ้าสังฆาฏิที่พับเป็นสี่ชั้น ให้เราเถิด เราล้าบากกายนัก,
จักนั่งพัก, อานนท์! เธอจงนำน้ำดื่มมาให้เรา, เราระหายนัก.
(พระอานนท์ทูลผัดว่า เกวียนห้ำร้อยเพ็ญจะผ่านไป น้ำขุ่นหมด, ขอให้
ทรงทนไปหาน้ำที่แม่น้ำกุณฑลที่ข้างหน้า จนตรัสซ้ำถึง ๒ ครั้ง พระอานนท์
จึงไปตักน้ำ แต่น้ำมิได้ขุ่นเลย, กลับมาแล้วทูลความอัศจรรย์ขึ้นนี้.
ต่อจากนี้ ทรงพบและสนทนาเรื่องสมาธิอย่างยิ่ง กับปุกกุสะ มัลลบุตร.
ในที่สุด เขารับถือสละแล้วถวายผ้าเนื้อดีสองผืน).

ปุกกุสะ! ถ้าอย่างนั้น เธอจงคลุมให้เราผืนหนึ่ง,
อีกผืนหนึ่ง ให้อานนท์เถิด.

(แต่เมื่อปุกกุสะทำดังนั้นหลีกไปแล้ว พระอานนท์น้อมเข้าไปสู่พระกาย
พระผู้มีพระภาคทั้งสองผืน เห็นพระฉวีผ่องใสยิ่งนัก ก็ทูลถาม).

อานนท์! เป็นอย่างนั้น, กายของตถาคต
ย่อมมีฉวีผ่องใสในกาลสองครั้ง คือ ในราตรีที่ตรัสรู้
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ, และราตรีที่ตถาคตปรินิพพาน

ด้วยอนุपाติเสสนิพพานธาตุ. อานนท์! การปรินิพพานของตลาดคัจฉามีในระหว่างต้นสาละคู่ ในสวนสาละอันเป็นที่แวะพักกลางทาง ของพวกมัลลกะศัตรีย์ ใกล้เมืองกุสินารา ในตอนปัจฉิมยามแห่งคืนนี้.

มาเถิด, อานนท์! เราจักไปยังแม่น้ำกุกุณที่ด้วยกัน.

(ทรงสงในแม่น้ำแล้ว เสด็จเข้าสวนอัมพวัน ประทับนอน สิ้นเสຍา เพื่อพักผ่อนบนสังฆาฏิพับเป็นสี่ชั้น ปูถวายโดยพระจุนทะ, และตรัสปรารภถึงนายจุนท์).

อานนท์! คงมีใครทำความเดือดร้อนให้แก่จุนทะ กัมมารบุตรโดยกล่าวว่า “จุนทะ! การที่ท่านถวายบิณฑบาตเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งหาได้โดยยากนั้น ไม่เป็นลาภเสียแล้ว” ดังนี้. อานนท์! เธอพึงกำจัดความเดือดร้อนนั้นเสีย โดยกล่าวว่า “จุนทะ! การถวายบิณฑบาตครั้งสุดท้ายของท่านเป็นความดีแล้ว เป็นลาภของท่านแล้ว, เราได้ฟังมาแล้วเฉพาะพระพักตร์ว่า บิณฑบาตทั้งสอง มีผลเสมอกัน มีผลยิ่งยวดกว่าบิณฑบาตอื่นๆ คือ บิณฑบาตที่พระตลาดคัจฉาเสวยแล้วตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อย่างหนึ่ง และที่เสวยแล้วเสด็จปรินิพพาน ด้วยอนุपाติเสสนิพพานธาตุ

อย่างหนึ่ง. กุศลกรรมที่นายจุนทะสร้างสมแล้ว ย่อมเป็นไป
เพื่อ อายุ วรรณะ สุขะ ยศ สวรรค์ และความเป็นใหญ่.”
อานนท์ ! เธอพึงกำจัดความเดือดร้อนของนายจุนทะ
กัมมารบุตรด้วยการกล่าวอย่างนี้แล.

(จากนั้นทรงเปล่งพระอุทานว่า)

บุญ ย่อมเจริญ งอกงาม แก่ทายกผู้ให้อยู่ๆ, เวร
ย่อมไม่สืบท่อ แก่บุคคลผู้ระงับเวรเสียได้, คนฉลาดเท่านั้น,
ละบาปเสียได้แล้วก็นิพพาน เพราะความสิ้นไปแห่ง ราคะ
โทสะ และโมหะ.

การปรินิพพานหรือ

การประทับสืหเสຍยาครั้งสุดท้าย

๑๒๕

.-บาลี มห. ที. ๑๐/๑๕๗/๑๒๘.

อานนท์! มาเถิด, เราจักไปสู่ฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำ
หิรัญญวดี, ไปยังสวนป่าสาละเป็นที่แหว่พักของมัลลกะศัตรีย์
ใกล้เมืองกุสินารา. (ครั้นถึงที่นั่นแล้ว ตรัสสั่งให้ตั้งเตียงปรินิพพาน).

อานนท์! เธอจงจัดตั้งเตียงน้อย ระหว่างต้นสาละคู่
มีศีรษะทางทิศเหนือ เราลำบากกายนัก, จักนอน. (ประทับ
สืหเสຍยาแล้ว มีอัครรรย ดอกสาละผลิผิติดฤดูกาลโปรยลงบนพระสรีระ,
ดอกมณฑารพ จุณม์ไม้จันทน์, ดนตรีล้วนแต่ของทิพย์ ได้ตกลงและ
บรรเลงขึ้น; เพื่อบูชาพระตถาคตเจ้า).

อานนท์! การบูชาเหล่านี้ หาชื่อว่า ตถาคตเป็นผู้ที่
ได้รับสักการะ เคารพ นับถือบูชาแล้วไม่. อานนท์! ภิกษุ
ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาใด ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม
ปฏิบัติชอบยิ่ง, ปฏิบัติตามธรรมอยู่; ผู้นั้นชื่อว่าย่อมสักการะ
เคารพ นับถือ บูชาตถาคต ด้วยการบูชาอันสูงสุด. อานนท์!
เพราะฉะนั้นเธอพึงกำหนดใจว่า ‘เราจักประพฤติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมอยู่’ ดังนี้.
(ต่อจากนี้ ทรงขับท่านพระอุปัชฌายะ ที่เข้ามาอยู่งานพัด, พระอานนท์
ทูลถามถึงเหตุที่ขับ, ตรัสตอบดังต่อไปนี้) :

อานนท์! พวกเทวดาในโลกธาตุทั้งสิบโดยมาก มาประชุมกันแล้วเพื่อเห็นตถาคต. อานนท์! สวนป่าสาละ ที่เวะพักของมัลลกะศัตรีแห่งเมือง กุสินารา ๑๒ โยชน์โดยรอบ มิได้มีที่ว่างแม้เท่าปลายขนทราย ที่เทวดามีศักดิ์มิได้ตั้งอยู่. เทวดาทั้งหลาย ย่อมยกโทษว่า ‘เราทั้งหลายมาแต่ไกลเพื่อเห็นพระตถาคต, ต่อนานนักพระตถาคตจึงจะเกิดขึ้นในโลก ลักราวหนึ่ง และการปรินิพพานของพระตถาคต ก็จักมีในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้ ก็พระภิกษุผู้มีศักดิ์ใหญ่รูปนี้ มายืนเสียตรงพระพักตร์ บังอยู่, เราทั้งหลาย ไม่ได้เห็นพระตถาคตในกาลสุดท้าย’ ดังนี้. (ต่อจากนี้ พระอานนท์ทูลถามถึงความรู้สึกภายในใจของพวกเทวดา ได้ตรัสดังต่อไปนี้)

อานนท์! มีพวกเทวดา ผู้มีความสำคัญในอากาศ ว่าเป็นแผ่นดิน, และพวกที่มีความสำคัญในแผ่นดิน ว่าเป็นแผ่นดิน พวกกันสยายผม ร้องให้ คร่ำครวญ กอดแขนร้องให้ คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา ตูจว่ามีเท้าถูกตัด ขาดออก, รำพันอยู่ว่า ‘พระผู้มีพระภาคจักปรินิพพาน เสียเร็วนัก, พระสุดจักปรินิพพานเสียเร็วนัก, พระผู้เป็นดวงจักษุในโลก จักดับหายไปเสียเร็วนัก’, ดังนี้. ส่วนเทวดาเหล่าใด ปราศจากราคะแล้ว, เทวดาทั้งหลาย เหล่านั้น มีสติ สัมปชัญญะ อटकัณ

ด้วยรู้สึกว่า ‘สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง, ข้อที่จะให้ได้ตามใจหวัง ในเรื่องนี้นั้น สัตว์จักได้มาแต่ที่ไหนเล่า’ ดังนี้. (ต่อจากนี้ พระอานนทืทุลถึง เมื่อไม่มีพระองค์แล้วสาวกก็ได้พบปะกันเหมือน ดังบัดนี้, ทรงแสดงสถานที่สี่แห่ง คือ ที่ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงธรรมจักร, และนิพพาน ว่าเป็นที่ควรเห็นและพบปะกันของพุทธบริษัท ดังที่ปรากฏอยู่ในช่วงท้าย. ต่อจากนั้น ตรัสเรื่อง การปฏิบัติในสตรี คือ การไม่พบปะด้วย, ถ้าต้องพบปะก็ไม่พูด, ถ้าต้องพูดพึงมีสติ, ต่อจากนั้น พระอานนทได้ ทุลถามถึงการจัดพระศพ).

อานนท! พวกเธออย่าชวนชวายน เพื่อจัดการบูชา สรีระของตถาคตเลย, จงสืบต่อ จงพยายาม ในประโยชน์ ของตน (คือการตั้งหน้าปฏิบัติ) เกิด, จงอย่าประมาท จงมีความเพียร กำหนดอยู่ในประโยชน์ของตนเกิด. อานนท! กษัตริย์, พราหมณ์, หรือคหบดี ผู้เลื่อมใสอย่างยิ่ง ในตถาคต ก็มีอยู่, เขาเหล่านั้น จักจัดการบูชาสรีระของตถาคต.

“ข้าแต่พระองค์! เขาเหล่านั้น พึงจัดการอย่างไร”

อานนท! เขาพึงจัดเหมือนที่จัดในสรีระของ พระเจ้าจักรพรรดิ : เขาพันสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิด้วย ผ้าไหม แล้วขับสำลี แล้วพันด้วยผ้าไหมโดยอุบายนี้ ๕๐๐ คู่ แล้วเชิญลงในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางเหล็กอีก

ร่างหนึ่ง กระทำจิตกาธานด้วยของหอมทุกอย่างแล้ว จึงถวาย
 พระเพลิง, กระทำสถูป (ที่ระลึก) สำหรับพระมหากัจจกรพรรดิ
 ไว้ ณ หนทางสี่แยก. อานนท์! ชนเหล่านั้นพึงปฏิบัติ
 ในสรีระของตถาคต เช่นเดียวกับที่ชนทั้งหลายปฏิบัติใน
 สรีระของพระมหากัจจกรพรรดิ นั้นแล, ชนเหล่าใดวางพวงมาลัย
 หรือของหอม หรือจตุรนต์หอม ณ ที่นั่นก็ดี หรืออภิวาท, หรือ
 ทำความเลื่อมใส อยู่ในจิตก็ดี, ชื่อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์
 เพื่อความสุขแก่เขาสืบกาลนาน. (ต่อจากนั้นตรัสเรื่องเกี่ยวกับ
 บุคคลควรแก่การก่อสถูป ๔ จำพวก คือ พระตถาคต, พระปัจเจกพุทธะ,
 พระสาวก, พระเจ้าจักรพรรดิ, พระอานนท์เลี้ยงไปยืนเหนี่ยวไม้เท้ากบิลีสะ
 ร้องให้อยู่, ตรัสให้ไปเรียกตัวมา ตรัสสรรเสริญว่าเป็นยอดของอุปัฏฐาก
 ผู้หนึ่ง ในบรรดายอดอุปัฏฐากของพระพุทธเจ้าทั้งปวง. และสรรเสริญ
 การรอบรู้ในหน้าที่นี้ และการกล่าววาจาเป็นที่ชอบใจแก่ผู้เข้าไปคบหา,
 ต่อจากนั้น พระอานนท์ทูลขอให้เสด็จไปปรินิพพานเมืองอื่น เพราะเมืองนี้
 เป็นเมืองกึ่ง เมืองดอน).

อานนท์! เธออย่ากล่าวว่า เมืองน้อย เมืองดอน
 กึ่งเมือง ดังนี้เลย ครั้งก่อนโน้น ราชานามว่ามหาสุทนต์
 เป็นพระเจ้าจักรพรรดิธรรมราชา มีอาณาเขตกระทั่ง
 มหาสมุทรทั้งสี่ ชนะสงคราม มีชนบทมั่งคั่ง ประกอบด้วย
 รัตนะ ๗ ชนิด. อานนท์! เมืองกุสินารานี้แล เป็นราชธานี

ของพระเจ้ามหาสุทนต์ (ในครั้งนั้น) ชื่อว่ากุสาวดี ยาวทาง
บุรพทิศ และปัจฉิมทิศ ๑๒ โยชน์ กว้างทางอุตตรทิศ และ
ทักษิณทิศ ๗ โยชน์ เคลื่อนกล่นด้วยหม่มมนุษย์ ...

อานนท์! เธอจงเข้าไปในเมืองกุสินารา จงบอก
แก่มัลลกะษัตริย์ทั้งหลาย แห่งเมืองกุสินาราว่า ‘กษัตริย์
ผู้ว่าเสฏฐโคตรทั้งหลาย! ในยามสุดท้ายแห่งราตรีวันนี้
การปรินิพพานของพระตถาคตเจ้าจักมี. เชิญท่านทั้งหลาย
รีบไป, ขออย่าต้องเดือดร้อนในภายหลังว่า การปรินิพพานของ
พระตถาคตเจ้า ได้มีแล้วในคามเขตของพวกเรา แต่พวกเรา
มิได้เห็นพระตถาคตเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย’. (พระอานนท์ผู้เดียว
เข้าไปแจ้งแก่มัลลกะษัตริย์, มัลลกะษัตริย์ คร่ำครวญโดยนัยเดียวกับพวก
เทวดาที่กล่าวมาแล้ว พวกเขานออกมาเฝ้าพระองค์. พระอานนท์จัดให้เฝ้า
โดยขานชื่อถวายทีละพวก เสร็จก่อนปฐมยาม. ต่อจากนี้สุภัททปริพพาชก
มีโอกาสดำเฝ้า ทูลถามความผิดหรือถูกของลัทธิอื่นๆ. ตรัสห้ามเสีย
แล้วตรัสถึงเรื่องสมณะที่แท้จริง มีเฉพาะในศาสนาที่มีอริยมรรคประกอบ
ด้วยองค์แปด, ไม่มีในศาสนาที่ไม่มีอริยมรรคมีองค์แปด).

สุภัททะ! เราเมื่อมีวัย ๒๙ ปี บวชแล้วแสวงหาอยู่
ว่าอะไรเป็นกุศลๆ, นับแต่บวชแล้วได้ ๕๑ ปี ความเป็นไป
แห่งธรรมประเทศเครื่องตรัสรู้ มิได้มีภายนอกจากธรรม-
วินัยนี้, แม้สมณะ (สมณะที่ ๑ คือ โสดาบัน) ก็มิได้มี.

ภายนอกจากธรรมวินัยนี้ แม้สมณะที่ ๒, ที่ ๓, ที่ ๔, ก็มีได้มี. วาตะเครื่องสอนของผู้อื่น ว้างจากสมณะของพวกอื่น, สุกัททะ! ก็ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้พึงอยู่โดยชอบเถิด โลกก็จะไม่ว่างเปล่าจากพระอรหันต์ทั้งหลาย. (ต่อจากนี้ สุกัททะทูลสรรเสริญ เทศนา ขอบรรพชาอุปสมบท ได้รับยกเว้นไม่ต้องอยู่ตติยปริวาสก่อนอุปสมบท, ต่อมาไม่นานได้บรรลุอรหัตตผล. (เธอเป็นสาวกองค์สุดท้ายในบรรดาสาวกที่ทันเห็นพระพุทธองค์), ต่อจากนี้ ได้ตรัสพระโอวาทที่สำคัญๆ ต่าง ๆ อีก ๔-๕ เรื่อง).

อานนท์! ความคิดอาจะมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของพวกเรา มีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดดังนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! เวลานี้ พวกภิกษุทั่วไป เรียกกันด้วยคำว่า อาวุโส แก่กันและกัน (ทั้งแก่ทั้งอ่อน); โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว ไม่ควรเรียกร้องกันดังนั้น : ผู้แก่กว่า จงเรียกผู้อ่อนโดยชื่อ หรือโดยชื่อสกุล หรือโดยคำว่า อาวุโส, ผู้อ่อนกว่า จงร้องเรียกผู้แก่กว่า ว่า ภันเต หรือ อาัยสฺมา. อานนท์!

โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์จึงเลิกถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้, ถ้าต้องการ.

อานนท์! โดยกาลที่เราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์จึงลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุฉันนะ, คือ ภิกษุฉันนะจะกล่าวอะไรได้ตามพอใจ, ภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนเธอ. (ต่อจากนี้ตรัสประทานโอกาสครั้งสุดท้ายให้ผู้นั้นกล่าวออกมาได้ ถ้าใครยังสงสัยรังเกียจอันใดบ้าง ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์).

ภิกษุทั้งหลาย! ก็ถ้ามีภิกษุแม้รูปหนึ่ง มีความเคลือบแคลง เห็นแย้งในพระพุทฺธ, พระธรรม, พระสงฆ์, ในมรรค ในข้อปฏิบัติก็ดี จงถามเสีย. อย่าเป็นผู้เดือดร้อนในภายหลังว่า ‘เราอยู่เฉพาะหน้า พระศาสดาแล้ว ไม่กล้าถามในที่เฉพาะหน้า’ ดังนี้. (ไม่มีภิกษุรูปใดทูลถาม ตลอดเวลาที่ทรงเตือนซ้ำจนครบสามครั้ง, ในที่สุดตรัสว่า ถ้าไม่กล้าถามเอง ให้อ่านเพื่อนถามแทน, ก็ไม่มีใครทูลถาม. พระอานนท์ทูลสรรเสริญความที่ภิกษุสงฆ์แม้แต่รูปหนึ่ง ก็ไม่มีใครเคลือบแคลงในพระศาสดา หรือธรรมวินัยของตน, ตรัสว่า) :

อานนท์! เธอกล่าวด้วยความเลื่อมใสและหยิ่งถึง. ที่จริงในเรื่องนี้ ความรู้สึกของตถาคตก็มีแล้วว่า ความเคลือบแคลง เห็นแย้ง ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์

ในมรรค ในข้อปฏิบัติ ของภิกษุแม้รูปเดียว ในภิกษุสงฆ์นี้
ไม่มีเลย, อานนท์! เพราะว่าในบรรดาภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านี้
รูปใด ที่ต่ำที่สุดกว่าเขาทั้งปวง รูปนั้น ก็ยังเป็นโสดาบัน มีอัน
ไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เทียบต่อนิพพาน มีการตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า,
(ในที่สุด ได้ทรงเตือนเป็นครั้งสุดท้ายว่า) :

ภิกษุทั้งหลาย! บัดนี้ เราจักเตือนพวกเธอทั้งหลายว่า
'สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา. พวกเธอ
ทั้งหลาย จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด' ดังนี้.
นี้เป็นวาจาครั้งสุดท้ายของตถาคต.

แผ่นดินไหว เนื่องด้วยการปรินิพพาน | ๑๒๖

- บาลี มหา. ที่. ๑๐/๑๒๖, ๑๒๗/๙๘.

อานนท์! ในกาลใด ตถาคตปรินิพพาน ด้วย
อนุปาติเสสนิพพานธาตุ; ในกาลนั้น ปลวีย่อมไหว ย่อมสั่น
ย่อมสะเทือน. อานนท์! นี่เป็นเหตุที่แปด เป็นปัจจัย
ที่แปด แห่งการปรากฏของแผ่นดินไหวอันใหญ่.

การปรินิพพานของพระองค์ คือความทุกข์ร้อนของมหาชน

๑๒๗

-บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๗/๑๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย! การทำกาลกิริยาของบุคคลเอกละ
ย่อมเป็นความทุกข์ร้อนของมหาชนเป็นอันมาก. การทำ
กาลกิริยาของบุคคลเอกละคนใดเล่า? คือการทำกาลกิริยาของ
พระตถาคต ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง.

ภิกษุทั้งหลาย! การทำกาลกิริยาของบุคคลเอกละ
ย่อมเป็นความทุกข์ร้อนของมหาชนเป็นอันมาก.

หลังปรินิพพาน เทวดาและมนุษย์ จะไม่เห็นตถาคตอีก

๑๒๘

-บาลี ส. ที. ๗/๕๗/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! กายของตถาคตนี้ มีต้นหาอันเป็นเครื่องนำไปหาพบ ถูกตถาคตถอนขึ้นเสียได้แล้ว, ดำรงอยู่. กายนี้ยังดำรงอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ยังคงได้เห็นตถาคตนั้น อยู่เพียงนั้น เพราะการทำลายแห่งกาย, หลังจากการควบคุมกันอยู่ได้ของชีวิต เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่เห็นตถาคตนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อชั่วพวงมะม่วงขาดแล้ว มะม่วงทั้งหลายเหล่าใดที่เนื่องชั่วเดียวกัน มะม่วงเหล่านั้นทั้งหมดย่อมเป็นของตกตามไปด้วยกันนี้ฉันใด, ภิกษุทั้งหลาย! กายของตถาคตก็ฉันนั้น กายของตถาคตมีต้นหาเครื่องนำไปหาพบ ถูกตถาคตถอนขึ้นเสียได้แล้ว, ดำรงอยู่. กายนี้ดำรงอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ยังคงเห็นตถาคตอยู่ชั่วเวลาเท่านั้น. เพราะการทำลายแห่งกาย, หลังจากการควบคุมกันอยู่ได้ของชีวิต เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่เห็นตถาคตเลย.

สังเขปนียสถานภายหลัง พุทธปรินิพพาน

๑๒๙

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๖๗/๑๓๑.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! แต่ก่อนนี้ ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาในทิศต่าง ๆ แล้วย่อมมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้มีโอกาสเห็นภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้น ได้มีโอกาสเข้าพบปะภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้น. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าล่วงลับไปแล้ว พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ย่อมหมดโอกาสที่จะได้เห็น หรือได้เข้าพบปะภิกษุทั้งหลายผู้น่าเจริญใจเหล่านั้นอีกต่อไป”

อานนท์ ! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวช แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีอยู่ ๔ ตำบล. ๔ ตำบลอะไรเล่า ?

(๑) สถานที่ ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวช แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าตถาคตประสูติ แล้ว ณ ที่นี้.

(๒) สถานที่ ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวช แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้.

(๓) สถานที่ ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวช แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าตถาคตได้ประกาศอนุตตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้.

(๔) สถานที่ ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวช แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุแล้ว ณ ที่นี้.

อานนท์! สถานที่ ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มี ๔ ตำบลเหล่านี้แล.

อานนท์! ภิกษุทั้งหลาย หรือภิกษุณีทั้งหลาย หรืออุบาสกทั้งหลาย หรืออุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีศรัทธาจักพากันมาสู่สถานที่ ๔ ตำบลเหล่านี้ โดยหมายใจว่าตถาคตได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, ตถาคตได้ประกาศอนุตตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, ตถาคตได้ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้บ้าง ดังนี้.

อานนท์! ชนเหล่าใด เทียวไปตามเจดีย์สถาน จักมีจิตเลื่อมใส ทำกาลแล้ว ชนเหล่านั้น จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ภายหลังแต่การตาย เพราะการทำลายแห่งกาย ดังนี้.

สถานที่ที่ควรจะระลึกตลอดชีวิต

๑๓๐

-บาลี ดิ.ก. อ. ๒๐/๑๓๔/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! สถานที่ ๓ แห่ง เป็นที่ระลึกตลอดชีวิตของพระราชา ผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเชกแล้ว. ๓ แห่ง ที่ไหนบ้างเล่า ? ๓ แห่ง คือ :-

พระราชา ผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเชก ประสูติ ณ ตำบลใด ตำบลนี้เป็นที่ระลึกตลอดชีวิตของพระราชา พระองค์นั้น เป็นแห่งที่หนึ่ง, พระราชา ได้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเชกแล้ว ณ ตำบลใด ตำบลนี้เป็นที่ระลึกตลอดชีวิตของพระราชา พระองค์นั้น เป็นแห่งที่สอง, พระราชาผู้เป็นกษัตริย์มูรธาภิเชก ทรงผจญสงครามได้ชัยชนะแล้ว เข้ายึดครองสนามรบ นั้นไว้ได้ ณ ตำบลใด ตำบลนี้เป็นที่ระลึกตลอดชีวิตของพระราชาพระองค์นั้น เป็นแห่งที่สาม.

ภิกษุทั้งหลาย ! ฉันทใดกัฉนนัน : สถานที่สามแห่ง เป็นที่ระลึกตลอดชีวิตของภิกษุเหมือนกัน. สามแห่ง ที่ไหนบ้างเล่า ? สามแห่งคือ :-

ภิกษุ ปลงผมและหนวด ครองผ้าข้อมน้ำผาด ออกบวชจากเรือน เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือน ณ สถานที่ใด สถานที่นี้เป็นที่ควรระลึกตลอดชีวิตของภิกษุนั้น เป็นแห่งที่หนึ่ง.

ภิกษุ ย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงว่า ทุกข์เป็นเช่นนี้ๆ, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นเช่นนี้ๆ, ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เป็นเช่นนี้ๆ, และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์เป็นเช่นนี้ๆ ณ สถานที่ใด สถานที่นี้ก็เป็นควรระลึกตลอดชีวิตของภิกษุนั้น เป็นแห่งที่สอง.

ภิกษุ กระทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทิฏฐธรรม เข้าถึงแล้วแลอยู่ ณ สถานที่ใด สถานที่นี้ก็เป็นควรระลึกตลอดชีวิตของภิกษุนั้น เป็นแห่งที่สาม.

ภิกษุทั้งหลาย! สถานที่สามแห่งเหล่านี้ เป็นที่ควรระลึกตลอดชีวิตของภิกษุแล.

**ลักษณะพิเศษของ
ตถาคต**

ทรงมีตถาคตพละสิบอย่าง

๑๓๑

-บาลี ม. ม. ๑๒/๑๔๐/๑๖๖, -บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๓/๖๕.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเป็นผู้ประกอบด้วยพละ ๑๐ อย่าง และประกอบด้วยเวสาร์ชชญาณ ๔ อย่าง จึงปฏิญญาตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร ในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.

สารีบุตร! เหล่านี้เป็นตถาคตพละ ๑๐ อย่าง ของตถาคต ที่ตถาคตประกอบพร้อมแล้ว ปฏิญญาตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร ในท่ามกลางบริษัททั้งหลายได้, สิบอย่างคือ :-

(๑) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งสิ่งเป็นฐานะ (คือมีได้เป็นได้) โดยความเป็นสิ่งมีฐานะ, ซึ่งสิ่งไม่เป็นฐานะ (คือไม่มีได้ไม่เป็นได้) โดยความเป็นสิ่งใช้ฐานะ : นี่เป็นตถาคตพละของตถาคต.

(๒) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งวิบาก (คือผล) ของการทำความที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน ได้ทั้งโดยฐานะและโดยเหตุ : นี่ก็เป็นตถาคตพละของตถาคต.

(๓) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งปฏิบัติเครื่องทำ ผู้ปฏิบัติให้ไปสู่ภูมิทั้งปวงได้ : นี่ก็เป็นตถาคตผลของ ตถาคต.

(๔) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งโลกนี้อันประกอบ ด้วยธาตุมิใช่ออย่างเดียว ด้วยธาตุต่าง ๆ กัน : นี่ก็เป็นตถาคต ผลของตถาคต.

(๕) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งอธิมุตติ (คือฉันทะและ อหิงสกะ) อันต่าง ๆ กัน ของสัตว์ทั้งหลาย : นี่ก็เป็นตถาคตผล ของตถาคต.

(๖) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่น : นี่ก็เป็น ตถาคตผลของตถาคต.

(๗) ตถาคต ย่อมรู้ตามเป็นจริง ซึ่งความเศร้าหมอง ความฟ่องแผ้ว ความออก แห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ ทั้งหลาย : นี่ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

(๘) ตถาคต ย่อมระลึกได้ ซึ่งชั้นธัมมอันตนเคยอยู่ อาศัยในภพก่อน มีชนิดต่าง ๆ กัน คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง^๑ ... : นี่ก็เป็นตถาคตผลของตถาคต.

๑. ตราวละเอียดเพิ่มเติมได้ในหน้า ๑๗๕ ว่าด้วยวิชาชาที่หนึ่ง.

(๙) ตถาคต ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายด้วยทิพยจักขุอัน
หมดจด ก้าวล่วงจักขุมนุษย์ : เห็นสัตว์ทั้งหลายผู้เคลื่อนอยู่
บังเกิดอยู่^๑ ... : นี่ก็เป็นตถาคตพละของตถาคต.

(๑๐) ตถาคต ย่อมทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันไม่มีอาสวะ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้^๒ ... :
นี่ก็เป็นตถาคตพละของตถาคต.

สารีบุตร ! เหล่านี้แล เป็นตถาคตพละสิบอย่าง
ของตถาคต ที่ตถาคตประกอบแล้ว ย่อมปฎิญาณตำแหน่ง
จอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร ให้เป็นไปใน
ท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.

๑. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในหน้า ๑๗๖ ว่าด้วยวิชาที่สอง.

๒. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในหน้า ๑๗๗ ว่าด้วยวิชาที่สาม.

ทรงทราบความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ของสัตว์

๑๓๒

-บาลี ม. ม. ๑๓/๑๘๗/๑๘๑.

อุทายิ! บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ มีอยู่ในโลก.
สี่จำพวกเหล่าไหนเล่า? สี่จำพวก คือ :-

อุทายิ! บุคคลบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละ
เพื่อสลัดคืนซึ่งอุปธิ ความดำริอันชานไป (สรสฺสกฺกปา) ซึ่ง
ประกอบด้วยอุปธิ กลุ่มรวมเขาอยู่; เขาทนมีความดำริอันชาน
ไปเหล่านั้น ไม่ละเสีย ไม่บรรเทาเสีย ไม่กระทำให้สิ้นสุดเสีย
ไม่กระทำให้ถึงซึ่งความไม่มี; อุทายิ! เราย่อมกล่าวบุคคล
นี้แล้ว เป็นผู้ประกอบอยู่ด้วยกิเลส (สยฺยุตฺโต) หาใช่เป็น
ผู้ปราศจากกิเลส (วิสยฺยุตฺโต) ไม่. เพราะเหตุไรเราจึงกล่าว
อย่างนั้น? อุทายิ! เพราะเหตุว่า เรารู้ความยิ่งหย่อนแห่ง
อินทรีย์ (ที่มีอยู่) ในบุคคลนี้.

อุทายิ! แต่ว่าบุคคลบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
เพื่อละ เพื่อสลัดคืนซึ่งอุปธิ ความดำริอันชานไป ซึ่งประกอบ
ด้วยอุปธิกลุ่มรวมเขาอยู่; เขาไม่ทนมีความดำริอันชานไป
เหล่านั้น เขาละอยู่ บรรเทาอยู่ กระทำให้สิ้นสุดอยู่ กระทำ

ให้ถึงซึ่งความไม่มีอยู่; อุทายิ! เราย่อมกล่าวบุคคลแม่นี้ว่า
ยังเป็นผู้ประกอบอยู่ด้วยกิเลส หาใช่เป็นผู้ปราศจากกิเลสไม่
อยู่นั่นเอง. เพราะเหตุไรเราจึงกล่าวอย่างนั้น? อุทายิ!
เพราะเหตุว่า เรารู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทริย์ (ที่มีอยู่) ใน
บุคคลนี้.

อุทายิ! แต่ว่าบุคคลบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
เพื่อละ เพื่อสลัดคืนซึ่งอุปธิ; เพราะการหลงลืมแห่งสติ
ในกาลบางคราว ความดำริอันชานไป ซึ่งประกอบด้วยอุปธิ
ก็กลุ้มรุมเขาอยู่; อุทายิ! (ระยะเวลาที่) สติ (จะกลับ) เกิดขึ้น
ก็ยิ่งช้า (กว่าระยะเวลาที่) เขาทำให้ความดำรินั้นละไป บรรเทาไป
สิ้นสุดไป ถึงความไม่มีไปอย่างฉับพลัน, ไปเสียอีก.

อุทายิ! เปรียบเหมือนบุรุษหยदन้ำสองสามหยด
ลงไปในกระทะเหล็กที่ร้อนเปรี้ยงอยู่ทั้งวัน; (ระยะเวลาที่) น้ำหยด
ลงไปยังช้า (กว่าระยะเวลาที่) น้ำนั้นถึงซึ่งความเหือดแห้งหายไป
อย่างฉับพลัน, ฉับไฉ; อุทายิ! ข้อนี้ก็ฉับนั้นเหมือนกัน
กล่าวคือ บุคคลบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อละ เพื่อ
สลัดคืนซึ่งอุปธิ; เพราะการหลงลืมแห่งสติในกาลบางคราว
ความดำริอันชานไป ซึ่งประกอบด้วยอุปธิ ก็กลุ้มรุมเขาอยู่;
อุทายิ! (ระยะเวลาที่) สติ (จะกลับ) เกิดขึ้นก็ยิ่งช้า (กว่าระยะ

เวลาที่) เขาทำให้ความดำรินนั้นละไป บรรเทาไป สิ้นสุดไป ถึงความไม่มี ไปอย่างจับพลัน, ไปเสียอีก; อุทัย! เราย่อมกล่าวบุคคลแม้นี้ว่า ยังเป็นผู้ประกอบอยู่ด้วยกิเลส หาใช่เป็นผู้ปราศจากกิเลสไม่ อย่างนั้นเอง. เพราะเหตุไรเราจึงกล่าวอย่างนั้น? อุทัย! เพราะเหตุว่า เรารู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทรีย์ (ที่มีอยู่) ในบุคคลนี้.

อุทัย! ก็แต่ว่า บุคคลบางคนในกรณีนี้ รู้แจ้งว่า “อุปธิเป็นมูลแห่งทุกข์” ดังนี้แล้ว เป็นผู้ปราศจากอุปธิหลุดพ้นแล้วเพราะความสิ้นแห่งอุปธิ; อุทัย! เราย่อมกล่าวบุคคลนี้แล ว่าเป็นผู้ปราศจากกิเลส หาใช่เป็นผู้ประกอบอยู่ด้วยกิเลสไม่. เพราะเหตุไรเราจึงกล่าวอย่างนั้น อุทัย! เพราะเหตุว่า เรารู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทรีย์ (ที่มีอยู่) ในบุคคลนี้.

อุทัย! บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีอยู่ในโลก.

ทรงทราบความยิ่งและหย่อน แห่งอินทรีย์ของสัตว์ (นัยที่ ๒)

๑๓๓

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๕๐/๗๕.

ตรัสกับพระอานนท์ ประราภเหตุนางมิดสาลากล่าวแย้ง พระพุทธเจ้าเรื่องการพยากรณ์ความเป็นอริยบุคคล ระหว่างบิดาของตนเองผู้ประพฤติพรหมจรรย์และเพื่อนของบิดาผู้ไม่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่พระพุทธเจ้าพยากรณ์ทั้ง ๒ บุคคลว่าเป็นสกทาคามีได้ กายดุสิตเหมือนกัน.

อานนท์ ! ก็มิดสาลาอุบาสิกาเป็นพาลไม่ฉลาด เป็นคนบอดมีปัญญาทึบ เป็นอะไร และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอะไร ในญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของบุคคล. อานนท์ ! บุคคล ๑๐ จำพวกนี้มีอยู่ในโลก ๑๐ จำพวกเป็นอย่างไรเล่า ?

อานนท์ ! บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล และไม่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้นไม่กระทำการดีแม้ด้วยการฟัง ไม่กระทำการดีแม้ด้วยความเห็น พหูสูต ไม่แทงตลอดแม้ด้วยทิฏฐิ ย่อมไม่ได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเสื่อมไม่ไปทางเจริญ ย่อมถึงความเสื่อม ไม่ถึงความเจริญ.

อานนท์! ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล แต่รู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้น กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิวฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิด ในสมัย เมื่อตายไป เขาย่อมไปทางเจริญ ไม่ไปทางเสื่อม ย่อมถึงความเจริญอย่างเดียว ไม่ถึงความเสื่อม.

อานนท์! พวกคนผู้ถือประมาณย่อมประมาณในเรื่องนั้นว่า ธรรมแม้ของคนนี้ก็เหล่านั้นแหละ ธรรมแม้ของคนอื่นก็เหล่านั้นแหละ เพราะเหตุไรในสองคนนั้น คนหนึ่งเลว คนหนึ่งดี ก็การประมาณของคนผู้ถือประมาณเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ตลอดกาลนาน.

อานนท์! ในสองคนนั้น บุคคลใดเป็นผู้ทุศีลและรู้ชัดซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งความเป็นผู้ทุศีลของเขา ตามความเป็นจริง บุคคลนั้น กระทำกิจแม้ด้วยการฟัง กระทำกิจแม้ด้วยความเป็นพหูสูต แทงตลอดด้วยดีแม้ด้วยทิวฐิ ย่อมได้วิมุตติแม้อันเกิดในสมัย

อานนท์! บุคคลนี้ดีกว่าและประณีตกว่าบุคคลที่กล่าวข้างต้น ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ? เพราะกระแสแห่งธรรมย่อม ถูกต้องบุคคลนี้ ใครเล่าจะพึงรู้เหตุนี้ได้ นอกจากตลาคค.

อานนท์! เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นผู้ชอบประมาณในบุคคล และอย่าได้ถือประมาณในบุคคล เพราะผู้ถือประมาณในบุคคลย่อมทำลายคุณพิเศษของตน เราหรือผู้ที่เหมือนเราพึงถือประมาณในบุคคลได้.

(แต่นี้ได้ตรัสไว้อย่างเดียวกันกับ ในกรณีแห่งบุคคลผู้มีศีล, มีระคะถา, มักโกรธ, ฟุ้งซ่าน โดยนัยเดียวกันกับกรณีของบุคคลผู้ทุศีล รวมเป็น ๑๐ จำพวก ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง -ผู้รวบรวม)

อานนท์! ก็มิคสาลาอุบาสิกาเป็นพาล ไม่ฉลาด เป็นคนบอด มีปัญญาทึบเป็นอะไร และพระสัมมาสัมพุทธะเป็นอะไร ในญาณเครื่องกำหนดรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของบุคคล. อานนท์! บุคคล ๑๐ จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลก.

อานนท์! บุรุษชื่อปุราณะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลเช่นใด บุรุษชื่ออสิทิตตะก็เป็นผู้ประกอบด้วยศีลเช่นนั้น บุรุษชื่อปุราณะ จะได้รู้แมคติของบุรุษชื่ออสิทิตตะก็หามิได้ บุรุษชื่ออสิทิตตะเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเช่นใด บุรุษชื่อปุราณะก็เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเช่นนั้น บุรุษชื่ออสิทิตตะ จะได้รู้แมคติ ของบุรุษชื่อปุราณะก็หามิได้. อานนท์! คนทั้งสองนี้ เลวกว่ากันด้วยองค์คุณคนละอย่าง ด้วยอาการอย่างนี้.

ทรงพยากรณ์แล้วเป็นหนึ่งไม่มีสอง

๑๓๔

-บาลี ญก. อ. ๒๒/๔๕๐/๓๓๓.

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ถึงการที่มี
ภิกษุรูปหนึ่งเกิดความสงสัย ที่พระผู้มีพระภาคได้พยากรณ์พระเทวทัตว่า
จะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกับ ช่วยเหลือไม่ได้ พระผู้มีพระภาค
จึงได้ตรัสว่า:-

อานนท์! ก็ภิกษุรูปนั้นจักเป็นภิกษุใหม่ บวชไม่นาน
หรือว่าเป็นภิกษุเถระ แต่เป็นคนโง่เขลา ไม่ฉลาด เพราะว่า
ข้อที่เราพยากรณ์แล้วโดยส่วนเดียว จักเป็นสองได้อย่างไร.

อานนท์! เราย่อมไม่พิจารณาเห็นบุคคลอื่นแม้
คนหนึ่ง ที่เราได้กำหนดรู้เหตุทั้งปวงด้วยใจ แล้วพยากรณ์
อย่างนี้ เหมือนเทวทัตเลย หากเราได้เห็นธรรมชาติของ
เทวทัต (ส่วนดี) แม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจากปลาย
ขนทรายเพียงใด เรากียังไม่พยากรณ์เทวทัตเพียงนั้นว่า เทวทัต
จะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกับ ช่วยเหลือไม่ได้
แต่ว่าเมื่อใด เราไม่ได้เห็นธรรมชาติของเทวทัต แม้ประมาณ
เท่านั้นที่สลัดออกจากปลายขนทราย เมื่อนั้น เราจึงได้
พยากรณ์เทวทัตนั้นว่า เทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก
ตั้งอยู่ตลอดกับ ช่วยเหลือไม่ได้.

อานนท์! เปรียบเหมือนหลุมคู ลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษ เต็มด้วยคูดเสมอขอบปากหลุม บุรุษพึงตกลงไปที่หลุมคูนั้น จมมืดศีรษะ บุรุษบางคนผู้หวังประโยชน์ หวังความเกื้อกูล หวังความเกษม ปรารถนาจะยกเขาขึ้นจากหลุมคูนั้น จึงเข้ามาหา เขาเดินรอบหลุมคูนั้นอยู่ ก็ไม่พึงเห็นอวัยวะที่ไม่เป็นคูด ซึ่งพอจะจับเขายกขึ้นมาได้ แม้ประมาณเท่านั้นที่ สลัดออกจากปลายขนทรายของบุรุษนั้น จันใด. เราก็มิได้ เห็นธรรมขาวของเทวทัต แม้ประมาณเท่านั้นที่สลัดออกจาก ปลายขนทราย จันนั้นเหมือนกัน เมื่อนั้น เราจึงได้พยากรณ์ เทวทัตว่า เทวทัตจะต้องเกิดในอบาย ตกนรก ตั้งอยู่ตลอดกับ เยียวยาไม่ได้.

อานนท์! เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้ มีอยู่ สมัยต่อมา เรากำหนดรู้ใจบุคคลนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป อกุศลธรรมปรากฏขึ้น เฉพาะหน้า กุศลมูลที่บุคคลนั้นยังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะ กุศลมูลนั้น กุศลอย่างอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยอาการอย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้ไม่เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือน เมล็ดพืชที่ไม่หัก ไม่เนา ไม่ถูกลมและแดดเผา เกิดในต้น ฤดูหนาว เก็บไว้ดีแล้ว อันบุคคลปลูก ณ ที่ดินอันพรวนดีแล้ว

ในที่นาดี เธอพึงทราบไหมว่า เมล็ดพืชเหล่านี้ จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า!

...อานนท์! ตถาคตย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์! อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคน ในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้น ด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป กุศลธรรม ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ เพราะอกุศลมูลนั้น อกุศลอื่นของเขาจักปรากฏ ด้วยอาการ อย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบ เหมือนเมล็ดพืชที่ไม่หัก ไม่เนา ไม่ถูกลมและแดดเผา เกิดใน ต้นฤดูหนาว เก็บไว้ดีแล้ว อันบุคคลปลูก ณ ที่ศิลาแท่งที่บ เธอพึงทราบไหมว่า เมล็ดพืชเหล่านี้ จักไม่ถึงความเจริญ งอกงามไพบูลย์.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า!

...อานนท์! ตถาคตย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์! อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคน ในโลกนี้ด้วยใจ อย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้น ด้วยใจอย่างนี้ว่า ธรรมขาวของบุคคลนี้ แม้ประมาณเท่า น้ำที่สัลดออกจากปราชชนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วย อกุศลธรรมฝ่ายดำอย่างเดียว เมื่อตายไปจักเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เปรียบเหมือนเมล็ดพืชที่หักเน่า ถูกลม และแดดแผดเผา อันบุคคลปลุก ณ ที่ดินซึ่งพรวนติแล้ว ในนาดี เธอพึงทราบไหมว่า เมล็ดพืชนี้จักไม่ถึงความเจริญ งอกงามไพบูลย์.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า!

...อานนท์! ตถาคตย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงสามารถบัญญัติบุคคล ๓ จำพวกนี้ออกเป็นส่วนละ ๓ อีกหรือพระเจ้าข้า !

สามารถ อานนท์ ! เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดีของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เรากำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป อกุศลธรรมปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่กุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาดมีอยู่ และกุศลมูลนั้น ก็ถึงความถอนขึ้นโดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จักเป็นผู้เสื่อมต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนถ่านไฟที่ไฟติดทั่วแล้วลูกไฟลงสว่างไสว อันบุคคลเก็บไว้บนศิลาทึบ เธอพึงทราบไหมว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักไม่ถึงความเจริญงอกงามไฟบุลย์.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า !

อานนท์ ! อนึ่ง เปรียบเหมือนเมื่อพระอาทิตย์ตกไปในเวลาเย็น เธอพึงทราบไหมว่า แสงสว่างจักหายไป ความมืดจักปรากฏ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า !

อานนท์ ! อนึ่ง เปรียบเหมือนในเวลาเสวยพระกระยาหารของราชสกุลในเวลาเที่ยงคืน เธอพึงทราบไหมว่า แสงสว่างหายไปหมดแล้ว ความมืดได้ปรากฏแล้ว.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า !

...อานนท์! ตถาคตย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น ต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์! อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคน ในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของบุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้น ด้วยใจอย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้หายไป กุศลธรรม ปรากฏขึ้นเฉพาะหน้า แต่อกุศลมูลที่เขายังตัดไม่ขาด มีอยู่ และอกุศลมูลเมื่อนั้น ก็ถึงความเพิกถอนขึ้นโดย ประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนี้ บุคคลนี้จักไม่เสื่อม ต่อไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนถ่านไฟที่ไฟติดทั่วแล้ว ลูกไฟลงสว่างไสว อันบุคคลเก็บไว้บนกองหญ้าแห้ง หรือบน กองไม้แห้ง เธอพึงทราบไหมว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักถึงความ เจริญออกงามไฟบุลย์.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า!

อานนท์! อนึ่ง เปรียบเหมือนเมื่อพระอาทิตย์กำลัง ขึ้นมาในเวลารุ่งอรุณ เธอพึงทราบไหมว่า ความมืดจักหายไป แสงสว่างจักปรากฏ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า!

อานนท์! อนึ่ง เปรียบเหมือนในเวลาเสวยพระ-
กระยาหารของราชสกุลในเวลาเที่ยงวัน เธอพึงทราบใหม่ว่า
ความมืดหายไปหมดแล้ว แสงสว่างได้ปรากฏแล้ว.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า!

...อานนท์! ตลาคดย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ
ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ
บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น
ต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์! อนึ่ง เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคน
ในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า กุศลธรรมก็ดี อกุศลธรรมก็ดี ของ
บุคคลนี้มีอยู่ สมัยต่อมา เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลนั้นด้วยใจ
อย่างนี้ว่า อกุศลธรรมของบุคคลนี้ แม้ประมาณเท่านั้นที่
สลัดออกจากปลายชนทรายไม่มี บุคคลนี้ประกอบด้วย
ธรรมที่ไม่มีโทษ เป็นธรรมฝ่ายขาวอย่างเดียว จักปรินิพพาน
ในปัจจุบันทีเดียว เปรียบเหมือนถ่านไฟที่เย็น มีไฟดับแล้ว
อันบุคคลเก็บไว้บนกองหญ้าแห้ง หรือบนกองไม้แห้ง เธอ
พึงทราบใหม่ว่า ถ่านไฟเหล่านี้จักไม่ถึงความเจริญงอกงาม
ไพบูลย์.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า!

...อานนท์! ตถาคตย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดญาณเป็นเครื่องทราบอินทรีย์ของ บุรุษด้วยใจด้วยอาการอย่างนี้ กำหนดรู้ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นต่อไปด้วยใจ ด้วยอาการอย่างนี้.

อานนท์! บุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคล ๓ จำพวก ข้างต้น คนหนึ่งเป็นผู้ไม่เสื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เสื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เกิดในอบาย ตกนรก ในบุคคล ๖ จำพวกนั้น บุคคล ๓ จำพวกข้างหลัง คนหนึ่งเป็นผู้ไม่เสื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้เสื่อมเป็นธรรมดา คนหนึ่งเป็นผู้จะปรินิพพานเป็นธรรมดา.

ทรงทราบคติ ๕ และอุปมา

๑๓๕

-บาลี ม. ม. ๑๒/๑๔๗-๑๕๓/๑๗๐-๑๗๖.

สารีบุตร! คติ ๕ ประการเหล่านี้ มีอยู่.

๕ ประการ อย่างไรเล่า? คือ :-

(๑) นรก

(๒) กำเนิดเดรัจฉาน

(๓) เปตวิสัย

(๔) มนุษย์

(๕) เทวดา

สารีบุตร! เราย่อมรู้ชัดซึ่งนรก ทางยังสัตว์ให้ถึงนรก และปฏิบัติทานจะยังสัตว์ให้ถึงนรก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร! เราย่อมรู้ชัดซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน ทางยังสัตว์ให้ถึงกำเนิดเดรัจฉาน และปฏิบัติทานจะยังสัตว์ให้ถึงกำเนิดเดรัจฉาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร! เราย่อมรู้ชัดซึ่งเปตวิสัย ทางยังสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย และปฏิบัติทานจะยังสัตว์ให้ถึงเปตวิสัย อนึ่ง

สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร ! เราย่อมรู้ชัดซึ่งเหล่ามนุษย์ ทางยังสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก และปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมบังเกิดในหมู่มนุษย์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร ! เราย่อมรู้ชัดซึ่งเทวดาทั้งหลาย ทางยังสัตว์ให้ถึงเทวโลก และปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงเทวโลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร ! เราย่อมรู้ชัดซึ่งนิพพาน ทางยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน และปฏิบัติอันจะยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

อุปมาการเห็นคติ

สารีบุตร ! เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกยิ่งกว่า ชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ปราศจากเปลว ปราศจาก

ควัน ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว ระหาย มุ่งมาสู่หลุมถ่านเพลิงนั้นแหละ โดยมรรคสายเดียว บุรุษผู้มีจักขุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงหลุมถ่านเพลิงนี้ทีเดียว” โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักขุนั้น พึงเห็นเขาตกลงในหลุมถ่านเพลิงนั้น เสวยทุกขเวทนอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว แม้ฉันทใด.

สารีบุตร! เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจฉันนั้นเหมือนกันว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมา เราได้เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เสวยทุกขเวทนอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์.

(ในกรณีอุปมาแห่งคติอื่น คือ กำเนิดเดรัจฉาน ทรงอุปมาด้วย บุรุษตกลงไปในหลุมคูถ, เปตวิสัย ทรงอุปมาด้วย บุรุษอยู่ใต้ต้นไม้ ต้นไม้ อันเกิดในพื้นที่ไม่เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันเบาบาง มีเงาอันโปร่ง, มนุษย์ ทรงอุปมาด้วย บุรุษอยู่ใต้ต้นไม้ อันเกิดในพื้นที่เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันหนา มีเงาหนาทึบ, นิพพาน ทรงอุปมาด้วย บุรุษอยู่ในแนวป่าทึบ มีสระโบกขรณี มีน้ำอันเย็น ไสสะอาด มีทำอันดี น่ารื่นรมย์, สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก พุทธวจน-หมวดธรรม ฉบับ ๑๑ ภพภูมิ -ผู้รวบรวม)

ทรงมีเวสารัชชญาณสืออย่าง

๑๓๖

-บาลี จตุกก. อ. ๒๑/๑๐/๘, -บาลี ม. ๑๒/๑๔๔/๑๖๗.

ภิกษุทั้งหลาย ! เหล่านี้เป็นเวสารัชชญาณสืออย่าง
ของตถาคต ที่ตถาคตประกอบพร้อมแล้ว ปฏิญาณตำแหน่ง
จอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร ในท่ามกลาง
บริษัททั้งหลายได้, สืออย่างคือ :-

(๑) ตถาคตไม่มองเห็นวิเววช่องทางที่จะมีว่า
สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลก
จักโจทก์เราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “ธรรมเหล่านี้ๆ อันท่าน
ผู้ปฏิญาณตนเป็นสัมมาสัมพุทธะอยู่ ไม่ได้รู้พร้อมเฉพาะแล้ว”
ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตเมื่อมองหาไม่เห็นวิเวว
อันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็น
ผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๒) ตถาคต ไม่มองเห็นวิเววช่องทางที่จะมีว่า
สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลก
จักโจทก์เราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “อัสวะเหล่านี้ๆ อันท่าน
ผู้ปฏิญาณตนเป็นชีณาสพผู้สิ้นอัสวะอยู่ ยังไม่สิ้นรอบแล้ว”
ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคต เมื่อมองหาไม่เห็นวิเวว
อันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็น
ผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๓) ตถาคต ไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลก จักใจท้วงเราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “ธรรมเหล่าใด ที่ท่าน กล่าวว่าเป็นธรรมทำอันตรายแก่ผู้เสพ, ธรรมเหล่านั้นถึง เมื่อบุคคลเสพอยู่ ก็หาอาจทำอันตรายไม่” ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตเมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ ถึงความเกษม ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

(๔) ตถาคตไม่มองเห็นวีแววช่องทางที่จะมีว่า สมณะหรือพราหมณ์, เทพ, มาร, พรหม, หรือใครๆ ในโลก จักใจท้วงเราได้ด้วยทั้งเหตุผลว่า “ท่านแสดงธรรมเพื่อ ประโยชน์อย่างใด ประโยชน์นั้นไม่เป็นทางสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่บุคคลผู้ประพฤติตามธรรมนั้น” ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต เมื่อมองหาไม่เห็นวีแววอันนั้น จึงเป็นผู้ถึงความ เกשמ ถึงความไม่กลัว ถึงความเป็นผู้กล้าหาญอยู่ได้.

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แล เป็นเวสธรรชาชญาณ สืออย่างของตถาคต อันตถาคตประกอบพร้อมแล้ว ปฏิญญา ตำแหน่งจอมโลก บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักร ให้เป็น ไปในท่ามกลางบริษัททั้งหลาย.

ทรงมีอิทธิบาทเพื่ออยู่ได้ถึงกัปปี

๑๓๗

-บาลี อ. ขุ. ๒๕/๑๗๐/๑๒๗.

อานนท์! อิทธิบาทสี่ประการ อันบุคคลใดเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นดุจที่รองรับ ให้เกิดขึ้นมั่นคงแล้ว อบรมทั่วถึงดีแล้วปรารถนาก่อนแล้ว. เมื่อบุคคลนั้นปรารถนา เขาก็พึงตั้งอยู่ได้กัปปีหนึ่ง หรือยิ่งขึ้นไปกว่ากัปปี.

อานนท์! อิทธิบาทสี่ประการนั้น อันตถาคตนี้แล ได้เจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นดุจที่รองรับ ให้เกิดขึ้นมั่นคงแล้ว อบรมทั่วถึงดีแล้ว ปรารถนาก่อนแล้ว, ถ้าตถาคตปรารถนา ตถาคตก็พึงตั้งอยู่ได้กัปปีหนึ่ง หรือยิ่งขึ้นไปกว่ากัปปี ดังนี้.

ทรงแสดงฤทธิ์ได้ เพราะอิทธิบาทสี่ | ๑๓๘

- บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๓๗๒/๑๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้อย่างไร คือ เพราะได้เจริญหรือทำให้มากซึ่งธรรมเหล่าไหนเล่า ตลาคตจึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้ ?

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงแสดงเนื้อความนั้นเถิด, ภิกษุทั้งหลาย จักได้ทรงจำไว้” ภิกษุทั้งหลาย ทูลตอบ.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะได้เจริญ และทำให้มากซึ่งอิทธิบาทสี่ประการ, ตลาคตจึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้. อิทธิบาทสี่ประการอย่างไหนเล่า ภิกษุทั้งหลาย ! ในเรื่องนี้ ตลาคตย่อมเจริญอิทธิบาท อันประกอบพร้อมด้วยธรรมเครื่องปรุงแต่ง ซึ่งมีสมาธิอาศัย จันตะเป็นประธานกิจว่า ด้วยอาการอย่างนี้, จันตะของเราย่อมมีในลักษณะที่จักไม่ย่อหย่อน, ที่จักไม่เข้มนวดเกิน, ที่จักไม่สยบอยู่ในภายใน, ที่จักไม่ส่ายไปในภายนอก; ตลาคตย่อมเป็นผู้มีความรู้สึกทั้งในส่วนที่จะมีมา และส่วนที่ล่วงมาแล้วแต่กาลก่อน : กาลก่อนก็เหมือนภายหลัง ภายหลังก็

เหมือนกาลก่อน, เบื้องล่างก็เหมือนเบื้องบน เบื้องบนก็เหมือนเบื้องล่าง, กลางวันเหมือนกลางคืน กลางคืนเหมือนกลางวัน: ย่อมเจริญจิตอันประกอบด้วยแสงสว่าง ด้วยจิตอันตนเปิดแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อ.

(ต่อไปนี้ทรงแสดงด้วยสมาธิอันอาศัย วิริยะ...จิตตะ...วิมังสา เป็นประธานกิจ โดยเนื้อความอย่างเดียวกัน แปรลกกันแต่ชื่อของอิทธิบาท, จนครบทั้ง ๔ อย่าง)

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเจริญทำให้มากซึ่งอิทธิบาทสี่อย่างเหล่านี้แล ตถาคตจึงเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้. ตถาคตย่อมแสดงอิทธิวิธีมีอย่างต่างๆ ได้ : ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน, หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุฝา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่างๆ, ผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้เหมือนในน้ำ, เดินได้เหมือนน้ำเหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งขัดสมาธิคู้บัลลังก์, ลูบคลำดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ อันมีฤทธิ์อำนาจมาก ได้ด้วยฝ่ามือ และแสดงอำนาจด้วยกาย เป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้.

ทรงมีปาฏิหาริย์สามอย่าง

๑๓๙

-บาลี สී. ที. ๙/๒๘/๓๓๙.

แก้วก๊วะ! นี่ปาฏิหาริย์สามอย่าง ที่เราได้ทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้. สามอย่างอะไรเล่า? สามอย่างคือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุศาสนีปาฏิหาริย์.

(๑) แก้วก๊วะ! อิทธิปาฏิหาริย์นั้น เป็นอย่างไรเล่า? แก้วก๊วะ! ภิกษุในกรณีนี้ กระทำอิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ ผู้เดียวแปลงรูปเป็นหลายคน,หลายคนเป็นคนเดียว, ทำที่กำบังให้เป็นที่แจ้ง ทำที่แจ้งให้เป็นที่กำบัง, ไปได้ไม่ขัดข้อง ผ่านทะลุผา ทะลุกำแพง ทะลุภูเขา ดุจไปในอากาศว่าง ๆ, ผุดขึ้น และดำลงในแผ่นดินได้เหมือนในน้ำ, เดินไปได้เหมือนน้ำ เหมือนเดินบนแผ่นดิน, ไปได้ในอากาศเหมือนนกมีปีก ทั้งที่ยังนั่งสมาธิคู้บัลลังก์. ลูบลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์ อานุภาพมาก ได้ด้วยฝ่ามือ. และแสดงอำนาจทางกายเป็นไปตลอดถึงพรหมโลกได้. แก้วก๊วะ! กุลบุตรผู้มีศรัทธาเลื่อมใสได้เห็นการแสดงนั้นแล้ว เขาบอกเล่าแก่กุลบุตรอื่นบางคน ที่ไม่ศรัทธาเลื่อมใสว่า น่าอัศจรรย์นัก. กุลบุตร

ผู้ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสนั้น ก็จะพึงตอบว่า วิชาชื่อคันธารี^๑ มีอยู่
ภิกษุนั้นแสดงอิทธิวิธีด้วยวิชานั้นเท่านั้น (หาใช่ปาฏิหาริย์ไม่),
เกวัญ! ท่านจะเข้าใจว่าอย่างไร : ก็คนไม่เชื่อ ไม่เลื่อมใส
ย่อมกล่าวตอบผู้เชื่อผู้เลื่อมใส ได้อย่างนั้น มิใช่หรือ.

“พึงตอบได้, พระองค์!”

เกวัญ! เราเห็นโทษในการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์
ดังนี้แล จึงอึดอัดขะเขยง เกลียดชัง ต่ออิทธิปาฏิหาริย์.

(๒) เกวัญ! อาเทศนาปาฏิหาริย์นั้น เป็น
อย่างไรเล่า? เกวัญ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมทลายจิต ทาย
ความรู้สึกของจิต ทายความตริก ทายความตรอง ของสัตว์
เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่นได้ว่า ใจของท่านเช่นนี้ ใจของ
ท่านมีประการนี้ ใจของท่านมีด้วยอาการอย่างนี้. ... กุลบุตร
ผู้ไม่เชื่อ ไม่เลื่อมใส ย่อมค้านกุลบุตรผู้เชื่อผู้เลื่อมใสว่า
วิชาชื่อมณิกา มีอยู่ ภิกษุนั้นกล่าวทลายใจได้เช่นนั้นๆ
ก็ด้วยวิชานั้น (หาใช่ปาฏิหาริย์ไม่), เกวัญ! ท่านจะเข้าใจ
ว่าอย่างไร : ก็คนไม่เชื่อไม่เลื่อมใส ย่อมกล่าวตอบผู้เชื่อ
ผู้เลื่อมใสได้อย่างนั้น มิใช่หรือ?

“พึงตอบได้, พระองค์!”

๑. คันธารี ชื่อมนต์ แต่งโดยฤषีมีนามคันธาระ, อีกอย่างหนึ่งว่าในแคว้นคันธาระ. -ผู้แปล

แก้วกฐะ ! เราเห็นโทษในการแสดงอาเทศนา-
ปาฏิหาริย์ดังนี้แล จึงอึดอัด ขยะแขยง เกลียตขัง ต่อ
อาเทศนาปาฏิหาริย์.

(๓) แก้วกฐะ ! อนุศาสนีปาฏิหาริย์นั้น เป็น
อย่างไรเล่า ? แก้วกฐะ ! ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมสั่งสอนว่า ท่าน
จงตรีกอย่างนี้ๆ อย่างตรีกอย่างนั้นๆ, จงทำไว้ในใจอย่างนี้ๆ
อย่าทำไว้ในใจอย่างนั้นๆ จงละสิ่งนี้ๆ เสีย, จงเข้าถึงสิ่งนี้ๆ
แล้วแลอยู่ ดังนี้ นี่เราเรียกว่า อนุศาสนีปาฏิหาริย์.

แก้วกฐะ ! ... เหน่านี้แล เป็นปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง
ที่เราได้ทำให้แจ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้
ผู้อื่นรู้ตามด้วย.

๑. ระหว่างนี้ ทรงแสดงข้อปฏิบัติ เรื่องศีล สันโดษ สติสัมปชัญญะ ... ว่าเป็น
อนุศาสนีปาฏิหาริย์ของพระองค์ อันหนึ่งๆ ทุกอัน. -ผู้แปล

ทรงเปล่งเสียงคราวเดียว ได้ยินตลอดทุกโลกธาตุ

๑๕๐

-บาลี ดิ. ๒๐/๒๙๒/๕๒๐.

อานนท์! ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์แผ่รัศมีส่องแสงให้สว่างไปทั่วทิศกินเนื้อที่ประมาณเท่าใด โลกมีเนื้อที่เท่านั้น มีจำนวนพັນหนึ่ง. ในพันโลกนั้น มีดวงจันทร์พันดวงดวงอาทิตย์พันดวง ภูเขาสิเนรุพันลูก ชมพูทวีปพันทวีปอมรโคยานพันทวีป อุตระกูรพันทวีป ปุพพวิเทหะพันทวีป มหาสมุทรสี่พัน มหาราชสี่พัน จาตุมมหาราชพันหนึ่ง ดาวดึงส์พันหนึ่ง ยามาพันหนึ่ง ดุสิตพันหนึ่ง นิมมานรดีพันหนึ่ง ปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่ง พรหมพันหนึ่ง นี้เรียกว่า สหัสสจุฬานิกาโลกธาตุ.

สหัสสจุฬานิกาโลกธาตุมีขนาดเท่าใด โลกธาตุขนาดเท่านั้น คำนวณทวีขึ้นโดยส่วนพัน นั้นเรียกว่า ทวิสหัสสิมัชฌมิกาโลกธาตุ.

ทวิสหัสสิมัชฌมิกาโลกธาตุมีขนาดเท่าใด โลกธาตุขนาดเท่านั้น คำนวณทวีขึ้นโดยส่วนพัน นั้นเรียกว่า ติสหัสสิมหาสหัสสีโลกธาตุ.

อานนท์! ตถาคต เมื่อมีความจำนง ก็ยอมพูดให้
ติสหัสสัมมาสหัสสีโลกธาตุ ได้ยินเสียงทั่วกันได้, หรือว่าจำนง
ให้ได้ยินเพียงเท่าใด ก็ได้.

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า! เป็นไปได้ด้วยวิธีอย่างใด
พระเจ้าข้า ”

อานนท์! ตถาคตอยู่ที่นี่ จะพึงแผ่รัศมี มีโอภาสสว่าง
ไปทั่วติสหัสสัมมาสหัสสีโลกธาตุ เสียก่อน , เมื่อสัตว์เหล่านั้น
รู้สึกต่อแสงสว่างอันนั้นแล้วตถาคตก็จะบันลือเสียง ให้สัตว์
เหล่านั้นได้ยิน. อย่างนี้แล อานนท์! ตถาคตจะพูดให้
ติสหัสสัมมาสหัสสีโลกธาตุ ได้ยินเสียงทั่วกันได้, หรือจำนง
ให้ได้ยินเพียงเท่าใดก็ได้.

ความหมายของสัพพัญญูที่แท้จริง

๑๕๑

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๓๗/๒๔๑.

วิจนะ ! พวกชนเหล่าใด ที่กล่าวว่า “พระสมณโคดม เป็นผู้สัพพัญญูรู้สิ่งทั้งปวงอยู่เสมอเป็นธรรมดา เป็นผู้สัพพทิสสวีย์ เห็นสิ่งทั้งปวงอยู่เสมอเป็นธรรมดา และ ปณฺณญาความรู้ความเห็น ทั่วทุกกาลไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเที่ยวไป ๆ ก็ดี หยุดอยู่ก็ดี หลับอยู่ก็ดี ตื่นอยู่ก็ดี ความรู้ความเห็นนั้น ย่อมปรากฏแก่เราติดต่อนื่องกันอยู่เสมอ” ดังนี้. ชนพวกนั้นไม่ได้กล่าวตรงตามที่เรากล่าว, แต่เขากล่าวตู่เราด้วยคำอันไม่มีจริง ไม่เป็นจริง.

วิจนะ ! ต่อเราต้องการจะน้อมจิตไปเฉพาะเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณเราจึงตามระลึกถึง ชนฺธที่เคเคยอยู่อาศัยในภพก่อน ... , ต่อเราต้องการจะน้อมจิตไปเฉพาะเพื่อทิพพจักขุญาณ เราจึงน้อมจิตไปเพื่อทิพพจักขุญาณ ... เราทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ... แล้วแลอยู่.^๑

วิจนะ ! เมื่อผู้ใดกล่าวให้ชัดว่า “พระสมณโคดม มีวิชาสาม” ดังนี้จึงจะชื่อว่า ไม่กล่าวตู่เราด้วยคำไม่จริง, เป็นการกล่าวถูกต้องตามธรรม และผู้ที่กล่าวตามเขาต่อ ๆ ไป ก็จะไม่ตกไปในฐานะอันใครจะพึงติเตียนได้.

๑. สามารถอ่านความเต็มได้ในส่วนของวิชา ๓ ในหน้า ๑๗๕-๑๗๗. -ผู้รวบรวม

ไม่ทรงมีความลับ ที่ต้องให้ใครช่วยปกปิด

๑๔๒

-บาลี ปญจก. อ. ๒๒/๑๔๒/๑๐๐.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี ศีลบริสุทธฺิ์ ดียู่เสมอ จึงปฎิญาณว่าเราเป็นผู้มีศีลบริสุทธฺิ์แล้ว. ศีลของเรา บริสุทธฺิ์ ขาวผ่อง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยกันทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับศีล, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับศีลเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี อาชีวะบริสุทธฺิ์ ดียู่เสมอ จึงปฎิญาณว่าเราเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธฺิ์แล้ว. อาชีวะของเราบริสุทธฺิ์ ขาวผ่อง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกันให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับอาชีวะ, ทั้งตถาคตก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับอาชีวะเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี การแสดงธรรม บริสุทธฺิ์ ดียู่เสมอ จึงปฎิญาณว่าเราเป็นผู้มีการแสดงธรรม บริสุทธฺิ์. การแสดงธรรมของเราบริสุทธฺิ์ ขาวผ่อง ไม่เศร้าหมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกัน

ให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับการแสดงธรรม, ทั้งตถาคต
ก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับการ
แสดงธรรมเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี การตอบคำถาม
บริสุทธิ ด้อยู่เสมอ จึงปฏิญญาว่า เราเป็นผู้มีการตอบคำถาม
บริสุทธิ. การตอบคำถามของเราบริสุทธิ ชาวพอง ไม่เศร้า
หมองเลย, สาวกทั้งหลาย จึงไม่ต้องช่วยการทำการป้องกัน
ให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับการตอบคำถาม, ทั้งตถาคต
ก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับการ
ตอบคำถามเลย.

โมคคัลลานะ ! ตถาคตเป็นผู้ที่มี ญาณทัสสนะ
บริสุทธิ ด้อยู่เสมอ จึงปฏิญญาว่า เราเป็นผู้มีญาณทัสสนะ
บริสุทธิแล้ว. ญาณทัสสนะของเราบริสุทธิ ชาวพอง ไม่เศร้า
หมองเลย, สาวกทั้งหลายจึงไม่ ต้องช่วยการทำการป้องกัน
ให้ตถาคต ในเรื่องอันเกี่ยวกับญาณทัสสนะ, ทั้งตถาคต
ก็ไม่หวังการป้องกันจากสาวกทั้งหลาย ในเรื่องอันเกี่ยวกับ
ญาณทัสสนะเลย, ดังนี้.

สิ่งที่พระองค์ไม่ต้องสำรวจรักษา

๑๔๓

-บาลี สุตตก. อ. ๒๓/๘๔/๕๕.

ภิกษุทั้งหลาย! ธรรมสี่อย่างเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ตถาคต
ไม่ต้องสำรวจรักษา (ด้วยเจตนางดเว้นอีกต่อไป). สี่อย่าง
เหล่านี้ไหนเล่า?

(๑) ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต มีมรรยาททางกาย
บริสุทธิ์สะอาด, กายทุจจริตที่ตถาคตต้องรักษา (คือปิดบัง)
ว่า “ใครๆอื่น อย่าล่วงรู้ถึงกายทุจจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้
ย่อมไม่มีแก่ตถาคต.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต มีมรรยาททางวาจา
บริสุทธิ์สะอาด, วาจาทุจจริตที่ตถาคตต้องรักษา ว่า “ใครๆอื่น
อย่าล่วงรู้ถึงวจาทุจจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่
ตถาคต.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต มีมรรยาททางใจ
บริสุทธิ์สะอาด, มโนทุจจริตที่ตถาคตต้องรักษา ว่า “ใครๆอื่น
อย่าล่วงรู้ถึงมโนทุจจริตข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่
ตถาคต.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคต มีการเลี้ยงชีพ
บริสุทธิ์สะอาด, มิจฉาชีพที่ตถาคตต้องรักษา ว่า “ใครๆอื่น
อย่าล่วงรู้ถึงมิจฉาชีพข้อนี้ของเรา” ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่
ตถาคตเลย.

ทรงยืนยันในคุณธรรมของพระองค์ | ๑๔๔

-บาลี สี. ที. ๗/๒๑๘/๒๗๑.

(๑) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น
 สीलวาที, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งศีลโดยอเนกปริยาย.
 กัสสปะ ! ปรมศีลอันประเสริฐ (อริยะ) มีได้ด้วยเหตุมี
 ประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วน
 ปรมศีลอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหนเล่า.
 เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใน อธิศีล.

(๒) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น
 ตโปชกุจจวาที, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งการเกลียดกัน
 กิเลสด้วยตบะโดยอเนกปริยาย. กัสสปะ ! การเกลียดกัน
 กิเลสด้วยตบะ อันอย่างยิ่งและประเสริฐ มีได้ด้วยเหตุมี
 ประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วน
 การเกลียดกันกิเลสด้วยตบะอันอย่างยิ่งและประเสริฐนั้น :
 ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็น
 ผู้ยิ่งใน อธิเชคุจจะ (คืออจจิต).

(๓) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น
 ปัญญาวาที, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งปัญญาโดยอเนก-
 ปริยาย. กัสสปะ ! ปรมปัญญาอันประเสริฐ มีได้ด้วยเหตุ

มีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา ในส่วน
ปรมปัญญาอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมีมาแต่
ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ใน อธิปัญญา.

(๔) กัสสปะ ! สมณพราหมณ์บางพวกเป็น
วิมุตติวาที, เขากล่าวพรรณาคุณแห่งวิมุตติโดยอเนก-
ปริยาย. กัสสปะ ! ปรมวิมุตติอันประเสริฐ มีได้ด้วย
เหตุมีประมาณเท่าใด เราไม่มองเห็นใครจะเสมอด้วยเรา
ในส่วนปรมวิมุตติอันประเสริฐนั้น : ผู้ที่ยิ่งไปกว่าเรา จะมี
มาแต่ไหนเล่า. เราแล, ที่แท้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ใน อธิวิมุตติ.

ทรงบังคับใจได้เด็ดขาด

๑๔๕

- บาลี จิตก. อ. ๒๑/๔๗/๓๕.

พราหมณ์! เราเป็นผู้ปฏิบัติแล้วเพื่อความเกื้อกูล
แก่มหาชน เพื่อความสุขแก่มหาชน. เราได้ประดิษฐาน
มหาชนไว้แล้วในอริยฉายธรรม คือในความเป็นผู้มีธรรม
อันงดงาม มีธรรมเป็นกุศล. พราหมณ์! เราอยากตริตริก
(วิตก) ไปในวิตกเรื่องใด ก็ตริตริกในวิตกนั้นได้, เราไม่อยาก
ตริตริกไปในวิตกเรื่องใด ก็ไม่ตริตริกไปในวิตกนั้นได้^๑.
เราอยากดำริ (สังกัปะ) ไปในความดำริอย่างใด ก็ดำริน
ความดำรินนั้นได้, เราไม่อยากดำริในความดำริอย่างใด ก็ไม่
ดำริไปในความดำรินนั้นได้. พราหมณ์! เราเป็น
ผู้บรรลุแล้วซึ่งความมีอำนาจเหนือจิตในคลองแห่งวิตก
ทั้งหลาย, เราจึงมีธรรมตาได้ฉานทั้งสิ้น อันเป็นการอยู่อย่าง
ผาสุกยิ่ง ในชาตินี้, เราได้โดยง่ายตาย ไม่ยาก ไม่ลำบาก.
พราหมณ์! เราแล, เพราะความสิ้นอาสวะทั้งหลาย, ได้ทำให้
แจ้งแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันปราศจากอาสวะ
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทิวาสธรรม เข้าถึงวิมุตตินั้นแล้วแลอยู่.

๑. คือทรงบังคับจิตให้คิดหรือไม่ให้คิดก็ได้ หรือให้คิดเฉพาะเรื่องใดก็ได้. -ผู้แปล

ทรงมีความคงที่ต่อวิสัยโลก ไม่มีใครยิ่งกว่า

๑๔๖

-บาลี จตุกก.อ. ๒๑/๓๑/๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใดๆ ที่ชาวโลก รวมทั้งเทวดา
มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดารวม
ทั้งมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว รู้สึกละแล้ว รู้แจ้งแล้ว
พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้ว, สิ่งนั้นๆ
เราก็รู้จัก.

ภิกษุทั้งหลาย! สิ่งใดๆ ที่ชาวโลก รวมทั้งเทวดา
มาร พรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดารวม
ทั้งมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว รู้สึกละแล้ว รู้แจ้งแล้ว
พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้ว, สิ่งนั้นๆ เราได้
รู้แจ้งแล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง. สิ่งนั้นๆ เป็นที่แจ่มแจ้ง
แก่ตลาดต, สิ่งนั้นๆ ไม่อาจเข้าไป (ติดอยู่ในใจของ) ตลาดต.

ภิกษุทั้งหลาย! สิ่งอันเป็นวิสัยโลกต่างๆ ที่ชาวโลก
รวมทั้งเทวดา มารพรหม หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดารวมทั้งมนุษย์ ได้พากันเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว รู้สึกละแล้ว
รู้แจ้งแล้ว พบปะแล้ว แสวงหากันแล้ว คิดค้นกันแล้วนั้นๆ
เราพึงกล่าวได้ว่า เรารู้จักมันดี. มันจะเป็นการมุสาแก่เรา

ถ้าเราจะฟังกล่าวว่า เรารู้จักบ้าง ไม่รู้จักบ้าง. และมันจะเป็นการมูสาแก่เราเหมือนกัน ถ้าเราจะฟังกล่าวว่า เรารู้จักก็หาไม่ได้, ไม่รู้จักก็หาไม่ได้, ข้อนั้นมันเป็นความเสียหายแก่เรา.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะเหตุนี้แล ตถาคตเห็นสิ่งที่ต้องเห็นแล้ว ก็ไม่ทำความมั่นหมายว่า เห็นแล้ว, ไม่ทำความมั่นหมายว่า ไม่ได้เห็น, ไม่ทำความมั่นหมายว่า เป็นสิ่งที่ต้องเห็น, ไม่ทำความมั่นหมายว่า ตนเป็นผู้หนึ่งที่ได้เห็น, (ในสิ่งที่ได้ฟัง, ได้รู้สึก, ได้รู้แจ้ง ก็มีนัยอย่างเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย ! ด้วยเหตุนี้แล ตถาคตชื่อว่าเป็นผู้คงที่เป็นปรกติอยู่เช่นนั้นได้ในสิ่งทั้งหลาย ที่ได้เห็น ได้ยิน ได้รู้สึก และได้รู้แจ้งแล้ว, และเรายังกล่าวว่า จะหาบุคคลอื่นที่เป็นผู้คงที่ ซึ่งยิ่งไปกว่า ประณีตกว่าตถาคตผู้คงที่นั้นเป็นไม่มีเลย.

ทรงทราบ ทรงเปิดเผย แต่ไม่ทรงติดซึ่งโลกธรรม

๑๔๗

-บาลี ขนฺธ. ส. ๑๗/๑๗๐/๒๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย! โลกธรรม มีอยู่ในโลก. ตถาคต
ย่อมตรัสรู้ ย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งโลกธรรมนั้น; ครั้นตรัสรู้
แล้ว รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ
ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง ย่อมทำให้
เป็นเหมือนการหายของทีคว่า.

ภิกษุทั้งหลาย! ก็อะไรเล่า เป็นโลกธรรมในโลก?

ภิกษุทั้งหลาย! รูป เป็นโลกธรรมในโลก. ตถาคต
ย่อมตรัสรู้ ย่อมรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งรูปอันเป็นโลกธรรมนั้น;
ครั้นตรัสรู้แล้ว รู้พร้อมเฉพาะแล้ว ย่อมบอก ย่อมแสดง
ย่อมบัญญัติ ย่อมตั้งขึ้นไว้ ย่อมเปิดเผย ย่อมจำแนกแจกแจง
ย่อมทำให้เป็นเหมือนการหายของทีคว่า.

ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลบางคน แม้เราตถาคตบอก
แสดง บัญญัติ ตั้งขึ้นไว้เปิดเผย จำแนกแจกแจง ทำให้เป็น
เหมือนการหายของทีคว่าอยู่อย่างนี้ เขาก็ยังไม่รู้ไม่เห็น.
ภิกษุทั้งหลาย! กะบุคคลที่เป็นพาล เป็นปฤชชน คนมืด
คนไม่มีจักขุ คนไม่รู้ไม่เห็นเช่นนี้ เราจะกระทำอะไรกะเขาได้.

(ในกรณีแห่ง เวทนา, สัญญา, สังขาร และวิญญาณ ก็ได้ตรัสไว้ด้วยถ้อยคำที่มีหลักเกณฑ์ในการตรัส อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่กล่าวแล้วนั้นทุกประการ)

ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือน ดอกอุบล หรือ ดอกปทุม หรือดอกบัวบุณฑริกก็ดี เกิดแล้ว เจริญแล้วในน้ำ พ้นจากน้ำแล้วดำรงอยู่ได้ โดยไม่เปื้อนน้ำ, ฉนฺได; ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตก็ฉนฺฉนฺเหมือนกัน เกิดแล้วเจริญแล้วในโลก ครบจำโลกแล้วอยู่อย่างไม่แปดเปื้อนด้วยโลก.

ทรงต่างจากเทวดาและมนุษย์

๑๔๘

- บาลี เอก. อ. ๒๐/๒๗/๑๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย ! เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีรูปเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในรูป บันเทิงด้วยรูป. เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน ความเสื่อมสลาย และความดับไปของรูป. ภิกษุทั้งหลาย ! เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมีเสียง ..., มีกลิ่น ..., มีรส ..., มีโผฏฐัพพะ ..., มีธรรมารมณ์เป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรมารมณ์ บันเทิงด้วยธรรมารมณ์. เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน ความเสื่อมสลาย และความดับไปของธรรมารมณ์.

ภิกษุทั้งหลาย ! ส่วนตถาคตผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะ รู้แจ้งตามเป็นจริงซึ่งเหตุเป็นเครื่องเกิดขึ้น ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ ซึ่งรสอร่อย ซึ่งโทษ คือความต่ำทราม และอุบายเครื่องหลุดพ้นออกไปได้ แห่งรูปทั้งหลายแล้ว; ไม่เป็นผู้มีรูปเป็นที่มายินดี ไม่ยินดีในรูป ไม่บันเทิงด้วยรูป. ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตย่อมอยู่เป็นสุข เพราะความแปรปรวน ความเสื่อมสลาย และความดับไปของรูป, ภิกษุทั้งหลาย ! ตถาคตรู้แจ้งตามเป็นจริง ซึ่งเหตุเป็นเครื่องเกิดขึ้น ซึ่งความตั้งอยู่ไม่ได้ ซึ่งรสอร่อย ซึ่งโทษ คือความต่ำทราม

และอุปายเครื่องหลุดพ้นออกไปได้แห่งเสียงทั้งหลาย แห่งกลิ่นทั้งหลาย แห่งรสทั้งหลาย แห่งโณภูฏัพพะทั้งหลาย และแห่งธรรมารมณฺ์ทั้งหลายแล้ว; ไม่เป็นผู้มีเสียง กลิ่น รส โณภูฏัพพะ ธรรมารมณฺ์เป็นที่มายินดี ไม่ยินดี ไม่บันเทิง ด้วยเสียง เป็นต้น ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตย่อมอยู่เป็นสุข เพราะความแปรปรวน ความเสื่อมสลาย และความดับไป แห่งธรรมมีเสียงเป็นต้นนั้นๆ.

รูปทั้งหลาย เสียงทั้งหลาย กลิ่นทั้งหลาย รสทั้งหลาย ผัสสะทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายทั้งสิ้น อันน่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าชอบใจ ยังเป็นสิ่งกล่าวได้ว่า มีอยู่เพียงใด มนุษย์โลกพร้อมด้วยเทวโลก ก็ยังสมมติว่า “นั่นสุข” อยู่เพียงนั้น. ถ้าเมื่อสิ่งเหล่านั้นแตกดับลง ในที่ใด, สัตว์เหล่านั้น ก็สมมติว่า “นั่นทุกข์” ในที่นั้น. สิ่งที่พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นว่า เป็นความสุข ก็คือความดับสนิทแห่งสักกายะทั้งหลาย, แต่สิ่งนี้กลับปรากฏเป็นข้อคิดตัวร้ายกาจ แก่สัตว์ทั้งหลายผู้เห็นอยู่โดยความเป็นโลกทั้งปวง. สิ่งใด ที่สัตว์อื่นกล่าวแล้วโดยความเป็นสุข, พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสิ่งนั้น โดยความเป็นทุกข์. สิ่งใดที่สัตว์อื่น กล่าวแล้วโดยความเป็นทุกข์, พระอริยะผู้รู้ กล่าวสิ่งนั้นโดยความเป็นสุข, ดังนี้.

ไม่ทรงติดแม่ในนิพพาน

๑๔๙

-บาลี ม. ๑๒/๑๐/๘-๙.

ภิกษุทั้งหลาย! แมตถาคคต ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ก็รู้ชัดซึ่งนิพพานตามความเป็นนิพพาน. ครั้นรู้นิพพานตามความเป็นนิพพานชัดแจ้งแล้ว ก็ไม่ทำความมั่นหมายซึ่งนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายในนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายโดยความเป็นนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายว่า “นิพพานเป็นของเรา”, ไม่เพิลิตเพิลินลุ่มหลงในนิพพาน. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? เพราะเหตุว่านิพพานนั้น เป็นสิ่งที่ตลาดคตกำหนดรู้ทั่วถึงแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย! แมตถาคคต ผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง ก็รู้ชัดซึ่งนิพพานตามความเป็นนิพพาน. ครั้นรู้นิพพานตามความเป็นนิพพานชัดแจ้งแล้ว ก็ไม่ทำความมั่นหมายซึ่งนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายในนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายโดยความเป็นนิพพาน ไม่ทำความมั่นหมายว่า “นิพพานเป็นของเรา”, ไม่เพิลิตเพิลินลุ่มหลงในนิพพาน. ข้อนี้เพราะเหตุไรเล่า? เรากล่าวว่า เพราะรู้ว่า ความเพิลิตเพิลินเป็นมูลแห่งทุกข์ และเพราะมีภพ จึงมีชาติ, เมื่อเกิดเป็นสัตว์แล้วต้องมีแก่และตาย. เพราะเหตุนั้นตลาดคตจึงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เพราะค้นหาทั้งหลายสิ้นไป ปราศไป ดับไป สละไป ไถ่ถอนไป โดยประการทั้งปวง ดังนี้.

**เรื่องที่ทรงตรัสเกี่ยวกับ
อดีตชาติของพระองค์**

ต้องท่องเที่ยวมาแล้ว เพราะไม่รู้อริยสัจ

๑๕๐

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๗/๕๔๑/๑๖๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด
ซึ่งอริยสัจสี่อย่าง, เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยว
ไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.
ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะไม่รู้ถึง เพราะไม่แทงตลอดซึ่ง
อริยสัจสี่อย่างเหล่าไหนเล่า ? สี่อย่างคือ อริยสัจคือทุกข์,
อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์, อริยสัจคือความดับไม่เหลือ
แห่งทุกข์, อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือ
แห่งทุกข์. ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอด
ซึ่งอริยสัจสี่ประการ เหล่านี้แล, เราและพวกเธอทั้งหลาย
จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาว
นานถึงเพียงนี้. ...

ตลอดสังสารวัฏ ไม่เคยบังเกิดในชั้นสุทธาวาส

๑๕๑

-บาลี ม. ๑๒/๑๖๒/๑๘๗.

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำ
มีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการท่องเที่ยวใน
สังสารวัฏ”. สารีบุตร ! ก็สังสารวัฏที่เราไม่เคยท่องเที่ยว
มาแล้วแต่หลัง ตลอดกาลยืดยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย,
เว้นเสียแต่ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร ! ถ้าเรา
ท่องเที่ยวไปในหมู่เทพเหล่าสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้
ได้เลย, (ย่อมปรินิพพานในภพนั้น).

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำ
มีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการอุปบัติ (บังเกิด)”.
สารีบุตร ! ก็การบังเกิดที่เราไม่เคยบังเกิดมาแล้วแต่หลัง
ตลอดกาลยืดยาวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การ
บังเกิดในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร ! ถ้าเราบังเกิด
ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส, ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย, (ย่อม
ปรินิพพานในภพนั้น).

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำ
มีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะภพเป็นที่อยู่อาศัย”.
สารีบุตร ! ก็ภพที่เราไม่เคยอยู่อาศัยมาแล้วแต่หลัง ตลอด
กาลยี่ดียวนานนั้น หาได้ไม่ง่ายเลย เว้นเสียแต่การอยู่อาศัย
ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส. สารีบุตร ! ถ้าเราอยู่อาศัย
ในหมู่เทพชั้นสุทธาวาส , ก็จะไม่พึงมาสู่โลกนี้ได้เลย,
(ย่อมปรินิพพานในภพนั้น).

ตลอดสังสารวัฏเคยบูชาัญญ์ และบำเรอไฟแล้วอย่างมาก

๑๕๒

– ปาลี ม. ม. ๑๒/๑๖๓/๑๙๐.

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำ
มีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการบูชาัญญ์”.
สารีบุตร ! ก็ัญญ์ที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง
ตลอดการท่องเที่ยวอันยืดยาวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็น
กษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์มหาศาลบ้างนั้น,
หาได้ไม่ง่ายเลย.

สารีบุตร ! สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีถ้อยคำ
มีความเห็นว่า “ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะการบำเรอไฟ”.
สารีบุตร ! ก็ไฟที่เรายังไม่เคยบูชามาแล้วแต่หลัง
ตลอดการท่องเที่ยวอันยืดยาวนาน เป็นกษัตริย์บ้าง เป็น
กษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกบ้าง เป็นพราหมณ์มหาศาลบ้างนั้น,
หาได้ไม่ง่ายเลย.

เคยบังเกิดเป็นมหาพรหม สักกะ

๑๕๓

-บาลี อิติวุ. พุ. ๒๕/๒๔๐/๒๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย ! แต่ชาติที่แล้วมาแต่อดีต ตถาคตได้เคยเจริญเมตตากวณาดตลอด ๗ ปี จึงไม่เคยมาบังเกิดในโลกมนุษย์นี้ ตลอด ๗ สังวัฏฏกัปป์ และวิวัฏฏกัปป์. ในระหว่างกาลอันเป็นสังวัฏฏกัปป์นั้น เราได้บังเกิดในอภิสสระ. ในระหว่างกาลอันเป็นวิวัฏฏกัปป์นั้น เราก็ได้อยู่พรหมวิมานอันว่างเปล่าแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ! ในกัปป์นั้น เราได้เคยเป็นพรหมได้เคยเป็นมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครครอบงำได้ เป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวงโดยเด็ดขาด เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด.

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้เคยเป็นสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทวดา นับได้ ๓๖ ครั้ง. เราได้เคยเป็นราชาจักรพรรดิผู้ประกอบด้วยธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม มีแว่นแคว้นจตุรทิศทั้งสี่เป็นที่สุด เป็นผู้ชนะแล้วอย่างดี มีชนบทอันบริบูรณ์ประกอบด้วยแก้วเจ็ดประการ นับด้วยร้อย ๆ ครั้ง, ทำไมจะต้องกล่าวถึง ความเป็นราชาดำรงธรรมดาด้วย.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความคิดได้เกิดขึ้นแก่เราว่า
ผลวิบากแห่งกรรมอะไรของเราหนอ ที่ทำให้เราเป็นผู้มี
ฤทธิ์มากถึงอย่างนี้ มีอำนาจมากถึงอย่างนี้ ในครั้งนั้นๆ.

ภิกษุทั้งหลาย ! ความรู้สึกได้เกิดขึ้นแก่เราว่า
ผลวิบากแห่งกรรม ๓ อย่างนี้แล ที่ทำให้เรามีฤทธิ์มาก
ถึงอย่างนี้ มีอำนาจมากถึงอย่างนี้, วิบากแห่งกรรม ๓ อย่าง
ในครั้งนั้น คือ ผลวิบากแห่ง ทาน การให้ ๑, แห่ง ทมะ
การบีบบังคับใจ ๑, แห่ง สัจญมะ การสำรวมระวัง ๑,
ดังนี้.

เคยบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่ามฆเทวะ

๑๕๔

- ปาลี ม. ม. ๑๗/๔๑๕/๔๕๓.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า ‘ผู้อื่นต่างหากที่เป็นพระเจ้ามฆเทวราชในสมัยนั้น’. อานนท์! เธอไม่ควรเห็นเช่นนั้น, เรายังเองได้เป็น พระเจ้ามฆเทวราชแล้วในสมัยนั้น. ...

อานนท์! เรื่องดึกดำบรรพ์ที่เมืองมิลินนี้ มีพระราชานามว่า พระเจ้ามฆเทวะ เป็นธรรมราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรมประพฤติราชธรรม ในพราหมณ์และคหบดี ทั้งในเมืองหลวงและชนบท, ย่อมเข้าอยู่อุปสมถในวันที่ ๑๔ หรือ ๑๕ และวันที่ ๘ แห่งปักษ์. พระเจ้ามฆเทวะนั้น เรียกช่างกลบกลับมาแล้วสั่งว่า ‘เพื่อน! ท่านเห็นผมหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะเราเมื่อใดก็จงบอกเรานี้’.

อานนท์! ล่วงมานับด้วยปีเป็นอันมาก ช่างกลบกนั้นได้เห็นผมหงอกแล้วกราบทูลให้ทรงทราบ. พระเจ้ามฆเทวะรับสั่งให้ถอนหงอกด้วยแหนบ แล้ววางใส่ฝ่าพระหัตถ์ให้ทอดพระเนตร ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว พระราชทานบ้านส่วยเป็นบำเหน็จแก่ช่างกลบกนั้น. รับสั่งให้หาพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้า แล้วตรัสว่า ‘นะพะพอกุมาร!

เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว : หงอกเกิดบนศีรษะแล้ว. กามอันเป็นวิสัยของมนุษย์ เราได้บริโภคเสร็จแล้ว เตียนนี้ถึงสมัยอันควรเพื่อการแสวงกามอันเป็นทิพย์สืบไป. มาเถอะพ่อผู้กุมาร ! เจ้าจงครองตำแหน่งพระราชานี้. ส่วนเราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าัย้อมผาด ออกบวชจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนไป. อนึ่ง ถ้าเจ้าเห็นหงอกเกิดขึ้นที่ศีรษะของเจ้าเมื่อใด, เมื่อนั้นจงประทานบ้านส่วยเป็นบำเหน็จแก่ช่างกลบก แล้วชี้แจงมอบหมายตำแหน่งพระราชแก่ราชบุตรองค์ใหญ่ให้ดี, แล้วจงปลงผมและหนวด ครองผ้าัย้อมผาด ออกบวชจากเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยเรือนไปเถิด. เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรอันนี้ ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว, เจ้าอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเรา. กัลยาณวัตรอันนี้ ขาดตอนลงในยุคของผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนสุดท้าย แห่งบุรุษทั้งหลาย ผู้ประพฤติตามกัลยาณวัตรของเรา. แน่ะพ่อผู้กุมาร ! เราขอกล่าวถึงวัตรนั้นกะเจ้าในบัดนี้ อย่างนี้ว่า เจ้าจงประพฤติตามกัลยาณวัตรนี้ ตามที่เราได้บัญญัติไว้แล้ว ขอเจ้าจงอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย’.

อานนท์ ! ครั้นพระเจ้ามมหเทวะ ประทานบ้านส่วยแก่ช่างกลบก มอบหมายรัชชสมบัติแก่พระราชบุตรองค์

ใหญ่เป็นอย่างดีแล้ว ก็ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมผาด
 บวชแล้วจากเรือน ไม่เกี่ยวข้อด้วยเรือน ในป่ามฆเทวัมพวัน
 นี้เอง. เธอผู้บวชแล้วนั้น แผ่ความรู้สึกด้วยจิตอันประกอบ
 ด้วยเมตตา ไปยังทิศ ที่หนึ่ง, และทิศที่สอง ที่สาม ที่สี่ โดย
 อารมณ์อย่างเดียวกัน. ด้วยเหตุนี้ เป็นอันว่าเธอมีจิต
 ประกอบด้วยเมตตาอย่างไพบุลย์เยียมยอด หาที่เปรียบมิได้
 ปราศจากเวรและพยาบาท แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะ
 แผ่ทั่วไปทั้งในเบื้องบนเบื้องล่าง และเบื้องขวางโดยรอบ.
 เธอ นั้น มีจิตประกอบด้วยกรุณา ... มุทิตา ... อุเบกขา ...
 แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง เพราะแผ่ทั่วไปทั้งในเบื้องบน เบื้องล่าง
 และเบื้องขวางโดยรอบ แล้วแลอยู่แล้ว. ...เธอบวชแล้ว
 ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในป่ามฆเทวัมพวันนี้เอง. ครั้น
 ทำพรหมวิหารธรรมทั้งสี่ให้เจริญแล้ว ก็เข้าถึงพรหมโลก
 ภายหลังจากการตาย เพราะการทำลายแห่งกาย...

อานนท์ ! เราแล ได้เป็นพระเจ้ามฆเทวะแล้ว
 ในสมัยนั้น. อนุชนที่เกิดในภายหลัง ได้ประพฤติดตาม
 กัลยาณวัตร ที่เราตั้งไว้แล้ว แต่ว่า กัลยาณวัตรนั้นจะเป็น
 ไปพร้อมเพื่อความหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ
 สนิท ความสงบ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน
 ก็หาไม่; เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงพรหมโลกเท่านั้น.

(สามารถอ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับ กัลยาณวัตรในอีกรูปแบบหนึ่ง
 ได้จากหน้า ๒๔๘ ของหนังสือเล่มนี้.)

เคยบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่ามหาสุทนต์

๑๕๕

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๒๒๕/๑๘๕, -บาลี จริยา. พุ. ๓๗/๕๕๔/๔.

ในกาลใด, เราเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครชูกสาวดี มีนามว่า มหาสุทนต์ผู้เป็นจักรพรรดิมีกำลังมาก. ในกาลนั้น เราจัดให้มีการป่าวร้องในที่ทั่วไป วันละสามครั้ง. ‘ใครปรารถนาอะไร ใครประสงค์สิ่งใด ใครควรได้ทรัพย์ เช่นไร, ใครหิว ใครกระวนกระวาย, ใครต้องการมาลา ใครต้องการเครื่องลูบทา. ผ้าย้อมแล้วด้วยสีต่างๆ กัน ใครไร้ผ้าจนวนุ่งห่ม. ใครจะเดินทางจงเอาร่มไป, เอารองเท้างามๆ นุ่มๆ ไป’.

เราให้ป่าวร้องเช่นนี้ ทั้งเช้าและเย็นทุกๆ แห่ง. ทรัพย์ที่เตรียมไว้สำหรับยาจก ไม่ใช่สิบแห่ง หรือร้อยแห่ง แต่ตั้งหลายร้อยแห่ง. จะเป็นกลางวันหรือกลางคืนก็ตาม ถ้ายาจกมาเมื่อใด เป็นได้สิ่งของตามที่เขาปรารถนาเต็มมือ กลับไปเสมอ. เราให้ทานอันใหญ่หลวงเช่นนี้ จนตลอดชีวิต และใช้ว่าจะให้ทานด้วยทรัพย์ส่วนที่เราเกลียดไม่ชอบ ก็หาไม่ การสะสมทรัพย์จะมีในเราก็หาไม่.

ผู้ป่วยกระสับกระส่าย ใครจะพ้นไปจากโรค
ให้ขวัญข้าวแก่มอนจนเป็นที่พอใจแล้ว ย่อมหายจากโรคได้
ฉันใด เราก็ฉันนั้น เรามุ่งแต่จะทำให้เต็มเปี่ยม, ให้ทาน
แก่ยาก ก็เพื่อทำใจที่ยังพร่องอยู่ให้เต็ม, ไม่อาลัยทรัพย์
ไม่เกาะเกี่ยวในทรัพย์ ก็เพื่อการลุถึงโดยลำดับ ซึ่งปัญญา
อันเป็นเครื่องรู้พร้อม.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่เธอว่า ‘ผู้อื่นต่างหาก
ที่เป็นพระเจ้ามहाสุทนต์ในสมัยนั้น’. อานนท์! เธอไม่
ควรเห็นเช่นนั้น, เรายังเองเป็นพระเจ้ามहाสุทนต์แล้วใน
สมัยนั้น. นครจำนวนแปดหมื่นสี่พัน มีราชธานีกุสาวดี
เป็นประมุข เหล่านั้นของเรา. ปราสาทจำนวนแปดหมื่น
สี่พัน มีปราสาทชื่อธรรมปราสาทเป็นประมุข เหล่านั้นเป็น
ของเรา. เรือนยอดจำนวนแปดหมื่นสี่พัน มีเรือนยอด
ชื่อมหาวิญหะเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. บัลลังก์
จำนวนแปดหมื่นสี่พัน ทำด้วยทอง ทำด้วยเงิน ทำด้วยงา
ทำด้วยแก้วลาย ลาดด้วยขนเจียม ลาดด้วยสักหลาด ...
เหล่านั้นเป็นของเรา. ช้างจำนวนแปดหมื่นสี่พัน ประดับ
ด้วยเครื่องทอง ... มีพญาช้างตระกูลอุโบสถเป็นประมุข
เหล่านั้นเป็นของเรา. ม้าจำนวนแปดหมื่นสี่พัน ประดับ

ด้วยเครื่องทอง ... มีพญาม้าตระกูลลาหกเป็นประมุข เหล่านั้น
เป็นของเรา. รถจำนวนแปดหมื่นสี่พัน หุ้มบุด้วยหนัง
ราชสีห์หนังเสือโคร่ง ... มีเวชยันตรถเป็นประมุข เหล่านั้นเป็น
ของเรา. มณีแปดหมื่นสี่พัน มีแก้วมณีรัตนเป็นประมุข
เหล่านั้นเป็นของเรา. หอแปดหมื่นสี่พัน มีนางสุภักทา
เทวีเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. คหบดีแปดหมื่น
สี่พันมีคหบดีรัตนเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา.
กษัตริย์แปดหมื่นสี่พัน ผู้คอยแวดล้อมประดับเกียรติ
มีปริณายกรัตนเป็นประมุข เหล่านั้นเป็นของเรา. โคนม
แปดหมื่นสี่พัน กำลังมีนมไหลรดรองได้ เหล่านั้นเป็นของเรา.
ผ้าแปดหมื่นสี่พันโกฏิ คือผ้าปานอันละเอียดอ่อน ผ้าฝ้ายอัน
ละเอียดอ่อน ... เหล่านั้นเป็นของเรา. ถาดตักแต่งอาหาร
แปดหมื่นสี่พัน อันคนเชิญเครื่องเชิญทั้งเข้าและเย็น เหล่า
นั้นเป็นของเรา.

(ข้อความต่อไปจากนี้ มีการกล่าวระบุสิ่งเลิศเพียงสิ่งเดียว
ตัวเดียว หลังเดียว นครเดียว ... ถาดเดียว ที่ทรงบริโภคใช้สอยอยู่เป็น
ประจำ ในบรรดาแต่ละสิ่งซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนถึงแปดหมื่นสี่พัน.
รายละเอียดมีอยู่มากเกินไปจึงไม่ยกมาใส่ไว้ในที่นี้ ตามตัวอักษรที่มีอยู่
-ผู้แปล).

อานนท์! จงดูเถิด, สิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งหมด
ได้ล่วงไปแล้ว ดับหายไปแล้ว แปรปรวนไปสิ้นแล้ว.
อานนท์! สังขารทั้งหลาย เป็นของไม่เที่ยง เช่นนี้เอง เป็น
ของไม่ยั่งยืน เช่นนี้เอง เป็นของไม่มีเจ้าของ อย่างนี้เอง.

อานนท์! เพียงเท่านี้ ก็พอแล้ว, พอเพื่อจะหน่าย
ในสังขารทั้งหลาย, พอเพื่อคลายกำหนด, พอเพื่อหลุดพ้น
ดังนี้. อานนท์! เราอยู่ที่ที่เป็นหลุมฝังเรา, เขาฝังสรีระ
ของเราไว้ ณ ที่นี้, การทอดทิ้งร่างเหนื่อแผ่นดินครั้งนี้
เป็นครั้งที่ ๗ ของเรา ในชาติที่เป็นพระราชชาชน
จักรพรรดิ.

เคยบังเกิดเป็นพราหมณ์ปุโรหิต สอนการบูชาัญญ์

๑๕๖

-บาลี ส. ที. ๙/๑๗๑/๒๐๕.

พราหมณ์! ในสมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต
ผู้สั่งงานบูชาัญญ์ ของพระเจ้ามหาวชิตราช.

พราหมณ์! เรื่องมีแล้วในกาลก่อน. พระเจ้า
มหาวชิตราช เป็นราชาผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก มีทอง
และเงินเหลือเฟือ มีอุปกรณ์ของทรัพย์เหลือเฟือ มีทรัพย์
และข้าวเปลือกเหลือเฟือ มียุงฉางเต็มล้น. วันหนึ่ง
ประทับอยู่ ณ ที่สงัด เกิดพระดำริว่า ‘เราได้เสวยมนุษย์สมบัติ
อันวิบูล ครอบครองปฐพีมณฑลอันใหญ่ยิ่ง ถ้ากระไรเราควร
บูชามหาัญญ์ อันจะเป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุข
แก่เราสิ้นกาลนาน’ รับสั่งให้หาพราหมณ์ปุโรหิตมาบอก
พระดำรินี้แล้ว ขอให้บอกสอนวิธีการบูชาัญญ์.

พราหมณ์! ปุโรหิตได้ทูลสนองพระดำรินั้นว่า
‘แคว้นแคว้นของพระองค์ยังมีเสี้ยนหนามหลักตอ การปล้น
ฆ่าในหมู่บ้านก็ยังปรากฏ การปล้นฆ่าในจังหวัดก็ยังปรากฏ.
การปล้นฆ่าในนครก็ยังปรากฏ การแย่งชิงตามระยะหนทาง

ก็ยังปรากฏ. และถ้าพระองค์จะให้เลิกเก็บส่วย ในขณะที่แวนแคว้นเป็นไปด้วยเสี้ยนหนามหลักตอเช่นนี้ ก็จะได้ชื่อว่าทำกิจไม่ควรทำ. อีกประการหนึ่ง พระองค์อาจมีพระดำริว่า เราจักถอนหลักตอ คือ โจรผู้ร้ายเสียได้ด้วยการประหาร การจองจำ การริบ การประจาน หรือการเนรเทศ ดังนี้ ข้อนี้ ก็ไม่ถือว่าเป็นการกำจัดได้ราบคาบด้วยดี เพราะผู้ที่ยังเหลือจากการถูกประหารก็ยังมิ ชนพวกนี้จะเบียดเบียนชนบทของพระองค์ในภายหลัง. แต่ว่ามีอุบายที่จะถอนหลักตอเหล่านั้นให้ราบคาบด้วยดีได้ คือ ชนเหล่าใดบากบั่นเลี้ยงโคเพื่อกสิกรรม พระองค์จึงประทานพืชพันธุ์ข้าวแก่นชนเหล่านั้น. ชนเหล่าใดบากบั่นในวณิชยกรรม พระองค์จึงประทานเงินเพิ่มให้ชนเหล่านั้น. ชนเหล่าใดเป็นข้าราชการขอพระองค์จึงประทานเบี้ยเลี้ยงแก่นชนพวกนั้น. มนุษย์เหล่านั้น ต่างจะชวนชวายในกิจการงานของตน ไม่เบียดเบียนแวนแคว้นของพระองค์ และพระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูนมากมาย. แวนแคว้นจะตั้งอยู่ด้วยความเกษม ปราศจากเสี้ยนหนามหลักตอ. พวกมนุษย์จะร่ำเรียงบันเทิง นอนชুবูตริให้เต็มพ้อนอยู่บนอก แม้จักไม่ปิดประตูเรือน ในเวลาค่ำคืนก็เป็นอยู่ได้’...

...พราหมณ์! ครั้นชนบทนั้นสงบจากเลี่ยนหนาม
หลักตอแล้ว ปุโรหิตจึงกราบทูลวิธีแห่งมหายัญญ์ (อันประกอบ
ด้วยบริขารสิบหก คือ ได้รับความยินยอมเห็นพ้องจากกษัตริย์เมืองออก
จากอมาตย์บริษัท จากพราหมณ์มหาศาล และจากคหบดีมหาศาล นี่จัด
เป็นบริขารสี่, พระเจ้ามหาวิชิตรประกอบด้วยของคุณ ๘ มีพระชาติอันดี
มีพระรูปร่างงามเป็นต้น นี่เป็นบริขารอีกแปด; และปุโรหิตประกอบ
ด้วยของคุณ ๔ มีความเป็นผู้มีชาติบริสุทธิ์ และจบเวทเป็นต้น นี่เป็น
บริขารอีกสี่ รวมเป็นสิบหก; และกราบทูลประการสามแห่งยัญญ์ คือ
ผู้บูชาต้องไม่เกิดวิปัสการด้วยความตระหนี่ ทั้งในขณะจะบูชา บูชาอยู่
และบูชาเสร็จแล้ว; แล้วกราบทูลเหตุไม่ควรวิปัสการ เพราะปฏิบัติหากผู้มา
รับทาน ๑๐ จำพวก เช่นเป็นคนทำปาณาติบาต อทินนาทาน ... เป็นต้น,
เพื่อไม่ให้เกิดเสียพระทัยว่าคนเลวๆ มารับทาน.) ...

พราหมณ์! ในการบูชายัญญ์นั้น โค แพะ แกะ
ไก่ สุกร ไม่ได้ถูกฆ่า สัตว์อื่นๆ ก็ไม่ต้องได้รับความวิบัติ
พลัดพราก ต้นไม้ก็ไม่ถูกตัดมาเพื่อหลักยัญญ์, เชื้อเพลิงก็
ไม่ถูกเกี่ยวตัดมา เพื่อการเบียดเบียนสัตว์ใดให้ลำบาก พวกที่
เป็นทาส เป็นคนใช้ และกรรมกร ก็ไม่ต้องถูกคุกคามด้วย
อาชญา และความกลัว, ไม่ต้องร้องไห้ น้ำตานองหน้าพลาง
ทำการงานพลาง. ใครปรารถนาจะทำก็ทำ, ไม่ปรารถนาก็
ไม่ต้องทำ, ปรารถนาทำสิ่งใด ก็ทำเฉพาะสิ่งนั้น ไม่ปรารถนา

ทำอะไรใด ก็ไม่ต้องทำสิ่งนั้น. ยัญญ์นั้น สำเร็จไปแล้วด้วย
เนยใส น้ำมัน เนยข้น นมสั้ม น้ำผึ้ง น้ำอ้อย. ...

พราหมณ์! เรา รู้ชัดเจนอนุอยู่ ซึ่งหมู่ชนเหล่านั้นๆ
ผู้บูชายัญญ์อย่างนี้แล้ว ภายหลังแต่การตาย เพราะกายแตก
ย่อมบังเกิด ณ สุคติโลกสวรรค์. พราหมณ์! ในสมัยนั้น
เราเป็นพราหมณ์ผู้ปุโรหิต ผู้สั่งงานบูชายัญญ์ของพระเจ้า
มหาวชิตราชนั้น.

เคยบังเกิดเป็นพราหมณ์ ชื่อเวลามะ ๑๕๗

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๐๕/๒๒๔.

คหบดี! เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพราหมณ์ชื่อเวลามะ พราหมณ์ผู้นั้นได้ให้ทานเป็นมหาทานอย่างนี้ คือ ได้ให้ ถาดทองเต็มด้วยรูปียะ ๘๔,๐๐๐ ถาด ถาดรูปียะเต็มด้วย ทอง ๘๔,๐๐๐ ถาด ถาดสำริดเต็มด้วยเงิน ๘๔,๐๐๐ ถาด ให้ช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือก มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธง ทองคลุมด้วยข่ายทอง ให้รถ ๘๔,๐๐๐ คัน หุ้มด้วยหนัง ราชสีห์ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง ผ้ากัมพลเหลือง มี เครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทอง คลุมด้วยข่ายทอง ให้แม่โคนม ๘๔,๐๐๐ ตัว มีน้านมไหลสะอาด ใช้ภาชนะเงิน รองน้านม ให้หญิงสาว ๘๔,๐๐๐ คน ประดับด้วยแก้วมณี และแก้วกุณฑล ให้บัลลังก์ ๘๔,๐๐๐ ที่ ลาดด้วยผ้าโกเชาว์ ลาดด้วยขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีสัณฐานเป็นช่อดอกไม้ มีเครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด มีเครื่องลาดเพดาน มี หมอนข้างแดงทั้งสอง ให้ผ้า ๘๔,๐๐๐ โกฏิ เป็นผ้าเปลือกไม้ ผ้าแพร ผ้าฝ้าย เนื้อละเอียด จะป่วยการกล่าวไปไปถึงข่าน น้ำ ของเคี้ยว ของบริโภค เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่ให้ดูจุฬไป เหมือนแม่น้ำ.

คหบดี! ท่านพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า สมัยนั้น ผู้อื่นเป็นเวลามพราหมณ์ผู้ที่ให้ท่านเป็นมหาทานนั้น. คหบดี! แต่ท่านไม่ควรเห็นอย่างนี้ สมัยนั้น เราเป็นเวลามพราหมณ์ เราได้ให้ท่านนั้นเป็นมหาทาน ก็ในทานนั้น ไม่มีใครเป็นทักษิณียบุคคล ใคร ๆ ไม่ชำระทักษิณานั้นให้หมดจด.

คหบดี! ทานที่บุคคลถวายให้ผู้ถึงพร้อมด้วยทัญญู (โสดาบัน) ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่เวลามพราหมณ์ให้แล้ว.

ทานที่บุคคลถวายให้พระสกทาคามีผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้ผู้ถึงพร้อมด้วยทัญญู ๑๐๐ ท่านบริโภค.

ทานที่บุคคลถวายให้พระอนาคามีผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้พระสกทาคามี ๑๐๐ ท่านบริโภค.

ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ผู้เดียวบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้พระอนาคามี ๑๐๐ ท่านบริโภค.

ทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียว
บริโภคนั้น มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ ๑๐๐
รูปบริโภค.

ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์สามาสัมพุทธเจ้า
บริโภคนั้น มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้า
๑๐๐ รูปบริโภค.

ทานที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุขบริโภค มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลถวายให้พระ
อรหันต์สามาสัมพุทธเจ้าบริโภค.

การที่บุคคลสร้างวิหารถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔
มีผลมากกว่าทาน ที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มี
พระพุทธเจ้าเป็นประมุขบริโภค.

การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม
และพระสงฆ์เป็นสรณะ มีผลมากกว่า ทานที่บุคคลสร้าง
วิหารถวายสงฆ์ อันมาจากทิศทั้ง ๔.

การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมทานสิกขาบท คือ
งดเว้นจากปาณาติบาต ... จากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัย
อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีผลมากกว่าการที่บุคคล
มีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์
เป็นสรณะ.

การที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุตแม้เพียงเวลา
สุดดมของหอม มีผลมากกว่า การที่บุคคลมีจิตเลื่อมใส
สมาทานสิกขาบท คือ งดเว้นจากปาณาติบาต ...

และการที่บุคคลเจริญอนิจจสัญญาแม้เพียงเวลา
ลัดนิ้วมือ มีผลมากกว่า การที่บุคคลเจริญเมตตาจิต
โดยที่สุตแม้เพียงเวลาสุดดมของหอม.

เคยบังเกิดเป็นช่างทำรถ

๑๕๘

-บาลี ดิ. ย. ๒๐/๑๔๐/๔๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพระราชาทรงพระนามว่าปเจตนะ ครั้นนั้น พระเจ้าปเจตนะได้รับสั่งกะนายช่างรถว่า “นายช่างรถผู้สหาย! แต่จะไปอีก ๖ เดือน เราจักทำสงคราม ท่านสามารถจะทำล้อรถคู่ใหม่ให้เราได้ไหม?”.

นายช่างรถได้กราบทูลรับรองต่อพระเจ้าปเจตนะว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์จะสามารถจะทำถวายได้ พระเจ้าข้า!” ครั้นนั้นแล นายช่างรถได้ทำล้อสำเร็จข้างหนึ่งโดยใช้เวลา ๖ เดือน หย่อน ๖ ราตรี.

ครั้นนั้นแล พระเจ้าปเจตนะตรัสเรียกนายช่างรถมาถามว่า “นายช่างรถผู้สหาย! แต่จะไปอีก ๖ วัน เราจักทำสงคราม ล้อรถคู่ใหม่สำเร็จแล้วหรือ?”.

นายช่างรถกราบทูลว่า “ขอเดชะ โดย ๖ เดือน หย่อนอยู่อีก ๖ ราตรีนี้แล ล้อได้เสร็จไปแล้วข้างหนึ่ง พระเจ้าข้า!”.

พระเจ้าปเสนะตรัสถามว่า “นายช่างรถผู้สหาย !
อีก ๖ วันนี้ ท่านสามารถจะทำล้อข้างที่สองให้เสร็จได้
หรือไม่”

นายช่างรถได้กราบทูลรับรองต่อพระเจ้าปเสนะว่า
“ขอเดชะ ข้าพระองค์สามารถจะทำให้เสร็จได้ พระเจ้าข้า !”.

ภิกษุทั้งหลาย ! ครั้งนั้นแล นายช่างรถได้ทำล้อข้าง
ที่สองเสร็จโดย ๖ วัน แล้วนำเอาล้อคู่ใหม่เข้าไปเฝ้าพระเจ้า
ปเสนะถึงที่ประทับ กราบทูลว่า “ขอเดชะ ล้อคู่ใหม่ของ
พระองค์นี้สำเร็จแล้ว พระเจ้าข้า !”.

พระเจ้าปเสนะรับสั่งถามว่า “นายช่างรถผู้สหาย !
ล้อของท่านข้างที่เสร็จโดย ๖ เดือน หย่อน ๖ ราตรี กับอีก
ข้างหนึ่งเสร็จโดย ๖ วันนี้ เหตุอะไรเป็นเครื่องทำให้แตกต่าง
กันเราจะเห็นความแตกต่างของมันได้อย่างไร ?”.

นายช่างรถกราบทูลว่า “ขอเดชะ ความแตกต่างของ
มันมีอยู่ ขอพระองค์ จงทอดพระเนตรความแตกต่างกันของ
มันเถิด พระเจ้าข้า !”.

ภิกษุทั้งหลาย ! ลำดับนั้นแล นายช่างรถยังล้อข้าง
ที่เสร็จโดย ๖ วัน ให้หมุนไป ล้อนั้น เมื่อนายช่างรถหมุนไป
มันก็หมุนไปได้เท่าที่นายช่างรถหมุนไป แล้วหมุนเวียนลัม

ลงบนพื้นดิน. นายช่างรถไถยังล้อข้างที่เสร็จโดย ๖ เดือน
หย่อนอยู่ ๖ ราตรีให้หมุนไป ล้อนั้น เมื่อนายช่างรถหมุนไป
มันก็หมุนไปได้เท่าที่นายช่างรถหมุนไป แล้วได้ตั้งอยู่เหมือน
อยู่ในเพลานั้น.

พระเจ้าปเสนะตรัสถามว่า “นายช่างรถผู้สหาย !
อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้ล้อข้างที่เสร็จโดย ๖ วัน
เมื่อถูกท่านหมุนไปแล้ว มันจึงหมุนไปเพียงเท่าที่ท่านหมุน
ไปได้ แล้วหมุนเวียนลัมลงบนพื้นดิน และก็อะไรหนอเป็น
เหตุเป็นปัจจัย ให้ล้อข้างที่เสร็จโดย ๖ เดือน หย่อนอยู่ ๖
ราตรีนี้ เมื่อท่านหมุนไป มันจึงหมุนไปได้เท่าที่ท่านหมุนไป
แล้วได้ตั้งอยู่เหมือนกับอยู่ในเพลานั้น”.

นายช่างรถกราบทูลว่า “ขอเดชะ กงกัฏฐิ กัมภีฏฐิ ดุม
กัฏฐิ ของล้อข้างที่เสร็จแล้วโดย ๖ วันนี้ มันคดโค้ง มีโทษ
มีรสฝาด เพราะกงกัฏฐิ กัมภีฏฐิ ดุมกัฏฐิ คดโค้ง มีโทษ
มีรสฝาด เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพระองค์หมุนไป มันจึงหมุน
ไปได้เท่าที่ข้าพระองค์หมุนไป แล้วหมุนเวียนลัมลงบนพื้นดิน.
ขอเดชะ ส่วนกงกัฏฐิ กัมภีฏฐิ ดุมกัฏฐิ ของล้อข้างที่เสร็จโดย ๖
เดือน หย่อนอยู่อีก ๖ ราตรีนี้ ไม่คดโค้ง หมดโทษ ไม่มี
รสฝาด เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพระองค์หมุนไป มันจึงหมุนไป

ได้เท่าที่ข้าพระองค์หมุนไป แล้วได้ตั้งอยู่เหมือนกับอยู่ใน
เพลานั้น”.

ภิกษุทั้งหลาย ! ก็ท่านทั้งหลายจะพึงคิดอย่างนี้ว่า
สมัยนั้น คนอื่นได้เป็นนายช่างรถ แต่ข้อนี้ไม่ควรเห็นดั่งนั้น.
สมัยนั้น เราได้เป็นนายช่างรถ ภิกษุทั้งหลาย ! คราวนั้น เราเป็น
คนฉลาดในความคดโค้งแห่งไม้ ในโทษแห่งไม้ ในรสฝาด
แห่งไม้.

ภิกษุทั้งหลาย ! แต่บัดนี้เราเป็นอรหันตสัมมา-
สัมพุทธะ ฉลาดในความคดโค้งแห่งกาย ในโทษแห่งกาย
ในรสฝาดแห่งกาย ฉลาดในความคดโค้งแห่งวาจา ในโทษ
แห่งวาจา ในรสฝาดแห่งวาจา ฉลาดในความคดโค้งแห่งใจ
ในโทษแห่งใจ ในรสฝาดแห่งใจ.

ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง
ไม่ละความคดโค้งแห่งกาย โทษแห่งกาย รสฝาดแห่งกาย
ไม่ละความคดโค้งแห่งวาจา โทษแห่งวาจา รสฝาดแห่งวาจา
ไม่ละความคดโค้งแห่งใจ โทษแห่งใจ รสฝาดแห่งใจ เขาได้
พลัดตกไปจากธรรมวินัยนี้ เหมือนกับล้อช้างที่เสร็จโดย
๖ วัน ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง
ละความคดโกงแห่งกาย โทษแห่งกาย รสผาดแห่งกาย
ละความคดโกงแห่งวาจา โทษแห่งวาจา รสผาดแห่งวาจา
ละความคดโกงแห่งใจ โทษแห่งใจ รสผาดแห่งใจได้
เขาย่อมดำรงมั่นอยู่ในธรรมวินัยนี้ เหมือนกับล้อช้างที่เสร็จ
โดย ๖ เดือน หย่อนอยู่ ๖ ราตรี ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอทั้งหลาย
พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักละความคดโกงแห่งกาย
โทษแห่งกาย รสผาดแห่งกาย จักละความคดโกงแห่ง
วาจา โทษแห่งวาจา รสผาดแห่งวาจา จักละความคดโกง
แห่งใจ โทษแห่งใจ รสผาดแห่งใจ. ภิกษุทั้งหลาย! เธอ
ทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

บุรพกรรมของการได้ลักษณะมหาบุรุษ ๑๕๙

-บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๕๙-๑๗๗/๑๓๐-๑๗๑.

...ภิกษุทั้งหลาย! พวกฤๅษีภายนอก จำนัตมหา
ปรีสลักษณะได้ก็จริง แต่หาว่าไม่ว่า การที่มหาบุรุษได้ลักษณะ
อันนี้ๆ เพราะทำกรรมเช่นนี้ๆ :

(ก) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์
ในชาติก่อน ในภพที่อยู่อาศัยก่อน ได้เป็นผู้บากบั่นในกุศล
ถือนั่นในกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต, ในการบริจาคทาน
การสมาทานศีล การรักษาศูโภสถ การปฏิบัติมารดา บิดา
การปฏิบัติสมณพราหมณ์ การอ่อนน้อมต่อผู้เจริญใน
ตระกูล และในอริกคุณธรรมอื่น. เพราะได้กระทำ ได้สร้างสม
ได้พอกพูน ได้มั่วสมกรรมนั้นๆ ไว้, ภายหลังแต่การตาย
เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ตถาคตนั้น
ถือเอายิ่งกว่าในเทพเหล่าอื่นโดย ฐานะ ๑๐ คือ อายุทิพย์
วรรณะทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิบัติทิพย์ รูปทิพย์ เสี่ยงทิพย์
กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ สัมผัสทิพย์; ครั้นจุติจากภพนั้นมาสู่
ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปรีสลักษณะข้อนี้คือ
มีฝ่าเท้าเสมอ จดลงก็เสมอ ยกขึ้นก็เสมอ ฝ่าเท้าถูกต้องพื้น
พร้อมกัน... (ลักษณะที่ ๑), ย่อมเป็น ผู้ไม่หวาดหวั่นต่อข้าศึก

ทั้งภายในและภายนอก คือ ราคะ โทสะ โมหะ ก็ตาม สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ก็ตาม ในโลก ที่เป็นศัตรู.

(ข) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตลาดเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้นำสุขมาให้แก่มหาชน เป็นผู้บรรเทาภัย คือ ความสะดุ้งหวาดเสียว จัดการคุ้มครองรักษาโดยธรรม ได้ถวายทานมีเครื่องบริวาร. เพราะได้กระทำ ... กรรมนั้นๆ ไว้ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ ภายใตฝ่าเท้ามีจักรทั้งหลายเกิดขึ้น มีซี่ตั้งพัน พร้อมด้วยกงและดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง มีระยะอันจัดไว้ด้วยดี ... (ลักษณะที่ ๒), ย่อมเป็นผู้มีบริวารมาก : ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ย่อมเป็นบริวารของตลาด.

(ค) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตลาดเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต วางแล้วซึ่ง ศาสตราและอาชญา มีความละอาย เอ็นดู กรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์มีชีวิตทั้งปวง. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะทั้ง ๓ ข้อนี้คือ มีสันยาว มีข้อนีวยาว มีกายตรงดุจกายพรหม ... (ลักษณะที่ ๓, ๔, ๑๕), ย่อมเป็นผู้มีชนมายูยืนยาวตลอดกาลนาน;

สมณะหรือพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม ก็ตาม หรือใครๆ ที่เป็นศัตรู ไม่สามารถปลงชีวิตตถาคตเสียในระหว่างได้.

(ฆ) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ให้ทานของควรเคี้ยว ควรบริโภค ควรลื้ม ควรจิบ ควรดื่ม มีรสอันประณีต. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีเนื่อขุนหนาในที่ ๗ แห่ง คือ ที่มือทั้งสอง ที่เท้าทั้งสอง ที่บ่าทั้งสอง และที่คอ ... (ลักษณะที่ ๑๖), ย่อมได้ของควรเคี้ยว ควรบริโภค ควรลื้ม ควรจิบ ควรดื่มอันมีรสประณีต.

(ง) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้สงเคราะห์ผู้อื่นด้วย สังคหัตถ์ทั้งสี่ คือ การให้สิ่งของ วาจาที่ไพเราะ การประพฤติประโยชน์ผู้อื่น และความมีตนเสมอกัน. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้คือ มีมือและเท้าอ่อนนุ่ม, มีลายฝ่ามือฝ่าเท้าดุจดาวาย ... (ลักษณะที่ ๕, ๖), ย่อมเป็นผู้สงเคราะห์บริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ย่อมได้รับความสงเคราะห์จากตถาคต.

(จ) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้กล่าววาจาประกอบด้วยอรรถด้วยธรรม

แนะนำชนเป็นอันมาก เป็นผู้นำประโยชน์สุขมาให้แก่ชนทั้งหลาย ตนเองก็เป็นผู้บูชาธรรม. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้คือ มีข้อเท้าอยู่สูง, มีปลายขนซ้อนขึ้น ... (ลักษณะที่ ๗, ๑๔), ย่อมเป็นผู้เลิศประเสริฐเยี่ยมสูงกว่าสัตว์ทั้งหลาย.

(ฉ) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้บอกศิลปะ วิทยา ข้อประพัตติ และลัทธิกรรม ด้วยความเคารพ ด้วยหวังว่าสัตว์เหล่านั้นพึงรู้ได้รวดเร็ว พึงปฏิบัติได้รวดเร็ว ไม่พึงเศร้าหมองสิ้นกาลนาน. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีแข้งดั่งแข้งเนื้อทราย (ลักษณะที่ ๘), ย่อมได้วัตถุอันควรแก่สมณะ เป็นองค์แห่งสมณะเป็นเครื่องอุปโภคแก่สมณะ โดยเร็ว.

(ช) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้เข้าไปหาสมณพราหมณ์ แล้วสอบถามว่า ‘ท่านผู้เจริญ! อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ ทำอะไรไม่มีประโยชน์ เป็นทุกข์ไปนาน ทำอะไรมีประโยชน์ เป็นสุขไปนาน’. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีผิวละเอียด

อ่อน ธูลีไม่ติดอยู่ได้ ... (ลักษณะที่ ๑๒), ย่อมเป็นผู้มีปัญญาใหญ่ มีปัญหาหนาแน่น มีปัญญาเครื่องปลื้มใจ ปัญญาแล่น ปัญญาแหลม ปัญญาแทงตลอด, ไม่มีสัตว์อื่นเสมอ หรือยิ่งไปกว่า.

(ข) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่มากไปด้วยความแค้น แม้ชนเป็นอันมาก ว่ากล่าวเอา ก็ไม่เอาใจใส่ ไม่โกรธ ไม่พยายาบาท ไม่คุมแค้น ไม่แสดงความโกรธ ความร้ายกาจ ความเสียใจให้ปรากฏ. ทั้งเป็นผู้ให้ทานผ้าเปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ สำหรับลาดและนุ่งห่ม อันมีเนื้อละเอียดอ่อน. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีกายดุจทอง มีผิวดุจทอง ... (ลักษณะที่ ๑๑), ย่อมเป็นผู้ได้ผ้าเปลือกไม้ ผ้าด้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ สำหรับลาดและห่ม มีเนื้อละเอียดอ่อน.

(ฌ) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้สमानญาติมิตร สหายชาวเกลอ ผู้เห็นห่าง แยกกันไปนาน, ได้สमानไมตรีมารดากับบุตร บุตรกับมารดา บิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องชายกับพี่น้องหญิง พี่น้องหญิงกับพี่น้องชาย, ครั้นทำความสามัคคีแล้ว พลอยชื่นชมยินดีด้วย. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์

อย่างนี้ จึงได้มหาปริสลักษณะข้อนี้คือ มีคุณฐาน (อวัยวะที่ลับ) ซ่อนอยู่ในฝัก ... (ลักษณะที่ ๑๐), ย่อมเป็นผู้มีบุตร (สาวก) มาก มีบุตรกล้ำหาญ มีแววแห่งคนกล้า อันเสนาแห่งบุคคลอื่นจะ ย่ำยีมิได้หลายพัน.

(ญ) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้สังเกตชั้นเชิงของมหาชน รู้ได้สม่าเสมอ รู้ได้เอง รู้จักบุรุษธรรมดา และบุรุษพิเศษว่าผู้นี้ ควรแก่สิ่งนี้ๆ, ได้เป็นผู้ทำประโยชน์อย่างวิเศษในชนชั้นนั้นๆ. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปริสลักษณะ ๒ ข้อนี้คือ มีทรวดทรงดุดันไทร, ยืนตรงไม่ย่อกาย ลูบถึงเข้าได้ด้วยมือทั้งสอง ... (ลักษณะที่ ๑๙, ๙), ย่อมมั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก. ทรัพย์ของตถาคตเหล่านี้คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คือหิริ ทรัพย์คือโอตตปปะ ทรัพย์คือการศึกษา (สุตะ) ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา.

(ฎ) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ใคร่ต่อประโยชน์ ใคร่ต่อความเกื้อกูล ใคร่ต่อความผาสุก ใคร่ต่อความเกษมจากโยคะแก่ชนเป็นอันมาก ว่า ‘โชนชนเหล่านี้พึงเป็นผู้เจริญด้วยศรัทธา ด้วยศีล ด้วยการศึกษา ด้วยความรู้ ด้วยการเผื่อแผ่ ด้วยธรรม ด้วย

ปัญญา ด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก ด้วยนาและสวน ด้วยสัตว์
สองเท้าสี่เท้า ด้วยบุตรภรรยา ด้วยทาสกรรมกร และบุรุษ
ด้วยญาติมิตรและพวกพ้อง'. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ...
ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปุริสลักขณะ ๓ ข้อ
นี้คือ มีกึ่งกายเบื่องหน้าดุจสีหะ, มีหลังเต็ม, มีคอกลม ...
(ลักษณะที่ ๑๗, ๑๘, ๒๐), ย่อมเป็นผู้ไม่เสื่อมเป็นธรรมดา
คือไม่เสื่อมจากศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา, ไม่เสื่อมจาก
สมบัติทั้งปวง.

(๕) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ใน
ชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วย
ฝ่ามือก็ตาม ก้อนดินก็ตาม ท่อนไม้ก็ตาม ศาสดาก็ตาม.
เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้งมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้
จึงได้มหาปุริสลักขณะข้อนี้คือ มีประสาทรับรสอันเลิศ
มีปลายขึ้นเบื้องบน เกิดแล้วที่คอ รับรสโดยสม่ำเสมอ ...
(ลักษณะที่ ๒๑), ย่อมเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคน้อย มีความ
ร้อนแห่งกายเป็น วิกาอันสม่ำเสมอ ไม่เย็นเกินร้อนเกิน
พอควรแก่ความเพียร.

(๖) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ใน
ชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ไม่ถลึงตา ไม่ค้อนควัก ไม่จ้องลับหลัง,
เป็นผู้เข้มชันมองดูตรงๆ มองดูผู้อื่นด้วยสายตาอันแสดง

ความรัก. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปฐักขณ ๒ ข้อนี้คือ มีตาเขียวสนิท; มีตาดูจตาโค ... (ลักษณะที่ ๒๙, ๓๐), ย่อมเป็นที่ต้องตาของชนหมู่มาก เป็นที่รักใคร่พอใจของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตลาดเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นหัวหน้าของชนเป็นอันมาก ในกุศลธรรมทั้งหลาย ได้เป็นประธานของชนเป็นอันมาก ในกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต, ในการจำแนกทาน การสมาทานศีล การรักษาอุโบสถ การประพาสเกื้อกูลในมารดาบิดา สมณพราหมณ์, การนอบน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล ในอริกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาปฐักขณข้อนี้คือ มีศีรษะรับกับกรอบหน้า ... (ลักษณะที่ ๓๒), ย่อมเป็นผู้ที่มหาชนประพาสตาม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ประพาสตาม.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตลาดเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน...ได้เป็นผู้ละเว้นจากมุสาวาท พูดคำจริง หลังคำสัจเจียงแท้ ชื่อตรง ไม่หลอกลวงโลก. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว จึงได้มหาปฐัก-

ลักษณะ ๒ ข้อนี้คือ มีชนชุมละเส้น, มีอุณาโลมหว่างคิ้วขาว
อ่อนดุจสำลี, ... (ลักษณะที่ ๑๓, ๓๑), ย่อมเป็นผู้ที่มหาชน
เป็นไปใกล้ชิด คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา
มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ ใกล้ชิด.

(ณ) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์
ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ละเว้นวาจาส่อเสียด (คือคำยุให้
แตกกัน), คือไม่ฟังจากข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้นเพื่อทำลาย
ชนพวกนี้, ไม่ฟังจากข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลาย
ชนพวกโน้น, เป็นผู้สมานพวกแตกกันแล้ว และส่งเสริมพวก
ที่พร้อมเพรียงกัน; เป็นผู้ยินดีในการพร้อมเพรียง เพลินใน
การพร้อมเพรียง กล่าวแต่วาจาที่ทำให้เกิดความพร้อมเพรียง.
เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว
จึงได้มหาบุรุษลักษณะ ๒ อย่างนี้คือ มีฟันครบ ๔๐ ซี่ มีฟัน
สนิท ไม่ห่างกัน ... (ลักษณะที่ ๒๓, ๒๕), ย่อมเป็นผู้มีบริษัท
ไม่กระจัดกระจาย คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา
มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ เป็นบริษัทไม่กระจัดกระจาย.

(ด) ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ใน
ชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ละเว้นการกล่าวคำหยาบ, กล่าวแต่
วาจาที่ไม่มีโทษ เป็นสุขแก่หู เป็นที่ตั้งแห่งความรักซึมซาบ
ถึงใจ เป็นคำพูดของชาวเมือง เป็นที่พอใจและชอบใจของ

ชนเป็นอันมาก. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ ย่อมได้มหาปุริสลักษณะ๒ ข้อนี้คือ มีลิ้นอันเพียงพอ, มีเสียงเหมือนพรหม พูดเหมือนนกการวิก ... (ลักษณะที่ ๒๗, ๒๘), ย่อมเป็นผู้มีวาจาที่ผู้อื่นเอื้อเพื่อเชื่อฟัง คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ เอื้อเพื่อเชื่อฟัง.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ละเว้นการพูดเพ้อเจ้อ, เป็นผู้กล่าวควรแก่เวลา กล่าวคำจริง กล่าวเป็นธรรม กล่าวมีอรรถ กล่าวเป็นวินัย กล่าวมีที่ตั้ง มีหลักฐาน มีที่สุด ประกอบด้วยประโยชน์. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้แล้ว ย่อมได้มหาปุริสลักษณะข้อนี้คือ มีคางดุจคางราชสีห์ ... (ลักษณะที่ ๒๒), ย่อมเป็นผู้ที่ศัตรูทั้งภายในและภายนอกกำจัดไม่ได้ : ศัตรูคือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือ สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก กำจัดไม่ได้.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ... ได้เป็นผู้ละมิจฉาชีพ มีการเลี้ยงชีพชอบ เว้นจากการน้อโงงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม ด้วยเครื่องตวงเครื่องวัด จากการโกงการลวง เว้นจากการตัด การฆ่า การผูกมัด การร่วม

ทำร้าย การปล้น การกรรโชก. เพราะ ... กรรมนั้นๆ ... ครั้น
มาสู่ความเป็นมนุษย์อย่างนี้ จึงได้มหาบุริสลักษณะ ๒ ข้อนี้
คือ มีพี่น้องเรียบเสมอ, มีเชื้อขวางาม ... (ลักษณะที่ ๒๔,
๒๖), ย่อมเป็นผู้มีบริวารเป็นคนสะอาด คือ มีภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ เป็น
บริวารอันสะอาด.

ขอนอบน้อมแด่
ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ
พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ตถาคตสาวโก

(สาวกตถาคต)
คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง
(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

มูลนิธิพุทธโอโซน

มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ผู้ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

เริ่มจากชาวพุทธกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง ได้มีโอกาสมาฟังธรรมบรรยายจากท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ที่เน้นการนำพุทธวจน (ธรรมวินัยจากพุทธโอษฐ์ที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าทรงตรัสไว้แล้ว บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งเนื้อ ความและพยัญชนะ) มาใช้ในการถ่ายทอดบอกสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่ตรงตามพุทธบัญญัติตามที่ ทรงรับสั่งแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูปแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในการประกาศพระสัทธรรม และเป็นลักษณะเฉพาะที่ภิกษุในครั้งพุทธกาลใช้เป็นมาตรฐานเดียว

หลักพุทธวจนนี้ ได้เข้ามาตอบคำถาม ต่อความลังเลสงสัย ได้เข้ามาสร้างความชัดเจน ต่อความพัวเลือนสับสน ในข้อธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธ ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นผลจากสาเหตุเดียวคือ การไม่ใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษาเล่าเรียน

ด้วยศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวต่อองค์สัมมาสัมพุทธะ ในฐานะพระศาสดาท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “อาตมาไม่มีคำสอนของตัวเอง” และใช้เวลาที่มีอยู่ ไปกับการรับสนองพุทธประสงค์ ด้วยการโฆษณาพุทธวจนเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และความประสานเป็นหนึ่งเดียวของชาวพุทธ

เมื่อกลับมาใช้หลักพุทธวจน เหมือนที่เคยเป็นในครั้งพุทธกาล สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความชัดเจนสอดคล้องลงตัว ในความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าในแง่ของหลักธรรม ตลอดจนมรรควิธีที่ตรง และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผล รู้เห็นประจักษ์ได้จริงด้วยตนเองทันที ด้วยเหตุนี้ ชาวพุทธที่เห็นคุณค่าในคำของพระพุทธเจ้าจึงขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดเป็น “กระแสพุทธวจน” ซึ่งเป็นพลังเจียบที่กำลังจะกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ ในการกลับไปใช้ระบบการเรียนรู้พระสัทธรรม เหมือนดังครั้งพุทธกาล

ด้วยการขยายตัวของกระแสพุทธวจนนี้ สื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ หรือซีดี ซึ่งแจกฟรีแก่ญาติโยมเริ่มมีไม่พอเพียงในการแจก ทั้งนี้ เพราะจำนวนของผู้ที่สนใจเห็นความสำคัญของพุทธวจน ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับว่าท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโณ เครื่องคิดในข้อวัตรปฏิบัติที่พระศาสดาบัญญัติไว้ อันเป็นธรรมวินัยที่ออกจากพระโอษฐ์ของตถาคตโดยตรง การเผยแพร่พุทธวจนที่ผ่านมา จึงเป็นไปในลักษณะสันโดษตามมีตามได้ เมื่อมีโยมมาปวารณาเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ ได้มาจำนวนเท่าไร ก็ทยอยแจกไปตามที่มีเท่านั้น เมื่อมีมา ก็แจกไป เมื่อหมด ก็คือหมด

เนื่องจากว่า หน้าที่ในการดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่นสืบไป ไม่ได้ผูกจำกัดอยู่แต่เพียงพุทธสาวกในฐานะของสงฆ์เท่านั้น พระวาสากลุ่มหนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญของพุทธวจน จึงรวมตัวกันเข้ามาช่วยขยายผลในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์ศีกฤทธิ์ โสตุณฺโณ ทำอยู่แล้ว นั่นคือ การนำพุทธวจนมาเผยแพร่โฆษณา โดยพิจารณาตัดสิ่งใจจดเจียน จัดตั้งเป็นมูลนิธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการต่างๆ ทั้งหมดอยู่ในรูปแบบที่โปร่งใส เปิดเผย และเปิดกว้างต่อสาธารณชนชาวพุทธทั่วไป

สำหรับผู้ที่ไม่เห็นความสำคัญของพุทธวจน และมีความประสงค์ที่จะดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่น ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า สามารถสนับสนุนการดำเนินการถาวรนี้ได้ด้วยวิธีง่ายๆ นั่นคือ เข้ามาใส่ใจศึกษาพุทธวจน และนำไปใช้ปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อรู้ประจักษ์ เห็นได้ด้วยตนเองแล้ว ว่ามรรควิธีที่ได้จากการทำความเข้าใจ โดยใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นนั้น นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้อง ในหลักธรรมอันสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผล และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งได้ผลตามจริง ทำให้เกิดมีจิตศรัทธา ในการช่วยเผยแพร่ขยายสื่อพุทธวจน เพียงเท่านี้ คุณก็คือหนึ่งหน่วยในขบวน “พุทธโฆษณ” แล้ว

นี่คือเจตนารมณ์ของมูลนิธิพุทธโฆษณ นั่นคือเป็นมูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

ผู้ที่สนใจรับสื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน เพื่อไปใช้ศึกษาส่วนตัว
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน แก่พ่อแม่พี่น้อง ญาติ หรือเพื่อน
สามารถมารับได้ฟรี ที่วัดนาป่าพง
หรือตามที่พระอาจารย์คึกฤทธิ์ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรมนอกสถานที่

สำหรับรายละเอียดกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลของพุทธวจนโดยวัดนาป่าพง ค้นหา
ข้อมูลได้จาก

www.buddhakos.org หรือ www.watnapp.com

หากมีความจำนงค์ที่จะรับไปแจกเป็นธรรมทานในจำนวนหลายสิบชุด
ขอความกรุณาแจ้งความจำนงค์ที่

มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์

ประสานงานและเผยแพร่ : เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗

ถนนเลียบคลอง ๑๐ ฝั่งตะวันออก

ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐

โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔, ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘, ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑

โทรสาร ๐ ๒๑๕๙ ๐๕๒๕-๖

เว็บไซต์ : www.buddhakos.org อีเมล : buddhakos@hotmail.com

สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจนได้ที่

ชื่อบัญชี “มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์” ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง ๑๐ (ธัญบุรี)
ประเภท บัญชีออมทรัพย์ เลขที่บัญชี ๓๑๘-๒-๔๗๔๖๑-๐

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแพร่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

เว็บไซต์

- <http://www.watnapp.com> : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- <http://media.watnapahpong.org> : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- <http://www.buddha-net.com> : เครือข่ายพุทธวจน
- <http://etipitaka.com> : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- <http://www.watnapahpong.com> : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- <http://www.buddhakos.org> : มูลนิธิพุทธโฆษาจารย์
- <http://www.buddhawajanafund.org> : มูลนิธิพุทธวจน
- <http://www.ratana5.com> : พุทธวจนสมาคม
- <http://www.buddhawaj.org> : ฐานข้อมูลพระสูตรออนไลน์, เสียงอ่านพุทธวจน
- <http://www.buddhaoat.org> : กลุ่มผู้สนับสนุนการเผยแพร่พุทธวจน

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
<http://etipitaka.com/download> หรือ รับแผ่นโปรแกรมได้ที่วัดนาป่าพง

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะสำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ทุกวันพระ เวลา ๑๗.๔๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

หนังสือธรรมโฆษณ์ ชูตจากพระโอษฐ์

(ผลงานแปลพุทธวจน โดยท่านพุทธทาสภิกขุในนามกองตำราคณะธรรมทาน)

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม),
คณะศิษย์วัดนาป่าพง, พุทธวจนสมาคม, มูลนิธิพุทธวจน,
พุทธวจนสถาบันภาคกลาง, พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ,
พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก,
พุทธวจนสถาบันภาคใต้, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก,
กลุ่มศิษย์ตลาดต, กลุ่มสมณะศากยะปุตติยะ,
กลุ่มชวนม่วนธรรม, กลุ่มละนันท์,
กลุ่มพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย,
กลุ่มมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่,
ชมรมพุทธวจนอุดรธานี,
บจก. สยามคูโบต้า คอร์ปอเรชั่น, บจก. สยามรักษ์,
บจก. เซเวนส์เตปส์, บจก. ห้างพระจันทร์โอสด,
สถานกายภาพบำบัด คิตตี้คลินิก,
ร้านต้นมะขามช่างทอง, บ้านเมตตาเรสซิเดนซ์,
บจก. ดีเทลส์ โปรดักส์

๑๐

พระสูตรของความรู้ ที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี

คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?

ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้

แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.

ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถาะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?

ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑. พระองค์ทรงสามารถกำหนดคสมานี เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคีเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่ง
การกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อมตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้
ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก ดังเช่นที่คนทั้งหลาย
เคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอภาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มุ. ม. ๑๒/๔๔๕/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็นธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง (สนทิจฺจโก) เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล (อภาลิโก) เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดุ (เอหิปสฺสโก) ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว (โอปนยิโก) อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน (ปัจจุตตํ เวทิตพฺโพ วิญญูติ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ซู. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปริณิพพานด้วยอนุปาทิสเสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พราหมณ์แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรายของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. ส. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสสารหะ เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแปลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ้ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันทิก็ฉันนั้น ในกาลยติยารฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้น

มากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี้ยวฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุดตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี้ยวฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรายของสุดตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสกุญฺญา จักมิได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทฎ. อ. ๒๐/๔๑-๔๒/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุดตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี้ยวฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ่ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสกุญฺญา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี้ยวฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ได้ตาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายก็เนี่ย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการ ที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาหลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาสิต (ตถาคตภาสิตา) อันลิกซัง (คมกัรรา) มีอรรธอันลิกซัง (คมกัรตถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญญตปฏิสยุตตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุดตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเขื่อย่อมฟังด้วยดี เจียหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเขาล่าเรียนธรรมอันกวีแต่งใหม่นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หายของที่คว่าอยู่ให้หายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา.

ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุดตันตะทั้งหลาย ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เจียหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน สุดตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาสิต อันลิกซัง มีอรรธอันลิกซัง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุดตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวก

เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หมายของที่คว่าอยู่ให้หมายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา.

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! บริษัทที่เกิดขึ้นในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินิตา ปริสา โน อุกกาจิตวินิตา (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖. ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มห. ที. ๑๐/๔๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗. สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนธ. ส. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีความรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค (มคฺคญฺญ) เป็นผู้รู้แจ้งมรรค (มคฺควิฑู) เป็นผู้ฉลาดในมรรค (มคฺคโวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค (มคฺคานุคฺคา) เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.

ภิกษุทั้งหลาย! นี่แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตลาคตผู้อรหันต-สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘. ตรีสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ้อยทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกก. อี. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีทีหนึ่ง ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหูสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธานุ ทรงแสดง ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่น ๆ เมื่อท่านเหล่านั้น ล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น มูลกรณีทีสาม ซึ่งทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสังฆธรรมตั้งอยู่ได้ ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมี ภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียน บทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียง ดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าใน วินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้มีใช้พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด” เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัย ก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี” เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทศ... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์

ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มท. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. ส. ๑๔/๒๑๗/๓๔๐.

อานนท์! ความคิดอาจะมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า ‘ธรรมวินัยของ พวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา’ ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เรา แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็น ศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ๓. ๑๗/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย 80 เล่ม
พ.ศ. 2500

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย 45 เล่ม
พ.ศ. 2549

พระไตรปิฎก
ฉบับมหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย 91 เล่ม
พ.ศ. 2525

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย 45 เล่ม
พ.ศ. 2535

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโอษฐ์ 5 เล่ม
โดยพุทธาสาธุกิจ
พ.ศ. 2521

ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินอโศก
(อินเดีย)
พ.ศ. 234

จารึกใบลาน
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. 1000

ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. 1200 - 1400

พ.ศ. 1

พ.ศ. 234

พ.ศ. 500

พ.ศ. 1000

พ.ศ. 1200

พ.ศ. 1400

พ.ศ. 1500

พุทธวจน-ปิฎก-ธรรม

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 2553

พุทธวจนปิฎก
33 เล่ม

คัมภีร์โบราณ
อักษรขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA APP

พระไตรปิฎก Digital

พ.ศ. 2000

พ.ศ. 2331

พ.ศ. 2436

พ.ศ. 2500

พ.ศ. 2553

พ.ศ. 3000

ภิกษุทั้งหลาย! กายของตถาคตนี้
มีตัณหาอันเป็นเครื่องนำไปหาภพ
ถูกตถาคตถอนขึ้นเสียได้แล้ว ดำรงอยู่.

กายนี้ยังดำรงอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ยังคงได้เห็นตถาคตนั้น อยู่เพียงนั้น

เพราะการทำลายแห่งกาย
หลังจากการควบคุมกันอยู่ได้ของชีวิต
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
จักไม่เห็นตถาคตนั้นเลย.

-บาลี ส. ที. ๘/๕๗/๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ความคิดอันนี้ ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า ทำไมหนอ
เราซึ่งมีความเกิด ... ความแก่ ... ความเจ็บไข้ ... ความตาย ...
ความโศก ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว

จะต้องไปมัวแสวงหาสิ่งที่มีความเกิด ... ความแก่ ... ความเจ็บไข้ ... ความตาย ...
ความโศก ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่อีก

ครั้นได้รู้สึกถึงโทษอันต่ำทราม
ของการมีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดานี้แล้ว
เราพึงแสวงหานิพพาน

อันไม่มีความเกิด ... ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน
อันเป็นธรรมที่เกษมจากเครื่องร้อยรัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าเกิด.

ภิกษุทั้งหลาย! เรานั้นโดยสมัยอื่นอีก ยังหนุ่มเทียว เกสายังดำจัด
บริบูรณ์ด้วยความหนุ่มที่กำลังเจริญ ยังอยู่ในปฐมวัย
เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารภนาด้วย กำลังพากันร้องไห้ น้ำตานองหน้าอยู่
เราได้ปลงผมและหนวด ครองผ้าย้อมผาด
ออกจากเรือน บวชเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว.

-ปาฐิ มุ. ม. ๑๒/๓๑๖-๓๑๗/๓๑๖.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ ในการจะจัดทำ
หรือเผยแพร่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบเพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล

ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโฆษณ์ โทร.๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐ - ๙๔

คุณศรชา โทร.๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑ คุณอารีวรรณ โทร.๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์ถึกฤทธิ์ โสตถิผโล ได้ที่

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ เวลา 17.40 น.

